ИНКИТЕ

МИЛОСЛАВ СТИНГЪЛ

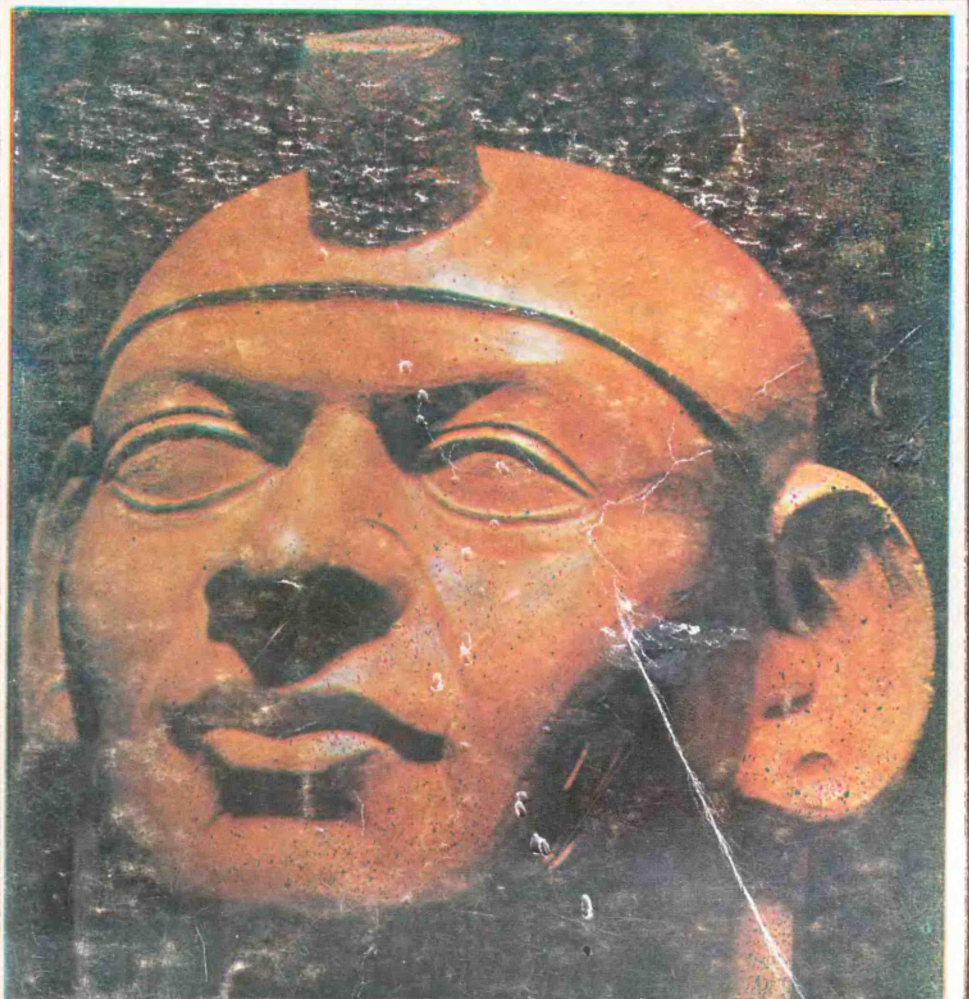

НАУКА И ИЗКУСТВО

MILOSLAV STINGL

UCTÍVAČI HVĚZD

Po stopách ztracených předinkajských říši Peru

Д-Р МИЛОСЛАВ
СТИНГЪЛ

ИНКИТЕ

ПОКЛОННИЦИ НА ЗВЕЗДИТЕ

Преведе от чешки
МАРГАРИТА Р. ЦАНОВА

ДЪРЖАВНО
ИЗДАТЕЛСТВО
НАУКА
И ИЗКУСТВО
СОФИЯ 1982

Авторът на тази книга — д-р Милослав Стингъл, работи в Академията на науките на ЧССР в Прага. Специалист е в областта на етнологията и археологията.

В предлаганата книга М. Стингъл със завладяващо майсторство прави вещ обзор на културите в Южна Америка, съществували много преди инките. Читателят се потопява в един свят на древни цивилизации, съпреживява техните ритуали, запознава се с градове и държави, които обикновено са белязани със знака на неоткритото и тайнственото. Авторът разказва за изследователските пътешествия и археологическите експедиции, тръгнали по следите на тези индиански култури. Читателят научава редица любопитни факти от изключително интересната книга на Стингъл. Това е книга, която хвърля мост между изчезналите култури от предколумбовата епоха и настоящето на днешните перуански индианци.

Д-р Стингъл ползува преди всичко резултатите от собствените си научни разработки и познания, добити по време на многобройните му пътешествия.

Книгата е предназначена за най-широк кръг читатели.

©
Маргарита Рудолф Цанова,
превод, 1982

Индекс 39

ЗАЩО?

Искам да ви разкажа за събитие, което ме вълнува вече години наред — загадъчното изчезване на индианските империи в древно Перу, където някога са владели „поклонниците на звездите", и то още дълго преди тази голяма и забележителна страна да бъде завладяна от могъщите инки. Може би ще ме запитате защо от цялата история на древните индиански империи се заех точно с тази епоха, а именно с „поклонниците на звездите".

Може би главно затова, че теза за изчезването от историята на прединкските империи в Перу в същност още няма. Доскоро на науката почти нищо не бе известно за тази епоха. А да се състави от отломките на древната мозайка по-цялостен образ допреди няколко години бе почти невъзможно. При все това съдбините на тези прастари перуански империи са от първостепенно значение за разбиране историята на индианците от Южна Америка. Като автор на книгата съм убеден, че и за читателя това ще представлява интерес и ще го вълнува. Днес, когато благодарение на изследванията през последните десетилетия науката получи по-подробни сведения, може би си струва да направим опит за съставяне на разпръснатия досега образ и да тръгнем по следите на онези древни култури, от чиито корени са израснали могъщите империи на ацтеките, инките и маите.

Имах обаче още една причина: почти на всички древноперуански култури е присъщо дълбокото поклонничество към небесните тела — Луната, Слънцето, звездите и съзвездията. Тези техни начинания и, може да се каже, тяхната страст към небесните тела, както и намерените необясними „следи" като че ли подчертават още повече връзката им с космоса. В областта Наска бе намерено един вид летище за космонавти; тук се намират грамадни, понякога с километри дълги рисунки, вписани в пустинната почва, видими само от птичи поглед. За присъствието на извънземни същества като че ли говорят и някои открития, направени в индианския планински град Тиауанако. Всичко това е събудило у много автори и романтични души фантастичните предположения, че първоизточниците на подобни „загадки“ са дошли от извънземни светове. Това, което е само догадка, понякога бива обобщавано и представяно като научна обосновка. Понякога срещаме и твърдения, че основата на човешкото знание и напредъка са създадени от извънземни космонавти, от извънземни цивилизации.

Лично аз считам подобни твърдения за чиста измислица. Уверен съм, че човекът сам, със собствени сили и труд може да създава своя свят. Нему не са необходими нито богове, нито посетители от други планети да го водят за ръка, да го наставляват. Достатъчно е да притежава воля и желание, за да узнае истината. Следи от тези извънземни „носители на цивилизации“ и безспорния култ за поклонничество към небесните тела намираме може би най-често при перуанските индианци от времето преди идването на инките. Само че замъгляването на тези неточни и понякога напълно неверни данни не ще ни помогне да узнаем истината.

Мисля обаче, вместо да кажа „така е било“, ще бъде по-добре, а може би и по-интересно да разкрия как според мен в същност е било. Затова именно написах тази книга.

Авторът

ВЪЗНИКВАНЕТО НА ИНКИТЕ

Перу, това име би трябвало да се произнася със същото страхопочитание и със същата интонация, както произнасяме името на Рим, Гърция, Шумѐр, Вавилон или Египет, имена, известни на всички. Историческото развитие на тези прочути цивилизации също така е известно. Може дори да се каже, че това е в същност и нашата история, защото в тези земи, в тези прастари империи са били положени основните камъни, били са написани първите глави на нашата съвременна цивилизация. Когато казваме наша, разбираме обикновено цивилизацията на онази част от нашата планета, която — а може би не с пълно право — наричаме „Стария свят“, източното полукълбо.

Планетата ни обаче има и западно полукълбо. И този „Нов свят“ е имал също така своите древни и великолепни, вълнуващи ни собствени култури. Имало и мощни прекрасни царства и империи, възникнали в двете по-главни области на тези „изтъкнати цивилизации“ на старата Америка. Една от тези области бе именно Перу. Много по-известно на широката общественост, дори и в редовете на просветените в тази област на науката деятели, е другото от тези огнища на предколумбовата индианска култура — Мексико и граничещите с днешните Гватемала и Хондурас земи. Изследователите на древноперуанската история наричат тази друга област, където са се развивали също така високи индиански култури, с едно общо наименование Мезоамерика.

Мексико, Средна Америка, държавата на ацтеките, прекрасната култура на маите привлякоха върху себе си цялото внимание, дори и главното внимание на популярната литература. И в прочутия труд за древните култури и империи — книгата на Керам „Богове, гробници и учени“, се говори за древно Мексико, за ацтеките, маите, толтеките и за другите творци на високите средноамерикански култури, и то на много страници. За Перу обаче не е казана нито дума.

Дори онези, които говорят за древно Перу, често пъти го виждат само като „Страната на инките“, както вече по традиция се нарича тази част на Южна Америка. Мнозина обаче като че ли при това не забелязват, не искат и да видят, че въпреки краткото надмощие на инките развитието на древноперуанските култури се извисяваше така великолепно. Макар че инките, империята на които е само „върхът на ледника“, само последната, но сигурно най-великолепната, най-забележителната от индианските империи.

Дълго преди това обаче, още преди възникването на тази най-голяма от всички индиански империи в Америка, в земите на Перу е имало други индиански царства, други индиански култури, славата на които, а понякога и самото им име е засенчвало и съвсем прикривало мита за инките, за техните необятни златни съкровища, за техните великолепни каменни градове.

Инките — този „връх на древноперуанския ледник“ — наистина заслужават цялото ни възхищение и уважение. Искаме ли обаче да проникнем по-дълбоко и да узнаем цялата истина за живелите в предколумбовата ера индианци в Перу, ще трябва да обърнем поглед най-напред към хората, живели и властвували в тези земи преди инките. Разкриването на тази прединкска история обаче е все още в своето начало, защото „настъплението спрямо инките“ не е дало пълна представа за Перу през времето преди Колумб, и то не само в очите на първите испански хронисти или в очите на непросветената общественост, но и в очите на многобройните специалисти, занимавали се с историята на индианците в Перу. Тепърва в наше време, по-точно казано, през последните две-три десетилетия, са направени такива археологични открития, които ни дават представа, макар и само в груби черти, за тези знаменити предшественици на още по-знаменитите инки (които в същност са дошли след тях).

Причината за това, че до неотдавна над цялата прединкска история в Перу лежеше непроницаемото було на забвението, трябва да се търси в разни обстоятелства, между които и такива, датиращи твърде отдавна. Тук липсва човек, който, както монахът Бернардино де Сахагун в Мексико, би дал точни и изчерпателни сведения за всичко онова, което перуанските индианци биха му казали за себе си, за своите земи, култури и главно за това, което те биха могли да разкажат за своето древно минало.

За разлика от другите области на древна Америка — онази Средна Америка — перуанските индианци не са създали своя собствена писменост (или ние поне досега не знаем нищо за това, не сме успели да го открием), така че ние нямаме писмени сведения от тях. В Мезоамерика обаче може би още преди хиляди години бе създадена местна индианска писменост и оригинален начин за изписване на дати. Местните индиански култури — по-специално на маите, ацтеките, микстеките, са ни оставили редица книги-кодекси, например микстекските хроники, които днес за

Портретен съд на мохика

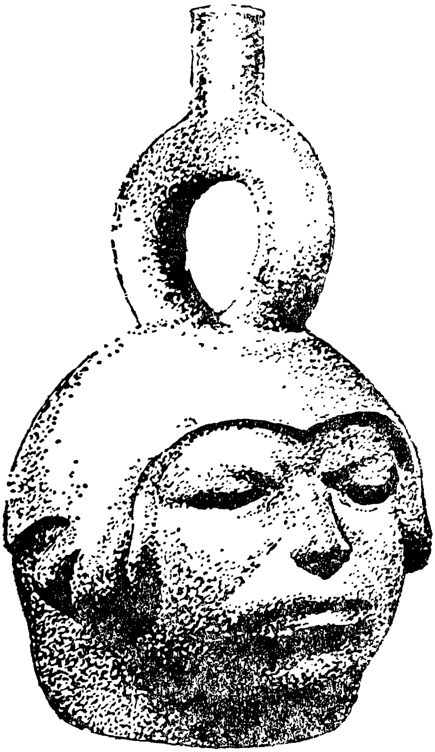

нас са извънредно ценни, защото чрез тях се осведомяваме направо от индиански съобщения за живота в предколумбовите държави на Мексико. В Перу обаче не са съществували подобни индиански книги. Но в едно перуанците, по-точно казано инките, са приличали на своите средноамерикански индиански братя. Ацтеките по време на разцвета на своята държава всячески са се старали да подтиснат цяло Мексико и да поставят своя ацтекски отпечатък върху историята. Да унищожат всичко дотогавашно в Мексико, да изтласкват в забвение всички известия за това, какво е било, кой е живял, властвувал и творил, преди те да дойдат при Мексиканските езера. С още по-голямо усърдие постъпвали инките в Перу, за да наложат своя език (кечуа), своята култура, своя начин на живот. Те искали обаче главно да подтиснат в паметта на перуанските индианци всичко, което в тази страна е съществувало, преди на златния престол в царския дворец в Куско да е седнал първият инка. Преди Куско е имало и други древноперуански метрополии. Преди империята на инките — други перуански империи. Преди да падне престолът на инките са паднали много други. Стремежите на властвуващите от Куско все пак са били увенчани с успех. И то с твърдението, че историята на Перу започва с инките, че културата на Перу започва с инките. Това бе прието не само от милионите индианци в тази страна, но и от първите изследователи на историята на перуанските култури.

Един от първите между тези учени — професор Филип Айнсверт Меана, с право казва, че върху целия този край на Перу лежи неотстранимият отпечатък на инките. Този отпечатък, в който по-рано са били уверени и мнозина историци и археолози, е бил заблуждение. Онзи, който би желал да опознае същността на индианската история и култура, на индианските империи в Перу, ще трябва да се опита да вдигне булото и да вникне дълбоко под него, защото именно тук, под онзи добре видим връх на древноперуанския ледник го очакват много интересни тайни. Това ще бъдат крайпътните камъни на онези друмища, извървени през хилядолетия от индианците в тези земи през тяхната бурна история. Крайпътният камък е по същество камък и с камък започва цялата история на индианските култури. Преди обаче да разгледаме този най-стар докоснат от човека камък, за да разчетем най-старата страница на тази така драматична история на индианско Перу, нека хвърлим поглед на самото Перу — тази голяма сцена, където се е разиграла драмата на перуанските индиански култури и империи.

СНЯГ, ВОДА И ПЯСЪК

Преди да проговори историята, нека предоставим думата на географията, която ще ни даде по-точна представа за страната, разглеждана в настоящата книга. Трябва да се знае, че политическите граници на съвременно Перу не се покриват напълно с онези територии, които са означавани в историята на американските индианци със същото име.

Към територията на Перу преди времето на Колумб принадлежат най-вече областите на днешната република, както и обширните планински плата на Андите, заемащи западната половина на република Боливия. Обикновено не се включват източните склонове на Андите, покрити с гъст, тропически пралес. Това са областите, през които тече реката Мараньон и други реки, принадлежащи вече към водосборния басейн на великата Амазонка Монтаня, както се нарича тази влажна, покрита с вековни гори област на днешно Перу, е била по времето на Колумб, а в същност и след това съвсем друг свят. Територията, която остава — това са няколкостотин хиляди квадратни километри, — е била сцена на вероятно най-драматичните събития в историята на Америка преди Колумб.

В американистиката — науката за историята и културата на американските индианци — тази територия често се означава като област на Андите. Андите обаче са само една от двете различаващи се тъй много по климатични условия области на Перу. Другата „половина“ е така наречената „Коста“ — тясна крайбрежна ивица земя. Въпреки че Коста (на испански език бряг) е разположена край най-големия океан на нашата планета, в близост с огромните водни маси, в нея най-много липсва вода! Някои области на Коста напомнят по-скоро вътрешността на Африка, отколкото океанско крайбрежие. Тук се срещат необятни пустини и огромни пясъчни дюни. И само там, където идващите от склоновете на Андите реки прерязват мъртвата пустиня, има живот. Може да се каже, че природни условия, подобни на тези на перуанската Коста, не се срещат никъде другаде в Америка. Те ни напомнят Египет, долината на реката Нил, забележителната люлка на култури, където дълго е имало цъфтящи империи, също така непрестанно застрашавани от смъртоносната пустиня. Така и тук реката, или по-точно казано реките и техните долини по перуанската Коста, са източникът на живот. Докато бащата на древноегипетската култура е реката Нил, майката на културите по перуанското крайбрежие са тези на пръв поглед незначителни „речици“ на Коста. Техните долини — тези малки оазиси по крайбрежието — често пъти са били единственото, доста ограничено жизнено пространство на тамошните култури. Тези индиански царства и култури са се разгръщали често на не повече от хиляда или две хиляди квадратни километра обитаема земя. Минидържавици, които са били велики само с мощта си, обаче по територия са били понякога по-малки от някоя днешна метрополия. А имената на реките Ламбайеке, Виру̀, Чанкай, Ица. Наска са били приети в литературата и като имена на онези култури, съществували тук през миналите хилядолетия.

Крайбрежната ивица на Перу започва при град Тумбес на границата с Еквадор и завършва приблизително при днешната перуанско-чилийска граница. Само че има известна разлика между северната и южната част на Коста. На юг в същност никога не вали дъжд. Огромните пясъчни дюни там са в непрестанно движение. Те образуват високи пясъчни насипи (медадо) с лунообразни форми, които се придвижват по-бързо от пешеходец и които могат да затрупат неподозиращия тази опасност. Проклятието на южноперуанските пустини — засухата — се оказа обаче за изследователите на миналото на тази страна голямо предимство. Именно съвършено сухият въздух е консервирал през хилядолетията много нещо от онова, което на друго място би било безвъзвратно загубено.

Долините в северната част на Перу най-често са по-големи, отколкото в южната част на Коста. Те са и сравнително по-влажни. И въпреки това дори през времето на разцвета на древноперуанските империи тук не би било възможно да се развие живот без изкуствено напояване, без изграждането на твърде сложни напоителни системи.

Ето така изглежда този чуден свят, върху който дават отпечатък пустините и океанът, морските течения (особено Хумболтовото течение) и характерните прибрежни мъгли — така наречените „гарус“, забулващи самото крайбрежие винаги в началото на перуанската зима, през месец май.

Перуанската Коста има максимална ширина само сто и петдесет километра, дълга е обаче няколко хиляди километра. Откъм западната ѝ страна се издига внушителният масив на Андите, образуващ там две вериги, наречени от съвременните перуанци Черните и Белите Кордилери. Боливийците, за да направят по не малка разлика, ги наричат Западни и Източни Кордилери. Пространството между двете вериги на Андите образува в Боливия прочутото Алтиплано — високо плато на около 4000 м над морското равнище. В сърцето на боливийското Алтиплано е разположено най-високото плавателно езеро на света — Титикака. И в близост с неговите брегове се намира загадъчният прединкски град Тиауанако.

Високото плато на Андите се разчленява по-нататък в редица по-малки планински вериги, плата и планински равнини и речни долини. В република Перу между Черните и Белите Кордилери се намират пет такива по-малки области, наречени басейни. В една от тези високопланински долини — Куско — по-късно изврасна едноименната столица на империята на инките. Друг такъв басейн — Кахамарка — е не само свидетел на залавянето на последния инка, но и на края на най-голямата индианска империя. Басейнът Кайехон де Уайалас е най-големият между всички в Перу и от археологична гледна точка е най-добре проучен. Над тези басейни и израсналите там градове и империи бдели и бдят величествените върхове на южноамериканските Анди. Достигащи височина до 6000 м, те са покрити с вечен сняг, а отчасти и с глетчери. Оттам се спуска дългата и тежка зима в селищата и градовете на местните индианци. Почти през цялата година в тези райони е студено, в същност никога топло.

Докато от гледна точка на природните условия може да се правят известни сравнения между областта на Коста и древния Египет с долината на Нил, за перуанското високо плато не ще намерим сравнима територия в Стария свят, където да са се разгръщали подобни високи култури.

Планинската област на Перу — на испански език Сиера — има, разбира се, значително по-неблагоприятни природни условия, отколкото същият район в Мезоамерика, т. е. Мексико, Юкатан, Гватемала, Хондурас. Така например царевицата, кралицата на индианските растения, е могла да бъде отглеждана тук едва след въвеждането на изкуствено напояване, с което се ускорявало зреенето ѝ още преди настъпване на студовете. В замяна на това обаче условията в Сиера са много подходящи за отглеждане на картофи, които впрочем оттук са поели победоносния си път към трапезата на света.

Но не само високопланинските нивици, а и пасищата на Сиера са дали на Стара Америка ценен дар. Те са били извънредно подходящи за отглеждането на лами. Въпреки че тези типични местни животни не са могли да носят човека или да теглят ралото, те са пренасяли товари, по-тежки от 50 кг, давали са на пастирите вълна и месо.

Светът на ламите и картофите, на вечните студове и виелици, ветът на покритите със сняг и лед великани, това в края на краищата е бил и светът на инките, на последните владетели, стояли на най-високото стъпало от индианската епоха в историята на Перу. Както в Мексико ацтеките, така в Перу инките — хората от планините — победили хората от крайбрежните области — империята на чиму̀. Преди обаче да се стигне дотам, от този свят на пясък и сняг на края на океана и в подножието на планинските великани възкръснали много други, отчасти напълно неизвестни за нас империи и култури. Ирония на съдбата е, че нито една от тези империи не е носила името Перу, макар че тази южноамериканска страна притежава това име вече близо петстотин години.

Перу носи това име в същност погрешно. За разлика например от Мексико или Гватемала, които до ден днешен носят предколумбовите си имена, името Перу е „измислица“ — по-точно казано, грешка на първите испанци, дошли в Америка. Касае се по всяка вероятност за неточно записване името на друга страна или на друг народ в Новия свят. Може би това е само името на отделен човек. Може би е име на индианец, който съвсем не е живял в Перу, а някъде близо до изходната точка на експедицията на Писаро, която е покорила тази страна. Но изходната точка на това испанско нашествие на юг е бил Панамският провлак. А именно тук, в областта Дариен, е живял може би някой си главатар Пиру, чието име, без той да иска и знае, е било дадено на тази далечна южноамериканска страна, с която не е имал в същност нищо общо.

Френският учен Пол Риве е на мнение, че името Перу по начало е изопачаване правописа на думата пелу, означаваща „вода“ на езика на индианския народ чибча. Но този народ не е живял на територията на Перу, а е имал своята държава в предколумбова Колумбия, на разстояние над хиляда километра северно. Както и да е, Перу носи своето име вече петстотин години и защото не бе намерено по-добро, по-правилно индианско име за тази страна между Андите и океана, ще го възприемаме и ние. Перу — име на страната, живееща под символа на пясъка и снега! И сега нека хвърлим първия поглед върху най-старите страници от тайнствената ѝ история.

В НАЧАЛОТО БЕ КАМЪКЪТ

„Ин принципио ерат вербум“ — „В началото бе словото“, така се казва в библията. Но в библията се говори за Стария свят, за Израел и съседите му. Перу и неговите култури обаче не са били създадени от слова. Не, в тяхното начало е стоял камъкът. И действително като най-стари сведения за присъствието на първите индианци в Перу намираме остатъци от инструменти в чакъла на техните каменоломни. Тези най-стари следи от хора са били намерени от археолозите в долината на реката Чийон в областта на Средна Коста, на разстояние около стотина километра от днешната столица на Перу — Лима.

По стръмните скатове на баирите, извисяващи се над долината на река Чийон, този най-древен перуанец е изработил своите инструменти, разбира се, по първобитен начин. Този първи обитател на Чийон (този етап наричаме според мястото, където са били намерени такива най-стари доказателства за съществуването на човек в Перу, „Зона Роха“) отломвал просто необходимите му камъни със силни удари от излизащите напред слоеве финозърнест кварцит. В тези най-елементарни „работилници“ — каменоломните, човекът от Зона Роха е работил преди най-малко 13—14 хиляди години. (За пояснение трябва да се каже, че найстарият известен на науката човек в Южна Америка — „Човекът от Ел Хобо“, е живял преди 15 000 години във Венецуела.) В Зона Роха, в долината на река Чийон, срещаме непряко, чрез отломките от каменни предмети, най-стария човек в Перу, един от най-старите обитатели на Южна Америка. Но откъде ли е дошъл този човек? Живял ли е той тук, в Перу, в Америка отначало, „от сътворението на човечеството“? Целият този комплекс от въпроси за произхода на перуанските (и естествено не само на перуанските) индианци ще разглеждаме по-късно, след като направим опит да разбулим загадките за пътищата и връзките, които по някои схващания са свързвали първите древноперуански култури с Полинезия, с викингите, с Атлантида, с Финикия, с древния Египет и с древния Израел. Нека на това място бъде само отбелязано, че по същество науката (предисторията, палеоантропологията и други научни дисциплини) е успяла да докаже напълно достоверно, че човекът, индианецът, онзи създател на по-късните индиански империи, не е живял открай време в Америка, а е дошъл от някъде другаде. Проучванията на чешко-американския учен професор Алеш Хрдличка доказаха, че прародина на предшествениците на американските индианци е била Азия.

От идването на първите хора — онези загадъчни изселници от Азия — в „Новия свят“ до появата на първите „индианци“ в Перу минава значителен период от време, вероятно най-малко 15—20 хиляди години. Индианците дълго време са живели само в Северна Америка и след това са преминали в Мексико и Средна Америка. Преди приблизително 15 000 години първите индианци са стигнали и до Перу. В долината на реката Чийон не е останало нищо друго освен камъни като следи, един вид улики, които свидетелстуват непряко за някогашното им присъствие. При съдебни процеси съдиите обикновено отхвърлят уликите като доказателство. Изследователите на най-старата история на Перу обаче ще трябва да се задоволят поне на първо време с тези непреки каменни сведения за първите индианци в Перу. „Проучването“ на най-старото минало на тази страна все още не е приключено. А сега-засега разполагаме само с тези камъни от Зона Роха. За съжаление не са били намерени никакви останки от скелети. Или — което е по-вероятно — въпреки всички усилия никой не е успял да намери такива.

В долината Чийон най-старият период на Зона Роха е последван от друг слой, наречен пак по името на своето местонахождение — Окендо. Носителите на културата Окендо от своя страна започват вече да изработват тънки ножове, наричани от някои изследователи поради формата им „бръсначи“. Тези „ножари“ са живели преди около 12 хил. години край река Чийон. Младият и най-младият слой от долината на река Чийон след това се представя от Чиватерос I и Чиватерос II. Вниманието на тези индианци вече не се съсредоточава върху изработването на „бръсначи“, а в направата на тежки, мощни каменни остриета, по всяка вероятност предназначени за тела на секири. През периода на Чиватерос II производството отново се променя. Сега център на производството става направата на тесни остриета за копия.

Копието означава лов. Следователно чиватерос са били ловци, използували са при лов на едър дивеч копия с каменни остриета. Едва за тези отдавнашни ловци (които са били безспорно много по-напреднали, отколкото предшествениците им, изхранвали са се вероятно изключително от плодовете на диворастящи храсти и от това, което морето им е давало) знаем нещо повече.

Тъй като в този случай благодатната перуанска природа — извънредно сухият ѝ климат, ни е запазила не само техните тленни останки, но дори и „облеклото" и редица предмети от ежедневието им. Най-ценните находки, които хвърлят светлина върху живота на носителите на културата Чиватерос, са били направени в няколко перуански пещери. Те са били най-честото местопребиваване на древните южноамерикански индианци. Една от тези пещери — Лаурикоча — след това е дала името си на целия този период в историята на Перу преди Колумб. Най-ценните находки обаче не са от самата пещера Лаурикоча, а от вътрешността на перуанската пещера Чилка, намираща се на височина повече от 3500 м над морското равнище в твърде суха област на Андите. В една от тези пещери от Чилка археолозите дори са намерили напълно консервирани тела на двама мъже, на жена и дете. Тези най-стари перуанци, външността на които ни е известна, са били с внушителен ръст (единият мъж бил дори 1,75 м висок).

Пещерите на Чилка не само са показали на археолозите как са изглеждали тези хора, но и какво са били способни да изработват. Преди всичко това е било облеклото им. Изключително сухият въздух в пещерите именно е консервирал не само телата на мъртвите от преди 10 хил. години индианци, но и това, с което те са били облечени. Мъртвите са били облечени с истински — макар и крайно първобитни платове, направени от растителен материал (влакна от кактус). Освен това те са били покрити с плащове от кожата на викуня. До тялото на детето лежала, също така напълно консервирана от сухия въздух, птица с пъстри пера, увита в снопче слама. Освен облеклото на древните перуанци в пещерите на Чилка са намерени и останки от техните оръжия. Те очевидно са използували така наречените метатели на копия. Изстрелваните с това оригинално оръжие копия са имали връх от базалт или обсидиан. Находищата от Чилка дават повод да се предполага, че древните перуанци са ловели с тези оръжия предимно елени. Но понеже не са били твърде далеч от морето, те са допълвали прехраната си с морски мекотели, а до известна степен и с риба. В менюто на хората от Чилка въпреки това преобладавала растителната храна. Откъде знаем това? С извинение — от техните изпражнения, оставени доста обилно от обитателите на тамошните пещери. Когато археолозите се занимавали и с този тъй ценен за тях материал, те установили, че към използуваните от тези хора плодове на перуански растения принадлежи между другото и плодът на местен кактус, плодове на диворастящи домати, също така картофи и подобното на картофи грудково растение хикима.

Нашите познания за начина на живот на тези древни перуанци, изследвани от учените от главата до петите и от оръжията до изпражненията, допълват самите те със собствените си твърде оригинални картини-записки. В департамента Мокега, в южната част на Перу, в пещерата Токепала, са били намерени рисунки от лаурикоченските хора. Това са рисунки по всяка вероятност от преди 10 хил. години. Тази най-стара картинна галерия в Перу ни показва, както и прочутите европейски пещерни рисунки (например онези от испанската Алтамира), примитивното, свободно от каквато и да е перспектива изобразяване лова на животни, вероятно на гуанако.

Ловците от Токепала са изобразявали и себе си в своите пещери. Най-вече с боздуган или тояга в ръце. Някои от ловците дори държат във всяка ръка по един боздуган. Изглежда, че мъжете-ловци са голи (макар че находките в пещерата от Чилка свидетелствуват, че тези хора вече са се обличали).

Пещерната галерия в Токепала не е само най-старият пример на перуанското изобразително изкуство, тя е и най-старото свидетелство за религиозните представи, за магическите обреди, извършвани от древните перуански ловци. В какво ли са вярвали те? Не може точно да се каже, защото рисунките са били тежко повредени от самите творци. Преди излизането на лов мъжете „убивали“ изображенията на бъдещите си жертви по стените на пещерата, като ги удряли с боздуганите и копията. Този обичай естествено целел да се осигури успех в предстоящия лов. По същия начин тези обикновени перуанци се опитвали да „осигуряват“ и успеха на лова от морето. Затова по стените на Токепала е изобразена например лангуста.

Пещерната галерия в Токепала е била открита случайно през 1960 г. от перуанеца Миомир Бойович. По-късното изследване на находките от Токепала посредством радиоактивен въглерод показа, че намерените в тази пещера органични вещества са по-стари от 9500 години (±160 години). Пещерата в Лаурикоча, третото от известните ни най-стари убежища на перуанци, която с пълно право можем да наречем така, според същото измерване с помощта на радиоактивен въглерод (C^{14}) е била населявана преди 9524 години (±250). В същата пещера, в която още по-рано са били намерени останки от костите на трима индианци, известният перуански археолог Аугусто Кардич по-късно открил други три напълно запазени детски скелети. Черепът на единия показва изкуствени деформации! И така още преди 10 хил. години, и то в Лаурикоча, за пръв път срещаме широко разпространения по-късно в редица области на предколумбова Америка обичай за деформиране на черепа. Начинът, по който тези деца са били погребани, е също така много интересен. Той показва, че тези индианци са имали вече свой, очевидно доста развит характерен погребален ритуал. На всяко от погребаните там деца те са давали „на път за онзи свят“ малко храна и два камъка. На врата на едното дете висяла огърлица, украсена с тюркоазено кубче. Най-интересна обаче е констатацията на Кардич, че единият от детски-

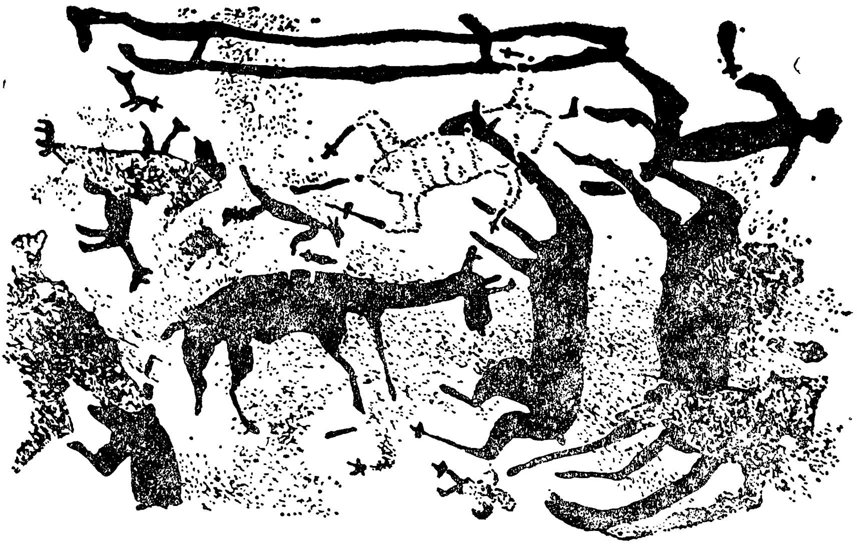

Рисунка от пещерата Токепала в Перу от преди десет хиляди години

те трупове не бил погребан веднага след смъртта, а тялото му е било изложено на слънце и чак след като тленните останки на детето били изсушени като прахан, те били окончателно погребани. Обстоятелството, че на третото дете в Лаурикоча били погребани само костите, даде повод за редица догадки. Някои изследователи си поставяли въпроса, дали пък месото от детското тяло не е било изядено при някой обред на людоеди. Други пък разсъждавали дали гладът в Лаурикоча не е принудил хората да ядат собствените си деца. Изглежда обаче, че тези предположения не са верни и че тук се касае — и то пак за пръв път — за своеобразен начин на погребване, където между смъртта на човека и неговото погребение минавали няколко седмици.

Освен пещерите, доказано обитавани от носителите на тази примитивна древноперуанска „култура на Лаурикоча“, на специалистите са известни и някои други скални убежища, които очакват основно археологично проучване. Така например перуанският инженер Фаусто Валдевелано открил в Париакака и Уарочири и други пещери,украсени също така с рисунки, авторите на които са пак „хората от Лаурикоча“. И още една друга е намерил пак професор Енгел — за който ще стане дума по-долу, — и то също в онази Чилка, която вече преди това е дала толкова ценен материал за опознаване историята на Перу. Нейният откривател, професор Енгел, бе дал нареждане пещерата да бъде зазидана, за да запази за идните поколения изследователи така богатата информация и да се избегне унищожаване на тези древни индиански богатства от евентуални природни катастрофи. За съжаление въпреки взетите мерки най-ценната от тези досега не систематично проучени, но вече познати пещери от Лаурикоча, е била опустошена от индиански пастири, които, изненадани от буря в планината, случайно намерили пещерата, съборили стената и вкарали кравите си направо върху първите вече изследвани, но все още оставени в пещерата находки.

Поведението на кравите в пещерата било такова, както подобава на добитък. И така това ценно археологично находище буквално било изпотъпкано от копитата на кравите.

Без оглед на намесата на кравите в перуанската археология се потвърждава това, което изследователите са открили през последните години в други пещери на Чилка, Лаурикоча и Токепала. Това представлява съществен напредък в познанията на жителите на Перу през онзи най-ранен период от тяхната история — период, стоял твърде дълго време под знака на камъка.

ОТ ТИКВАТА ДО ПИРАМИДАТА

Тези откъслечни вести за най-старите предшественици на големите перуански индиански империи, за тези най-стари човешки обитатели на Перу са почти изцяло от втората половина на двадесетия век. Едва тогава изследването на най-старото минало на Перу получи като че ли нов, свеж импулс. Едва тогава — по-добре казано, едва сега, тъй като сега говорим в същност за настоящето — започва все повече да се налага разбирането, че историята на перуанските индиански империи не започва с пристигането на първия инка, а още преди създаването на империята на инките са съществували редица други великолепни индиански империи и че те от своя страна са имали стари и още по-стари предшественици. Искаме ли да достигнем края на тази сложна верига от индиански култури в Перу, ще трябва, разбира се, да потърсим първата, най-старата ѝ брънка. Тази брънка за нас засега се нарича „човекът от долината на река Чийон“. Втората брънка можем да наречем „човекът от Лаурикоча“ — онзи индианец от перуанските пещери. А как ли ще се нарече третата брънка?

Преди обаче да разбулим тайната на тази трета брънка от дългата верига, нека накратко обърнем внимание на онези, които са по дирите на тези древни загадки. Разкриването на следващия период от индианската история на Перу е тясно свързано с името на един от тези мъже, с името на професор Енгел.

Учените, занимаващи се с историята и културата на американските индианци, се наричат американисти. Тъй като американистиката, както и други подобни научни дисциплини — например ориенталистиката — по-нататък се разчленява на области, които разглежда, в предните линии изпъкват работещите в тази насока учени. Към тях се числят и онези, занимаващи се с древните маи. Наричаме ги майолози (и научната им област е майология или маистика). Онези, които се интересуват от индианското

Мексико, са мексиканисти и дисциплината им — мексиканистика. И накрая учените, отдали се на изучаване историята и културата на индианците в Перу, са наречени перуанисти, а дисциплината им — перуанистика. Перуанистиката има вече своите класици — немеца Макс Уле, англичанина Ефраим Джордж Сквиер, американеца Уендъл Кларк Бенет, а има и местни, родени в Перу. Преди всичко измежду тях е професор Хулио Ц. Тейо. Д-р Фредерик Андре Енгел търсил с успех (а и с голяма доза щастие, тъй необходимо при подобни проучвания) в наше време отговор на въпроса, как са се развивали обществото и културата през следващия период от историята на Перу, периода след хората от Лаурикоча, а също така — което е твърде съществено — кога и как е възникнало земеделието в индианско Перу. Този учен е роден в Елзас. Той е следвал във Виена и в Швейцария, доктората си е защитил в Париж, а университетската катедра му била издигната в перуанската столица, в Лима.

За този перуанист в Лима бе основан институт за предколумбово земеделие. Благодарение на неговите заслуги за Перу той бе избран за кмет на един от районите на столицата, макар че по гражданство и по произход изобщо не е перуанец. Този кмет, университетски професор, директор на институт, доктор по етнология, се казва Фредерик Андре Енгел. Многобройните открития на този археолог, юрист и администратор са хвърлили доста светлина върху твърде сложния и дълъг етап, през който простите перуански събирачи и ловци постепенно са се превърнали в земеделци, етап, през който в Перу възниква земеделието.

Предколумбовото земеделие в Перу познава освен царевицата още около 40 други културни растения, преди всичко киноа*, и тъй необходимия памук. Освен това картофи и сладки картофи, както и боб, тютюн, дори два вида — никоциана табакум и никоциана рустика, — ананас, авокадо, чиримоя, чилски пипер (така наречения „ахи“), известната кока и особено тукашните тикви (Cucurbita maxima, Cucurbita ficifolia, Cucurbita moschata).

Тези тикви би трябвало да заемат почетно място в изброяването, тъй като те явно са най-старото отглеждано от човека в Америка растение. Най-старата от тези тикви професор Енгел е намерил в пустинната днес песъчлива област на Коста, наречена Пампа де Санто Доминго, в сърцето на южноперуанския полуостров Паракас. Тази най-стара запазена тиква в Перу е съпровождала в последния му път добре запазен скелет на тамошен индианец, облечен в риза от кактусови влакна. (До тялото била намерена още малка флейта — също така най-старият известен индиански музикален инструмент на Америка — и рибарска мрежа, най-старата известна досега на науката.) Тази на пръв поглед

---

* Chenopodium quinoa, важен хранителен продукт в Андите. — Бел. прев.

Реконструкция на човешко жилище от Чилка, чиито пирамидообразни стени са носени от китови кости. По находка на Фредерик Енгел

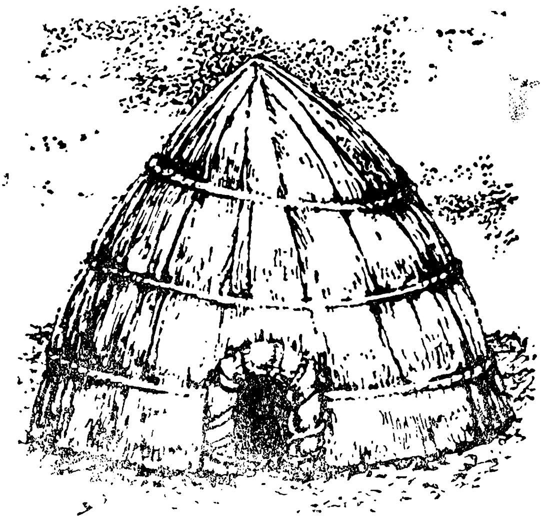

напълно обикновена тиква заслужава повече от флейтата, скъпоценната мрежа и телесните пропорции на мъртвия от Паракас нашето най-голямо внимание. Защо? Тъй като чрез радиоактивния въглерод бе показано, че този човек от Пампа де Санто Доминго е починал още преди 8830 години (т. е. в началото на 7 хилядолетие преди н. е.).

Именно тази тиква е доказателство, че този човек, иначе предимно събирач и рибар, се е опитвал да отглежда и първото растение. Макар „човекът от Пампа де Санто Доминго“ да се е намирал положително в самото начало на възникването на земеделието и макар че до преминаването от събирачество и лов към заседнало земеделие ще мине още дълго време (и, както показват археологичните находки в отделните области на Перу, то е протекло с доста различен темп), първата стъпка е вече направена. По всяка вероятност стъпката към усвояване на земеделието са направили перуанските индианци може би наистина преди 9000 години! В случай че други находки потвърдят предположението, би могло да се приеме като доказано, че земеделието в Перу възниква по същото време, както в Мезоамерика, в същност и по същото време, както в Стария свят — в Близкия Изток. По този начин Перу е една от люлките на световното земеделие.

Към находката на „най-стария земеделец“ на Перу Енгел прибавил още една серия нови открития, които постепенно запълвали историята на това „трето стъпало в развитието“ на перуанското общество с непрекъснати нови данни и констатации. В серията „главни печалби“ заслужава да бъде отбелязано поне още откритото от Енгел най-старо „перуанско строително дело“. Това са остатъци от каменна постройка с правоъгълна хоризонтална проекция в Керо Палома, южно от Лима. Доказано е, че постройката е била използувана преди 6300 години.

Тук не се касае само за това, че както земеделието, така и каменната архитектура в Перу възниква по същото време, както там, откъдето ни са познати най-старите им прояви — а именно в древните култури на Близкия Изток. Съществено е още каква е била тази архитектура, по-точно казано, каква е била целта й. На това място срещаме за пръв път истинска обредна постройка, определена изключително за извършване на богослужения! И само между другото — в Керо Палома, в близост до тази сграда, която е една от най-старите в света, елзаският учен намерил и тленните отстанки може би на този, който я е изградил — на мъж, висок 1,64 м. Но и тук Енгел намерил остатъци от храната му. Срещаме отново освен морски мекотели и тикви, които, разбира се, са представлявали по-малка част от прехраната на тези перуанци. Следователно Керо Палома отново засвидетелствува, че тези индианци са се опитвали да отглеждат тикви, направили са опити да произвеждат земеделски култури.

Освен останките на селището край Керо Палома настоятелният и облагодетелствуван от щастието Енгел намерил в Перу и останки от няколко други селища, които през дългия период на „възникващото земеделие“ са били обитавани от перуанци. Всички те доказано са били обитавани още преди 5500 години. И навсякъде освен тиквата са били отглеждани и памукът, и бобът, и то дори в три вида. Някои от тези поселища (Рио Гранде де Наска или Асиа) са били разположени по бреговете на по-малки реки, които дарявали на нивите и градините вода. Други (например селището с регистрационен номер 514, разкрито от Енгел на полуостров Паракас) възникнали на места, където на иначе пустинното място бликал на повърхността мощен извор от сладка вода. Тези селища (например Чилка, което познаваме сравнително добре благодарение на обширните разкопки) били населявани обикновено от десет до петнадесет семейства. Те имали конусообразни хижи, наклонените стени на които понякога били укрепвани с големи китови кости. Стотици, дори хиляди години те били обитавани от хора. В самата Чилка например хора са живели най-малко хиляда години. Без изключение жителите на тези селища са се отличавали с „красиво“ деформирани плоски черепи. Дори в произведенията си хората с плоските черепи са отразявали естетическите си идеали. Те вече са умеели да украсяват с прости геометрични фигури своите текстилни произведения. А керамиката все още не са познавали.

Доказателства за съществуването на грънчарство в Перу датират едва от средата на второто хилядолетие преди н. е., докато например на еквадорска територия, във Валдивия — това северно „предградие“ на Перу, се срещат грънчарски изделия от преди повече от 4000 години. Не се изключва възможността керамиката да е проникнала тук от днешния Еквадор (или през Еквадор някъде от север). Най-старата известна досега американска керамика произхожда от северозападната част на Южна Америка — от Колумбия.

През второто хилядолетие преди н. е. — дори от самото му начало — в Перу са отбелязани редица важни промени. Хората вече живеели уседнало в своите села, като заселванията по крайбрежието били по-значителни. Селата им станали по-големи. По преценката на американския професор Ланинг, който проучвал много от тези древноперуански селища, в днешното Кулебрас по онова време са живели към хиляда души. През онзи период перуанските индианци за пръв път започват да използват тъкачни станове. Производството на керамика и текстил се допълва с други занаятчийски произведения. Изглежда, че в Перу постепенно възниква — и то особено по крайбрежието — прослойка от специализирани занаятчии. Вероятно през средата на второто хилядолетие за пръв път в Перу се появява и царевицата. (Някои изследователи свързват обаче появата на царевицата едва с „идването на Чавин-индианците“, с появата на тази безспорно първа висока перуанска култура на историческата сцена. Но за индианците от Чавин, за тяхната култура и империя ще говорим по-късно.)

Ясно е, че тези уседнали земеделци още преди 3500 до 4000 години са били в състояние да отглеждат боб, тикви, памук и киноа. Същевременно те са изработвали както керамика, така и добри тъкани. Бързото икономическо развитие естествено е съпровождано от разгръщане на духовната култура, на религиозните представи.

Започнахме този раздел от нашето пътешествие през историята на индианските култури в Перу при първата отглеждана от човешка ръка тиква и ще го завършим, като хвърлим поглед върху първата пирамида. Защото пирамидата с нейните водещи до върха стъпала като че ли символизира докъде са стигнали тези отначало толкова първобитни перуански събирачи и ловци. Първата пирамида — досега само частично разкрита — извисява снага дори върху самата територия на перуанската столица. Името си носи по съвременното название на тази част от града — Ла Флорида. Тя се състои от няколко граничещи една с друга каменни сгради. Разкопките, извършени от Народния музей по антропология и археология, показват, че при Ла Флорида е съществувало само голямо верско средище и че вероятно около тази прастара грандиозна пирамида никога постоянно не са живели хора.

Тези перуански храмове и обредни места на възраст около 4000 години понякога са доста обширни. Грижливо проученото от перуанската археоложка Роза Фунг Пинеда светилище в Лас Халдас например има дължина почти седемстотин м и ширина около 250 м. Към самото светилище неговите строители са изградили допълнително „шосе“, повече от 1000 м дълго, по което вероятно са минавали поклонниците. Друг, открит също от професор Енгел обширен обреден комплекс — Чукитанта — също така е допълнен с редица сгради, порти и стълбища. По-малки пирамиди от онова време са запазени край днешното перуанско селище Рио Секо. И така нашата разходка през предградията, „антретата“ на перуанските високи култури завършва. В началото ѝ беше първата тиква, а в нейния край стои първата пирамида.

ЯПОНЦИ В ХРАМА НА КРЪСТОСАНИТЕ РЪЦЕ ИЛИ КРАЙ НА НАЧАЛОТО

Строителството на големите храмови комплекси, изграждани през първата половина на второто хилядолетие пр. н. е. на няколко места в Перу, естествено е трябвало да бъде организирано, ръководено от някого. Също така не е било възможно тези грандиозни сгради да са били издигнати със силите само на едно село. В такъв обществен строй следователно е имало някой, който е имал право да издава заповеди за участие в подобни обществени начинания. Той е имал власт не само над едно село, а е владеел населението на по-обширни области. Този някой — очевидно от зараждащата се властвуваща каста, действителната аристокрация — е бил навярно представител на духовенството. Във всеки случай вследствие на разслоението на обществото започва да се заражда и това, което наричаме „висока култура“, създала индианските империи в Перу.

Редица учени са се опитвали да набележат основните характерни белези, присъщи на всички „цивилизации“ на Новия и Стария свят. Учените са били единодушни, че се касае за два характерни белега, характерни в същност за всяка от тези високи култури. Единият белег е социалното разслоение на обществото, а вторият е наличието на градове или религиозни културни центрове. И тъй като през първата половина на второто хилядолетие пр. н. е. в Перу намираме първите големи културни центрове, а срещаме и доказателства за наличието на социално разслоение на обществото, можем да заключим, че се намираме наистина вече пред „края на началото“, пред вратите на възникването на първата висока култура на Перу и същевременно и на първата държава на перуанска земя.

Някои находки, датиращи от Перу през онова време, свидетелствуват, че на представителите на тези най-древни „държави“ е било оказвано всестранно уважение. Така например познати ни са няколко гроба, в които освен тленните останки на очевидно високопоставени лица са били намерени и телата на хора, които след смъртта на такъв виден представител са били ритуално умъртвени от обществото, за да могат да го съпровождат по пътя му в онзи свят.

От друго добре проучено населено място на тогавашни перуанци ни е известен още съвършено запазеният череп на човек. Този, към чието тяло е принадлежал черепът, вероятно е бил обезглавен също „в чест" на подобен „сановник". В ръцете на археолозите са попаднали обаче и многобройни прекрасни накити — като например обици и игли за коса, носени може би именно от членовете на този привелигирован слой. В перуанския Юг, изглежда, по онова време започва да се развива обменната търговия с обсидиан, „внасян" предимно за властвуващия слой в тези области, където не е имало такъв.

Търговията с обсидиан, човешкото жертвоприношение, всичко това засега са все още неизяснени въпроси, само предположения. Това, което обаче ни говори с убедителен език, е перуанската архитектура от онова време, чиито паметници са били открити през последните петнадесет години от археологични експедиции, работили в тази южноамериканска република. Вероятно никоя от тях не е направила такова изненадващо откритие — в същност цял ред открития — както археоложката експедиция на Токийския университет, пристигнала в Перу в началото на шестдесетте години. Японците, които дотогава не са се занимавали с перуанистика, дошли с твърде добре комплектуван екип от висококвалифицирани специалисти, ръководен от токийския археолог професор Сеичи Изуми. Негов асистент бил археологът Тошинико Соно, а с антропологичните проблеми трябвало да се занимава д-р Казуо Терада. Заедно с тях в Перу дошли и редица други сътрудници от същия университет.

След като посетили редица места, японците започнали да търсят грънчарски изделия в местността, наречена Котош, намираща се недалече от планинското село Уанако, и то в област, известна на археолозите от по-рано. Там класикът на перуанската археология Хулио Цезар Тейо намерил някога хубава, очевидно твърде стара керамика.

Освен керамичните отломъци на професор Тейо японците успели да открият фантастичния „Храм на кръстосаните ръце". Светиня, която сигурно някой ден ще бъде включена във всички учебници по история на Америка. Под хилядолетните наслаги д-р Изуми и неговите другари намерили най-старата истинска светиня на Перу, най-стария известен храм в Америка, изграден петстотин години по-рано от първите пирамиди в Рио Секо, Лас Халдас и Ла Флорида. Откриването на храма в Котош струвало големи физически усилия. Най-напред японските изследователи трябвало да отстранят седем метра дебел слой земя, с който някога ве-

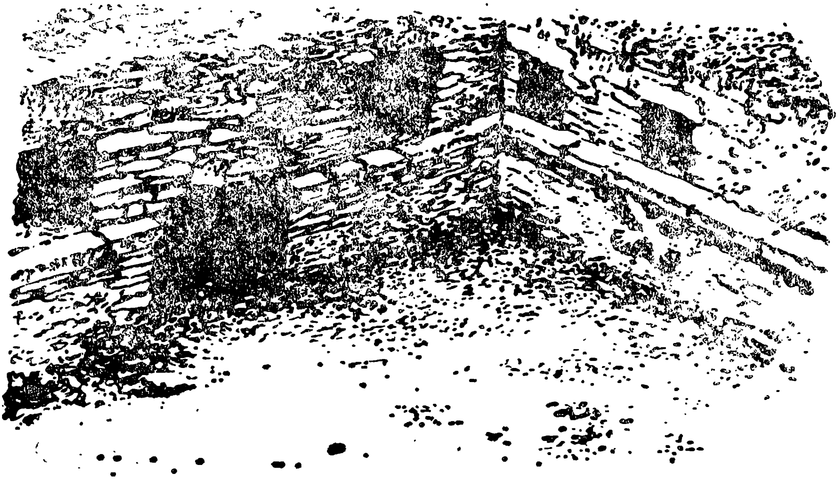

Общ изглед от Храма на кръстосаните ръце, открит 1963 г. от японски археолози

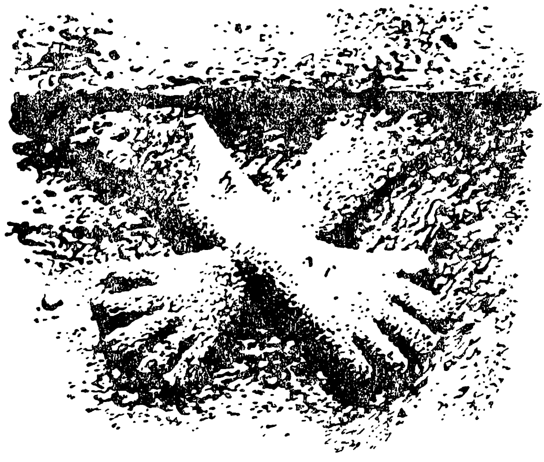

Откритите в храма в Котош кръстосани ръце

роятно е била покрита тази прастара индианска постройка. Преди обаче тези древни перуанци да са покрили с глина и пясък своето дело, останало скрито цели 4000 години, те, изглежда, са престроявали своя храм, може би дори няколко пъти.

Японците успели да разкрият засипаната светиня от Котош наистина само с големи усилия. Най-напред те открили една от стените на четириъгълната постройка. Нейната вътрешна страна, както и другите стени, била украсена с ниши, което се установило по-късно. В една от тези ниши под ръцете на работниците, които подпомагали археолозите, се появил някакъв пластичен орнамент. Орнамент в тази прастара светиня? Изуми освободил местните работници и сам се заел заедно с колегите си с четка в ръка да почистят това необикновено древноперуанско художествено дело. Скоро той видял какво представлява то: кръстосани женски ръце, нежни, почти деликатни, сложени една през друга. Но само ръце и нищо друго. По-късно в друга ниша открили също такива ръце. Сега Изуми вече не се съмнявал. Да, този храм в Котош е бил посветен на тези кръстосани женски ръце! Той служел на този култ!

Кръстосаните женски ръце за хората от Котош били очевидно главният символ на тяхната вяра, както е например кръстът за християните. Затова перуанистите с право са нарекли тази най-стара светиня в Америка „Храм на кръстосаните ръце".

Археолозите, свикнали да срещат в Перу по-скоро солидни, набити скулптури и орнаменти, били вдъхновени от тази необичайна находка с почти поетични излияния на удивление. В книгата си „10 000 години Перу" д-р Херман Бусе например казва, че от тези ръце — явно женски — лъха неописуема невинност, чистота и благочестие. По-късно било установено, че двете ниши със светите женски ръце граничели от лявата и от дясната страна с по-голяма ниша в северната страна на храма. В тази главна ниша, един вид „централен олтар", някога вероятно е имало още един, по-голям орнамент — сигурно пак такива кръстосани свети ръце.

След така неочакваното откриване на „Храма на кръстосаните ръце" Изуми решил по възможност по-скоро да се върне в Котош с още по-голяма експедиция, която след това работела през 1963 г. при река Мито.

Втората японска експедиция до Котош впоследствие разкрила целия храм. Тя потвърдила, че около 1800 г. пр. н. е. — все още преди появата на керамиката — храмът действително бил преустроен. Освен това Изуми установил, че „Храмът на кръстосаните ръце" в същност стоял на осем метра висока стъпаловидна платформа. Към същинската светиня водели стъпала. Вярващите, изглежда, са влизали от южната страна през 2,25 м висока порта.

Тази нова японска експедиция в Котош този път не разглеждала само стените на светинята, но изследвала и подовото покритие. Също така и това, което лежи под него. Като резултат от този етап на проучване в „Храма на кръстосаните ръце" било направено още едно, не по-малко откритие. В утъпкания глинен под били намерени останки от огнище. Огнище в храм? Това звучи странно. Ето защо Изуми продължил да копае още по-дълбоко — и под това огнище. И той намерил — дълбоко под пода на храма — изкуствено направена въздушна шахта, която извеждала навън от храма. Тази въздушна шахта явно имала за цел да поддържа пламъка в огнището. След откриването на тази оригинална вентилация станало ясно, че археолозите не са намериле в светинята от Котош „обикновено" огнище, а място, където трябвало да гори и сигурно десетки години е горял вечният огън

Както това е било в други страни и в друго време, вероятно и в „Храма на кръстосаните ръце“ огънят е бил пазен зорко. Възможно е за древните перуанци отпреди 4000 години пламъкът му да е бил символ на някои сили, които тези хора почитали.

Светите кръстосани ръце в храма в Котош са надживели хилядолетия. Пламъкът в светото огнище отдавна е изгаснал. Обаче друг пламък осветявал вече пътя на онези хора — пламъкът на високите култури в Перу. Този пламък, светлината и отражението му ще светят вечно. Защото храмът в Котош (и заедно с него онези по-късно изградени пирамиди) това в същност е окончателно краят на началото, началото на историята на Перу. Пламъкът на Котош хвърли своята светлина вече върху следващата отсечка от миналото на Перу, върху пътя към първата перуанска „индианска държава“, към първата висока култура в древно Перу . . .

ЧАВИНСКАТА ЕКСПЛОЗИЯ

След Котош, след първите пирамиди на историческата сцена на Перу идва наистина вече първата действително висока култура-а, както може да се предположи, и първата действително индианска „империя“. Тази култура и тази въпросна първа перуанска империя имат едно общо — името Чавин, да, Чавин!

Появата на създателите на тази култура — на „чавинските индианци“ — предизвикало действителен ефект. В същност не може да се говори за явяване, за идване. Тази „поява“ на чавинската култура в Перу наподобява по-скоро експлозия, неочакван подтик, действията и последствията от която са били почувствувани от цяло Перу. За пръв път в историята на тази страна ние срещаме култура, преките и непреките влияния на която могат да бъдат проследявани въз основа на находки, намерени в места от Котош до Сиера, отдалечени хиляди километри едно от друго.

Първите следи от чавинската култура са били намерени в перуанското селище Чавин. Макар днес на науката да са известни десетки „чавински локалитети“, все още като най-известно средище на тази култура — и то с пълно право — трябва да се смята самият Чавин, действителната „столица“ на чавинските индианци

Този, който е дефинирал културата на Чавин, който в същност я е открил за специалистите и за света — професор Хулио Цезар Тейо, — е проследил и значението на наименованието на местността, по която е наречена.

За разлика от други имена, използувани за означаване на онези по-стари перуански култури и местонахожденията им — имена като Рио Секо, Лас Кулебрас, Пунта Гранде или дори Сан Николас, които, както се вижда на пръв поглед, са явно от по-нов, от испански произход, името Чавин идва от някакъв индиански език. След дълго търсене Хулио Цезар Тейо открил този език, това е карибският език, един от множеството карибски езици:

на които се е говорило, и частично се говори днес из Севера на Южна Америка (във Венецуела, в Колумбия, на много от островите на Малките Антили, а също край Панамския залив, през който, както и през днешна Колумбия, са водили всички пътища, всички връзки между Мексико, Мезоамерика и предколумбово Перу).

Тейо установил, че думата „чави“ означава на карибски език „ягуар“ и произходната дума „чавини“ — „Синове на ягуара с копия“.

Този град на „Синовете на ягуара с копия“ — разположеният в Андите Чавин — днес привлича върху себе си вниманието на всеки, който се занимава с историята на Перу — било то и мимоходом, — с историята на неговите предколумбови култури, с перуанските индиански империи.

При все това до средата на XX век, до времето, когато професор Тейо му отреди такава ключова роля в историята на страната, за Чавин като че ли не се знаеше нищо. Като че ли! Защото за разлика от Котош, за разлика от онези прастари пирамиди, почивали под многометрови пластове от глина и забвение, Чавин е бил известен още на първите европейци, които са идвали в Перу. Един от първите „пътешественици“ през Перу, един от първите испански хронисти в тази страна, кармелитът* Антонио Васкез де Еспоноса, отбелязва още през 1620 г. в един от своите трудове „Описание на Западна Индия“ това място и неговите светини. „При това село Чавин се намира голяма постройка от обработен камък . . . , това е била най-известната светиня, уважавана, както у нас Рим или Ерусалим. Тук са идвали индианците да поднесат своите жертвени дарове, защото дяволът от тази местност им е внушавал много неща, затова те са идвали от цялото царство . . .“

Чавин — градът Чавин — е бил основан около 850 г. пр. н. е. Империята на инките, мощта и културата на която са срещнали испанците в Перу, се е родила цели 2000 години по-късно. Въпреки всичко споменът за Чавин, за славата и значението му, надживя вековете, културите и империите, дошли след него, и стигна до времето на колонизацията. Какво е могло да бъде за вярващия християнин, за европееца, на който са скъпи библейските и античните традиции, по-близко, отколкото сравнението с Ерусалим, града на Христа, градът на Соломон и Давид, и сравнението с Рим, града на най-мощните цезари и сега град на папата! При това не само че по-късно чавинската култура отново изчезнала от перуанската сцена, но и самият Чавин бил изоставен от жителите му и станал напълно мъртъв град. Въпреки всичко споменът на перуанските индианци за това свято средище се е запазил по-добре, отколкото самите каменни храмове на града на „Синовете на ягуара с копия“.

---

* Кармелити — католишки монашески орден. — Бел. прев.

В наше време на територията на република Перу съществуват без съмнение два индиански града, които жънат най-голямо възхищение у посетителите. Изобщо най-старият, както и вероятно най-младият град (но вече на 500 години). Този най-млад град е орловото гнездо на инките — град Мачу Пикчу, който привлича днес десетки хиляди туристи. А най-старият град, разбира се, е Чавин, посещаван от всички изследователи на Стара Америка.

Двата древноперуански града будят възхищение предимно поради прекрасното им разположение. Мачу Пикчу се извисява на върха на висока планина, няколкостотин метра над буйните води на реката Урубамба. А пък Чавин се намира още по-високо, на около 3000 м н. в., в приказен андски пейзаж с вечни снегове и ледници.

Изглежда, че всяка страна има своята Швейцария. Разбира се, с изключение на самата, истинската Швейцария. Така и тази надарена с толкова прекрасни планински изгледи южноамериканска република е нарекла областта при град Уерас, образувана от части на Черните и Белите Кордилери, Перуанска Швейцария.

В същност до голяма степен този планински край от Перуанска Швейцария — до времето на Тейо да бъде посещаван твърде рядко е виновен Чавин — Ерусалимът на индианските земи. До ден днешен водещият до Чавин път трябва да превъзмогне при прохода Конокюнча значителна височина (повече от 4000 м), а достъпът до самия Чавин става чрез тунел, прокопан през планината на 5000 м височина! Там навсякъде е студено и през по-голямата част от годината има мразове. Така Чавин е разположен в много живописен, обаче извънредно труднодостъпен край, природните условия на който са трудно поносими за човек, идващ от нормални надморски височини.

Необходимо обаче е било да се извърви този път, за да могат да бъдат разкривани храмовете, стелите и обелиските на Чавин, да бъде изтрит прахът от заплашващите лица на неговите ягуарови богове и да се види, че ние тук, в Чавин, срещаме за пръв път в Перу култура от съвсем друго, ново, несравнимо по-високо естество. Култура, чиито следи, след като е била точно описана и характеризирана от Тейо, изследователите още намират из цялата обширна област на Перу.

Днес, 35 години след Тейо, има доказателства за тази чавинска култура от редица области в Перу както от крайбрежните ѝ територии — от границата с Еквадор на север до Рио Гранде на юг, — така и от обширните области на Сиера. Източната граница на влиянието на чавинската култура минава според днешните ни знания приблизително по горното и средното течение на река Мантаро.

Когато говорим за „влияние“ или „прояви на чавинската култура“, имаме пред вид наличието на определен изобразителен

В развалините на Чавин Х. Ц. Тейо откри между другото и тези странни човешки глави от камък, които са украсявали някога стените на главното светилище в Чавин

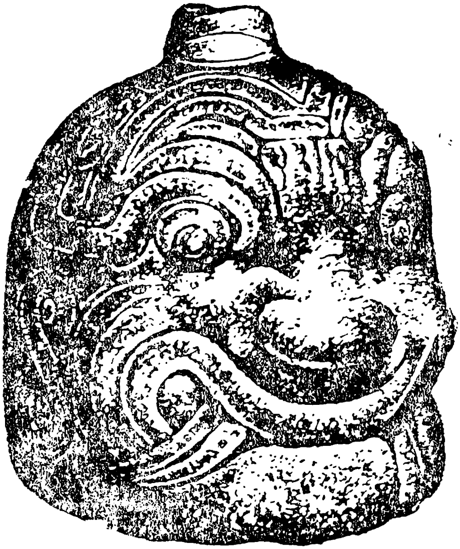

чавински стил, който притежава в себе си нещо така характерно, че всеки, и този, който никога не се е занимавал с него, го различава още от пръв поглед от другите произведения.

Чавинският стил, неговите орнаменти, начинът, по който художниците от Чавин са украсявали своята керамика, своите тъкани или дори кости, е просто очевиден.

Най-характерните произведения на чавинското изкуство, запазили се до днес, остават обаче удивителните храмове и каменните стели и обелиски. Те ни са известни от няколко места в Перу. Днес, както и преди, можем да приемем, че най-значителните от тях са в самия Чавин. И че очевидно градът на „Синовете на ягуара с копия“, „Ерусалимът“, „Римът“ на Перу е бил столицата на чавин-индианците — главното огнище, в което е пламнал огънят на първата цивилизация в Перу.

ПРЕДИ ПОТОПА

Ще бъде най-правилно да започнем с разплитането на кълбото от въпроси, пред които ни поставя тази изненадваща, идваща с такава сила върху сцената на Перу първа висока индианска култура, оттук, от град Чавин, откъдето очевидно е произлязла. Правилно ще бъде също така, ако започнем запознаването с тази първа висока култура на Перу с най-ценното — именно с посещаването на стигналите до наши дни творения, храмове и обелиските на столицата ѝ.

Но преди да говорим за това, ще трябва да поговорим за потопа. Защото и градът на „Синовете на ягуара с копия" не е бил пощаден от този библейски ужас. Докато легендарният потоп заливал Земята в прастари времена, потопът, който залял Чавин, е произлязъл съвсем неотдавна. Дори едва след откриването на града на „Синовете на ягуара с копия" от Тейо, след като той го е дефинирал и характеризирал благодарение на многогодишните си изследвания. Огромни водни маси заливали Чавин през 1945 г., точно на 17 януари същата година. Една от двете местни рекички — Уачекса, руслото на която минава близо до развалините на Чавин, като отделя Чавин на чавинските индианци от днешното едноименно село, излязла тогава от бреговете си. Тя наводнила целия край и покрила с огромен, няколко метра слой черна тиня всичко, на първо място всички открити от Тейо и от неговите сътрудници части на трихилядигодишния перуански град.

Как е могло да стане това? Малката река Уачекса извира от високопланинско езеро, получаващо водите си от топящите се снегове по върховете на Кордилерите. Тогава, през 1945 г., в планинското езеро се излели много повече води, отколкото то е могло да поеме, бреговете му се скъсали и, както изглежда, били разрушени стените на язовира. Тази голяма природна катастрофа не засегнала най-много селищата на днешните перуанци, а техния най-стар, най-малко 2000 години мъртъв град. Но и разрушението на отдавна мъртвия перуански град било истинска трагедия, последствията и отраженията на която науката чувствува и до днес. Защото водите са отнесли всичко, което Тейо с труд е спасявал от отломките, всичко красиво и особено онова, което ученият не е отнесъл в столицата, което е искал да остави в самия Чавин. Преди всичко изчезнали редица произведения на чавинските индианци, които археологът запазил в малката черквица, намираща се посред развалините на древноперуанския град и която „потопът" също отнесъл. Щастие е, че Тейо наредил още преди настъпването на пороя да се изготвят копия на повечето от работите. Така че поне те са останали.

Но и грижливо почистените останки от града на „Синовете на ягуара с копия" отново почти изчезнали под черната тиня. Така че от това наводнение насам учените в същност не правят нищо друго в този перуански град освен да почистват онова, което вече веднъж е било почистено. Благодарение на техните усилия отново се показва ликът на столицата на тази най-стара висока култура в Перу.

Археолозите вече са успели да определят някои главни обекти и пространства на древния град. Преди всичко „Големия площад". Тук очевидно са се събирали поклонници от близо и далеч, може би тук са се извършвали и богослужения „под открито небе". Големият площад от четирите си страни (той има правоъгълна форма) е обкръжен от своеобразни площадки — северна, южна, западна и източна. Самият площад като че ли е „потопен" между тези площадки. Точно в центъра на този „потопен" площад, където са се събирали вярващите, един от местните помощници на професор Тейо — Тринидад Алферо от селото Чавин, намерил една от най-знаменитите скулптури на чавинските индианци — висок обелиск, носещ днес името на Тейо. На площада били запазени и други каменоделски работи от времето на града на „Синовете на ягуара с копия" — олтар, наречен от местните индианци „Олтара на седемте козлета", а археолозите засега са му дали името „Олтара на съзвездието Орион". Олтарът се образува в същност от мощен каменен блок, украсен със седем створа, разположението на които наистина напомня за положението на отделните звезди от съзвездието Орион. В действителност истината ще бъде следната. Жителите на града на „Синовете на ягуара с копия" са се кланяли положително повече от всичко и всички на този свой ягуар. Така че и отворите в „Олтара на седемте козлета" са само възпроизвеждане на петната, които украсяват кожата на ягуара.

Под големия площад била разкрита и своеобразна подземна галерия. Не е обаче напълно ясно за какво е служела тя. От самия площад се излиза по широкото „Стълбище на ягуара" към западната площадка. Тази равна площ е послужила при по-късните преустройства (градът е бил най-малко четири пъти преустрояван и планомерно разширяван от чавинските индианци в същност за основа на така наречената „Голяма пирамида". Преди обаче да стъпим на тази пирамида и да стигнем до вътрешността ѝ, нека се спрем още малко на това „Стълбище на ягуара". Още от първия миг на посетителя ще направи впечатление смяната на два цвята. Обърнатата на север част на стълбището е изработена от черен камък, а частта, обърната на юг, е от бели камъни. Около стълбището са били намерени още отломки от колони, също и камъни, носещи вдлъбнати изображения на ягуар. Очевидно преди 3000 години стълбището е било украсявано с повече такива орелефи на ягуар.

Подобни стълбища (общо четири) водят и към останалите три площадки, към северната, южната и източната. Тези три площадки, изглежда, са запазени в първоначалния им вид. Върху четвъртата — западната — е била изградена после „Голямата пирамида". Днес именно тази „Голяма пирамида" привлича главното внимание на посетителите. Но и местните жители я считат като главната постройка на древния Чавин. Ето защо те я наричат „Кастийо" (на испански „крепост").

Петнадесетметровата пирамида, облицована с големи каменни блокове, днес наистина определя облика на Чавин. При все че тази пирамида в съвременния ѝ вид е резултат от различни пристройки и престройки. И онзи, който иска да узнае истината за града на „Синовете на ягуара с копия", цялата истина за чавинските индианци, не трябва да се ограничи само на повърхността, а трябва да се оглежда и да проучва вътрешността на тази „Голяма пирамида" на Чавин.

Цялата вътрешна част на Голямата пирамида на Чавин в същност и до днес още не е напълно изучена. Дори неотдавна там е била открита например скрита „Галерия на жертвени дарове", където са намерени останки от жертвоприношения, донесени в Чавин очевидно в голямата си част от твърде далеч. (Така например са били намерени черупки от морски обитатели, макар че от Чавин до морето е доста далеч.) Между жертвите тук е бил намерен и череп (само черепът) на жена. Тази жена навярно също е била пожертвувана за боговете.

Веднага прави впечатление разположената от източната страна на пирамидата красива порта. Влезе ли се през портата, се установява обаче, че входът не води по-нататък. Към върха на пирамидата водят, по-добре казано, са водили разположените от лявата и от дясната страна на тази сляпа врата почти напълно разрушени днес стълбища.

От западната страна на пирамидата — между „Стълбището на ягуарите" и същинския комплекс на пирамидата — се е простирал така нареченият „Атриум на камъните", един вид антре към същинския „Главен храм" на Чавин. Намерените там „камъ-

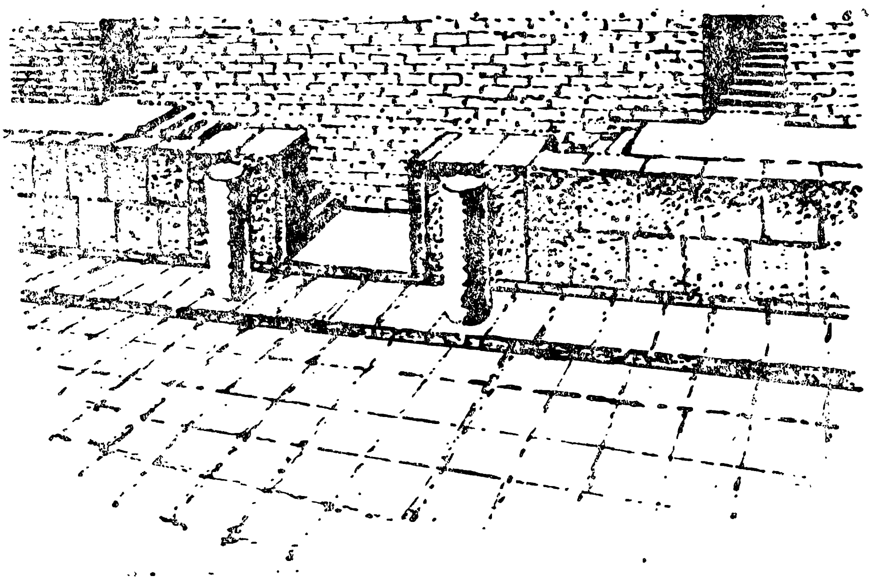

По предположение на археолозите, така е изглеждал главния храм на Чавин. Интересни са колоните на средната му част. Тази находка противоречи на предишните възгледи на учените, че предколумбийските перуанци не са познавали колони

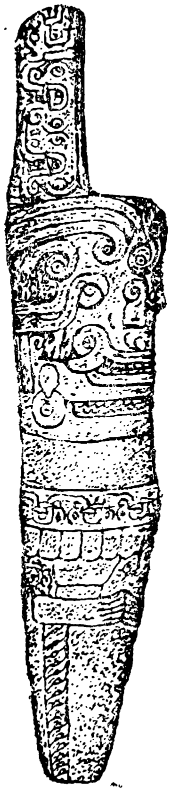

„Лансон“, т. е. копие, тази голяма пластика в Чавин изобразява може би божество с черти, наполовина човешки, наполовина на ягуар ни" са украсени с релефи, изобразяващи птици (или прилепи), както и подобни на хора ягуари. Намерен бил и релеф, представляващ очевидно човек-боец. Но както това се среща при „Стълбището на ягуарите", строителите на храма подчертали и тук своето загадъчно предпочитание към редуването на белия и черния цвят. И тук камъните от южната страна са светли, а тези от северната страна са черни.

От антрето на „Голямата пирамида" се стига до обновената днес „Порта на грабливите птици". Тя се нарича така, защото двете й цилиндрични колони от черен камък са открай до край покрити с релефи, показващи грабливи птици, вероятно кондори. Портата на хищните птици завършва с каменен фриз, на който са изобразени също 14 такива птичи страшилища. Върху този камък виждаме — и това именно е интересното — отново свещеното за чавинските индианци магическо число седем. Седем от хищните птици гледат на юг и седем на север.

Зад „Портата на грабливите птици" пред посетителя се разкрива вече вътрешността на „Голямата пирамида". Всичко изглежда доста сложно. Има няколко галерии, изградени очевидно по различно време. Засега ни са известни само някои от тях. Освен неотдавна откритата, вече упомената „Галерия на жертвите", тука има например „Галерия на лудия" (това неподходящо за археологията име са й дали местните жители, защото в нея дълго време е живял жител от тяхното село, когото са смятали за душевно болен). Друга добре запазена галерия образуват така наречените „лабиринти" — три коридора с основна проекция на латинската буква G. Най-стара по време очевидно е „Галерията на прилепите".

Освен галериите през „Голямата пирамида" на Чавин минават още един вид вентилационни канали, които по всяка вероятност са служели за прочистване на въздуха в тези тесни, вградени дълбоко в пирамидата светилища. Най-старият от тези чавински храмове е безспорно светинята във вид на латинската буква У, по-късно вградена в издигнатата над нея пирамида. И към нея принадлежат две кръстосващи се галерии. Точно на мястото, където се кръстосват тези две галерии, стои вградена в пода на храма — и то вероятно вече над 3000 години — твърде забележителна пластика. Почти пет метра висока колона, наподобяваща по форма копие, поради което на испански се нарича „лансон".

Чавинският „лансон" е украсен с фантастичния портрет на твърде особено същество. Това същество на върха на копието, намиращо се на такова ключово място в най-стария храм на Чавин, трябва да е играло наистина извънредна роля в религията на чавинските индианци. Този бог с човешко подобие и с някои черти на ягуар действува и днес доста смущаващо. Как ли е действувал преди онези 3000 години върху вярващите! През долната устна излизат мощните зъби на ягуара. Очите са отправени нагоре,

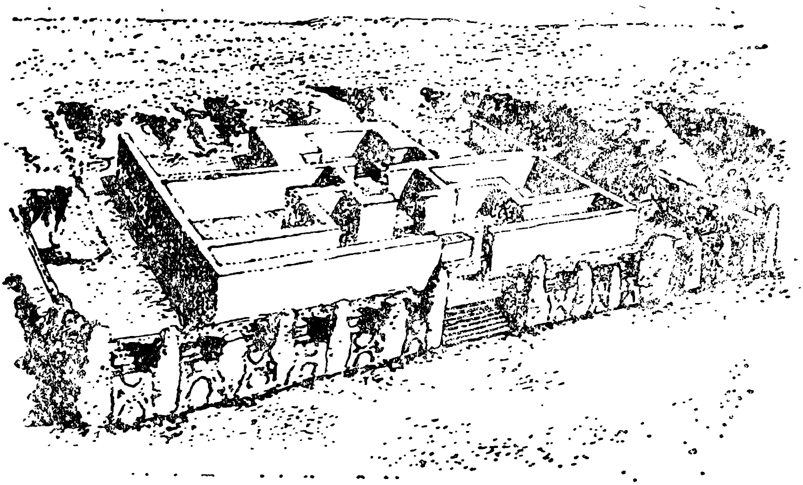

Общ изглед на храма
в Керо Сечин

като че ли гледат към небето. Също и коланът, обхващащ тялото на бога, е украсен с глави на ягуар. От колана обаче (от задната страна) висят две змийски глави. Едната ръка — дясната — богът е повдигнал, другата лежи свободно на бедрото.

„Богът на върха на копието“ е една от най-съществените запазени досега каменни скулптури на чавинските индианци. Другата, разбира се, е „Обелискът Тейо“, украсяващ днес археологическия музей в Лима. Касае се за твърде особен „портрет“, тъй като не показва само този бог, но и изображения на растения, животни, та дори на морски обитатели, които по своему са вградени в изображението. Иначе богът на „Обелиска Тейо“, общо взето, прилича на онзи страшен бог на върха на копието. И пак тези четири огромни зъба на ягуар, глави на ягуар и (вероятно) глави на змии украсяват шията на божеството. Също така и тялото. Човешкият труп в същност е съставен от изображения на змии, прилепи и естествено на ягуари. Освен това тук също намираме цветя и плодове. Из областта на срамните части на този своеобразен получовек пък израства необичайно растение, отделните клони на което обаче имат човешки очи.

Също тъй трудно за разгадаване както тази скулптура, почти достойна за съвременен художник с абстрактни схващания, е и друга, безспорно обредна стела*, намерена в Чавин още през миналия век от изтъкнатия италиански учен Раймонди. „Стелата

---

* В древността каменна плоча с надпис или релефно изображение. Поставяна е отвесно като надгробен паметник или в чест на някакво събитие. (бел. пр.

Раймонди", както се нарича тази пластика днес, изобразява същия ягуароподобен човек. От божествената му глава обаче израстват все повече и повече смело стилизирани глави на такива ягуароподобни хора, чиито уста пак са украсени с грамадни зъби на хищник.

„Стелата на Раймонди" очевидно е по-млада от „Обелиска на Тейо" или от „Лансон" — забитият в пода на храма в Чавин „връх на копие".

Композицията на стелата на Раймонди свидетелствува за това, как чавинското изкуство е усвоявало все повече „барокови" елементи. Противно на това най-голямата галерия от чавински пластики, намерена в долината Касма при местност, наречена днес Керо Сечин, произхожда очевидно от по-стария период в историята на този „народ на ягуара". Откривателят на тази втора забележителна чавинска местност е бил пак облагодетелствуваният от щастието Хулио Цезар Тейо. При изследването на долината Касма по перуанското крайбрежие археологът се натъкнал на грубо обработван камък, украсен с лик на мъж, очевидно боец. Той започнал да копае внимателно и намерил деветдесет други подобни стели (днес ни са известни вече повече от триста). Освен това Тейо открил в Керо Сечин още останки от сграда, която по всяка вероятност била изходното стъпало на пирамидата на местните чавински индианци. Очевидно камъните и изображенията на тези доста страшно изглеждащи, но реалистично изобразени мъже, навярно са украсявали и обкръжавали фасадата на това основно стъпало на пирамидата в Сечин.

Начинът, по който са изобразени бойците върху камъните в Керо Сечин, се различава донякъде от „барокизираните" изображения на чавинските богове. Или жителите на Керо Сечин са изобразявали сами себе си по-реалистично, отколкото свръхестествените божествени владетели (защото тези изображения са сигурно автопортрети на чавинските бойци), или пък тези изображения, тази каменна галерия на Керо Сечин е възникнала по-рано, по времето, когато чавинското изкуство не е било развито още до такава високо стилизирана орнаментика.

Езикът на стелите и обелиските от Чавин е за нас по принцип нечетлив. Той няма, или по-добре казано, има твърде много значения. Обаче лесно разпознаваме бойците, изобразени в каменната галерия в Керо Сечин. Удивлява ни тяхното въоръжение — впрочем сам художникът го излага за любуване — високите им шлемове, бойни секири и боздугани, прекрасно изработените им широки колани. На една от тези стели виждаме безспорно военачалника или „краля" на тези бойци. Облеклото му е по-разкошно, по-луксозно от това на останалите. И за да няма никакво съмнение в това, че именно той е вождът, победителят, най-личният измежду бойците, върху своеобразния му колан висят окачени отсечените глави на четирима победени неприятели.

Вдясно каменна картина в Керо Сечин, изобразяваща военнопленник.
Очевидно той е напълно или частично гол. Лицето му изразява страх.
Вляво главата на един от обезглавените пленници

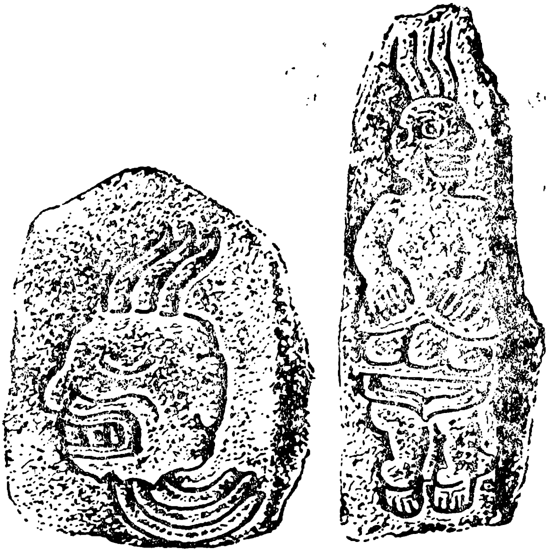

Освен изображенията на тези самоуверени, горди победители, в Керо Сечин са били намерени и камъни, стели, върху които са изобразени само човешки глави. Безспорно те представляват военни трофеи, глави на победени неприятели или пък обезглавени пленници, принесени в жертва на боговете.

Керо Сечин със своите триста изображения на „победители" и „победени" като че ли говори за по-стар период в историята на чавинските индианци. Съзнателно се изразяваме с „като че ли", тъй като твърде много, почти всичко, което е свързано с Чавин, е забулено досега от такава непроницаемост, че ние се движим все още във времето на въпросите, а не във времето на отговорите. Ако обаче Керо Сечин наистина би свидетелствувал за такъв „пръв период", това би означавало, че тези „бойци", носителите на културата с името Чавин, е трябвало да завземат тази част на Перу преди всичко с бой, чрез победа над неприятелите. И градът Чавин тогава би говорил за хипотетичен втори период в историята на чавинските индианци, за периода, който е следвал по време, когато мощта на „Синовете на ягуара с копия" благодарение на военната им сила вече е била изградена над Перу, и с това и мощта на религията на бога или на боговете на ягуара. В името на този бог е било изградено може би и господството на онези, които са почитали този култ, които са го ръководили — чавинските жреци, може би и най-висшият между тях, първожрецът на култа на ягуара.

В същност това са само догадки. Хипотези за само един от възможните варианти на развитието, които са довели — в това обаче няма вече съмнение — до възникването на първата висока култура в Перу и до разширяването на нейното влияние, стила ѝ в изкуството и преди всичко нейната „ягуарска религия“ върху твърде обширна област. Но, подчертаваме отново, това засега са само предположения. Защото „разчитането“ на камъните е твърде трудно. И не всичко, което ние бихме искали да разчетем, ни се удава. Така че не ни остава нищо друго освен сами да намираме отговор. Да изградим предположенията така, както вече сме правили това в предишните редове. Обаче при всички тези съображения не бива да се изпуска пред вид ролята на заплашителния ягуар. Защото вече лицата на някои бойци върху камъните в Керо Сечин, особено устата им, наподобяват по-скоро устата на тези хищни зверове. И по-нататък в Чавин навсякъде срещаме такива хищници, най-вероятно ягуари. Ето защо, проследяваме ли дирите на изчезналите индиански култури в Перу, на залезлите индиански империи по тези земи, налага се при търсенето на първата, най-старата между тях да проследим и дирите на ягуара.

ПО СЛЕДИТЕ НА ЯГУАРА

Тогава да тръгнем по следите на ягуара. По следите на поклонниците му — чавинските индианци. Преди обаче да се опитаме да намерим пътя към прародината им и да я разгледаме, нека да посетим още някои от средищата им, понеже срещаме следите на чавинските индианци не само в удивителната им столица и в древната галерия на Керо Сечин, но и в редица други места в Перу. Така например в същата долина Касма, в която се намира Керо Сечин, е била открита в Мохек още една изградена от чавинските индианци пирамида. Касае се за 30 м висока солидна сграда, украсена с ниши, в която са били намерени останките — за съжаление доста повредени — на високи по няколко метра глинени фигури. Тези пластики са били оцветени предимно в синьо, червено, черно и зелено. В същата долина в местността, наречена Пайка, е била открита друга чавинска пирамида. В друга част на перуанското крайбрежие — В Керо Бланко, в долината Непаня — са били намерени монументални сгради, украсени с очи и зъби на ягуари. (Това изобщо е било обичайно при чавинските индианци. Често те не са изобразявали цялото животно, а само някои особено характерни типични органи.) Друга сграда в долината Непаня (в Пункури) пък е украсявана с моделирана от глина глава на ягуар.

В планинските области на Перу се намира най-известното средище на поклонниците на ягуара — място, носещо днес името на другия така уважаван от индианците в Андите цар на птиците — кондора. Този храмов комплекс — Кунтур Уаси, дословно „Домът на кондора“ — се извисява по горното течение на реката Хакетепеке в близост до провинциалния град Кахамарка. Тристъпалната светиня е украсена на най-горната платформа с шест фигури в типичния чавински стил. Сградата носи името си по един от най-добре запазените тамошни каменни фризове, изобразяващ вероятно демон (?) във вид на кондор. Изображения на тези горди птици и на части от тялото им намираме и в скалата на един от хълмовете в близост с храма.

В Кунтур Уаси — в „Дома на кондора“ — е било намерено още нещо: едно от първите гробища на чавинските индианци. В самия Чавин в същност никога не е било открито никакво гробище. А в гробовете били намерени освен тленните останки на погребаните и златни предмети, украшения на чавинските индианци. И, разбира се, както навсякъде и тук, в „Дома на кондора“, е била намерена богата, така типична чавинска керамика. Тя е оцветена почти винаги в черно като основен цвят и всякога има дълбоки врезки, повтарящи обикновено мотиви, известни от каменоделските работи на чавинските индианци.

Такава значима култура — първата истински висока култура в Перу, разбира се, е показвала не само собствен изтъкнат художествен почерк, тя е имала и присъщите развити верски представи, имала е, безусловно трябвало е да има, развита икономическа основа, от която се е издигнала, която е обуславяла нейното съществуване. Тази основа е била, разбира се, напредналото земеделие. Успоредно с появата на чавинската култура се появява във всички области на Перу (където тя може да вирее) и отглеждането на царевицата. Някои изследователи изобщо са на мнение, че индианците, дошли в Чавин под знака на ягуара, тези, които са донесли новите вярвания и този нов художествен стил, са донесли и царевицата, или поне нови видове, по-доходни от онези, отглеждани от жителите на Котош и техните съвременници.

Окончателен отговор на въпроса, кой в същност в Перу за пръв път е сеял царевица и кога е било това, ще ни дадат бъдещите научни изследвания. Едно обаче е положително, че тези чавински индианци, които изграждали за своите ягуарски божества великолепни храмове и стели, са създавали и за своите поля не по-малко великолепни технически съоръжения — отлични напоителни системи. Досега са известни две такива съоръжения: едното било изградено недалеч от „Дома на кондора“, т. е. пак в близост с днешния град Кахамарка, в изворната област на реката Рио Фино. съоръжението има удивителни размери — повече от 25 000 м². Основната част на това съоръжение е грамаден, изкопан в скалата акведукт, минаващ през няколко тунела, стените на които са украсени с прекрасни петроглифи* в чист чавински стил. Тъй като по принцип животът на чавинските индианци е бил направляван от религията, необходимо е било и при това чисто техническо съоръжение да има храм. Касае се наистина за твърде особен храм. Той се състои от голяма скала, на която са били дадени очертанията на човешка глава. Устата на тази свещена глава — с огромния диаметър от 3,5 м — чавинските индианци са издълбали и по този начин са получили изкуствена пещера. В тази уста по всяка вероятност те са провеждали обредни богослужения. Под пода на скалната уста е била погребана — за което говорят различни улики — както изглежда някоя особено изтъкната личност, може би самият тогавашен „крал“ — първожрец на чавинските индианци.

---

* Скални рисунки. (бел. прев.)

Дори по крайбрежието „Синовете на ягуара с копия“ са оставили великолепни доказателства за техническите си способности. И то пак в долината Непаня. Там чавинските индианци са изградили между два хълма висока язовирна стена, която в основата си имала невероятната ширина от 24 м. Този язовир е събирал водите за сухия период. Захранван бил от два канала, от които единият имал дължина двадесет километра. В този така разнороден терен тези канали, тези аквадукти, е трябвало да превъзмогнат различни естествени препятствия. Поради това те често пъти минават и по продължение на короните на високите насипи. Главният корпус на язовира в долината Непаня чавинските индианци са допълвали още с други насипи и бентове, които е трябвало да предпазват реколтата от приииждащите води, когато през пролетта са се топели снеговете в Андите. Тази сложна напоителна система, изградена може би наистина от носителите на най-старата висока култура в Перу, е била по-късно значително разширена от хидромелиораторите на мохиканското кралство и служи дори на днешните перуанци, въпреки че е била построена още преди три хиляди години.

Подобни великолепни технически съоръжения (също както и обредните сгради и галерии на чавинските индианци) е трябвало да бъдат ръководени от някого. Този някой без съмнение са били отговорни деятели в тази първа възраждаща се индианска държава, тази най-стара висока култура на Перу.

Всичко, което ни поднася чавинската култура, е така изненадващо, така ново, че още от времето, когато съществуването ѝ се е доказало, специалисти и неспециалисти са си поставяли все същия основен въпрос: „Откъде се е взела тук тази чавинска култура?“ Сякаш внезапно тя извира от глъбините на перуанската история като зряла, готова, окончателна култура. Ние не знаем нейните „ранни форми“. Не знаем също как е изглеждала тази култура преди, когато е започнала да строи Керо Сечин. При наличието на тази неизвестност не е чудно, че отговорите за възможния произход на чавинските индианци, на чавинската култура, значително се различават.

Тази така изненадваща поява на чавинската култура на перуанската сцена наведе някои изследователи на мисълта да потърсят прародината на хората от Чавин не само извън пределите на Перу, но дори и извън Америка — зад океана. Така например известният австрийски американист Роберт Хайне-Гелдерн застъпва мнението, че мотивите, използувани в чавинското изкуство, са безспорно заимствувани от онези, използувани от китайските художници през късната династия на Чоу, в началото на втората четвърт от първото хилядолетие пр. н. е. Други учени пък са виждали известни външни прилики между японската керамика, наречена Йомон, и изработваната през времето на разцвета на чавинската култура керамика в северните области на Перу. Също така и известният американски учен Жулиен Стюард и други са се замисляли за възможността на контакти между Чавин и Ориента. Обаче Хулио Цезар Тейо, „откривателят" на тази първа висока култура в Перу, е търсил предшествениците ѝ на друго място, а именно в източната част на река Амазонка, край десния бряг на реката Мараньон, при индианците, населяващи тези влажни тропически девствени гори, където живее и ягуарът, тяхното „тотемно животно"....

Да, ягуарът! Повтаряме още веднъж, от ягуара е необходимо да се започне всяко търсене на „произхода" на чавинската култура. Без оглед на множеството неизяснени обстоятелства относно хората от Чавин има два факта, които не подлежат на съмнение: първият ни подсказва, че тази култура се е появила на сцената на перуанската история един вид готова, напълно зряла. А вторият казва, че в центъра на чавинската култура се е намирало дълбокото поклонничество пред подобния на котка хищник — най-вероятно ягуар.

Нито разположеният в подножието на почти 5000 м високи планини Чавин, нито пък пясъците на сухото перуанско крайбрежие, областта от Керо Сечин, или другите населени от чавинските индианци песъчливи долини на Коста биха били идеалната среда за ягуара. Напротив. Ето защо е напълно понятно, че професор Тейо, откривателят на тази култура, при търсенето на прародината ѝ е обърнал поглед към разположената към Чавин найблизка територия, където постоянно живеят ягуари.

Тейо насочил погледа си към Мараньон. Трябва обаче да се каже, че в поречието на река Мараньон и въобще в горното течение на река Амазонка не са били срещнати никакви следи от присъствието на чавинската култура, а и от никаква друга покъсна древноперуанска висока култура. Дори и в нашия, в двадесетия век живеещите в поречието на реката Мараньон индианци принадлежат към най-примитивните индианци в Америка изобщо. Ето защо би било крайно учудващо, ако именно в тази избрана от Тейо област да е възникнала преди 3000 години култура, която той сам е нарекъл „Основна култура на целите Анди".

Пътешествието по следите на чавинския ягуар може да ни отведе и в друга посока. Авторът на тази книга сам трябва да се посъветва със себе си, с друга негова книга („Тайната на индианските пирамиди") и с набраните по време на пътешествието му през Америка познания. Тези експедиции са го отвели в източната част на Мексико, където — също така неотдавна — са били на-

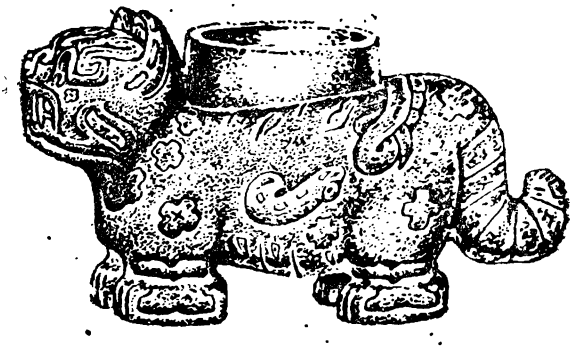

Жителите на Чавин са живели под култа на светия ягуар, макар че рядко са го изобразявали реалистично. Тази каменна пластика е по изключение реалистично изобразена с отвор на гърба за жертвоприношения (?). Пластиката произхожда от Чавин

мерени в подобна влажна тропическа област следи от безспорно най-старата висока култура в тази част на Америка (така наречената Мезоамерика), културата на олмеките. Олмеките са започнали преди около 3500 години да изграждат в Мезоамерика своите първи градове, да издигат пирамиди, да дълбаят от камък първите си стели и олтари и всичко и навсякъде са украсявали с изображения на ягуара. В същност това е ягуароподобен човек. Напълно очевидно е, че олмеките не само са боготворели ягуара, но те сами са се считали за синове на това животно. В един от градовете на олмеките, днес наречен Портеро Нуево, се намира каменен паметник, който изразява напълно открито това, което олмеките иначе само намекват относно произхода си. Той изобразява телесна връзка между жена и ягуар. И именно от тази връзка между човека и божествения ягуар са се родили според техните представи наполовина човеци, наполовина божествени същества, древноамериканските полубогове — олмеките.

Историята на изследването на олмеките е още твърде млада. (Научното проучване на най-стария град на олмеките Сан Лоренсо Теночтитлан започва едва през седемдесетте години от нашето столетие и продължава и досега). Историята на откриването на олмеките е все още много кратка (би могло да се каже — загадката около разгадаването им), но все пак тя има вече своите етапи. В началото почти никой не вярвал в тяхното съществуване. През втория етап са били намерени паметници от олмеки, причислявани към други индиански култури, предимно на дошлите по-късно маи. През третия етап съществуването на олмеките било установено в сравнително малка област, от която произлиза коренът на този народ — влажните тропически части на крайбрежието на Карибско море в днешните мексикански щати Веракрус и Табаско. Там тези мезоамерикански поклонници на ягуара са изградили своите първи големи градове — като Сан Лоренсо Теночтитлан, който явно е бил „столицата“ на олмеките от около 1400 до 1000 г. пр. н. е. После Ла Вента става столица на олмеките, след като Сан Лоренсо Теночтитлан е бил напуснат.

В тази област са били изградени още и други олмекски градове, наречени днес Керо де лас Месас, Трес Запотес и други.

След тези три етапа при решаване загадката около ягуаровите индианци следва четвърти етап — настоящият. През последните години следите на ягуаровите индианци са били открити на все по-голямо разстояние от родния им Веракрус. И не само на по-голямо разстояние. Често пъти срещаме следите на олмеките именно на такива места, където по-късно са се създали, разцъфтели и други древноамерикански култури, други значителни древноамерикански средища. Например в Оахака. В големия град Монте Албан, по-късно обитаван от запотеките, а след това и от микстеките, се натъкваме през най-стария период на безспорни следи от присъствието на олмеките. Изобразените там върху големи каменни блокове лица в своеобразна поза като при танцуване (поради което са наречени на испански „данзантес“ — танцьори) по всяка вероятност са били също олмеки. Впрочем тези олмекски танцьори от Монте Албан приличат поразително на мъжете от чавинската галерия в Керо Сечин.

Оахака и Монте Албан се намират в южната част на Мексико, на много голямо разстояние от същинското „отечество“ на олмеките. Но следи от олмеките срещаме и на високото Мексиканско плато, там където по-късно е израснал Теотиуакан, където са властвували толтеките и е цъфтяло царството на ацтеките.

В Чалкацинго, отдалечено на няколко часа път от столицата на Мексико, са били запазени дори олмекски петроглифи, от които едната като че ли е копие на една от стелите в Ла Вента. Върху много от тези издълбани в скалата изображения виждаме олмеки, които побеждават местните си неприятели.

След като са били намерени доказателства за присъствието на олмеки на юг и в центъра на Мексико, следи от тях са били открити и на напълно противоположно на тяхната родина място — на брега на другото мексиканско море — Пацифика, в съседство на известното летовище Акапулко. Край Папагаловата река са били открити обширни галерии в пещерите недалеко от селището Хуктлауко, в които отново е изобразен ягуарът и неговият народ — олмеките.

Почти на цялата територия на Мексико през последните години бяха намерени следи от олмеките. Но не само там. Оказва се, че живеещите под знака на светия ягуар индианци са упражнявали своето влияние не само в тази така обширна страна, а при военните си походи почти са преминали границите на днешно Мексико и са достигнали чак до Гватемала. Други следи говорят, че и Гватемала не е била последната граница на културната „експанзия“ на олмеките. Неотдавна в Салвадор (в Лас Викториас) и дори в Коста Рика (на полуостров Никоя) са били открити свидетелства за миналото присъствие на олмеките.

Дали ягуаровите индианци при своите победоносни походи са напреднали още повече на юг? Коста Рика се намира в Средна Америка, на север от Панамския провлак. Южно от Панама лежи южноамериканската Колумбия, единствената страна в Новия свят, където — освен в Мезоамерика и Средните Анди — са се развивали също високи древноамерикански култури. Със следи от най-старата между тях се срещаме в Колумбия в област, наречена Сан Агустин. Неизвестните творци са ни оставили там десетки каменни пластики, предимно човешки фигури, от чиято уста винаги се показват огромни зъби на ягуар, зъби, които по-скоро приличат на лапите на това хищно животно. Явно е, че и тук — в колумбийския Сан Агустин — носителите на тази древноколумбийска култура са боготворели ягуара, който може би е бил основата на целия верски култ.

На юг от Колумбия, южно от Сан Агустин, са разположени Еквадор и Перу. Както видяхме, с появата на чавинските индианци в Перу започва историята на неговите високи култури. Чавинската култура — повтаряме — се появява на сцената на перуанската история като съвършено готова култура. Тя носи освен многото други „новости“ и нещо, което за носителите на тази най-стара висока култура в Перу е било явно най-същественото — дълбокото обожаване на ягуара.

И така, когато сравняваме този ягуар, който е представлявал както за чавинските индианци, така и за олмеките основа в културата им, и когато съпоставяме двете култури по отношение на времето (олмеките са основали Сан Лоренсо Теночтитлан доказуемо към 1400 г. пр. н. е., а пък Чавин е бил създаден около 850 г. до 900 г. пр. н. е. или тогава е станал средище на тази нова чавинска култура), в края на краищата сравняваме изображенията на самите олмеки (както ни са известни от мексиканския Монте Албан) с онези толкова подобни автопортрети на чавинските индианци, издълбани в камък във великолепните галерии в Керо Сечин, и не можем да се освободим от впечатлението, че тук се срещаме с хора, принадлежащи към същата група, носители на напълно еднаква, съвсем сродна култура.

Това, разбира се, е само догадка. Авторът на тази книга винаги обръща внимание на местата, където само „предполага“, където „не знае с положителност“. Защото при проучването, при търсенето на действителното лице на подобни древни култури нищо не е по-лошо от представяне на предположения за доказани факти.

От друга страна обаче редица най-отговорни специалисти вярват в олмекския произход на чавинската култура, както сред перуанците например археологът Федерико Кауфман. Между перуанците един от най-добрите познавачи на древноамериканските култури, професорът от Йелския университет д-р Кое, вече представи някои нови доказателства за възможния олмекски произход на чавинските индианци. Доктор Кое преди всичко е разгадал няколко напълно схождащи се орнамента, които украсяват както керамиката на олмеките в Мексико, така и керамиката на чавинските индианци в Перу.

Ако олмеките при голямата им експанзия в древна Америка действително са напреднали чак до Перу, те са стигнали там или по море, или по суша (за начина, по който олмеките са дошли в Перу, становищата все още се различават). Във всеки случай тези въпросни пришълци от север не са донесли само своя начин за украсяване на керамиката. Преди всичко те са разширили, наложили са на хората своите верски представи, в основата на които се е намирало почитането на всемогъщия ягуар.

Разширяването на култа на ягуара, разбира се, не може да бъде — както е подчертал например перуанският археолог Лумбрерас — само дело на усърдни мисионери на новата религия. Зад това първо духовно завладяване на Перу е стояла вероятно друга могъща сила. И така можем да предположим, че цялата тази обширна област на Перу, където срещаме следите на култа към ягуара, на чавинския стил, не е била свързана само с доброволното обожаване на този хищник, но и с мощта на първата перуанска държава, начело на която положително са стоели владетели — първожреци на този култ. С това първата от предполагаемите индиански държави в Перу в същност е израснала под знака на ягуара. Под знака на ужасяващия му образ, на грозния му лик, на мощните му челюсти, на заплашителните му зъби на хищник. . .

ПОЛУОСТРОВЪТ НА МУМИИТЕ

Чавинската култура изчезва след това от историята на Перу (около 300 г. пр. н. е.), и то също тъй неочаквано, тъй ненадейно, както се е появила в тази страна. За продължителен период от време срещаме в Перу само местни култури, влиянието на които се ограничава върху по-малки, понякога дори твърде малки области.

Първата подобна култура, която непосредствено е последвала Чавин, е израснала по южното крайбрежие на Перу. Тя носи името си от един от тамошните полуострови — Паракас. На него за първи път са били открити нейните първи следи, и то в началото на двадесетте години на нашия век.

Името Паракас означава, или по-точно казано, е означавало на един от индианските езици нещо като „Пясъчен дъжд“. Това е действително най-уместното име за този пуст, покрит с червеникав пясък полуостров, където ридовете на веригата на Керо — Колорадо дълбоко навлизат в Пацифика. В тази южноперуанска пустиня изобщо не живее никой. Това е една безкрайно мъртва земя. Но през нашето столетие се оказва, че Паракас не е само мъртва земя, но и земя на мъртвите.

Рибари, случайно хвърлили котвите си при Паракас, са намерили на южния край на покрития с пясък полуостров своеобразни гробове, в които са открили заслужаващи внимание тъкани, каквито не се произвеждат в съвременно Перу. За случайното откритие се научава — как би могло да бъде иначе — отново Хулио Цезар Тейо, който през онези години преминава цяло Перу, за да посети и по възможност да проучи всички места, които в тази страна са били населявани през предколумбово време. Това, разбира се, е било свръхчовешки труд, тъй като в Перу още тогава били известни няколко хиляди такива „археологически места“. Въпреки всичко Тейо се отправя към полуострова

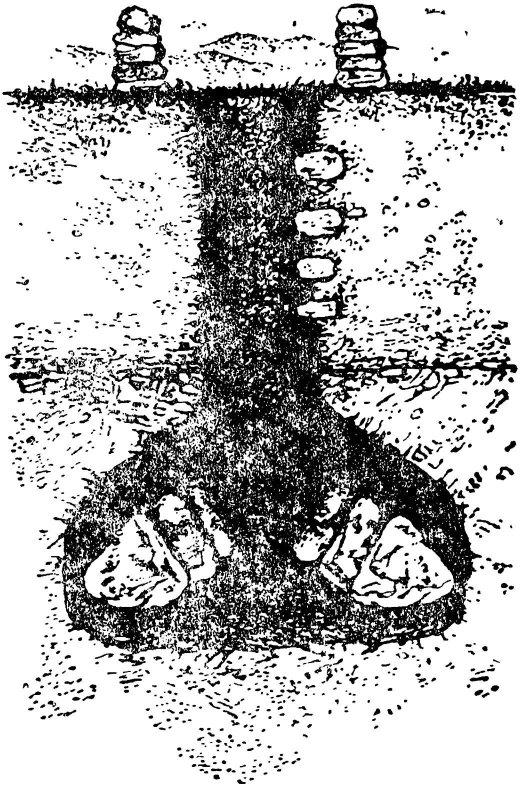

Така са били създадени мумиите. Вързопи с мумии в гробниците „кавернас“ на полуостров Паракас

Паракас, където по общоприети схващания в същност никога никой не е живял, а и не е могъл да живее. Той възнамерявал да разгледа предполагаемите стари дрипи и преди всичко намиращите се там странни гробове.

Полуостровът, наричан „Пясъчен дъжд“, не разочаровал своя посетител. Напротив. Той го дарил с може би най-прекрасното му археологическо откритие въобще. Под натрупани в продължение на стотици години високи наслоявания от червеникав пясък Тейо открива не само останки от плат, не само един гроб, а обширно гробище, цял великолепен град на мъртвите. При това той намира не само един такъв погребален ареал. Заедно с американския си колега професор Самюел Лотроп и най-верния си перуански придружител Торибио Мехиа Ксеспе Тейо открива в паракаските градове на мъртвите стотици гробове. И то какви! Гробовете били пълни с ценности с неимоверна археологическа стойност. Благодарение на невероятно сухия климат почти всички са били напълно консервирани.

В гробовете на Паракас са били запазени и мумиите на древ-

Носителите на паракаската култура са можели да правят съвършени деформации на черепа. Също така са били правени и трепанации на черепа

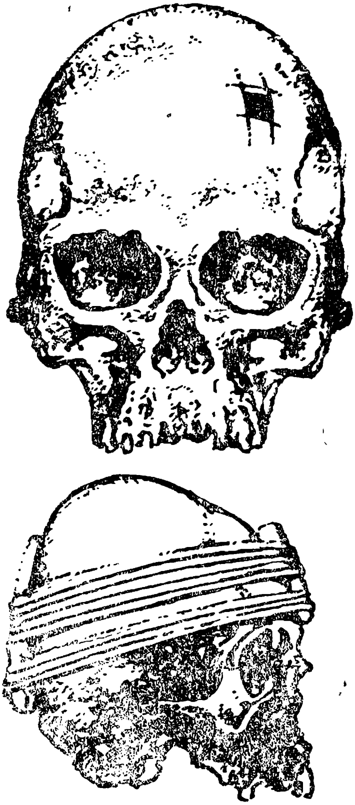

ноперуанските индианци, на онези хора, които някога са изградили за себе си този невероятен град на мъртвите на мъртвия полуостров — на създателите, на носителите на тази своеобразна култура, на която Тейо впоследствие дава името паракаска култура. То е в чест на полуострова, където повече, отколкото на други места, му се усмихва откривателското щастие.

През следващите години на този „Полуостров на мумиите“ са работили и други учени, между които и една от малкото перуански археоложки — Ребека Карион Качет. В резултат на направените от последователите на Тейо проучвания са били открити не само други гробове, но се установило също, че паракаската култура е живяла в тази част на Перу най-малко петстотин години и че в началната си фаза е била значително повлияна от чавинската култура, от чавинския стил. Върху най-старите паракаски тъкани (за които ще става дума по-късно) и върху паракаската керамика намираме постоянно изображения и символи на онзи свещен ягуар, под знака на който Чавин е властвувал над душите на перуанците.

Тези исторически по-стари предмети са намерени на първото от двете (взаимно различаващи се) гробища, открити на „Полуострова на мумиите“. Тейо е дал на по-старото от двете тукашни гробища (и също така на по-старня период на паракаската култура) наименованието „Паракас кавернас“.

Паракаските „каверни“ приличат по формата си на бутилките на известното италианско вино Кианти. Това са бутилки с дълго, тясно гърло и широко дъно. В „бутилката“, т. е. в самата каверна, са наредени на дълбочина шест до девет метра мумиите, увити с дълги ленти от вълнени или памучни тъкани.

Мъртвите, телата на които също са съвършено консервирани от пустинния климат, са погребани в своеобразно положение, наподобяващо положението на още нероденo дете в майчина утроба.

В гробниците на паракаските мумии, в „кавернас“, цари дълбока тъмнина. Ето защо археолозите изтеглят древноперуанските мъртви на открито навързани за връв, както правят това рибарите през зимата с уловените под леда риби.

След „изтегляне“ от каверната мумиите се „събличат“ под палещото слънце на паракаската пустиня. Когато в края на краищата безконечната лента бъде отвита, трупът на починалия се показва. На учения преди всичко правят впечатление изкуствено деформираните черепи на мумиите, което се забелязва при повечето от намерените тук мъртви. Вниманието на археолозите не е било приковано само от черепната деформация на мъртвите от паракаските каверни. Мнозина от мъртвите носят следи също и от трепанация, сиреч от хирургическа намеса върху отварян приживе череп.

Трепанацията и други черепни операции, извършвани от индианците през предколумбово време в Перу, и въобще цялата древноперуанска хирургия, принадлежи към най-изумителните постижения на тукашните култури. Ето защо на това ще посветим по-голямо внимание.

Нека сега отново хвърлим поглед върху съкровищата на тукашните каверни. Мумиите са били съпровождани в последния им път от скърбящите с множество дарове: малки златни украшения, късове тотора*, рибарски мрежи, късове от риба и други храни, а също и инструменти — ножове от обсидиан**, кости, каменни секири и някакви тръбички за вдишване на тютюн. Освен това тъкани и особено керамика: десетки, стотици съдове, украсени с отрицателни рисунки. Някои от мотивите, изобразени върху тях, напомнят още Чавин и неговия ягуар, на други места на преден план излиза всеобщо използуваният по-късно геометричен орнамент. Особено внимание заслужават намерените в паракаските каверни лекарски инструменти, с които паракаските хирурзи са извършвали фантастичните си черепни операции.

---

* Тотора — вид тръстика — бел. прев.

** Обсидиан (от лат.) — Почти безцветно вулканско стъкло, тъмноцветен, понякога на петна или ивичесто изпъстрен минерал, образуван при бързо втвърдяване на лавата — бел. прев.

Удивителните интервенции на паракаските лекари са продължавали живота на мнозина от тукашните индианци. Но и тези, които благодарение на успехите на паракаската медицина са бивали спасени от преждевременна смърт, все пак някой ден е трябвало да умрат. И телата им, консервирани от древните перуански мумификатори, са били спускани във вид на вързопи в тукашните каверни, в тези особени бутилкообразни гробници на „Полуострова на мумиите“ — на песъчливия Паракас.

ГРАДЪТ НА МЪРТВИТЕ В ПЕРУАНСКАТА ПУСТИНЯ

Недалече от каверните — бутилкообразните паракаски гробове — Хулио Цезар Тейо намерил по-късно (през 1927 г.), — и то отново под големи наноси от пясък — на „Полуострова на мумиите“ и друго поле с гробове — истински подземен град на мъртвите, образуван от големи и още по-големи погребални камери и зали, както и дълги коридори и вътрешни дворове. Стените на постройките на града на мъртвите от Паракас са 30 до 40 см дебели и са покривани с дървени стрехи. Изградени са от непечени тухли, използувани са също кости от китове и други животни. Този твърде обширен погребален комплекс наистина наподобява град. Ето защо откривателят му е дал името Некрополис (на гръцки „Град на мъртвите“).

Паракаският некропол — градът на мъртвите в пустинята на Паракас — е бил изграден през втория, по-нов период на тази култура. Именно затова тази по-нова фаза на паракаската култура обикновено се означава със същото име — „Паракас-некрополис“.

Мястото на мъртвите, заселено пак от безброй мумии, все пак се различава някак от паракаските каверни. Тук не е имало място за всички, тук във великолепните гробници са намирали покой само висши паракасчани. Това са били принадлежащите към привилегированата каста, към паракаското избрано общество, един своеобразен „клуб на покойниците“.

И днес мъртъвците от Некрополис с погребалното си облекло гордо показват знатния си произход. Те не носят прости погребални ризи-савани. Всяка от погребаните на това място мумии е увита в прекрасна плащеница. И точно тази погребална плащеница свидетелствува за привилегированото обществено положение на онзи, който я носи. Колкото по-голям е броят на плащениците, толкова по-знатен е бил човекът.

В перуанския град на мъртвите са били намерени мумии „облечени“ в пет, а дори и в повече плащеници. И то какви! Това са памучни тъкани, които са били украсени с втъкани мотиви.

Великолепни плащеници са покривали знатните хора. Това виждаме и сега. Безбройните добре запазени мумии показват, че изкуството на мумифициране е стояло през по-новия период на Паракас на твърде високо равнище. Добре запазените тела на мъртъвците, увити в до двадесет метра дълги памучни ленти, свидетелстват и сега, след две хиляди години, за умението и качествената работа на местните майстори-мумификатори.

Мумификаторите от града на мъртвите в Паракас работели по точно установен метод: най-напред те отделяли главата от трупа. От главата изваждали — през ноздрите — мозъчната маса, също изваждали очите на покойника. Трупът бил отварян от две страни. Веднъж отпред, за да могат по този начин да извадят белия дроб, стомаха, сърцето и другите вътрешности. След това отваряли анусната част, за да получат достъп към червата.

Така освободеното от вътрешности тяло мумификаторите грижливо балсамирали. След това то било изсушавано над жарава или под палещите лъчи на южноперуанското слънце. Тъй трупът постепенно изсъхвал съсухрената кожа на крайниците бивала увита около костите. Предварително снетата глава отново поставяли на мястото ѝ. Накрая така приготвените тленни останки на човека се увивали в много метри дълги ленти прекрасно платно. И сега, след две хиляди години, идват учени и развиват вързопите на мумиите, за да могат да погледнат в лицата на обитателите на странния мъртъв град — града на мъртвите в перуанската пустиня.

Някои от мумиите от Паракас са поднасяли немалко изненади на своите откриватели: така например в един от вързопите, развит от Торибио Мехиа Ксеспе, асистент и най-верен сътрудник на Тейо, намерили мъж, лицето на когото красяла дълга, пищна брада, въпреки че на индианците почти никак не растат бради.

Други находки в гробниците са направили възможно да се определи времето на съществуването на „Града на мъртвите“. Изследването с помощта на радиоктивен въглерод показа например като дата на мумифициране на единия от „мъжете в плащеници“ — годината 340 пр. н. е., разбира се, със съответното възможно отклонение. От друго находище на паракаската култура от времето на Некрополиса — хасиендата Чонгос — произхожда също изненадваща находка — семена, царевични зърна, които са били поставяни в гроба на мъртвия. По сведения на известния перуански учен и палеопатолог Оскар Уртеага Балон тези царевични зърна въпреки възрастта им от две хиляди години след специална обработка са били посадени в земята и, казват, че отново поникнали.

Това е в същност красив символ: от гробовете на отдавна починали перуанци никне нов, свеж живот.

Но дори историята за царевичните зърна от гробовете на Некрополис да не отговаря съвсем на истината, положително е, че от семената на тази по-раншна фаза на паракаската култура поникна в същност в същата област, където някога са царували намерените сега в „Града на мъртвите“ на пясъчния полуостров погребани сановници, нова прекрасна култура — културата наска.

МОДНО РЕВЮ В ПАРАКАС

Някои от древноперуанските култури са оставили след себе си една или друга съставна част от материалната си култура в особено внушителен размер. Така например насканите, за които скоро ще стане дума, са оставили на идните поколения своята керамика, инките — архитектурата си, а индианците от Паракас — своите прекрасни тъкани. Именно тях искаме да разгледаме по-подробно в тази глава, посветена на модното ревю, което естествено само си представяме. Тези тъкани произхождат без изключение от онзи по-ранен период на паракаската култура, периода, означаван като Некрополис.

В „Града на мъртвите“ не са били намерени само мумифицираните тела на знатни покойници, а преди всичко и великолепните им одеяния. Тези дрехи са така богато, така съвършено изработени, така красиво бродирани, че тяхното великолепие и качество и до днес още будят удивление у всеки специалист. И още нещо, платовете и плащениците от Паракас са считани днес сред познавачите като най-добрите тъкачни произведения на древните култури от цял свят въобще.

Знатните мъртви от паракаския некропол също гордо излагат на удивление своя посмъртен дрешник. И там като че ли за господата от древноперуанския град на мъртвите е била валидна поговорката: „Дрехите правят човека.“ И мъртвия човек. В действителност мумиите от Паракас, разбира се, са голи, в обвивката си те са били вкарвани без всякакви дрехи. В следващите слоеве на вързопа обаче покойникът носи със себе си „на онзи свят“ целия си дрешник.

Преди да хвърлим поглед върху древноперуанската мода от Паракас, нека разгледаме по-внимателно погребалните вързопи на мумиите от некропола. Те имат конусообразна форма. В основата си имат размер от сто и петдесет и повече сантиметра. Височината на такъв вързоп е винаги малко повече от 1 м. В подобни вързопи много индиански култури в древно Перу са погребвали своите покойници. Понякога такъв вързоп се състои само от кожен чувал или от плетена мрежа от растителни влакна, обаче тук в Паракас най-външната обвивка винаги се състои от дълга лента от памучен плат.

След развиване на най-външната обвивка се показват първите плащеници, които винаги представляват най-блестящите скъпоценности от дрешника на покойния. Скоро ще се запознаем и с плащениците. Засега обаче нека продължим да развиваме погребалния вързоп. Следващият слой обикновено се състои от памучен чувал, отгоре здраво завързан. След отстраняване на този слой срещаме друг, където най-често се намира един вид мъжка пола и „ункус" — това е риза, подобна на дрехите на древните перуанци. Следват още една или две ленти, здраво увити около тялото на покойника. И едва тогава идва — клекнала в някакъв панер, изплетен от върбови пръчки, 2500 години старата мумия, чакаща своите освободители.

Мъртвият седи в погребалния панер свит, с прибрани до брадата колене. Крайниците му са привързани с върви към тялото, понякога и пръстите на двете ръце на покойния са здраво вързани.

И така археолозите са намерили в паракаските вързопи не само голите мумии, но и облеклото на тези индианци. Платовете от некропола са тъкани от вълна или памук. Вълнените платове са преживели несравнимо по-добре тези повече от две хиляди години, делящи ни от времето, когато са излезли от ръцете на тъкачите. За щастие плащениците и всички останали главни съставни части от облеклото на паракасчаните обикновено са били вълнени.

Отделните запазени в гробовете на мъртвите части на облеклото са най-често съвсем нови, неносени. Това свидетелствува, че те са служели само като облекло на мъртвия. Във вързопа никога не са били поставяни само отделни части от облеклото, а винаги цял комплект, обикновено украсен с еднакъв орнамент.

При нашето модно ревю на полуостров Паракас бихме могли да видим на манекените само мъжка мода (защото знатните са били изключително мъже), и то винаги в четири главни части: мъжка пола и „ункус" — древноперуанската риза, трето — покривка за главата няколко метра дълга и около 35 см широка лента плат, няколко пъти увита около главата, приличаща на мюсюлманска чалма. И накрая плащеницата. При такова модно ревю, както се опитваме да си го представим, сигурно най-голямо внимание биха привличали именно тези плащеници, които знатните хора от Паракас са носели със себе си в последния си път. И то с пълно право. Защото в цяла древна Америка не е съществувало друго облекло или част от облекло, което би могло да над-

Знатен жител на Паракас

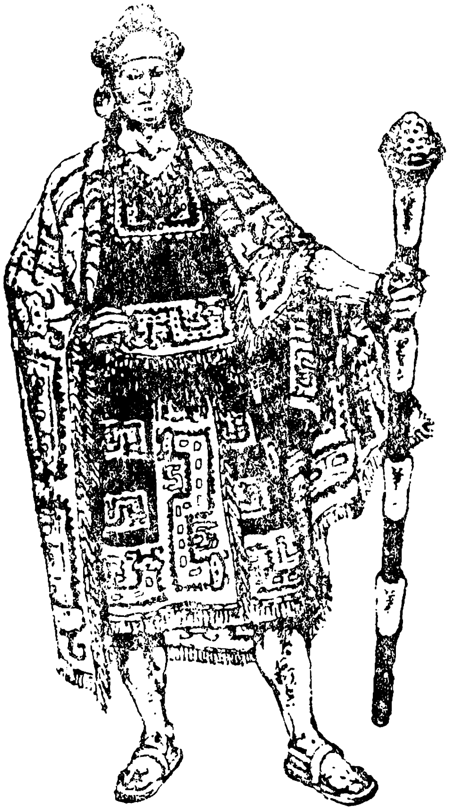

мине тези плащеници по разкош, по неимоверното богатство на украсата им.

Плащениците от Паракас винаги са ушити от един къс вълнен плат, имащ обикновено размерите от 2 1/2 на 1 1/4 м. Най-голямо учудване събужда именно украсата им. Те дословно са покрити с твърде разнообразни шевици, изработени с такъв финес, че на пръв поглед ни се струва като че ли орнаментите са рисувани или апликирани, а не бродирани.

Шевиците покриват почти винаги цялата плащеница, понякога с разположени в редици орнаменти, друг път с широки ленти. Бродерията използува редица цветове. Върху проучените в „Града на мъртвите“ в Паракас плащеници са били установени от изследователите 22 цвята, и — което звучи почти невероятно — те са в 190 оттенъка. Тези цветове паракаските индианци са получавали от най-различни естествени материали.

Професионалното майсторство, с което са изработени тези шевици, свидетелствува за това, че в Паракас действително са съществували истински майсторски „работилници“. Освен това почти всички плащеници са напълно нови, никога неносени. Предполага се, че върху такава плащеница се е работило около 1000 дни, т. е. три години! Знатните от Паракас явно са си „поръчвали“ своето погребално облекло по-рано, преди смъртта. Така както например египетските фараони са изграждали още приживе посмъртното си жилище.

Върху плащениците на мумиите, разбира се, не ни интересува само това, по какъв начин са украсени с шевици, но преди всичко какво представляват тези шевици.

Понякога хората от Паракас вземат за своите шевици мотиви от заобикалящата ги природа — особено предпочитали да изобразяват птици, предимно кондори, но например и колибри, въпреки че те обитават главно влажните области на далечния Изток от Перу. Друг път те употребявали геометрични орнаменти, представляващи стилизирани части на животински тела, като например удължените опашки на коткоподобни хищници.

Обаче паракасчаните най-обичали и най-често украсявали своите плащеници с различни фигури. Очевидно върху тези плащеници те изобразявали себе си. Там виждаме човешки изображения, облечени в също така богати облекла, каквито са самите погребални плащеници. Тези хора държат в ръцете си боздугани, тояги, ножове и копия. Освен хората върху плащениците са изобразени, разбира се, и паракаските богове. И плащениците свидетелствуват, че пантеонът от Паракас е бил твърде богато населен. В същност всички паракаски богове произлизат от царството на животните; особено почитани, изглежда, са били рибите. Между тях най-почитана е била една голяма риба, подобна на акула, определена от професор Тейо като гигантска акула*.

Освен явно „твароподобните“ божества върху плащениците от Паракас намираме изобразени други митологични същества, които заслужават безспорно нашето най-голямо внимание. Тези своеобразни фигури понякога напомнят нещо като древноперуански сфинксове — митични животни с човешки глави или пък, обратно, хора, приели части от външността на разни птици, риби или хищници.

Върху всяка от плащениците доминира такова паракаско „страшилище“. То се повтаря многократно или пък е показано в различно оцветяване. Най-често съществото е изобразено в четири различни позиции. Това навело откривателя на Паракас — проф. Тейо, на мисълта, че тези фигури биха могли в същност да бъдат един вид лунен календар, където четирите фигури може би символизират четирите лунни фази.

---

* Гигантска акула (Cetorhinus maximus), стига до 15 м дължина и около 4 т тегло — бел. прев.

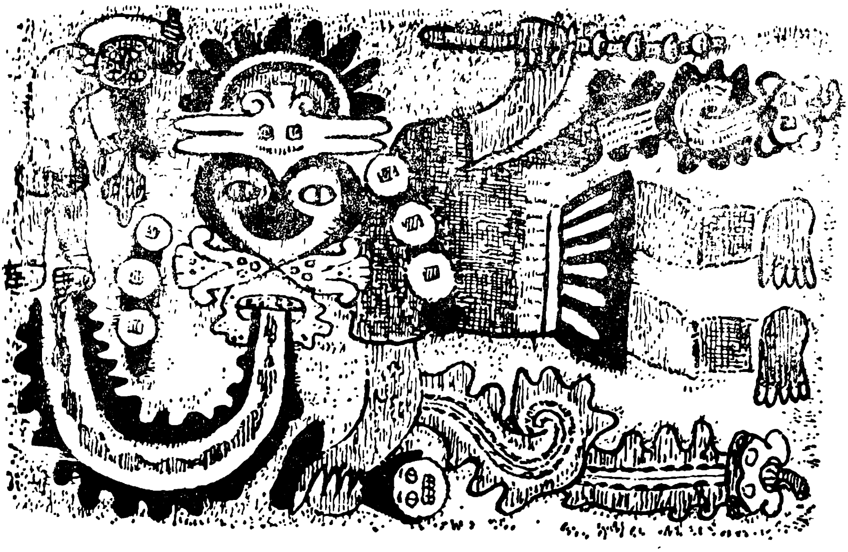

Тъканите от Паракас са украсени с безбройни изображения на подобни приказни същества — един вид сфинкс

Търсенето на смисъла на тези наполовина човешки, наполовина животински фигури от паракаските плащеници в същност и до днес не е приключено. Наистина още на пръв поглед тези фигури предизвикват впечатлението, че те не са само своеобразни образи на свръхестествени същества на паракаските индианци, а са имали и още друго, скрито значение, което е във връзка с тези свещени плащеници. Ето защо Тейо е виждал в тях или ги е свързал с лунния календар на паракасчаните. В наше време с тези изображения се занимава перуанската изследователка Виктория де ла Хара. Тя предполага, че отделните фигури в същност са знаци от най-старата перуанска писменост. Въпросът за писмеността в древно Перу остава все още открит. Досега не е могло да се докаже, че предколумбовите перуанци са имали писменост (за разлика от предколумбовите жители на Мезоамерика — ацтеките, маите, запотеките, микстеките).

Но писмеността, както и животът на други планети, може да изглежда съвсем иначе, отколкото си го представяме въз основа на общоприетите представи, според системите, развити в Стария свят. Днес не трябва да ни се вижда толкова фантастична тезата на Виктория де ла Хара, че изображенията върху плащениците на мъртвите в некропола на Паракас в действителност може да бъдат някаква прастара, най-старата библиотека на перуанците. Също и най-изтъкнатите учени в областта на староперуанската индианска писменост — германецът Томас Бартел и французинът Марсел Кохен — са взели под внимание тази теория. За възможното съществуване на писменост в древно Перу ще стане дума още няколко пъти и в тази книга. Ако някой ден се докаже с положителност, че тези странни фигури, тези особени полухора-полуживотни върху плащениците от града на мъртвите са „само“ изображения на боговете от Паракас, „само“ великолепни украшения и че нямат приписания им, останал досега скрит за нас смисъл, то и такава констатация не би могла да отнеме нищо от красотата и великолепието на дрехите, на тъканите, на „модата“ от Паракас.

А СЕГА НАСКА

„Музеят на древноперуанската мода“ — „Градът на мъртвите“ на полуострова Паракас — ни показва вече, така да се каже, строго класово разслоено общество. Египетските пирамиди не са били строени за всекиго. А и не всеки в древния Египет е бил мумифициран. Само телата на знатните египетски граждани са били превръщани в мумии. Така е било и на перуанския „Полуостров на мумиите“. „Градът на мъртвите“, правото на мумифициране и притежаване на онези прекрасни погребални плащеници, всичко това, разбира се, през ранния период на паракаската култура са били привилегии изключително на знатните членове от това общество — „крале“, жреци, вождове, бойци. И там, където се зараждат класи, там се създава и държава. Така че може да се приеме този паракаски погребален град да бъде непряко свидетелство за съществуването на още едно изчезнало „царство“ в Перу, едно от онези, които може би са възникнали в тази страна след залязването на предполагаемата най-стара индианска империя, империята на чавинските индианци.

Да, Паракас е дошъл след Чавин. А след Паракас? След Паракас са се появили на сцената на древноперуанската история — за пръв път около средата на второто столетие пр. н. е. — индианците наска. За разлика от хората от Паракас, насканите не са населявали непосредствено брега на морето. Главните им поселения са се простирали през няколко южноперуански долини (от долината Каниете на север до долината Акари на юг, като главните средища на живота на тази култура Наска са били долината Ика, Писко и собствената им родина — долината Наска). Тези селища са били разположени на шестдесет до осемдесет километра от брега на Тихия океан. Страната на насканите е била разположена и още пò на юг от полуострова на мумиите. Много по-късно тази област ще бъде населена от войнствения народ на чинча, (чанга), с който после мощната империя на инките ще води упорита борба. Чинча пък ще доживеят идването на испанците. И един от князете на народа чинча ще бъде дори свидетел при пленяването на Атауалпа — последният инка, в Кахамарка.

Но това ще се случи в Южно Перу едва в бъдеще. Древнот минало, в което ние се движим сега, принадлежи на насканите. По-рано, разбира се, са били правени опити насканите да се отъждествяват с чинча, да се припишат на чинча езикът и културата, градовете и крепостите на насканите. По-новите изследвания обаче доказаха, че между времето на насканите и времето на чинча има разлика най-малко от петстотин години. Това е само с оглед на времето. Но как е изглеждало по отношение на културата и организацията на империята? За съществуването на „национална" държава на насканите в същност до днес нямаме никакви преки доказателства. Възможно е първоначално върху земята на насканите да са съществували едни до други отделни наскански княжества, които (както например микстеките в Мексико) отначало са били свързани само чрез общ език, само (както днес бихме казали) чрез съпринадлежност към един и същ народ, и вероятно и чрез общи вярвания.

Насканите са били земеделци, и то добри земеделци. Земеделското им производство е било повлиявано обаче още по-решаващо, отколкото по северното крайбрежие на Перу, от един фактор: водата. Там е имало много малко вода. В редица области в страната на насканите не е валяло почти никога. Реките и техните поречия в поселенията на тези индианци често пъти са били сухи в продължение на десет месеца. Както слънчогледът се върти по посока на слънцето, така тези наскани са следели непрекъснато водата. Те дори са разравяли повърхността на земята си, за да търсят вода. В стремежа си да осигурят на полята си винаги достатъчно влага, насканите са строили големи резервоари, които — макар че са били изградени преди 2000 години — се използуват и до днес още от жителите на южноперуанските оазиси в Аха, Копара, Бисамра и другаде. Насканите са изграждали и надземни водопроводи, по които са отвеждали ценната влага направо на полята. Те също така са построявали големи подземни акведукти, стените на които са укрепвали с каменни блокове, а таваните са изграждали от греди от бял габър.

Много от тези подземни тунели на насканите отново били открити за света от италианския географ Раймонди, който бе намерил между другото и носещата неговото име най-загадъчна стела от Чавин. Раймонди също установил, че тези подземни канали на насканите се простират на големи разстояния и че много от тях имат извънредно голям светъл отвор. В някои от тях спокойно би могъл да се изправи възрастен човек, толкова са просторни. Италианският географ е намерил и своеобразни отвори в земята — местните индианци ги наричат „очи", — през които е било възможно на много места да се слиза в подземните канали, за да бъдат почиствани или поправяни. Също през тези отвори насканските тунели са „дишали“.

Напоителните съоръжения на древните наскани свидетелствуват за това, каква първостепенна роля е играла водата в живота им. Борбата за водата, за правото да се черпи вода от реките, за достъпа към чужди реки и други речни долини — това може би е бил главният мотив за войните на насканите, за военните набези на „империята на наска“, която може би се е образувала в течение на развитието на това общество. Един от най-добрите познавачи на културата наска, директорът на перуанския народен музей д-р Лумбрерас, обръща във връзка с това внимание на обстоятелството как насканското общество постепенно загубвало своя верски характер и все повече се „милитаризирало“. И действително през по-късните периоди от историята на насканите срещаме следите на тези индианци върху все по-обширни области, отколкото през най-старо време, когато животът на обществото им е бил съсредоточаван предимно в същинската долина Наска и в долината Ика. Археологически находки например говорят, че бойците на наска са държали подвластна през онова по-късно време независимата преди това по-голяма част от Южно Перу — долината на река Акари.

В тази долина на реката Акари са били открити и следите на укрепени наскански градове. Така например американският археолог Роув се е натъкнал на останките от градски комплекс с дължина хиляда метра и ширина петстотин метра, ограден от каменни стени в периферията на днешния едноименен град Акари. В по-горните части на долината Акари са били намерени останки още от други подобни укрепления, преди всичко Чокавенто, и малко по-малките Амато и Уарато. Главният изследовател и откривател на повечето от тези крепости и градове в долината Акари — професор Роув, приписва тяхното изграждане на „завоеватели“ от наска, или — както бихме казали днес — на инвазия. Той отъждествява като завоеватели бойците на възникващата общонасканска държава, разширяваща тук своите граници чрез военни интервенции. Тези едва неотдавна открити останки от наскански градове са именно поради това толкова ценни, тъй като дълго време не са били известни изобщо никакви селища на тези индианци. Първият наскански град в същност е бил открит от първата археологическа самолетна експедиция, която някога е работила в Перу — експедицията Шипис — Джонсън, през 1931 г. Тази първа самолетна експедиция трябва да бъде упомената и поради това, че немалко от най-древното минало на Перу, а именно многобройните загадки на страната на наска, са били открити отгоре, от въздуха.

Воден от една от самолетните снимки, направени от Шипи и Джонсън, по-късно друг американец, Дуайт Уолъс, намерил в долината Писко, в местност, наречена Дос Палмас, обширно насканско селище, притежавало някога много къщи, наредени покрай много улици и пет големи площада. И археологът Джон Хоулънд Роув, на когото също се усмихнало щастието в долината на реката Акари, открил след това в долината Ика останките от два други насканси града (в местностите Кордеро Алто и Керо Солдадо). Къщите в тези и други насканси селища са построени от адоби, сушени на слънце непечени тухли.*

Двата града в долината Ика били изградени наскоро след като насканите се явили на сцената на перуанската история. Градовете в долината на река Акари обаче възникнали едва по времето, когато долината вече се е намирала под военната власт на наска. Но изглежда, че нито единият, нито другият не е бил столицата на наска. И тъй като всеки организъм, било то човешки или друг, се нуждае от сърце, наложило се е да се потърси и това сърце на страната на наска. Днес няма вече съмнение, че това е бил голям град, разположен в центъра на самата долина Наска, на брега на реката Рио Гранде де Наска, в землището на днешната хасиенда Кауачи. Ето защо днес на столицата на наска е било дадено името на тази хасиенда.

Около проучването на Кауачи най-големи заслуги има археологът Дънкън Стронг. Освен жилищни сгради, построени от големи кирпичи, в Кауачи е имало и чисто административни сгради. Също и такива, свързани с верския култ. Над всичко това се издига главният храм на града — многостепенна пирамида на височина 22 м. На върха на тази пирамида се е намирала — както в древна Мезоамерика — малка дървена църквица. В Кауачи са запазени още и останките от голямата палата, може би седалище на „главата" на тази предполагаема древноиндианска държава в Южно Перу.

Сградите в Кауачи са били наредени по продължение на улици. Целият град е бил разпределен на шест големи квартала. Въпреки че Кауачи — главният град на наска, чака все още своето подробно изследване, разкритите вече квартали и улици говорят за това, че се касаело за представителен, доста голям град. Град в истинския смисъл на думата, където са живели очевидно няколко хиляди души. Ето защо някои изследователи смятат на първо място Кауачи, а не например Чавин или друго селище за първия истински град в Перу.

В непосредствено съседство с Кауачи, в същност на самата покрайнина на този град, до ден днешен е запазена отчасти вероятно най-забележителната сграда на наска. Сградата, която положително е имала нещо общо с вярванията, с обредите на насканите. Днешните перуанци наричат тази загадъчна насканска светиня „Ла Естакерия". Тя се състои от стотици и стотици изсушени стволове на алгоробо.* Център на този удивителен комплекс от дървени колони образува квадрат от дванадесет реда с по дванадесет колони. Археолозите наричат този наскански паметник от издигнати нагоре като пръсти стволове на дървото алгоробо „дървено Стоунхендж“** на древно Перу. Но както все още не е изяснена напълно действителната функция на древноанглийското Стоунхендж, така не е било възможно още да се изясни напълно предназначението на това дървено Стоунхендж на древно Перу. Мнозина археолози обаче са на мнение, че както каменното Стоунхендж в Англия, така и дървеното Стоунхендж в Перу действително е било свързано с календара.

---

* Вид кирпич. Бел. прев.

Докато градовете на наска са затрупани от пясъка на пустинята, загадъчната „календарна светиня“ на древните наска се разрушавала твърде настойчиво от съвременните индианци, жители на тази област. В този безлесен край, където липсва не само вода, но и дървен материал, разбира се, е търсено всяко късче дърво. Така че стволовете на рожковото дърво от древния храм днес са добре дошли като гориво. В печките на жителите от долината Наска изчезват постепенно една след друга колоните на Естакерия. При последното „преброяване“ на насканските колони през 1957 г. са били останали само 47. Оттогава броят им е вероятно още повече намалял. Щастие е само, че не всички колони на насканската светиня на звездите или на календара са се превърнали на прах и пепел, преди първият изследовател да е стъпил в Екстакерия. Така поне знаем за съществуването на този паметник на наска. Да, той все още стои, загадъчен, изоставен дървен остров посред безкрайното море от пясъци. Стои и задава въпроси. Както става с почти всичко, което знаем, или по-скоро не знаем за тези наскани, за това Южно Перу.

---

* Рожков (Ceratonia siliqua), дърво от семейство Бобови, височина 6—10 м. Плодовете му са били употребявани някога от аптекари и бижутери като тежести — карати. Бел. прев.

** Стоунхендж — висящи камъни. Най-добре запазената предисторическа каменна кръгова система в Англия, близо до Солсбъри. Бел. прев.

ЛОВЦИ НА ЧЕРЕПИ В ДАЛЕЧНИЯ ЮГ

Всичко говори за това, че в Естакерия индианците наска са изразявали своята привързаност към култа към звездите, към календара. Боговете, истинските божества на насканите обаче никога не можем да видим по стените на храмовете им, а само по стените на техните съдове. Керамиката на тези индианци обикновено ни представя своеобразни „наскански сфинксове“, различни полуживотински, получовешки демони. Често пъти се вижда и образ, очевидно на главното божество на тези древни перуанци — коткоподобен звяр (само че той се различава вече от прочутия ягуар на чавинските индианци, той вече не се гордее със страшните си зъби на хищник). Върху тези съдове забелязваме твърде често хиляди и хиляди кървави човешки глави. Много от насканските съдове имат дори формата на такива отсечени човешки глави. Изработените във вид на глави глинени съдове и показаните върху керамиката отсечени глави говорят, също както онези крепости в долината Акари, за насилственото завземане на тази област, за войнствената натура на тези древни южноперуанци. Във всеки случай те говорят на по-жесток език, отколкото делата на предшествениците на насканите. Твърде малко ни е известно за военното дело на чавинските индианци. Ние познаваме само изображенията на техните воини от Керо Сечин. И за военното изкуство на индианците от Паракас също не знаем твърде много. Но все пак в „Града на мъртвите“ са запазени оръжията им — боздуганообразните макани. Гробовете от Паракас ни говорят също за уважението, на което са се радвали надарени военачалници. Хората от Наска пък подчертават своето предпочитание към бой и въоръжение по несравнимо по-изразителен начин: а именно с тази своя най-обичана украса върху керамиката — главата на пленения човек.

Изненадани от този огромен брой отсечени глави, изследователите наистина дълго време са се питали чии в същност глави и главно защо са били отсечени. В историята на предколумбовите индианци, по-специално в Мексико и Средна Америка, е бил извънредно разширен обичаят на човешките жертвоприношения. В такъв случай и при насканите ли са били обезглавявани хора при някакви жестоки жертвени обреди? Не, очевидно не. Тези изобразени от и върху керамика човешки глави, види се, са били наистина отсичаните глави на победените при военните походи на наска. Както северноамериканските индианци почти винаги са скалпирали победените си неприятели, така тези южноамерикански наска по всяка вероятност винаги са отсичали главите на пленниците си. Опитни ловци на черепи са носили своите препарирани по специален начин военни трофеи, както може да се види по изображенията, постоянно със себе си, прикачени като оригинално махало към колана или закрепени към подмишницата, или пък дори завързани към бедрото.

Главите на пленените неприятели, които победоносните нас額кански военни мъкнели навсякъде със себе си, сигурно е трябвало да почертаят военната способност на всеки от тях. Без съмнение са им приписвали и някакво магическо значение. Може би насканите са мислели, че заедно с главата в страшния воин преминава и „магическата сила“ на превъзмогнатия неприятел, един вид „мана“ — както го наричат полинезийците — или изобщо душата на човека, имаща според представите на много индиански групировки своето седалище именно в човешката глава.

Едва ли обичаят да се отсичат глави е бил изнамерен от насканите в древно Перу. Подобна „глава-трофей“ е била намерена вече при разкопките в едно от селищата на онези най-стари „предкерамични“ култури на страната—място, наречено днес Азиа. И в града на ягуара — в град Чавин, е запазен фриз с изображението на воин (?), държащ в ръката си отсечена човешка глава. По същия начин и непосредствените предшественици на наска — паракасчаните — са изобразявали често върху своите красиви тъкани грозните си демонични божества заедно с отсечени човешки глави. Но никога преди това — а и никога след това — този кървав обичай не е имал такова масово приложение в предколумбово Перу, както при насканите. Тези индианци, зависещи в извънредно сухия им роден край толкова много от милостта или немилостта на времето, са извършвали може би с обезглавяването на своите пленници един вид извратено богослужение. С това е трябвало да бъде осигурен урожаят на полята им— както кръвта на убития човек изтича от тялото, така да се излива животворната влага от небето върху полята на насканския селянин.

Деветдесет и девет процента от показаните върху керамиката глави са глави на мъже. Значи глави на бойци, на неприятели на наска, попаднали в плен у тези индианци. Също така и военните трофеи, които действително са запазени — тъй като в долините на наска са били намерени не само съдове, изобразяващи този кървав обичай, но и самите глави са — с едно единствено изключение — глави на мъже. Тази единствена запазена женска глава пак е намерил и описал вездесъщият Хулио Цезар Тейо.

Намерените в областта Наска глави от човешки жертви красят (доколкото тази дума при тези жестоки находки изобщо е уместна) сбирките на археологическите и етнографските музеи далеч извън границите на Перу. С един от тези военни трофеи на наска, намиращ се в етнографския музей в Гьотеборг, се е занимавал шведският учен Паул Риден. Въз основа на резултатите от своите изследвания Риден е съставил точна „рецепта“ по какъв начин хората от Наска са препарирали и консервирали човешките глави. Най-напред победоносният ловец трябвало да пробие неголям отвор в челото на своята жертва. През този отвор той изваждал мозъка и мускулните тъкани, след което ги заместввал с тампони от плат. После били отстранявани и очите на жертвата, като празните очни кухини били също така запълвани. Такива тампони от ленени ленти той напъхвал и в носните отвори. Накрая победителят затварял и очевидно най-съществения отвор от предната страна на черепа на жертвата: безмълвната сега уста. Той зашивал устните с конец или ги съединявал с бодли от кактус. След това зашивал клепките, покриващи само с тампони запълнените празни очни отвори. Накрая лицето на мъртвия било намазвано със зелена или червена боя.

Това е, значи, рецепта на Риден за препариране на главите на човешките жертви „по способа на индианците наска“. Друг познавач на древна Америка — германският учен Едуард Селер — изразил предположението, че тези индианци са умалявали главите на победените им неприятели може би по подобен начин, както още през нашия век са имали обичай да правят това други известни южноамерикански ловци на черепи — хиваро в Еквадор. Той се позовава при това на факта, че на някои от съдовете, показващи няколко глави заедно, някои са изобразени по-големи и други — по-малки. Но намерените отсечени човешки глави в долината на наска не са потвърдили това предположение.

Но препарирането на главите на тези нещастни наскански жертви явно не е било завършено с умаляването им, а с това, че този военен трофей бил нанизван на връв. На края на тази връв понякога имало малка дървена плочка, която собственикът на препарираната глава прокарвал през онзи отвор в челото на жертвата, след което я завъртвал, за да възпрепятствува падането на трофея. Връвта била завързвана към тоягата и така (представляваща нещо като „лента за ордени“ или „медали за военно отличие“ на насканските военни) ловците на черепи найчесто са носели главите на своите жертви. Подобна украсена с военни трофеи тояга е могла да бъде изправяна пред или в дома.

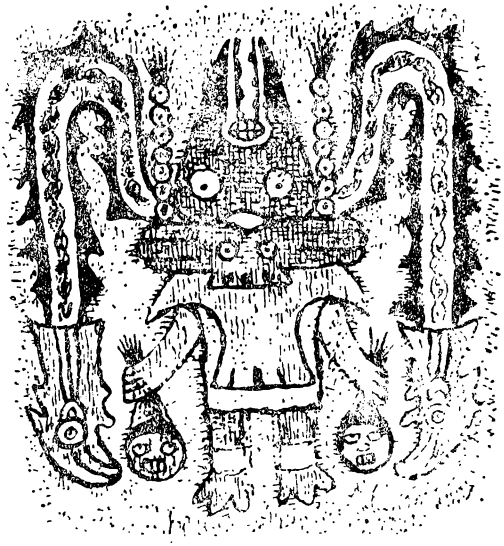

Обезглавени фигури и отсечени човешки глави се срещат често изобразени върху плащениците в гробовете на перуанския юг

Тя е могла да бъде забивана и в земята на полето, за да носи богата реколта, или пък да се оставя в храма. . .

Понякога керамиката на насканите (както и тази на техните северноперуански съвременници — мохиканите) показва още по-кръвожадни сцени. Така например на един от мохиканските съдове е показано „разсичане на пленник“. Заедно с това и връвта, на която висят не само отсечената глава, но и отсечените ръце и крака на нещастника. Но това керамично свидетелство произхожда от област, където възниква друга забележителна древноперуанска култура. Тук при наска изследователите са намерили, както вече беше казано, освен свидетелствата върху керамиката, освен изображенията на тези глави върху съдовете, още и самите глави. И то, разбира се, в гробовете на насканите, тъй като тези отсечени глави, които в очите на този народ са имали магическа сила, често пъти са съпровождали смелите ловци и по пътя им в онзи свят.

С въпроса за гробовете на насканите дълго време е било така, както с градовете им. Учените не са знаели почти нищо за тях. Едва през двадесети век археолозите постепенно започнали да намират отделни гробове, а след това и първите гробища. Такова истинско насканско гробище е било открито например на един от притоците на Рио Гранде де Наска, край реката Тунга, където това място на последен покой е образувало част от цяло обширно религиозно средище. Към него принадлежи преди всичко централен храм с кръгла хоризонтална проекция, във вътрешността на който са били намерени костите на очевидно поднесени в жертва животни, както и многобройни монолити.* В съседство с това главно светилище на Тунга са стояли жилищата, обитавани вероятно от жреците. И зад тази постройка е било открито едно от първите наскански гробища. По-късно Уилиъм Дънкън Стронг е намерил гробове на насканските индианци и в самата „столица“ на тези ловци на черепи — в град Кауачи. И там гробищата са били свързани пак с обредна сграда — с онзи голям храм, главната пирамида от Кауачи. Всички погребани на това място са положени в клекнало положение, с лице на юг — обърнати към голямата пирамида от Кауачи.

Гробовете на насканските индианци понякога са скрити непосредствено под повърхността на земята, на други места пък са на дълбочина четири и дори пет метра. Често пъти те са бутилкообразни, с овална или кръгова хоризонтална проекция.

Гробниците на знатните членове на насканското общество са изградени извънредно грижливо. Таваните са носени от греди от рожков или друго дърво, стените са направени от адоби — онези сушени на слънце тухли. Мъртвите са „получавали“ за последния си път многобройни предмети. Преди всичко—онези консервирани глави на победените им неприятели, а също така храни и семена (например семена от лобода), както оръжия, особено прашки за хвърляне на копия, и заедно с тях прочутите наскански ножове с полукръгла режеща част, с които са били отрязвани главите на пленниците.

Опустошителите на гробове — прочутите перуански „уакуерос“, са търсили във вечните жилища на мъртвите наскани главно злато и други благородни метали. И тези съвременни разбойници са намерили в тези гробове наистина злато, но не особено добре обработено. Насканите са били лоши златари. Затова познаваме само няколко техни диадеми и други бижута. Други метали очевидно те не са обработвали (само в гробовете от долината Акари са били намерени и отломки от медни предмети).

Най-честата украса на насканските гробове са обаче прекрасните керамични съдове на тези индианци. Както жителите от „Полуострова на мумиите“, така и знатните хора от Наска са били погребвани облечени в дрехи и плащеници от прелестни платове. Тези добре облечени мъртви почти винаги заемали клекнало положение. И почти всички са обърнати с лице на юг. Главите на многобройни мъртви свидетелствуват за това, че изкуствени черепни деформации при тези индианци не са били рядкост.

Повечето от насканските гробове явно са били отваряни още преди да се дошли археозолтие, а именно от уакуерос — професионалните грабители. В някогашната страна на наска те са се обединявали в истински банди, ръководени от няколко „босове“, едри земевладелци, на които не само обширните земи дават богат доход; и това, което лежи под земята, считат за свое. Тези уакуероси често пъти не само обират гробовете на насканите, те дори ги разрушават. Германският познавач на Перу, професор Ханс-Дитрих Диселхоф например е отбелязал в областта Наска следния случай: един от тамошните уакуероси открил намиращ се много дълбоко под земята гроб, където били погребани заедно повече от двадесет знатни мъртви, облечени с извънредно красиви дрехи. Когато в края на кражбата крадецът стигнал до самото дъно на тъмната крипта, стените ѝ започнали да се люлеят и съществувала опасност, че към двадесетте отдавна погребани ще се прибави нова жертва. Грабителят изпаднал в паника. Той се опитал колкото се може по-бързо да излезе на повърхността на земята. Но как? Тогава му дошла спасителната идея — започнал да трупа тленните останки на мъртвите една върху друга, направил си, така да се каже, от тези красиво облечени индиански покойници стълбище и така успял да излезе на повърхността. Разбитите, унищожени тленни останки на знатните индианци по-нататък никак не го интересували. . .

---

* Монолити (гр.) — големи каменни блокове, поставяни през историческо и предисторическо време често като паметни символи или надгробни паметници Бел. прев.

От време на време все пак археолозите успявали да изпреварят грабителите на гробове. Най-ценната „находка" направил не работещ в долините на наска учен, а една от съпругите на тези учени — жената на професор Самуел Киркланд Лотроп (след това той публикувал само доклад за находката, направена от жена му). Заедно със своя приятелка г-жа Лотроп открила при място, наречено Чавиня, един твърде необичаен гроб, където, както изглеждало, бил погребан високопоставен насканец. Гробницата на покойника не се състояла, както обикновено, от едно, а от седем свързани помежду си помещения. В средата на този със съвършенство изграден малък подземен лабиринт се образувало поголямо помещение, в което г-жа Лотроп намерила труп — този път на седящ мъж, явно на високопоставен воин, облечен в красиви, извънредно богато украсени дрехи. В помещението, което граничело от лявата страна с главното помещение на тази седемделна гробница, се намирали тленните останки на мъже и жени (вероятно слугите на покойния). И отсечената глава (само глава!) на плъх. В дясното помещение пък лежало само тялото без глава на онзи загадъчно пожертвуван плъх и заедно с него пак скелетът на мъж без глава. В същност „без глава" не е напълно точно. Върху тялото насканските гробари били поставили в замяна на главата тиква, на която имало традиционната шапка, обичайният вече в Паракас тюрбан. Най-после в специална урна тук били поставени тленните останки на насилствено умъртвено дете.

За знатността на главния погребан тук воин говорели и намерените в седемделната гробница на Чавиня многобройни прашки за хвърляне на копия (така наречени „естоликас"). И, разбира се, тленните останки на обезглавените в чест на този покойник — мъжът, детето и онзи очевидно също обредно обезглавен перуански плъх, какъвто никъде и никога на друго място в Америка не е бил намиран.

„ДРЕБНИТЕ“ ХОНОРАРИ НА ОЧНИЯ ЛЕКАР Д-Р ГАФРОН

В този единствен по рода си седемделен гроб от Чавиня, изграден положително за някой от челните военни водачи на насканските ловци на черепи, съпругата на американския археолог намерила също така многобройни предмети на насканската керамика. Това е керамика, която, открита след стотици години отново за човечеството, предизвиква постоянно все по-голям интерес и по-голямо удивление. Наистина, докато предшествениците на наска — хората от полуострова Паракас, са ни оставили предимно своите тъкани, предмет на възхищение в насканското наследство представлява богатата и разнородна керамика.

При търсенето на древното минало на Перу авторът на настоящата книга не е пътувал само в тази страна, но и в много други страни, навсякъде там, където е могъл да разглежда археологически сбирки и сбирки за изкуството от предколумбово Перу. За да види изложбата на древноиндианското изкуство в Перу, той посети и града, свързан в съзнанието на човечеството много повече с европейското изкуство — с чудесата на Италианския ренесанс — тосканска Флоренция. Там, в един от дворците на Медичите, през 1977 г. бе показана изложба на предколумбовото изкуство в Перу. По този случай организаторите бяха издали каталог, в който относно хронологията на древноперуанските култури и изкуството им недвусмислено е казано за насканите, за грънчарските изделия на тези индианци, че се касае за „най-красивата, най-нежната и най-привлекателната керамика в Перу“.

Въпреки че за днешния познавач на изкуството на индианците в древна Америка насканските керамични изделия представляват върхът на всичко най-красиво, преди някакви стотина години тя е била още напълно непозната за света.

През осемдесетте години на деветнадесети век обаче в отделни музеи на имперска Германия започнали да се получават извънредно прелестни, приказно оцветени съдове от неизвестен дотогава произход. В същност дарителят е бил известен. Името му бе д-р Гафрон. Този способен немски очен лекар през втората половина на деветнадесетия век се установил в Лима — столицата на Перу, и там отворил кабинет.

При отличния очен лекар, известността на който от година на година все повече растяла, идвали пациенти от цялата страна. Между тях и такива, които не са имали пари да заплащат услугите. Други пък не знаели как да изразят благодарността си на д-р Гафрон за спасеното зрение. Някои от болните, между които и многобройни пациенти от южната част на страната, донасяли на доктора керамични съдове на древните перуанци, които на някои места се намирали буквално разхвърляни навсякъде и за които едва ли някой друг би се интересувал — а най-малко другите очни лекари. Докато останалите лекари в Лима взимали от пациентите си изключително банкноти, д-р Гафрон се задоволявал с онези стари глинени чирепи, които така му харесвали.

Разбира се, че д-р Гафрон не е имал познания по история на изкуството. А и за грънчарството е знаел твърде малко. Въпреки това той успял, след като пациентите му събудили у него интерес към тази област на древноперуанското изкуство, да натрупа постепенно великолепна сбирка от насканска керамика, керамика на култура, за която в същност никой не е знаел, която дори още не е имала име.

Колекцията на Гафрон от тази керамика, създателите на която — както знаем днес — са били насканите, принадлежала и принадлежи все още към най-ценните сбирки на древноперуанското изкуство въобще. Всичко, което е останало от тази колекция, наследниците на Гафрон продали за много хиляди долари на един от музеите в Чикаго. И така „дребните“ хонорари на д-р Гафрон, онези нищожни „чирепи“, които колегите му лекари не жалаели дори да погледнат, добили след няколко десетилетия повече от достойна цена. Наистина и днес трудно може да се изрази цената им в долари, марки или сол*. Научно-историческата стойност на тези древни необичайни хонорари на д-р Гафрон е несметна.

По този начин очният лекар д-р Гафрон откри за света култура, която не е търсил, пък и за съществуването на която не е имал и не е могъл да има ни най-малката представа. За сбирката на д-р Гафрон обаче се е научил човек, сънародник на лекаря, станал впоследствие безспорен научен откривател на културата на наска и на нейните произведения. Този немски археолог — професор Макс Уле — в същност е изобщо баща на археологията на перуанските крайбрежни области. Хулио Цезар Тейо, по произход индианец-кечуа, е искал с невероятно обширната си дейност да търси и да открива в перуанските планини същинската родина на инките, делата на славните си предци, макар че той направил редица ценни открития и по крайбрежието — например паракаските гробища. Професор Макс Уле пък е работил само в областите на крайбрежието. Докато южноперуанските пациенти носели на д-р Гафрон насканската керамика в кабинета му в Лима, Уле се отправил да я търси, да я намери там, където е била родината ѝ, в южните части на Перу. Благодарение на археологическите изследвания на Уле в долината Наска в началото на двадесетия век излезе пред очите на съвременния свят цялата насканска керамика — и с нея творците ѝ.

---

* Перуанска парична единица. Бел. прев.

Откриването на насканското грънчарство — това означава откриване на красотата. Насканската керамика е в истинския смисъл на думата красива. Наистина тя не ни поднася такива ценни етнографски информации за живота на творците ѝ, както керамиката на живеещите по̀ на север мохикани, затова пък радва окото както никое друго грънчарско изделие от древна Америка. Най-вече заради великолепието на грейналите ѝ и същевременно пастелни свръхнежни цветове. Насканските грънчари са съумели да придадат на своите съдове най-малко единадесет, а може би и повече тонове. На тях са били известни няколко вида червено (виненочервено, кървавочервено и керемиденочервено) два нюанса жълто и цветовете кафяво, сиво, розово, виолетово, охра и прекрасният цвят слонова кост. В обща композиция тези цветове са винаги съвършено съчетани. Често пъти рисунките имат черни контури. Но изглежда, че зелено и синьо насканските грънчари не са познавали. Върху един-единствен съд насканските керамици са съумели да приложат осем различни цветове. За нито една друга керамика в древна Америка не може да се каже с такова право, че е била в истинския смисъл на думата многоцветна, както за насканската.

Характерни предмети на насканската керамика са съдовете с две устиета, свързани с някакво си мостче. Понякога едното от устиетата бива заместено от пластика на птичка или пък пак от човешка глава. Има и съдове, които са отворени.

Керамичните изделия на насканите винаги са неимоверно богато покрити с рисунки. Като че ли насканските грънчари са имали просто панически страх от това да не оставят нито едно местенце, непокрито от рисунка. Има два вида рисунки: реалистични и митологични. Реалистичните представляват най-често различни стилизирани изображения на растения и плодове (особено боб, царевица, червени и жълти чушки), както и животни,познати на насканите, преди всичко обаче риби и птици. Любими са им били онези птици, които са им носели с крилете си вестта за пролетта от планините, за тамошните пълноводни реки — колибрите и лястовичките. Те показвали и хора — главно пак воини, но и рибари, танцьори и музиканти, които виждаме върху насканските съдове. Особено често местните грънчари-художници са изобразявали музикант, наречен от археолозите шеговито „човек-оркестър“ или „капела от един човек“. Този седящ музикален всезнайко, който се вижда върху толкова съдове на наска, свири с уста на панова свирка, а с ухото (!) върху голям тромпет, който той държи в едната ръка; с другата ръка мята направена от тиква хлопка, а върху краката му лежи барабан, който този сръчен музикант бие с последния останал още свободен орган — с възбудения си полов орган.

Освен тези реалистични, понякога наистина прелестни мотиви върху насканската керамика, съдовете на тези южноперуански индианци често показват и несравнимо сложни рисунки, изобразяващи главните фигури от религиозните им представи. Тук са показани онези „сфинксове“ — полуживотински, получовешки демони, както и изображенията на онова главно коткоподобно божество, чийто лик наподобява масксобразно човешко лице, обрасло понякога дори с нещо подобно на брада.

Най-често обаче насканските грънчари са изобразявали върху произведенията си военните трофеи, онези отсечени глави на убитите от бойците на народа им неприятели. Тях обаче вече познаваме. Сега искаме да обърнем вниманието си само към онези картини върху насканската керамика, представляващи странни „животински божества“, а също и реалистични изображения на „обикновени“, необожавани животни. И то по простата причина, че тези животински портрети върху насканските съдове тъй много приличат по вид и тълкуване на други, хиляди пъти по-големи, може би най-фантастичните рисунки на този свят, създадени някога от някого — повече от сто метра големи картини, нарисувани преди много векове върху повърхността на тази страна.

В НАЙ-ГОЛЯМАТА КАРТИННА ГАЛЕРИЯ НА СВЕТА

Тук ще стане дума вероятно за най-паметното археологическо откритие, направено през двадесети век. По общоприети представи на неспециалисти археолозите са изследователи, които само копаят и ровят земята като къртици. Понякога обаче е необходимо да се погледне на археологията и предмета на нейното проучване от друг ъгъл, така да се каже, от по-висока гледна точка. „От друг ъгъл“, „от по-висока гледна точка“ — това са обикновено само словесни сравнения, използвани в преносен смисъл на речта. В настоящия случай обаче те трябва да се приемат напълно дословно, защото това великолепно откритие, за което става дума, е било направено действително „от друг ъгъл“, „от по-висока гледна точка“. По такъв начин още в началото на тридесетте години в Перу е било направено друго, също така многозначително откритие. Тогава група млади мъже дошли в страната с необичайното намерение: „Да се опитаме да открием миналото, паметниците на предколумбово Перу от самолет!“

Течеше 1931 година. Авиацията в тази южноамериканска страна беше все още в детската си възраст и използването на самолети за други освен транспортни и, разбира се, за военни цели, тук бе напълно непознато нещо. А сега трябваше самолетът дори да замества лопатата на археолозите! Не, това звучеше прекалено невероятно. Освен това тези млади хора, дошли или пристигнали със самолет през 1931 г. в Перу с такова намерение, не събудили особено доверие сред сериозните изследователи. Отначало специалистите мислели, че се касае само за излет на богати, още не съвсем зрели млади хора от Ню Джърси, които благодарение на състоянието на своите родители можели да си позволят дори да си купят собствен самолет.

Водач на тази малка група любители-летци бил Роберт Шипи — син на борсов посредник. Той разполагал с достатъчно средства и свободно време повече от който и да било друг. Освен това Шипи имал известно образование по историческите науки и същевременно бил отличен пилот. И понеже вече не му доставяло удоволствие да лети „ей така“, той предложил на приятелите си план. Хайде да летим за Южна Америка, където — често в напълно недостъпни местности, в девствени гори високо в планините или в мъртвите пясъци на перуанските крайбрежни пустинни области — са изложени на постепенно разпадане великолепните паметници на древноперуанските предколумбови култури! Именно планините, пустините и девствените гори преграждат на повечето посетители пътя към тях. От самолета биха могли да бъдат направени снимки на тези паметници, за да бъдат запазени поне посредством обектива на фотоапарата за бъдещите поколения, паметници, които пословичният зъб на времето скоро явно ще разяде.

Опасенията на младите мъже от Ню Джърси относно скорошното загиване на храмовете и пирамидите на древно Перу за щастие не се сбъднали. Също така и резултатът от самолетната експедиция на Шипи в облаците на Перу в крайна сметка бил друг.

Тази първа археологическа експедиция със самолет в историята на Южна Америка значи не е изпълнила предназначенията си? Несполучлива ли е била? Не, напротив, многократно е превъзхождала всички очаквания! Шипи се свързал с друг млад мъж — Джордж Джонсън, който разполагал вече със значителен опит в изготвянето на самолетни снимки. Тези двама американци заедно картографирали от самолета обширни области на Перу. Освен това те направили действително десетки хиляди самолетни снимки на паметници на културата от времето преди Колумб, някои от които известни вече на науката, а и други, за които досега никой не е имал и понятие.

С едно от най-фантастичните открития на Шипи и Джонсън ще се срещнем скоро в страната на чиму. Там, непосредствено на перуанското крайбрежие, където първите бели хора стъпили още преди четиристотин години, младите летци открили осемдесет километра дълга стена — същинска „Китайска стена на Перу“ (както оттогава изобщо се нарича). А дотогава никой не е знаел нищо за този положително най-дълъг, труден за визуално обхващане древноперуански строеж. И сега чрез самолетното си приключение „младежите от Ню Джърси“ го намерили. За техния първоначален проект само преди няколко седмици мнозина от специалистите в най-добрия случай недоверчиво въртели глава. Първият, който поздравил младите мъже за фантастичното им откритие, бил сам Хулио Цезар Тейо, най-забележителният между живите археолози в Перу. В името на истината Тейо им признал, че и той, който в същност обиколил цяло Перу, копал е дори в най-отдалечените местности на страната си, съвсем не е знаел за това дело на мохика.

Поздравленията на Тейо и всеобщото признание, отправено сега до Роберт Шипи и Джордж Джонсън за това и за другите открития от самолет, реабилитирали не само тези двама напълно подценявани дотогава млади пионери на авиационната археология, но и самата нея. Успехът на експедицията Шипи — Джонсън освен това доказва, че използуването на самолета при археологическите проучвания именно тук, в Перу, може да даде понякога — както е случаят с осемдесет километра дългата стена на мохика — напълно неочаквани открития. Не е за учудване, че приблизително десет години по-късно друг изследовател ще вземе решение също да разгледа строежите на древните перуанци отгоре, пак от борда на самолет.

Мъжът, който за втори път в историята на изследването на древноперуанското минало се е качил в самолет с научна цел, се нарича Паул Косок. За разлика от младия Роберт Шипи Косок имал широка специална подготовка за задачите, които си е поставил. Той е бил историк, ръководител на катедрата по история в Лонг Айлънд, както и директор на факултета по музика при същия университет. Той си извоювал и име като автор на редица отлични математически студии. Нека засега оставим настрана музикалните и математическите интереси и наклонности на този всестранно надарен учен. С изключение на историческите. По начало те не били свързани с Перу, дори изобщо не и с древна Америка. Д-р Косок, преди да дойде в Перу, се занимавал предимно със старите и най-стари високи цивилизации на Стария свят. Например със задачата, която при тези култури, в тези области — както в Месопотамия — е играло поливното дело. След като основно проучил условията на това дело в Стария свят, Косок решил да се опита да проучи и ролята на поливното дело при културите на Новия свят, в Южна Америка и по-точно тук, в иначе толкова сухите крайбрежни области на Перу. А такива големи древни напоителни съоръжения, които не могат да бъдат скрити напълно под земята, положително биха могли да бъдат добре видими и от ниско летящ самолет. Професор Косок пристъпил към изпълнение на своето намерение в Перу точно по времето, когато в Европа започнали да избухват първите пламъци на Втората световна война. Тогава той—музикант, математик и историк, седнал в самолета и започнал да търси напоителните канали на древните перуанци.

И Косок видял и открил твърде много в Перу. Особено в онази по-северна крайбрежна област, където някога е съществувала великата култура на мохика и където по-късно процъфтявала мощната империя на чиму. Той летял обаче и на юг. Там, в областта, наречена Пампа де Наска, в по-отдалечената околност на едноименния южноперуански град, където няколко пътници твърдели, че са видели от самолет някакви си широки черти и ленти, които изглеждали уж „точно така, както каналите на Марс“.

Така изглеждат линиите в Наска. Тези две линии вървят успоредно в продължение на 2500 м и се намират южно от Палпа, при което дясната освен това е двойна.

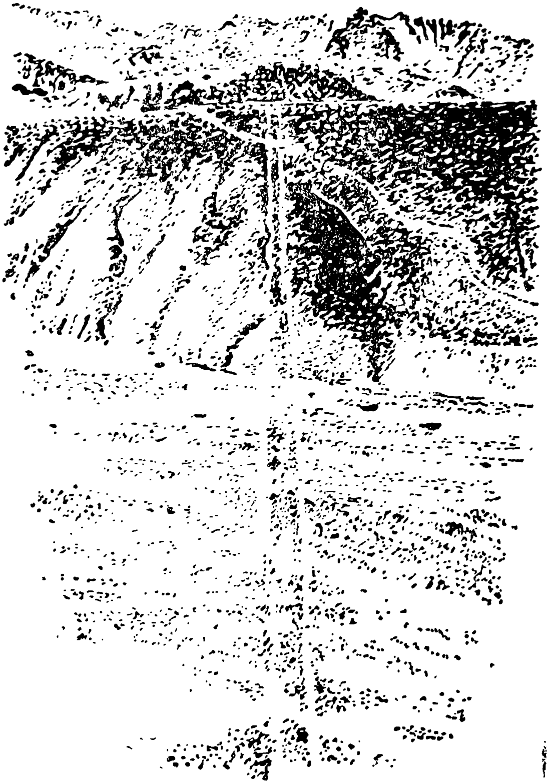

Каналите на небесните тела, които без друго никой не е виждал със собствени очи, сега засега не интересували и не вълнували Косок. Към неговите специалности — математика, музика, история, а сега и археология, все още астрономията не била включена. Ето защо Марс изобщо не го вълнувал. В замяна на това пък го интересували каналите. Той направлявал малката си машина към тези области, за да разглежда отгоре хидроложките системи на „марсианците“ в Пампа де Наска. И той видял не само напоителни системи, а нещо много по-невероятно: по тъмночервената повърхност на напълно мъртвата пустиня Наска се откроявали жълтеникавобели трапеци, триъгълници и правоъгълници, често със стотици метри дълги, напомнящи на пръв поглед летища. Заедно с тях се виждали като начертани с линийка през Пампа де Наска многобройни безкрайно дълги прави, кръстосващи се в определени точки и после пак отдалечаващи се. И сред този хаос от линии се откроявали фигури на животни с огромни размери: десетки метри голям легуан, повече от сто метра дълга птица, малко по-далече двеста метра голям гущер, на друго място гигантска маймуна.

Не, това не били измислени от фантазията марсиански канали. Това било нещо още по-фантастично, нещо, което Косок отначало не разбирал, не могъл да назове с име, липсвали му думи, дефиниции, и главно — липсвало му каквото и да е сравнение. Той, който познавал така добре високите култури на Стария свят, в Европа, Азия и Африка, нямал и понятие от подобна гигантска — и очевидно прастара — картинна галерия.

Преди всичко обаче той бил учен и като такъв започнал да се замисля върху откритието си. Той издал публикация, която за достоверност придружил с десетки добри, направени от самолет фотографии. Светът не бе склонен да му повярва. Още повече, че през тази напълно мъртва Пампа де Наска вече десетки години минавал твърде оживен транспортен път за трите Америки: Панамериканският аутобан. Как може въпреки това никой досега да не е забелязал тази най-голяма картинна галерия в света? Като не се смятат онези неколцина пътници, на които при поглед от самолета върху безсмислената плетеница от линии и фигури се струвало, че най-доброто сравнение с това са „каналите на Марс".

Канали на жители на друга планета Косок действително не е намерил, но той открил наистина най-голямата картинна галерия на света. С това направил откритие, значението и размера на което може би той сам не е могъл да оцени, така както изобщо и днес още не можем да го оценим.

Професор Косок не е могъл, разбира се, да даде веднага изчерпателно пояснение за смисъла на тези повече от странни гигантски рисунки в Пампа де Наска, както и до ден днешен още не е възможно еднозначно тълкуване на предназначението и целта им. Едно обаче е могъл. Да благодари. На кого? Просто на Перу, страната на онези древноиндиански култури, дала му възможността да направи едно от своите най-чудни открития. И той благодарил по своему. Тъй като професор Косок не е бил само палеохидролог, сиреч изследовател на напоителните системи на старите култури, понеже не е бил само археолог, не е бил само математик, нито пък само историк, но той е бил и музикант, и изтъкнат композитор, отпразнувал своето блестящо археологическо откритие по начин, по какъвто археолозите обикновено не поздравяват откритията си. Той създал голяма музикална творба, която нарекъл „Андска симфония".

Андската симфония била изпълнена за пръв път в края на петдесетте и началото на шестдесетте години от Държавния симфоничен оркестър на страната, на която е била посветена. По това време Паул Косок не бил вече между живите. Андската симфония обаче се свири и до днес в концертните зали на Перу. И „неговата" огромна картинна галерия в пустинята Наска, която някога е открил за света от борда на малкото си самолетче, днес положително е най-прочутият паметник на цялата перуанска земя.

ПРОФЕСОРКА ПО МАТЕМАТИКА НА ВЪЖЕ

Би могло да се предположи, че фантастичното откритие на най-голямата картинна галерия на света в Пампа де Наска мигновено ще привлече вниманието на цялата специализирана общественост върху тази първостепенна археологическа сензация. Но не стана това. Наистина Косок беше открил тази невероятна галерия през време на страшната война, когато хората, човечеството имаха съвсем други грижи. Обаче и след войната специалистите не идваха при огромната галерия в Пампа де Наска, за да довършат започнатото от Косок дело. Дори и туристите тогава не се интересуваха от нея.

За света, особено за всички неспециалисти, гигантските рисунки в пустинята Наска бяха открити окончателно от писател, чиято книга — за разлика от специализираните публикации на Косок — беше четена почти в цял свят. Книгата се казваше „Спомени за бъдещето“, а нейният автор бе известният швейцарец Ерих фон Деникен. Той и многобройните му привърженици обсъждаха това, дали онези огромни, наподобяващи летища площи в страната на индианците, които не са познавали колелото, а още по-малко самолета, в същност не са били писти за космонавти. И дали изобщо цялата тази гигантска картинна галерия в пустинята Наска няма нещо общо с хора от други планети, с цивилизации от други светове.

Интересът към „пистите на космонавтите“ в Южно Перу нарасна още повече, след като немският режисьор Харалд Райнъл направи голям документален филм по книгата на Деникен. Той показа картините от Пампа де Наска чрез филмовата лента и с телевизионните апарати на зрителите от цял свят:

Книгата на Деникен излезе от печат едва през 1968 г., а филмът на Райнъл беше създаден още по-късно. През този четвърт век обаче, лежащ между откриването на насканската галерия от

Косок и времето, когато цял свят чрез книгата на Деникен и филма на Райнъл я откри наистина за себе си, освен щастливия откривател на рисунките с тях се занимаваше в същност само един-единствен човек. При това той принадлежеше към пол, който наричаме слаб, макар че тази жена доказа обратното.

Мария Райхе, за която става дума, пристига в Перу от Германия. Следвала математика в Хамбург, а след това висше техническо училище в Дрезден. След промоцията през 1932 г. тя започва да се замисля за възможностите на математиката при изясняване функцията и значението на древни астрономически паметници от гледна точка на нейната специалност. Интересът ѝ бил привлечен особено от публикацията на Ролф Мюлер за индианските строежи, наречени в древно Перу „интиуатана“, което означава нещо като „място, където слънцето е вързано“. Интиуатана са били един вид обсерватории на инките. За да разгледа тези астрономически обсерватории на инките, Мария Райхе напуснала Германия и стигнала в планините на Перу, а по-късно се установила в Лима. Там професор Косок я информирал (една от първите) за невероятното си откритие в Пампа де Наска. Тогава тя била така заинтригувана, че престанала да се интересува от планините в Перу и насочила цялото си внимание върху тази обширна област между градовете Пампа и Наска, където някога някой си нарисувал в пустата земя на „пампа“ онези необикновени картини.

Наистина Косок идвал още няколко пъти в Пампа де Наска. Но госпожица Райхе дословно се преселила в тази пустиня. И то не за седмица или месец. По време на последното пътуване на автора на тази книга тя бе прекарала тук вече над двадесет и пет години! На края на пустинята, там, където започват обширните земи на хасиендата Сан Пабло, нейните собственици бяха изградили за професорката по математика проста къщурка. Само хижа, дори не истинска къща. Тази временна сграда на края на южноперуанската пустиня вече цял четвърт век е главна квартира — и за дълго време е представлявала изобщо единственото място — за изследване на тези странни картини.

В тази хижа, когато през следобедните часове е така непоносимо горещо в пустинята, професор Райхе чертае и прави своите изчисления. С настъпването на нощта смелата робинзонка на насканската пампа излиза в този отдавна мъртъв край, въоръжена само с теодолит, метър и компас. Нощта прекарва направо в пустинята в спален чувал. На разсъмване тя разглежда „своите“ рисунки при светлината на първите слънчеви лъчи, много рано, когато тези картини се виждат от земята сравнително най-добре. И наистина, това е една от най-големите особености на „насканската галерия“, че тези фигури са нарисувани в пустинята като за наблюдатели от небето. От повърхността на земята те почти изобщо не са видими!

От 30 години проф. д-р Мария Райхе работи еже дневно в пустинята Наска с цел да разгадае тамошните странни рисунки.

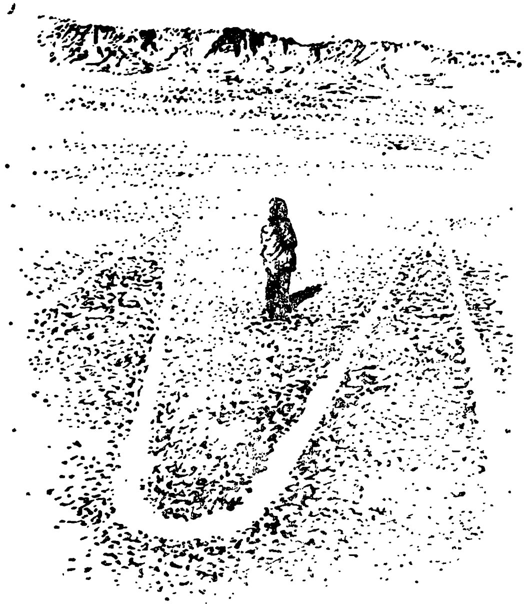

Когато инженерите строели прочутия Панамерикански път през Пампа де Наска, те прекарали дълги месеци в този край. И въпреки това нито един от тях — нито инженер, нито работник, нито дори земемер, не е забелязал поне една от тези черти. Така съвършено са скрити те от очите на „земните“ жители. Едва когато Косок гледал от самолет върху Пампа де Наска, той с изненада установил, че строителите на Панамериканския аутобан са прекарали това прочуто шосе напречно през рисунката на огромен гущер, като по този начин буквално са му заличили краката.

Мария Райхе, днес вече над седемдесетгодишна, не е могла при изследването на рисунките в Пампа де Наска да се задоволи само със земни измервания. Също както професор Косок, и тя е трябвало да се качи на самолет, за да види тези картини и геометрични фигури в истинската им форма, така както те са били действително нарисувани от своите безименни създатели. Техническият прогрес можа да ѝ предложи още по-изгоден летателен апарат — вертолет. От незначителните си приходи, от стипендии, които от време на време е получавала, Мария Райхе е наемала вертолет. По-късно командирът на перуанската авиация, генерал Варган Прада, ѝ бе предоставил военен вертолет за непрекъснато ползуване.

Шестдесетгодишната, а по-късно вече седемдесетгодишна професорка по математика често сяда в предоставения ѝ вертолет, за да снима „своите“ рисунки такива, каквито те в действителност изглеждат. Автоматичната фотокамера е прикрепена под тялото на вертолета върху специално приспособление така, че въздушните снимки да бъдат направени от желания ъгъл. В изключителни случаи Мария Райхе е трябвало, както се говори, тя — седемдесетгодишната, сама да излезе от вертолета — висяща само на въже, — за да може да снима рисунките в точно необходимия за нейната работа зрителен ъгъл. Колко много се различава тази картина на вързаната за въже и висяща на височина 500 метра над Пампа де Наска професорка по математика от онази фалшива представа за учения, „провеждащ" всичките си научни изследвания край „зелената маса" в спокойната си работна стая!

Само погледът от голяма височина, от борда на самолет или днес вече от вертолет дава възможност да се разглежда цялата галерия, цялата картина. Големият художник Пол Гоген някога е писал под едно от най-известните си произведения вместо означение три въпроса: „Кои сме ние, откъде сме дошли, накъде отиваме?" И ние бихме могли от птичи поглед върху тази наистина най-голяма картина в света да повдигнем три, а в същност и още повече подобни въпроси: „къде", „кога", „кой", „що", „защо" и „как". Също така както Паул Косок и висящата на въже професорка по математика Мария Райхе, и ние искаме да разгледаме тази най-голяма картинна галерия на света отвисоко, от онази висока точка, като се опитаме да намерим на тези шест прости, но никак нелесни въпроси подходящи отговори.

КЪДЕ, КОГА, КОЙ, КАКВО, КАК И ЗАЩО, ИЛИ ШЕСТТЕ ВЪПРОСА НА ПУСТИНЯТА НАСКА

Пред нас са шестте основни въпроса. Ако успеем да дадем достатъчно изчерпателен отговор на всеки от тях, загадката на картините в пустинята Наска ще бъде изяснена. Най-лесно може да се отговори на въпроса „къде“ може да се видят тези древноперуански картини. Общо казано, между южноперуанските провинциални градове Пампа и Наска. Двата града са разположени край известния Панамерикански аутобан. Това Панамериканско шосе, което в този иначе почти съвсем пуст край представлява един ориентир, прекосява непосредствено територията, на която са разположени загадъчните рисунки. Общата площ на „нарисуваната“ земя е няколкостотин квадратни километра. Фигурите, правите и онези странни трапеци са разхвърляни върху площ от около петдесет и пет километра.

Цялата тази област е извънредно суха. Мария Райхе, която познава пустинята Наска, както никой друг, посочва, че тук вали на две години веднъж, и то около половин час. Наистина това е твърде малко! Благодарение на този извънредно сух климат за идните поколения са били запазени както тъканите в Паракас и другите свидетелства на древноперуанските крайбрежни култури, така и тази единствена по рода си картинна галерия.

Повърхността на пампата освен това е покрита с тъмни камъчета, които поглъщат огромни количества топлина. По този начин се образува възглавница от горещ въздух, която в същност е причината за консервирането на тези древни рисунки. Тъмните камъчета покриват само най-горната част на насканската пампа. Достатъчно е те да се отстранят, за да се стигне до много по-светла, по-мека почва.

Въпреки че областта, в която се намира тази прастара картинна галерия, принадлежи към най-сухите територии на Перу, през нея минава често пресъхващото русло на реката Рио Инхенио, приток на Рио Гранде де Наска, който се влива немного далече от микроскопичното пристанище Пуерто Кабайас в Тихия океан. В по-широката околност на тази полумъртва река Рио Инхенио се намират най-важните рисунки на тамошната пампа. В цяла Южна Америка използуваната дума *пампа* произхожда от говоримите и днес в Перу индиански езици кечуа и аймара и означава пустинен, равен край. Перуанската пампа се различава обаче твърде съществено от територии в Аржентина със същото наименование. И в една от перуанските пампи,където уж нищо не расте, са израснали тези приказни творби, тези гигантски рисунки. Това е отговорът на един от най-лесните въпроси, които сложихме под най-голямата картина на света, галерията в Пампа де Наска. Отговорът на въпроса „къде“.

И ето че пред нас сега стои следващият въпрос — „кога“. Ако си отговорим на въпроса „кога“, може би ще ни се удаде да отговорим и на третия въпрос — „кой“. Но тук нещата са по-сложни. Най-ценният помощник на въпроса „кога“, т. е. за датиране на археологическите находки, с който понастоящем науката разполага, това е изследването с въглероден радиоактивен изотоп C_{14}. С този метод обаче може да се установи само възрастта на органичните вещества. И в областта на тази огромна пустинна галерия може да се предполага, че никога никой не е живял. Следователно откъде би могло да се вземат органични останки? Американският изследовател Уилиъм Дънкън Стронг, който се занимава интензивно с миналото на Южно Перу, за щастие е намерил в близост до една от рисунките останките от малка дървена колонка. Възможно е създателите на картините да са я поставили тук, за да могат самите те по-добре да се ориентират в тази странна плетеница от линии. Разбира се, че ценните останки от колонката, изправена тук по всяка вероятност от същите хора, които са рисували картините, са били подложени веднага в съответната лаборатория на радиокарбонов тест. Изследването показало, че дървото е от 525 година на нашата ера (±80 години), т. е. от времето, когато индианците наска, водени от великите си жреци-воини, властвували над тези територии.

Резултатът от физикохимическия тест се потвърждава също и от картините в Пампа де Наска, от начина на тяхното оформление. Много от тях приличат на онези рисунки, които познаваме от насканските съдове. Например върху насканската керамика често е изобразяван кит, по-точно казано, гигантска акула. Тази гигантска акула е била едно от двете божества от военния култ на наска, култ, с който е бил свързан сигурно и общоприетият лов на черепи (другото от тези две наскански божества е бил соколът). Насканските ловци на черепи носели шапки, чиято форма наподобявала опашката на това китоподобно, с което искали да изтъкнат, че са предани на този култ. Често виждаме бойците на наска с тази „военна шапка“ върху керамичните им съдове и заедно с тях обожаваната от индианците гигантска акула. И точно такава картина на виеща се гигантска акула — само че хиляди пъти по-голяма, отколкото върху съдовете — намираме сред бъркотията от черти в Пампа де Наска. И сякаш да се премахне всякакво съмнение, че рисунката е направена от онези кръвожадни насквнски ловци на черепи, под коремната перка на многометровата гигантска акула виси стилизирана човешка глава, този прочут военен трофей на наска.

Също така останалите рисунки на животни в областта на Рио Инхенио често наподобяват мотивите, които красят насканската керамика, и просто ни се натрапва отговорът на въпроса „кой“ — „кои са били създателите на тази единствена по рода си пустинна галерия“? Няма съмнение, това трябва да са били индианците наска.

Следва да се изясни „какво“ в същност са нарисували тези южноперуански ловци на черепи върху повърхността на пустинята. Фантастичното откритие на Косок - множеството рисунки, описахме досега с твърде малко думи. Нека сега разгледаме отделните творби на пустинната галерия по-подробно.

Още на пръв поглед виждаме, че в същност има три вида рисунки. Към първата група принадлежат онези правоъгълници, квадрати, триъгълници и особено трапеци, с една дума всички онези големи светли петна в пампата, в които през последните години много хора виждат съмнителните „космодроми“. До тях се простират множество прави и други линии, водещи от никъде за никъде, или по-точно казано, от хоризонт, докъдето стига погледът. Между едните и другите, между линиите и геометричните площи са разхвърляни десетки рисунки на гущери, риби, птици, паяци и дори човешки фигури. Всички тези рисунки от животни и хора днешните жители в Южно Перу наричат на испански „фигурас“. Светлите петна, линиите и „фигурас“ образуват заедно „Светата Троица“ на насканските рисунки.

Мария Райхе, след като намерила житейското си поприще в разгадаването на тези три вида странни рисунки, се опитала да състави най-напред пълен каталог от всичко онова, което създателите на картинната галерия в Пампа де Наска били нарисували по повърхността на своята страна. Това не е никак лесна задача. Да се състави каталог на картини и геометрични фигури, които от земята в същност почти не се виждат, това в действителност е работа, за която е нужен повече от един човешки живот. Въпреки това вече са ни познати много от тези петна и площи, черти и спирали, човешки и животински „фигурас“.

Най-добре се разпознават, разбира се, фигурите, пръснати по склоновете в долината на реката Рио Инхенио. Насканските „фигурас“ представляват вече известни ни образи. Особено предпочитани мотиви в картинната галерия, изглежда, са били птиците. Някои от тях са в истинския смисъл на думата огромни.

Като от индианските приказки: например изображението на птица, дълга сто и десет метра. Прекомерно дългата глава и шия наподобяват по-скоро някаква змия. Други птици са изключително красиво изобразени. Например колибрите, които в същност не живеят по южното крайбрежие на Перу. Или морски орел, дълъг 150 м, изобразен с характерната за него издута гуша, с която този хищник плаши другите птици (от уплаха те изпускат своята плячка от човката си и морският орел я заграбва).

Общо в картинната галерия в Пампа де Наска може да се видят осемнадесет картини на птици. От другите животни тук са представени например гигантската акула, както и онзи 190 м дълъг гущер, на който строителите на Панамериканското шосе са заличили краката, като изобщо не са забелязали това „животинче". В насканската пампа е нарисувано и загадъчно същество, приличащо на куче с тънки крака и прекомерно дълга опашка. Какво животно трябва да представлява този тънкокрак гигант, трудно може да се каже. Други животни, особено такива, които не живеят в населената някога от насканите област, не са изобразени, както в същност ни се струва. На маймунката, ако може да се каже така, като се има пред вид размерът ѝ (може би капуцинска маймуна),създателите на галерията са нарисували едната предна лапа с четири, а другата с пет пръста (опашката на маймуната в случая образува огромна спирала). Както колибрите, така и маймуните живят от другата страна на Андите — в тропическите девствени лесове, в ниската източна част на днешната република Перу. Може да се предположи, че маймуни са срещали само търговците на наска, които, както останките от керамиката им показват, са отивали далеч зад границите на своите земи. Главното средище, където насканските търговци очевидно са разменяли своята стока с „чужденци", се е намирало вероятно в областта на днешния перуански град Айакучо. Не е изключено именно там насканските търговци да са купували от жителите на тропическите низини в Перу за крайбрежните индианци екзотични животни, както например тези маймуни.

Човешки изображения се намират по-рядко между насканските фигури. Сравнени с орнаменталното оформление на рисунките от животни, те са по-малко изразни. Неотдавна перуанският летец Солер открил по склоновете на Рио Инхенио някои други изображения на хора. Понякога се срещат и изображения на „хора-птици", като например големия над тридесет метра човек с глава на кукумявка.

Толкова за „фигурас" в галерията в Пампа де Наска. Сега нека разгледаме другата група от тамошните рисунки, онези големи светли площи в пустинята. Те имат различни форми, найчесто форма на трапец. Видният перуанист, професор Джордж Бушнел, например посочва за една от тези рисунки следните размери: дължина 1700 м, ширина 50 м. Ето защо не трябва да ни учудва, че тези странни площи наистина са били сравнявани със самолетни писти. Само по едно те се различават: щом като се отстрани тънкият горен слой от тъмни камъни, които по тези места покриват пустинята, се стига до по-долен, в същност извънредно мек пласт, така че всеки по-тежък самолет или друг летателен апарат безсъмнено би потънал в него.

Но нека се върнем към насканските трапеци и другите геометрични фигури. Тъй като те са така големи и нямат толкова много линии, кръстосващи се наляво и надясно, Мария Райхе е успяла да изготви списъка им. Трапеците са с различна големина. Типични са например два с по 800 м дължина, разположени един върху друг. Освен трапеци от лунния изглед на Пампа де Наска се открояват още многобройни правоъгълници и триъгълници.

В близост до тези големи фигури или върху тях (както и през телата на насканските „фигурас“) в пустинята Наска се срещат хиляди и хиляди прави, спирални, изкривени и зигзагообразни линии, които често минават успоредно помежду си. На определени места обаче те се кръстосват и отново се разпръсват, за да продължат пътя си през пустинята, често чак до хоризонта.

Линиите следователно са най-често срещаната украса на Пампа де Наска. И най-типичният белег на тукашните прави е именно тяхната „праволинейност“. Те минават с километри през пустинята, нагоре по склоновете и пак надолу, през каменисти прагове, през малки долчинки, без да срещнат естествено препятствие, което да ги накара да се отклонят от посоката, отредена им от техния безименен създател.

Освен правите между „геометричните упражнения“ на древните индианци има още многобройни спирали, които заслужават внимание. Също както абсолютно правите линии, така и тези спирали са рисувани с невероятна точност, макар че и те са със значителни размери. Открити са били дори две влизащи една в друга спирали — едната с дължина 45 м, а другата с дължина 39 м. Още една такава съвършена спирала излиза от плетеницата на различните линии. С извънредно точно рисувана спирала завършва и опашката на иначе не много точно изобразената маймуна.

Най-интересно обаче е заключението, че всички спирали и зигзагообразни линии, почти всички квадрати и други геометрични форми по цялата пампа са почти напълно еднакви. Макар и някои да са нарисувани по-малки, а други по-големи, изглежда, като че ли всички са създадени с пълно съвършенство по един и същ първообраз. И онези „фигурас“ в същност са съставени от основен брой геометрични елементи, които постоянно се повтарят през цялата пустиня. Мария Райхе ги сравнява с писменост, с азбука. Независимо дали някой текст се пише с малки, друг с грамадни букви, писмените знаци остават все същите.

В същност вече е възможно да се състави такава азбука от основни форми, от които е направено гигантското дело в Пампа де Наска. След почти тридесетгодишната дейност на професор Райхе, след проучванията на Косок в Пампа де Наска днес вече е възможно да се състави основен каталог на тези площи, квадрати, триъгълници, трапеци и преди всичко на най-добре видимите в пустинята „фигурас“ на животни и хора. Да се състави обаче обширен каталог на онези спирали и безброй прави е несравнимо по-трудно. В същност това е почти невъзможно. Тези странни, прекомерно дълги прави биха могли да ни помогнат да намерим отговор на следващия, този път възлов въпрос, който поставихме пред и в пустинята Наска: „защо“ — защо в същност тези хора преди хиляда и петстотин години са създали такова невероятно творение, за какво ли са им служили тези линии, какъв смисъл са имали, какво е било тяхното предназначение? Изключителната сложност на този въпрос се нуждае от разглеждане в самостоятелна глава.

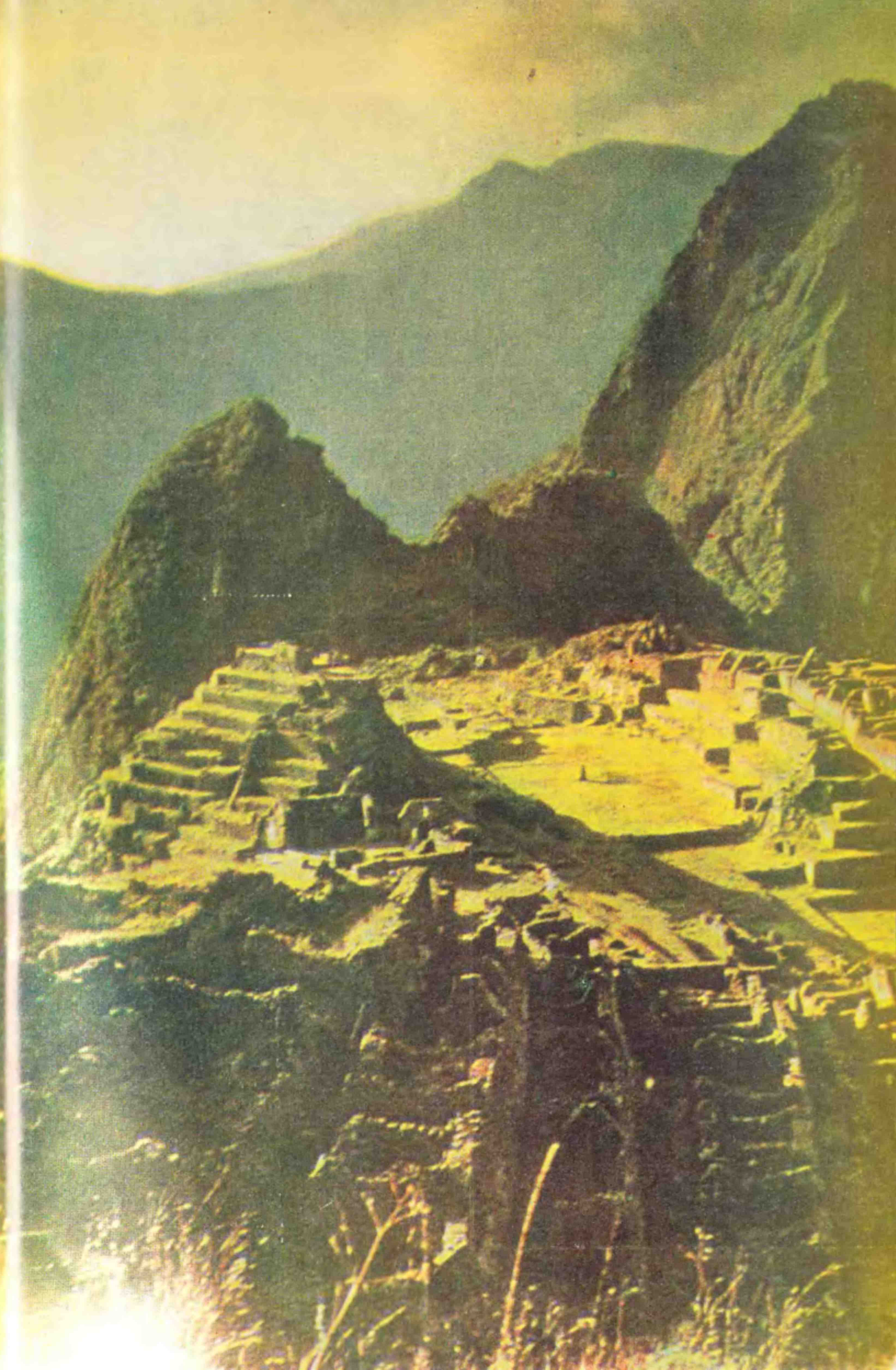

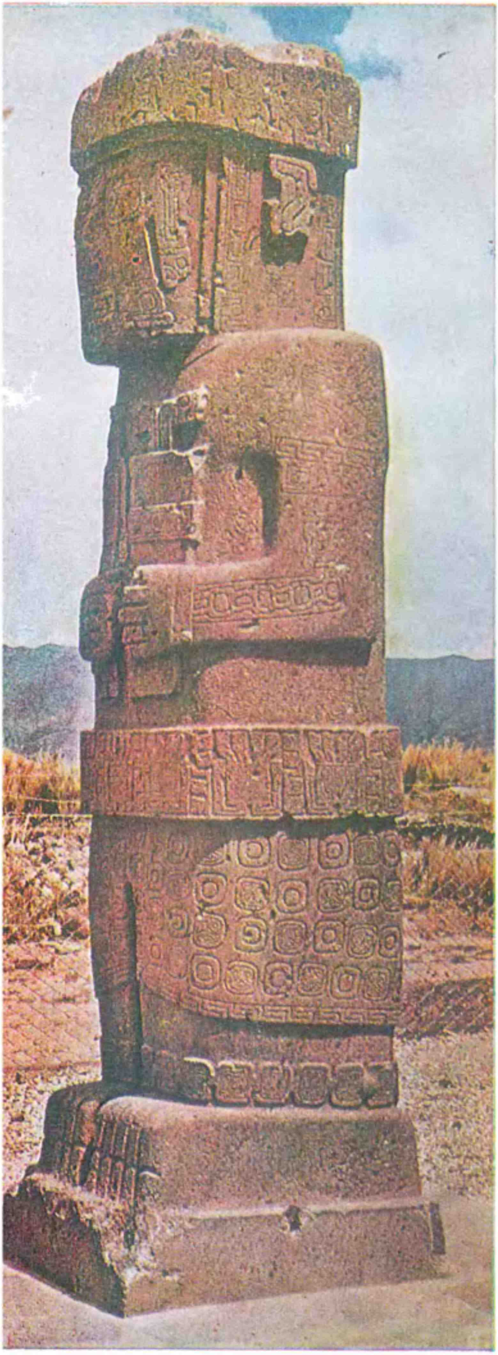

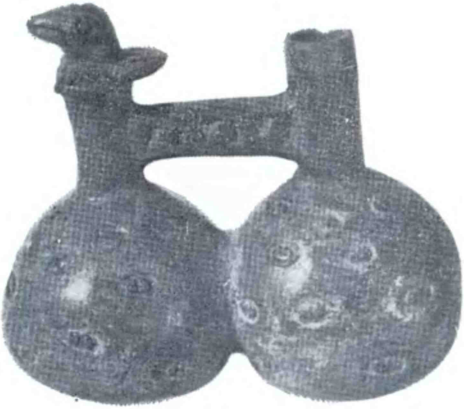

Съд с две гърла от прединкско Перу

Портретен съд от прединкско време

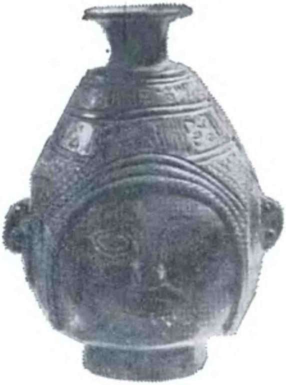

◁ Големи каменни монолитни статуи от загадъчния прединкски град Тиауанако, разположен недалече от брега на свещеното езеро Титикака

Погребална кула — „чуйпа“, в Сийустани ▷

◁◁ Най-забележителният град в древно Перу — Мачу Пикчу, разположен дълбоко в перуанските планини

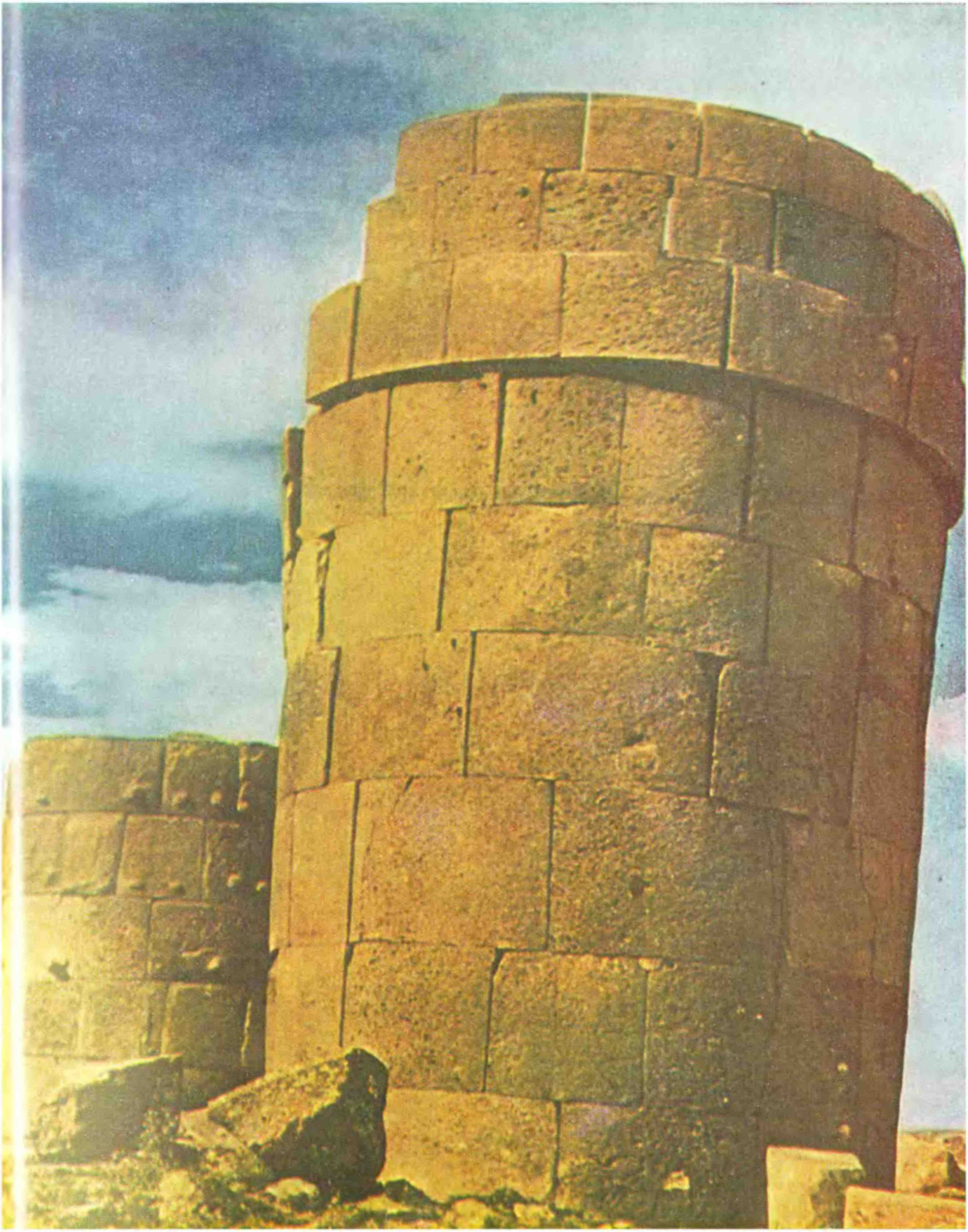

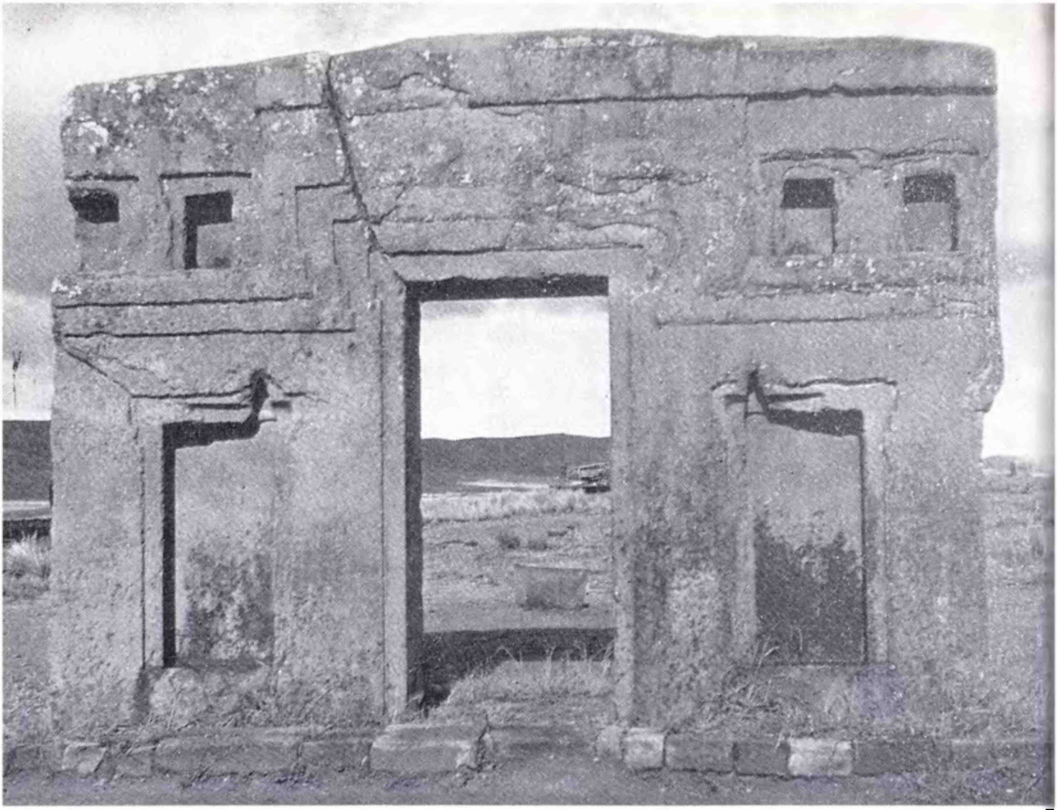

◁ Слънчевата врата в Тиауанако

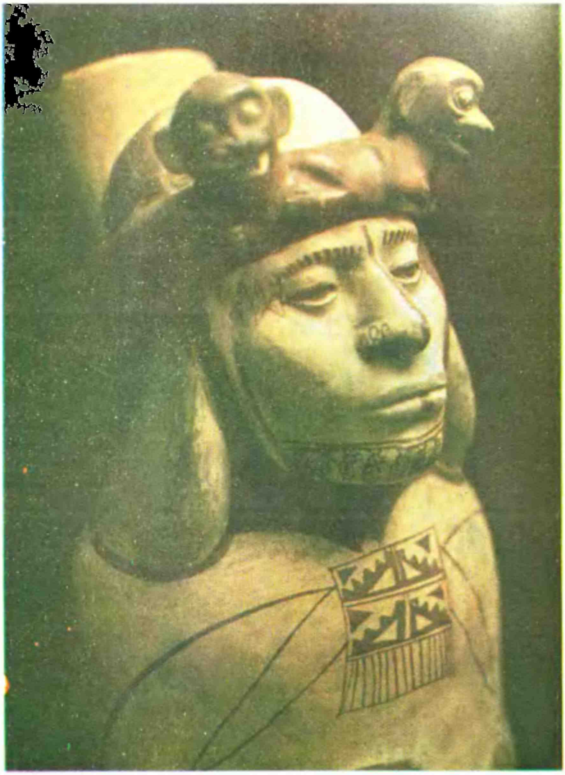

Керамичен портрет на древен перуанец

◁ Стените на дворците в чимуйската империя Чан-Чан са украсени с богати орнаменти, изработени в глинената мазилка

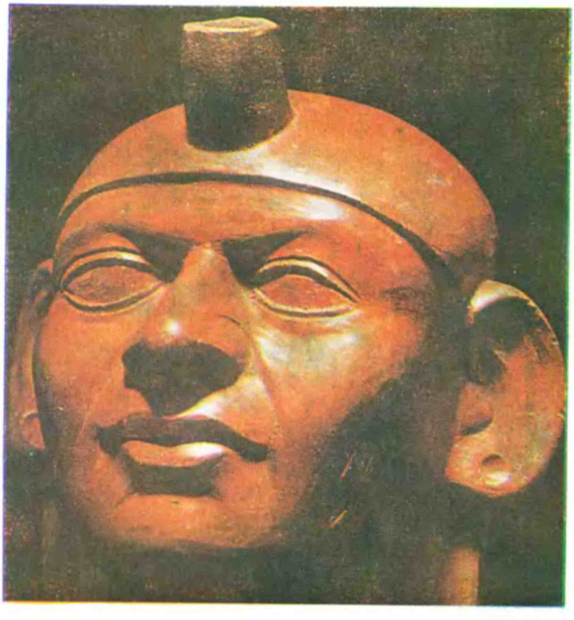

Като най-красивите произведения на изкуството в древна Америка може да се смятат керамичните портретни съдове от културата на мохика, изобразяващи висши сановници от мохиканското общество

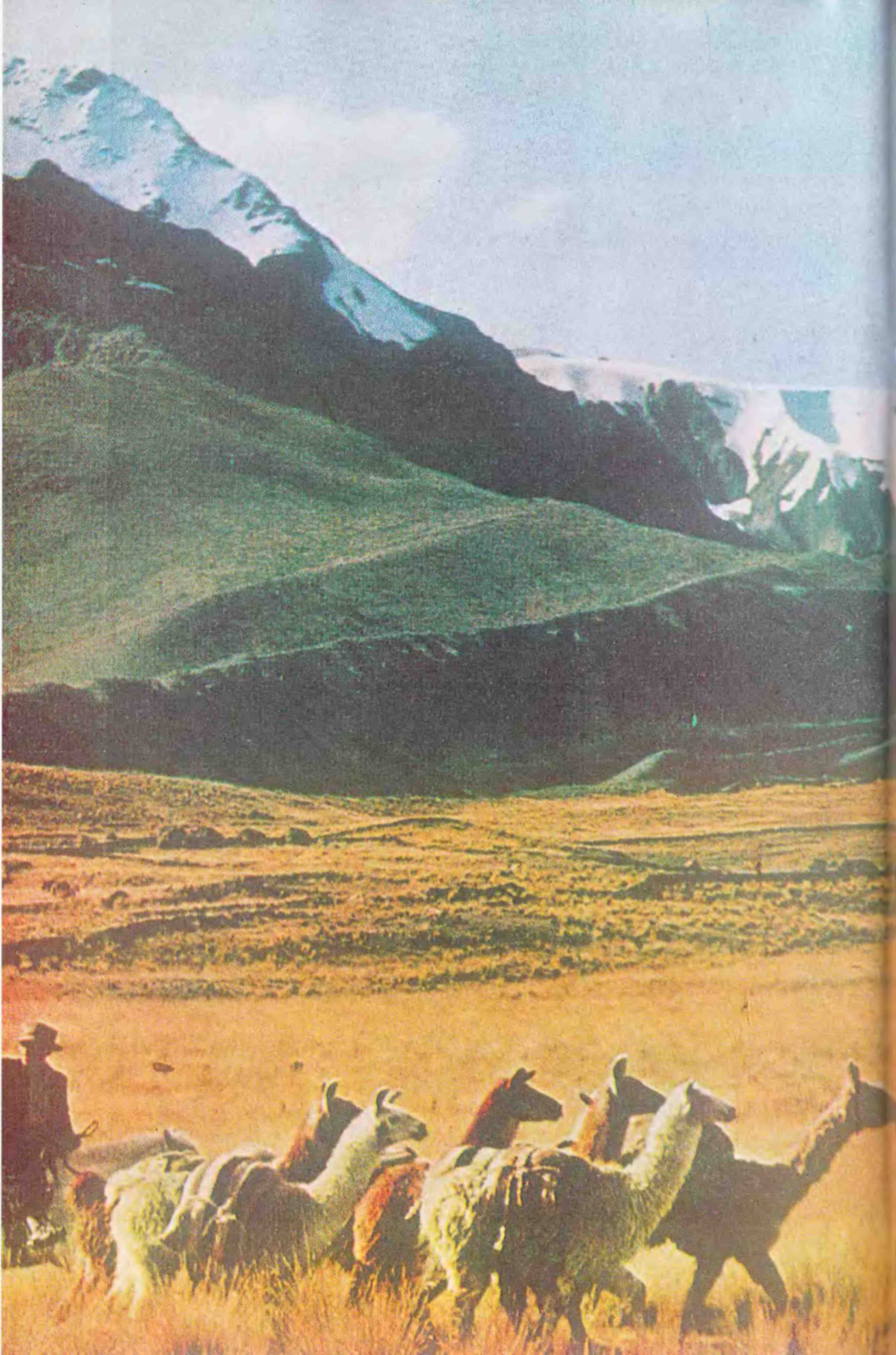

Древноперуанските керамични съдове притежават твърде проста, но изящна форма

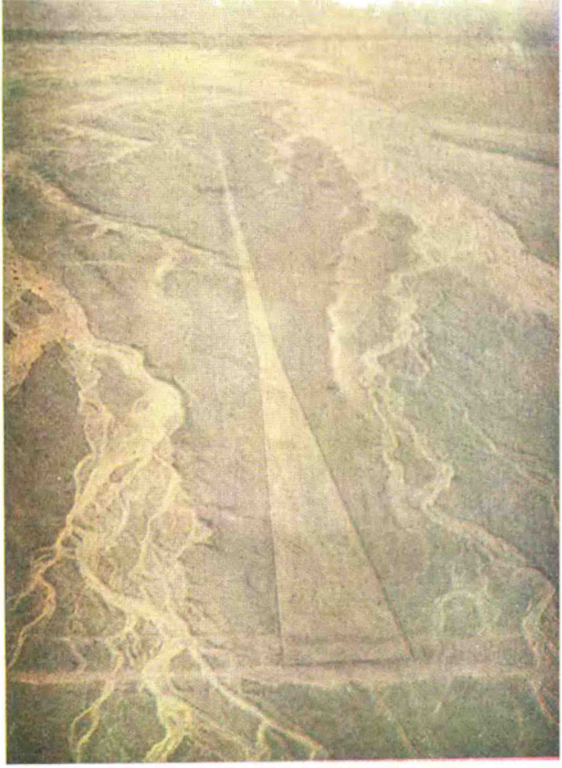

▷

Насканите са били творци вероятно на най-загадъчните произведения от древноамериканската култура — на огромните картини в насканската пустиня, смятани от някои изследователи като „писти за кацане на извънземни космонавти“

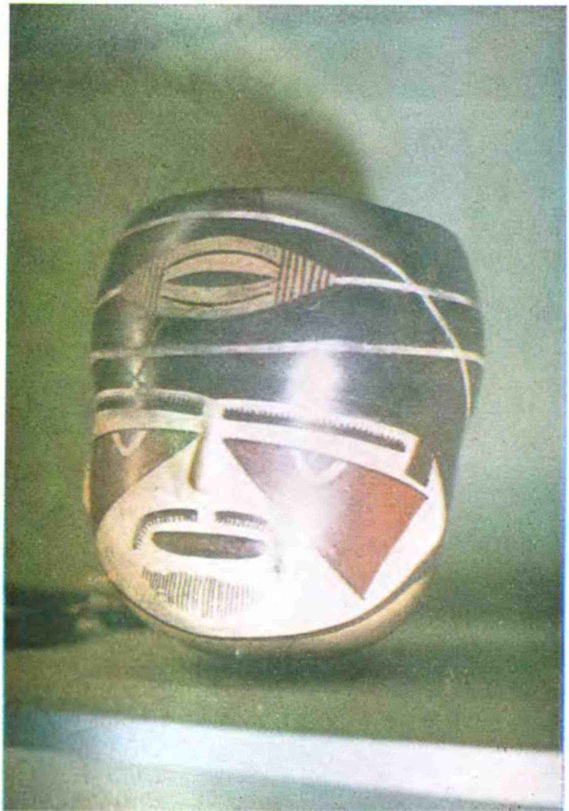

Керамичен съд на културата наска, очевидно изобразяващ насканси „ловец на черепи“—воин от тази култура

◁ Област в Перу — страна, родила най-забележителните култури в Южна Америка. Край, където преобладават снегът и покритите с ледници върхове на Андите

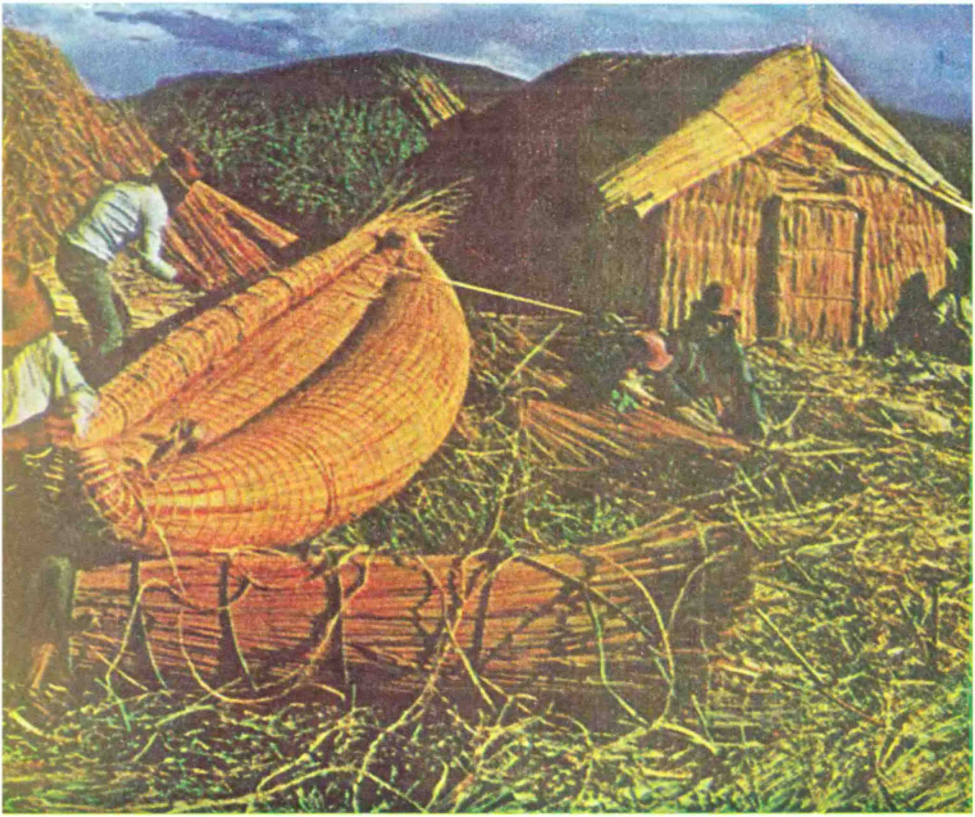

Загадъчните индианци уру по езерото Титикака изработвали плаващите „острови“, колибите и лодките си от езерната тръстика тотора

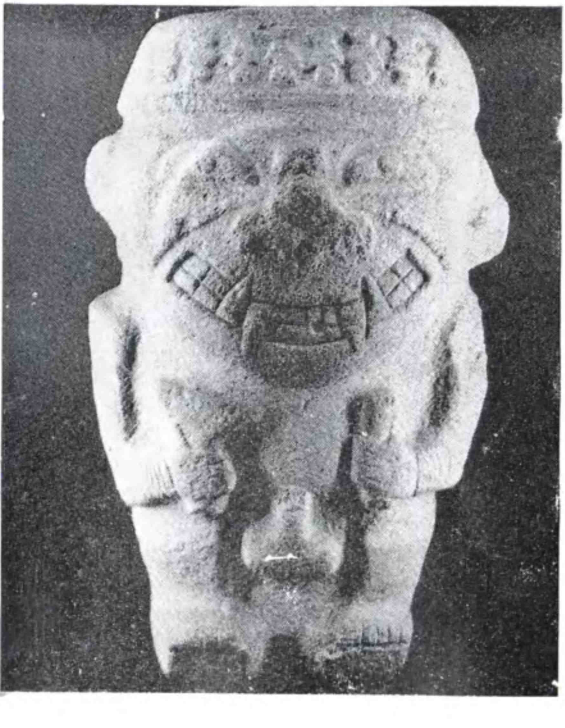

Пластика, на която очевидно е изобразен древноперуански ловец на черепи с жертвен нож в едната ръка и оръжие — в другата

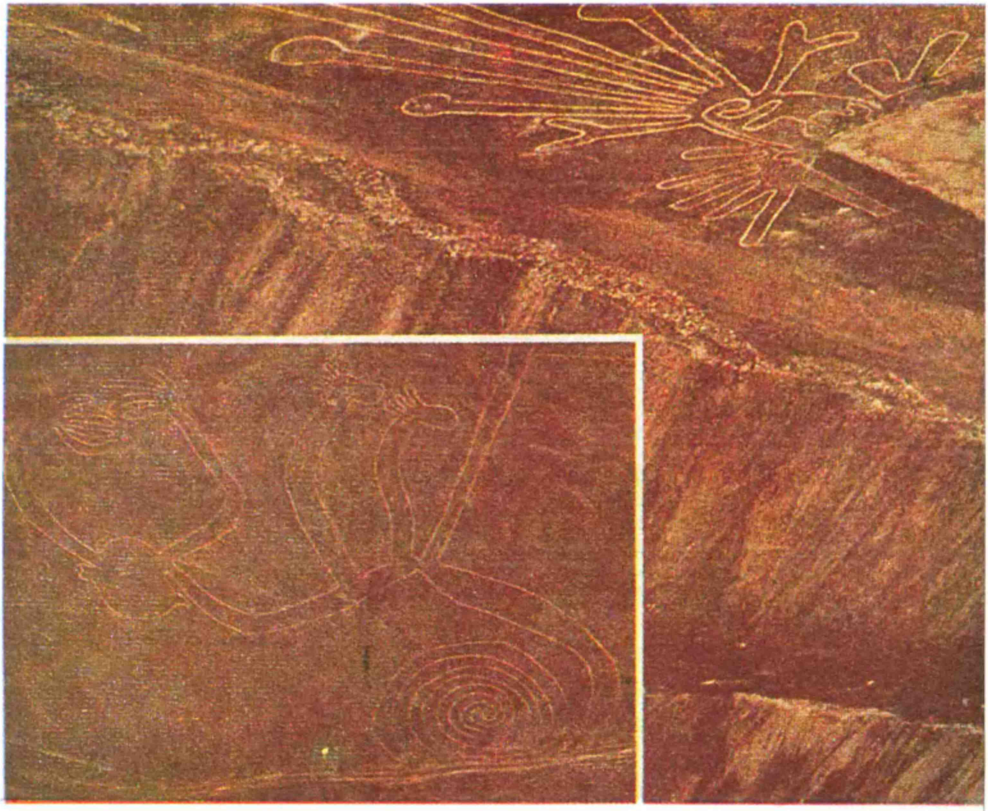

(Общ текст). Две огромни картини от насканската пустиня. Първата изобразява няколкостотин метра голяма птица, а втората — амазонска маймуна

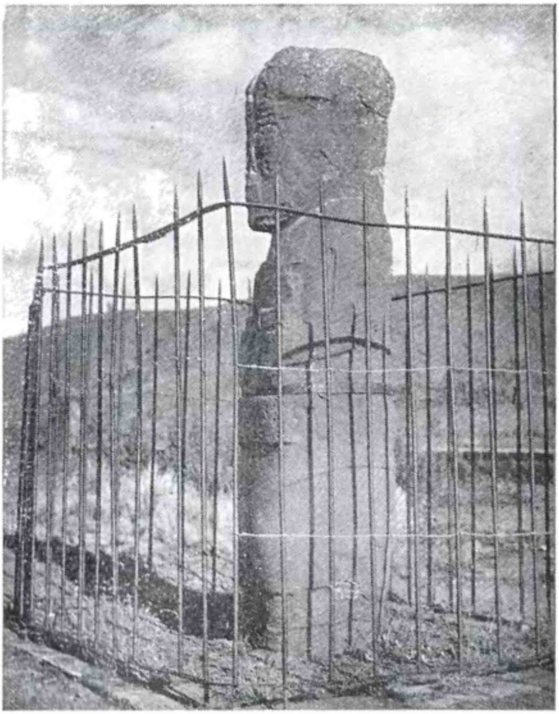

Прекрасните монолитни статуи в Тиауанако трябва да бъдат предпазвани със специални решетки от грозящата ги опасност от разуха

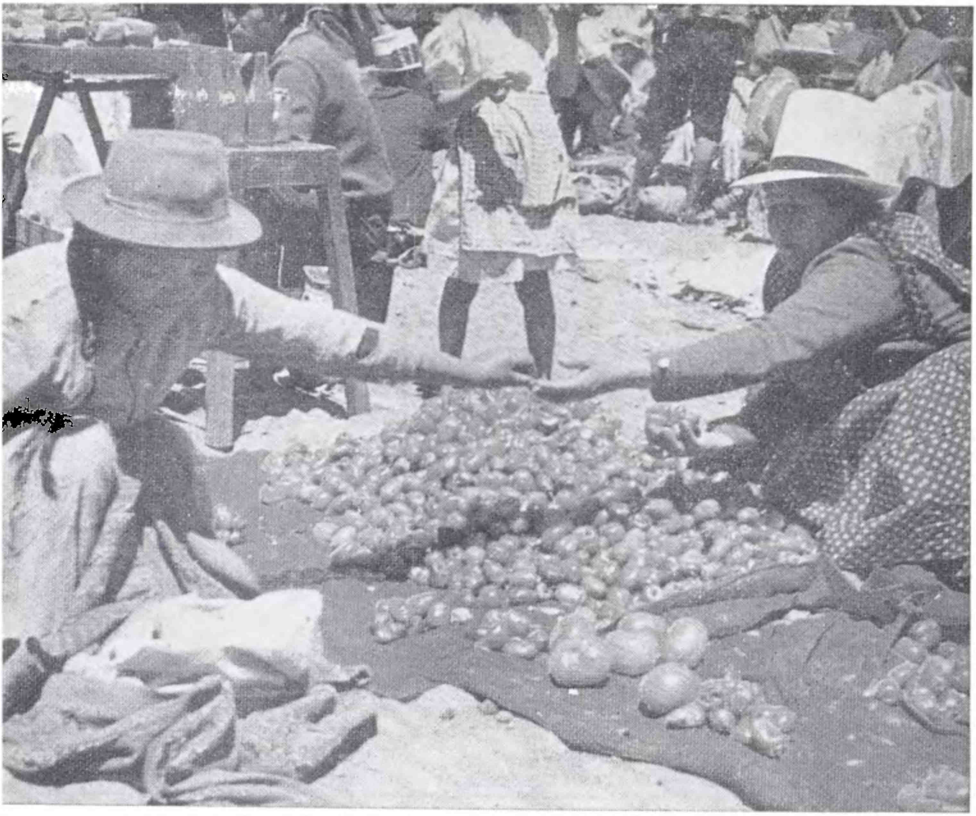

Както в предколумбово време и днес още перуанските индиански пазари са важно средище на индианците — снимка от Сиера

На плаващите тръстикови острови на хората с черна кръв — уру

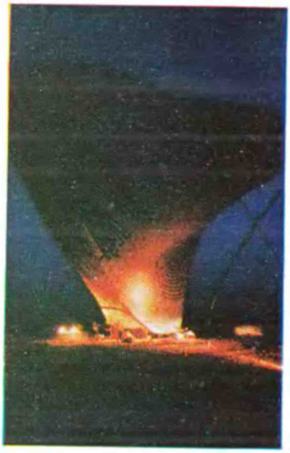

През нощта предполагаемият древноперуански балон бил напълнен с въздух

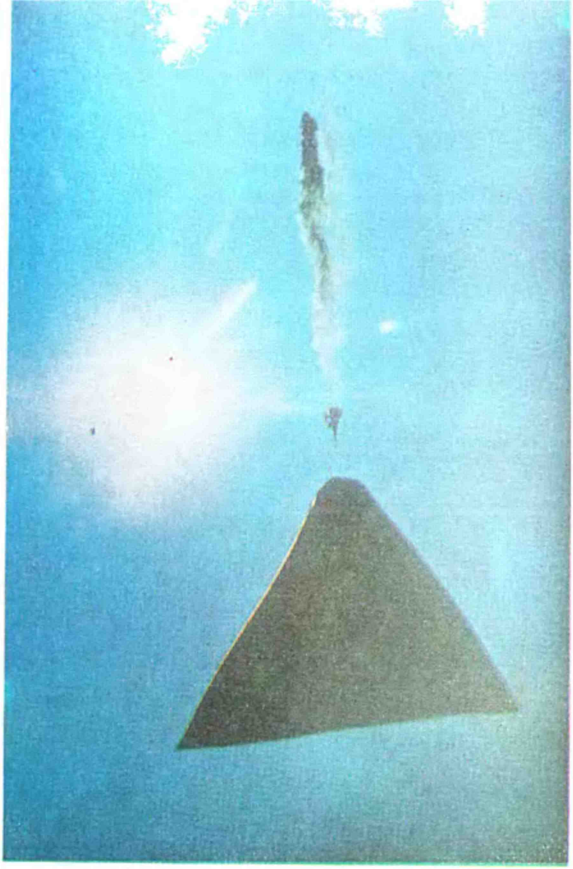

▷

В наше време някои учени се замислят над въпроса за възможното летене с балон в древно Перу. Образец на такъв балон се е опитвал да създаде изследователят Удман

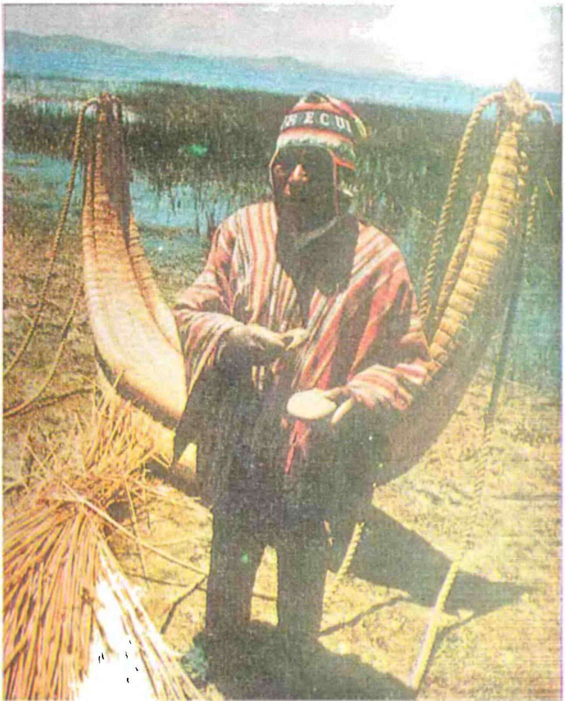

За балона индианците от езерото Титикака построили от тръстиката тотора гондола, носеща двама мъже

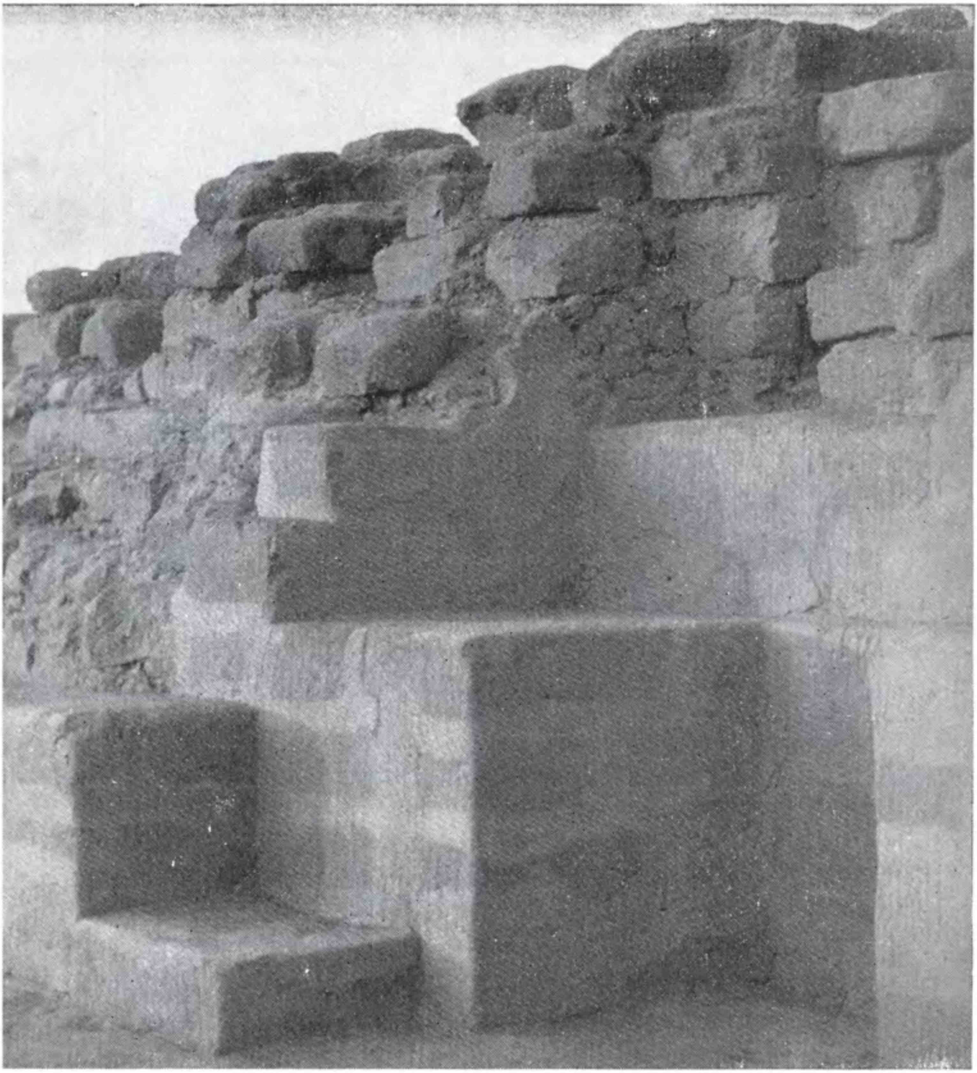

Между руините на Тиауанако

Между руините на Тиауанако днес се разхождат само лами ▷

Един от храмовете в оракулния град на древно Перу -славния прединкски Пачакамак ▷▷

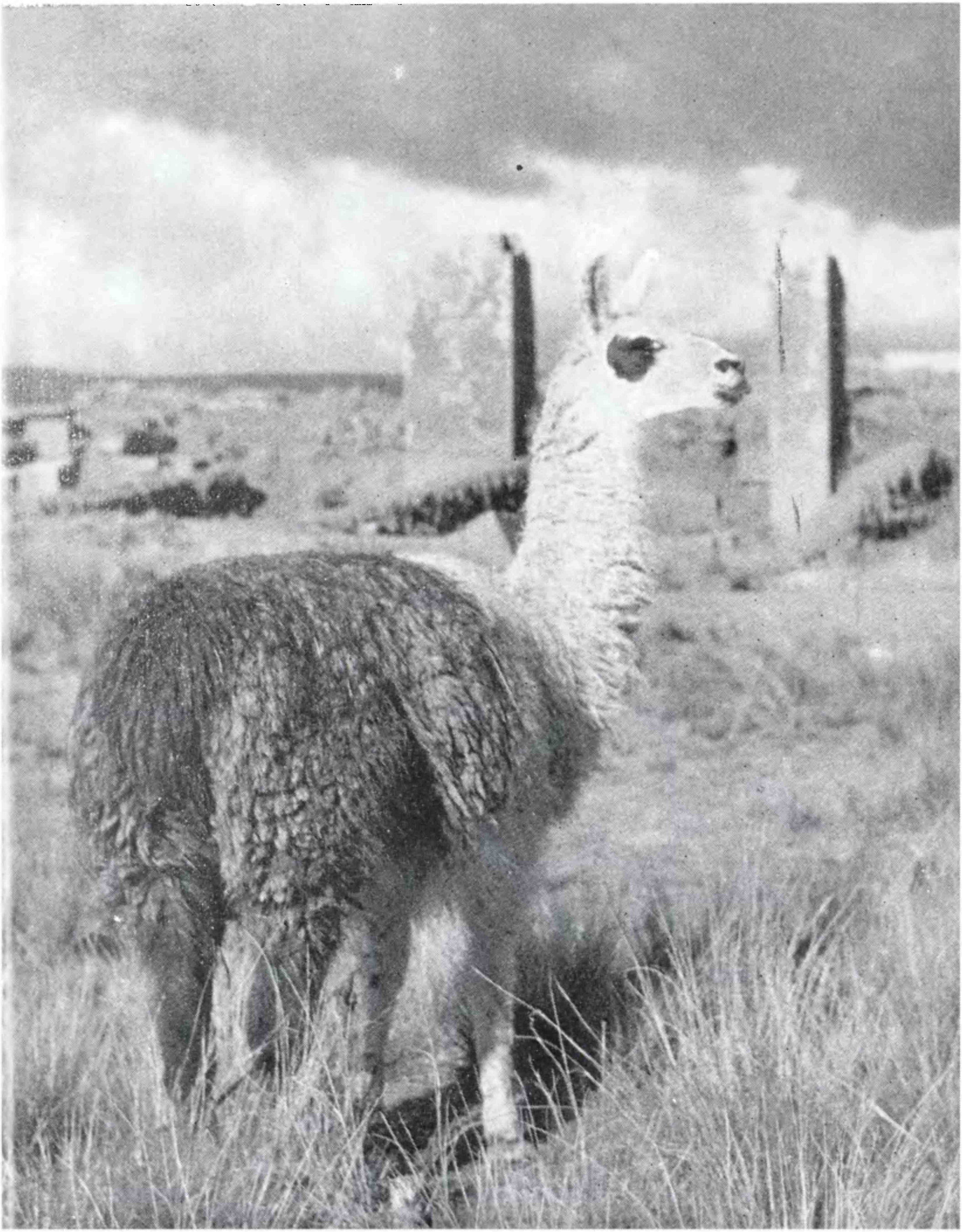

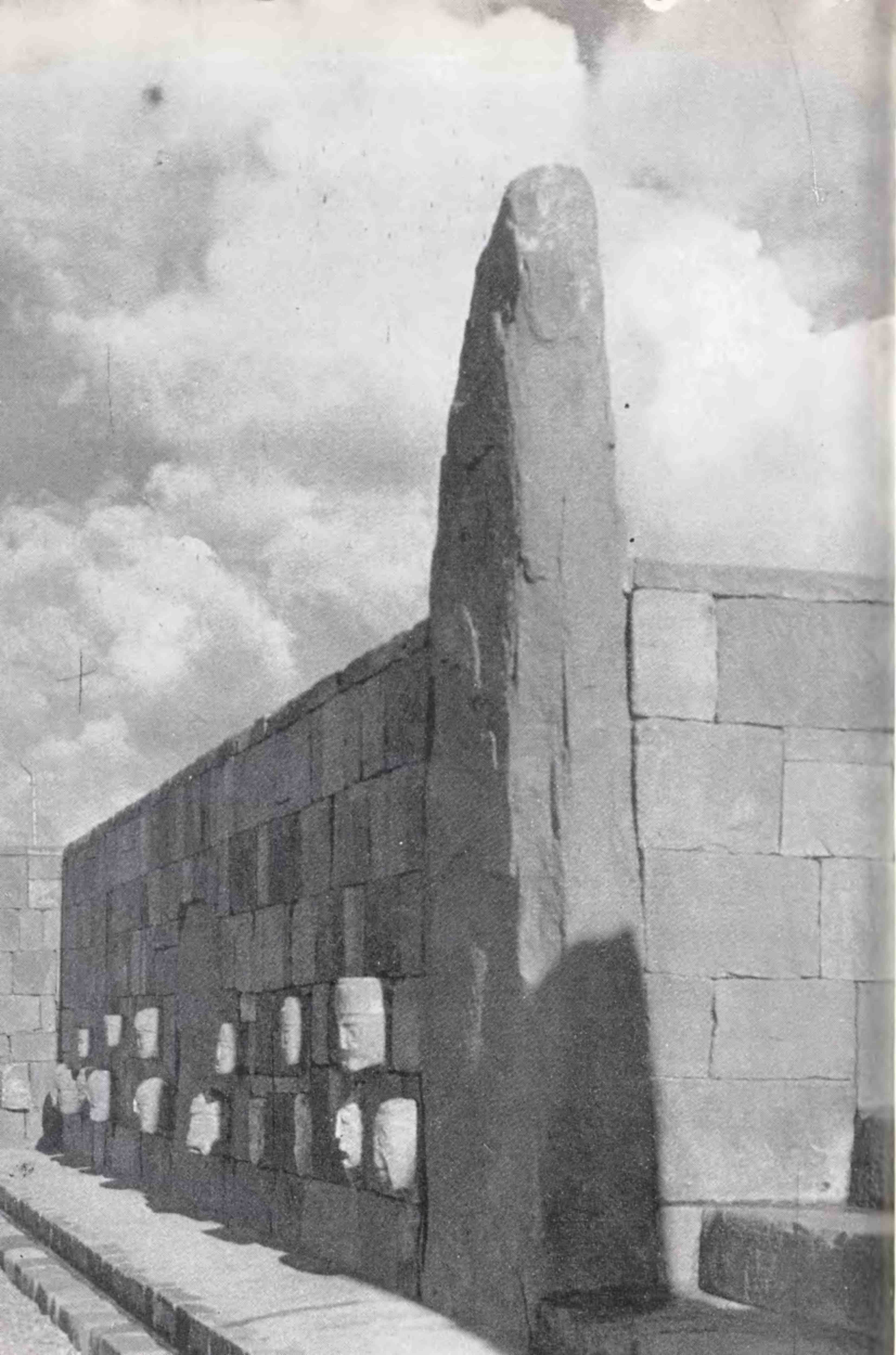

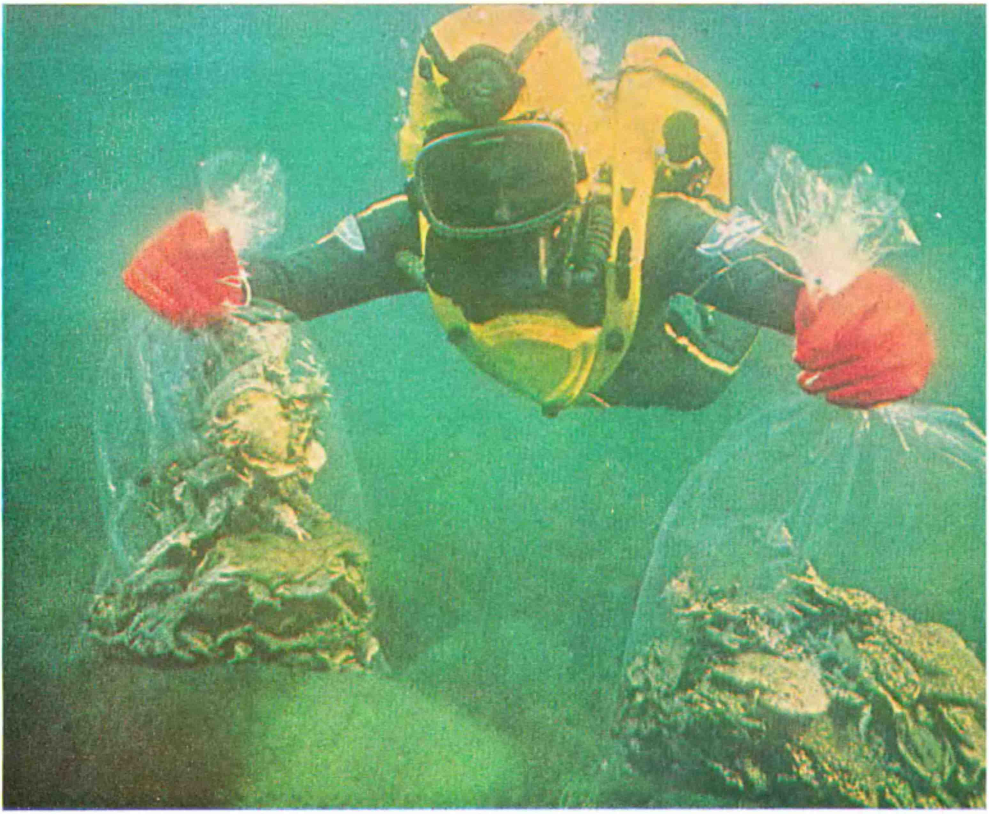

Ценностите на предколумбовите култури в Перу не са търсени само по земята, но и под водата. Първото търсене по този начин предприел известният френски водолаз Ж.-И. Кусто в свещеното езеро Титикака

▷

Дръжка на дървен жезъл от древно Перу

Ако действително над земите на древно Перу са летели загадъчни космонавти от чужди планети, те биха видели тази андска земя така, както я фотографират съвременните космонавти.

Снимката ясно показва и езерото Титикака ▷▷

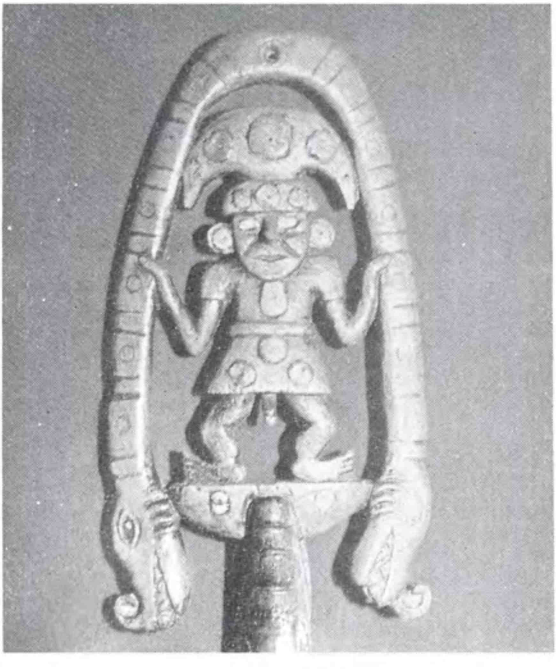

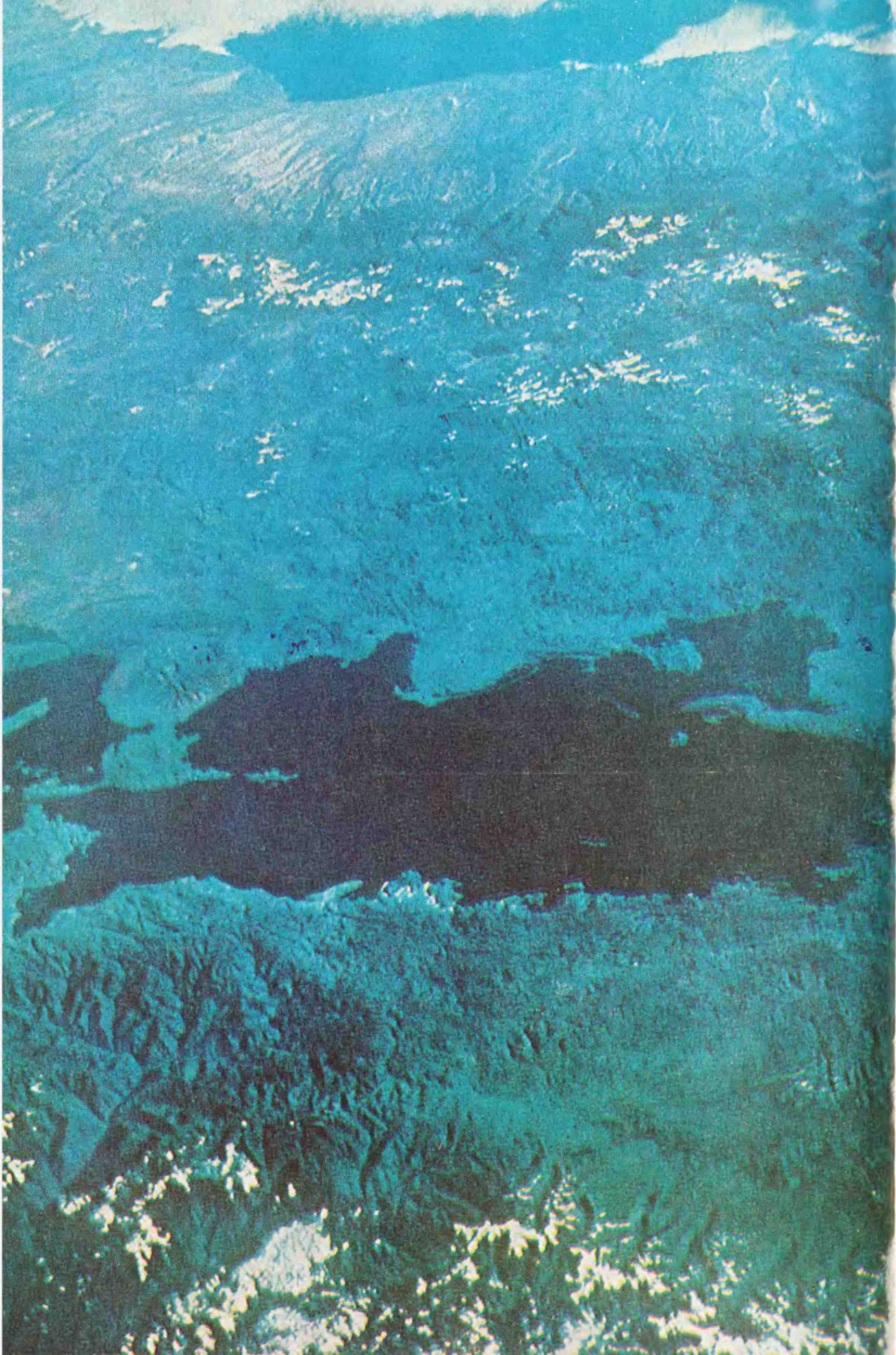

ПОКЛОННИЦИ НА КАЛЕНДАРА И ЗВЕЗДНИЯ КУЛТ

Последния и най-важния от въпросите, които рисунките в пустинята Наска поставят, си е задал най-напред човекът, открил отново за света тази великолепна галерия в Южно Перу — онзи археолог, историк, математик и музикант, професор Косок. Отначало и той не е могъл да намери какъвто и да е разумен, логичен отговор на този въпрос „защо?“. За какво, защо някой си е създал някога това странно, изискващо без съмнение огромен труд творение, чийто смисъл и функция най-напред не са били напълно понятни дори за откривателя му.

Косок се радвал на картините си по подобен начин, както днешният посетител на някоя галерия се възхищава на картините от съвременен художник, смисълът и значението на които никак не му са ясни, които обаче въпреки всичко му се струват много красиви и поразителни. И Косок, който с композиторския си талант възхвалявал перуанската земя, е обичал тази насканска пустиня и заради нейната чаровна и тъжна красота. Той обичал да се разхожда из пампата, особено преди и след залез слънце, когато, потопена като в жарава, пустинята е най-красива. Така че при една от тези разходки се случило следното: Косок наблюдавал загасващата светлина на южното слънце и в този миг за пръв път забелязал и осъзнал, че този последен лъч на залязващото слънце попаднал напълно точно върху една от малкото прави линии на Наска, които (който знае за тях) може да се видят и от земята. Наистина абсолютно точно лъчът съвпаднал с тази права!

На Косок светкавично му минало през ума: днес е 22 юни, значи тук — на южното полукълбо — е денят на зимното слънцестоене. Като историк той знае, че слънцестоенето, както и зимното и лятното равноденствие, са играли винаги при повечето от древните високи култури съвсем изключителна роля. Защо да не е било така и в древното прединкско Перу! И така през онзи паметен ден — 22 юни, последният слънчев лъч е хвърлил първия лъч на светлина в тъмната тайна за смисъла и целта на насканските рисунки. Те имат — както заключава Косок — нещо общо с календара или дори самите те са календар за своите творци! Във всеки случай обаче те са свързани със зимните и летните слънцестоения.

Гениалните мисли на Косок — както изглежда — са били достоверно доказани едва след двадесет и пет години непрекъснат и неуморен труд от друг учен — немската професорка Мария Райхе, а именно, че тези прави линии в насканската пустиня действително са свързани със слънцестоенията, особено с перуанското лятно слънцестоене (на 21 декември).

Именно след слънчевия поврат идва най-ценното, което хората от населените места в този иначе пуст край познават — водата. Водата, която дава живот на индианските оазиси край Рио Гранде де Наска и притоците му. Възможно е точно в деня на слънцестоенето да е започвала новата година за създателите на тази най-голяма картинна галерия.

Мария Райхе е намерила редица рисунки, които без съмнение имат връзка със слънчевия поврат. Тя е открила например две успоредни прави — едната с дължина осемстотин метра, другата четиристотин двадесет и пет метра. Точно в първата права попадал последният слънчев лъч в деня на лятното слънцестоене от четвъртия до деветия век от нашата ера, т. е. по времето, когато тази галерия е била създадена, а в другата права — от осмия до четиринадесетия век. При все това тези линии са извънредно точно „изтеглени". Максималното възможно отклонение, което слънцето е могло да си „позволи" в тази гигантска галерия, е било пет сантиметра! А това е вече наистина фантастична точност.

Със слънцестоенето явно са във връзка и рисунките на някои животни. Така например човката и почти сто метра дългият врат на онази изобразена в пампата птица сочат безпогрешно точката на слънчевия изгрев при зимното (юнското) слънцестоене. От човката на друга птица излизат цяла редица линии, от които последната пък показва точно мястото на слънчевия изгрев на 21 декември, сиреч на перуанското лятно слънцестоене.

Подобни „слънчеви линии" немската математичка е намерила много. И така основните констатации на откривателя на насканските рисунки и на тяхната най-известна изследователка се покриват: рисунките в Пампа де Наска или поне някои от тях показвали изгрева на слънцето при зимното и лятното слънцестоене. Точното му определяне било от извънредно голямо значение за земеделската работа, за целия земеделски цикъл на древните индианци.

Времето на слънцестоенето, лятното и зимното равноденствие са изиграли и при много други извъневропейски култури значителна роля. Авторът на тази книга се е занимавал подробно при своите изследователски пътувания в Океания с много стар каменен паметник, наречен Хамонга, намиращ се на остров Тонгатабу в полинезийската държава Тонга. Изследванията ясно показват, че този паметник е служел на древните местни полинезийци именно за точното установяване на слънчевия поврат,за да се знае кога на остров Тонгатабу да започнат земеделските работи. И такава задача очевидно е имала и тази „най-голяма астрономическа книга на света" в пустинята Наска, както я е нарекъл откривателят ѝ професор Косок. Косок е посочвал и другите възможни функции на тази „книга". Рисунките са могли да показват и мястото и часа на изгрева и залеза на луната. В подобна прастара европейска астрономическа обсерватория, в английския Стоунхендж, за който не за пръв път трябва да споменем в книгата за страната на наска, камъните на английската светиня явно са били насочени по Луната. Освен това и култът към Луната е бил силно развит при редица древноперуански култури. Ето защо е напълно възможно упоменатата вече Естакерия на насканите — онова „дървено Стоунхендж" в Перу — действително да е било свещено място, свързано също с календара и особено с движението на Луната.

Някои линии в Пампа де Наска са сочели според Косок освен положенията и движенията на Слънцето и Луната и тези на други небесни тела, на звезди и съзвездия. Между последните най-голяма роля в древно Перу са играли Плеядите, за които се казва — и това наистина е интересно, — че изгрявали в тези географски ширини, тук, в Пампа де Наска, по време на слънцестоене точно на същото място, както самото слънце.

Слънцето, Луната, Плеядите и още други звезди и съзвездия. . . Но да погледнем самото нощно небе, върху кадифената красота на което трептят десетки хиляди звезди. Много от тях вероятно са имали напълно определено значение за древните индианци. И наши съвременници, хора на двадесетия век, приписват на някои зодии направляваща сила над съдбата им, камо ли жителите на предколумбова Америка, които са виждали не само в астрономията, но и в астрологията нещо жизнено важно.

Днес едва ли ще можем да преброим всички онези звезди, които са имали значение за астрономията, а вероятно и за верските представи на създателите на тази най-голяма картинна галерия на света. Всички тези линии не са пресъздавали само пътя на Слънцето, Луната и Плеядите, но и положението и движението на многобройни други звезди и съзвездия. Нека посочим като пример най-несполучливата картина в Пампа де Наска — изображението на онази маймуна, която виждаме на едно място с четири, а на друго с пет пръста — вероятно древноперуанското изображение на съзвездието на Голямата мечка. Дори видът на тази маймуна, по-специално огромната спирала, във вид на която свършва маймунската опашка, е очевидно във връзка със съзвездието на Голямата мечка, което създателите на тази галерия явно са свързвали с лятното слънцестоене (по подобен начин например някои култури на древна Месопотамия са свързвали лятното слънцестоене със съзвездието на Рака).

Другите нарисувани в пампата животни — легуаните, колибрите и морските орли — може да се предположи, че представляват други звезди и съзвездия. Разгадаването на този предполагаем древноперуански зодиак е задача, с която ще се занимават тепърва идните генерации изследователи на картинните загадки в Пампа де Наска. Това е задача, която ще трябва да се реши заедно с още много открити въпроси, и то от перуанисти и археолози в сътрудничество с астрономи и, разбира се, и математици. Такава задача не ще може да се изпълни само от един или двама възторжени ентусиасти. За това ще е необходим цял колектив изследователи, които в борба с тайните на пустинята Наска не ще се уповават само на прилежността си. Те трябва да бъдат подкрепени и от най-модерни помощни средства, преди всичко компютри. За няколко минути те ще изчисляват това, за което на най-добър математик биха били необходими години.

За щастие през последните години на усамотилата се в насканската пустиня Мария Райхе, прекарала там вече половин човешки живот с математическите и астрономическите си задачи, в края на краищата са се притекли на помощ и някои други учени. В самото Перу например заместник-директорът на Народния музей по антропология и археология д-р Лусио Бонавия и преди всичко астроархеологът професор Джералд Хаукинс, сътрудник при Астрофизическата обсерватория на Харвардския университет. Задачата на всички тези хора сега е да отговорят преди всичко на шестия и едновременно най-съществен въпрос „как“. Да, как, по какъв начин са били нарисувани тези рисунки? Как са могли да ги правят с такава неимоверна точност хора, които — тъй както се предполага, че не са имали летателни тела — никога не са виждали своето дело със собствените си очи. Как тези хора са били в състояние да пренасят в хилядократно увеличение рисунките от чертежи и планове върху повърхността на пустинята? Какви измервателни уреди и мерки са употребявали? Как не са сгрешили? Как са работили и с какво са нанасяли тези линии и фигури в пустинната почва? Кой ли е ръководил тези работи, кой е нарисувал в плановете подобията на бъдещите огромни птици и легуани?

Обобщаващ отговор на този най-сложен въпрос — „как“, наистина ще могат да дадат едва следващите поколения перуанисти. Нещо все пак и днес вече знаем, преди всичко за техническата страна на изпълнението на рисунките. В същност тук не се касае за същински рисунки. Тези фигури и линии не са били „рисувани“ в пустинята. Създателите им са ги вкопавали, издълбавали в каменистата повърхност на пустинята. Този горен каменист слой на пустинята, наподобяващ по-скоро повърхността на Луната, както я знаем от снимките на първите посетители на Луната, е много тънък. Отстрани ли се този слой, на повърхността излиза много по-светъл долен слой. Това разделяне на светло и тъмно се забелязва обаче само отгоре, от голяма височина. Обстоятелството, което наведе автора на тази книга преди много години, когато той работеше върху друг свой труд — обширен научно-популярен преглед върху историята и културата на американските индианци, — на идеята, че тези нарисувани в почвата на пустинята Наска картини са били предназначени и за онези, които живеят в небето — т. е. за боговете на древните перуански индианци.*

Но нека се върнем от автора на този текст към авторите на въпросните рисунки. Наистина е трябвало всичко, което са искали да изобразят в пустинята, да нарисуват най-напред в малък мащаб върху своите планове. Този модел трябвало да бъде по възможност най-прецизен. Неточността от един милиметър в модела би дала при пренасянето в запланувания размер разлика от няколко, дори десетки метри. Слънчевите лъчи, както вече знаем, са попаднали например върху онези две дълги няколкостотин метра „линии на слънцестоенето“, намерени от Мария Райхе с максимално отклонение от пет сантиметра. Авторите на насканската картинна галерия следователно е трябвало да пренесат своите рисунки в многократно, дори може би хилядократно поголямо увеличение върху пустинната почва. За тази цел те непременно са имали нужда от две неща: измервателни уреди и мерки, както и измерителни единици.

За мерките на индианските култури в Перу преди инките в същност по-рано изобщо нищо не сме знаели. Изследванията на Мария Райхе показали, че основната мярка, използувана от създателите на тази голяма картинна галерия, е била 1 метър и 10 сантиметра. Хората от Пампа де Наска са били в състояние да разделят тази основна единица на десетинки, следователно те са ползували десетичната система. Най-използуваните подединици от тази основна мярка са били три десетинки и шест десетинки, което означава в наши мерки 33 и 66 сантиметра.

Откриването на основната мярка на създателите на рисунките в Пампа де Наска е от извънредно голямо значение. Остава още да се установи какви измервателни инструменти и пособия са използували тези хора. Това са преди всичко технически въпроси. Но нека да си поставим и въпроса, който при разглеждане на този „технически аспект“ върху галерията в Пампа де Наска често пъти се забравя: Кой е ръководил тези работи? Кой ги е осъществил? От „рисувателните дъски“ на проектантите и осъществяването на мероприятието — което е винаги и навсякъде, сигурно и тук в Пампа де Наска — има много дълъг път. Освен това тези огромни рисунки е трябвало да бъдат вкопани в пустинята може би от хиляди „работници“. Трудът им е трябвало да бъде направляван от ръководни представители на обществото. Тъй като всичко говори за това, че тази галерия, или поне главната ѝ част е била създадена от наска, може да заключим, че висшестоящи членове на насканското общество — значи онези жреци-воини — са ръководили тези работи. Може би и специализирана група жреци-астрономи. И на „строежа“ са взели участие редовите членове на това общество. Или пък пленниците на насканите, онези, които са се изплъзвали от ловците на черепи.

---

* „Индианци без томахавки“, Прага, 1966 г. Бел. пр.

Реализирането на подобно дело, както го виждаме осъществено в Пампа де Наска, без съмнение е предполагало сравнително изразена, напреднала, може би наистина вече „държавна“ организация на обществените работи. Била ли е тогава галерията в насканската пустиня дело на една „насканска империя“? Най-славното ѝ дело, най-сияйното отражение на нейната мощ и сила? Това, разбира се, е още един въпрос, който ни постави картинната галерия в Пампа де Наска. Въпрос, с който, така да се каже, кръгът се затваря. От страната на наска се връщаме през картините, създадени там от онези прочути с култа си към черепите индианци, на въпроса, съпътстващ ни през цялата книга. А именно на въпроса за възможното съществуване на забравени древноиндиански „кралства“, индиански „империи“, съществували в Перу много преди още да се роди в тази южноамериканска страна мощната и всекиму известна империя на инките. Този въпрос ни придружава през цялата книга, само че на това място е подчертан от други шест въпроса, големи и трудни, които срещнахме и които поставя пред учените огромната нямаща равна на себе си в цял свят картинна галерия.

ИНДИАНЦИ ВЪВ ВЪЗДУХА, ИНДИАНЦИ ОТ ВЪЗДУХА

При тази най-голяма картинна галерия на земята ни изненадва най-вече фактът, че тя е била създадена, без нейните творци сами да са могли да видят своето собствено дело, без да са могли да се издигнат на четири- или петстотин метра височина, без да са могли да направляват осъществяването на великолепното си мероприятие, за да се уверят от птичи поглед дали действително всички рисунки и площи са точно нанесени. Всичко това индианците наска не са могли да направят, защото — както индианците от всички останали области на древна Америка — не са умеели да летят.

Всички изследователи на историята и културата на древна Америка са единни в това, че предколумбовите индианци не са били посветени в тайната на въздухоплаването. И въпреки всичко рисунките в Пампа де Наска просто сами предизвикват да се твърди противното. Съвсем не е за учудване, че наскоро след като картинната галерия в южната част на Перу започнала да привлича вниманието на световната общественост, в Пампа де Наска пристигна мъж на име Джим Удмън, който започна да търси индианците не само по земята, но и във въздуха. Той се опита да докаже, че коренните жители на тази област не само са създали огромните рисунки, но че те са могли да правят още нещо велико — да се издигат в облаците и да разглеждат страната си от птичи поглед. Опитът на Удмън, наречен на името на тази долина и на тази покрита с картини пустиня просто „Наска“, не е могъл да убеди познавачите на древноамериканските култури във въздухоплавателните способности на индианците. Проектът „Наска“ обаче е тъй интересен, че заслужава да бъде споменат в отредената за наска част на настоящата книга, въпреки резерва, с който трябва да се отнасяме към него.

На люлката на целия проект „Наска“ е стоял онзи принципен въпрос, който не е давал спокойствие и на други хора, размишляващи върху картинната галерия в Пампа де Наска. Въпрос, който, честно казано, не е получил достатъчно изчерпателен отговор и от опитни изследователи и познавачи на индианските култури в древно Перу: „Как са могли хора да създадат тези огромни рисунки в пустинята, и то с такава точност, когато те никога не са могли да ги видят от необходимата поне няколкостотин метра височина?“ Ето защо Удмън си поставил същия въпрос, както мнозина други, които са видели картините в Пампа де Наска. Отговорът, станал изходна точка за неговия проект „Наска“, е бил вече друг, нетрадиционен. Отговорът на Удмън гласял: „Обстоятелството, че учените досега не са знаели нищо за летателни апарати на древните перуанци, все още не означава, че тези индианци наистина не са знаели, не са умеели да летят.“

В проекта „Наска“ Удмън си е поставил две задачи: най-напред да отговори на въпроса, какво въздухоплавателно средство са употребявали тукашните индианци и да намери всички доказателства за съществуването на подобно средство; и, второ, то да се изгради, да се реконструира. Без да вземаме пред вид дали нашите възгледи се покриват с тези на Джим Удмън, нека да видим какви резултати в същност е донесъл проектът и по-късно експериментът „Наска“.

На първия въпрос, с какво са летели перуанските индианци— — ако бихме приели, че изобщо са умеели да летят — колективът на Удмън дава неочакван отговор — с балон, с балон, напълнен с горещ въздух! Към малкия самолет на Паул Косок, към хеликоптера на Мария Райхе, към съмнителните летящи чинии на извънземните същества, които уж били летели също над тази пустиня, се прибавя сега още едно летателно тяло — балонът.

Удмън се е стремял да събере всички — разбира се, само непреки — сведения, по-скоро само улики, за познаване на летенето с балон в Америка, и то преди и след Колумб. Сведения за стари балони той сега вече не събирал сам, а в негова помощ бил многоброен колектив от сътрудници—наполовина любители, наполовина професионалисти от „Международното научноизследователско дружество“ със седалище в Корал Гейбълс във Флорида. Това дружество поело и финансирането на проекта „Наска“. Преди всичко обаче дружеството предоставяло наистина обширен щаб от доброволни сътрудници и професионалисти, сега засега с единствената задача — да издирват всички непреки сведения, които (дори и много отдалечено) са свързани с летенето на балон в Америка.

Най-същественото конкретно „откритие“ от тази „документационна група“ на проекта „Наска“ представлявало повторното откриване на южноамериканеца Бартоломео Лоуренсо де Гусмао, който днес е фактически неизвестен в Европа и в Съединените щати. Доказано е, че той доста време преди онзи исторически полет през 1783 г. в Анонай, извършен от двамата французи Пилатр дьо Розие и Марки д'Арланд, които летели с построения от братята Жак-Етиен и Жозеф-Мишел Монголфие балон, наречен на името им „Монголфие", направил предложение за направата на балон, напълнен с горещ въздух. Той трябвало да служи за летене, за пренасяне на хора. Авторът на настоящата книга е видял портрета на този изпаднал в пълно забвение южноамериканец върху паметник, който този град е издигнал на предприемчивия си син на един от площадите в бразилското пристанище Сантуш.

Бартоломео де Гусмао е роден през 1685 г. в бразилския град Сантуш. Баща му бил лекар в местния затвор. Родителите на Бартоломео имали 18 деца. Тъй като средствата им за тяхното отглеждане не достигали, предали талантливия Бартоломео на йезуитите, които възпитавали момчето в колежа в Сантуш. Този колеж принадлежал, мимоходом казано, към най-добрите образователни институции в тогавашната колониална Америка. Преди да започнат преподавателската си дейност тук, йезуитите често били мисионери в най-отдалечените краища на този до неотдавна индиански континент. Младият свещеник Бартоломео вероятно е бил подбуден от някои от тези високообразовани мъже да построи подобен на индианските балони апарат, каквито — както учените от Международния научноизследователски институт вярват — уж били използувани в древно Перу.

Каквито и да са били мисловните източници за тази „балонова идея", положително е — това доказват писмени съобщения, — че Бартоломео де Гусмао от португалска Бразилия бил приет на 8 август 1709 г. в Лисабон от краля, за да му направи предложение за построяване на балон, задвижван с горещ въздух, с който може да се лети над земята. Обаче той не е дошъл само да поясни предложението си, той носел със себе си умален модел на такова летателно средство. Този балон с намалени размери се състоял от памучни тъкани, а кошът бил изплетен от върба. В коша Гусмао запалил огън и пред скептично настроения крал и свитата му моделът на балона наистина се издигнал във въздуха.

Тъй като демонстрацията наистина била повече от убедителна, кралят се съгласил Бартоломео де Гусмао да му представи проект за строежа на балон в действителни размери. На младия свещеник отпуснали достатъчно средства за осъществяване строежа на дирижабъл, който би могъл да понесе възрастен човек в гондолата си. Гусмао успял да получи от краля това, което ние днес бихме нарекли патентни права — разрешително, че само той и никой друг може да построи такава „летяща лодка".

И така младият човек от Бразилия се захванал за работа. Вече през октомври, два месеца след сполучливата демонстрация с модела, същинският балон бил готов. Дадено му е било името „Ла Пасарола" — на португалски „врабчето". Това „врабче" действително прелетяло след това на няколко пъти над Лисабон, все на отсечки от над 1000 м.

Екипажът на балона се състоял от самия Бартоломео де Гусмао, когото лисабонците започнали да наричат „Воадор“ — „летящ мъж“.

Но горко на човека, съумял да се издигне към звездите, когато останалите са още на земята. Завист и интриги (не само от външни хора, но и от събратята по орден) настъпват бързо и дават трагичен обрат на живота на Бартоломео де Гусмао — „летящия мъж“. Заради „безбожните“ си смели идеи той бил изправен пред съда на инквизицията и трябвало да избяга от Португалия в Испания. Той умрял в Толедо, забравен от всички, само на тридесет и осем годишна възраст.

И първият действително летящ балон на „Воадора“ бил напълно забравен. Само в родния му град Гусмао не бил забравен. По-късно и родината му се досетила за смелия мъж, като на два пъти била издадена пощенска марка в памет на този първи летец. На издадената през 1944 г. карминовочервена марка въздушна поща по 120 крузейро се вижда не само Гусмао, но и неговият балон. Той има — за нашите понятия — особена форма, представляваща обърната с върха надолу пирамида. Именно така е трябвало да изглеждат — както са вярвали инициаторите на проекта„Наска“— онези предполагаеми балони на древните южноамериканци, на перуанците преди Колумб.

Тъй като предполагали, че вече знаели вероятната форма на индианския балон, Удмън и другарите му започнали да търсят материала, от който древните перуанци са могли да строят такъв въздушен кораб. Свещеникът Гусмао употребявал за обвивка на „Врабчето“ памучна тъкан. Изследователите от Международното научноизследователско дружество знаели, че и древните наскани вече са употребявали памучни тъкани. Но дали това наистина са били такива тъкани, от които е било възможно да се направи обвивка на балон? Имали ли са те необходимата плътност?

При търсене отговора на този въпрос на участниците в проекта „Наска“ се притекъл на помощ член от това дружество, в същност негов представител в Перу — Михаел де Бакей, който ръководел в Лима редица предприятия, между другото и туристическо бюро, атракция на което били именно екскурзионни полети над картинната галерия в Пампа де Наска.

Бакей, който сам не вярвал в „летищата на космонавтите“ в пустинята Наска, не се интересувал толкова от изглеждащите като писти площи, а по-скоро от някакви ями на земята, които се намирали на някои места, и то винаги там, където завършват тези по-светли площи на трапеците и правоъгълниците. Понякога около тези места се виждали и купища камъни, които очевидно били излагани продължително време на огън. Понякога тези „ями“ били заобиколени в кръг от десет до петнадесет метра с очернени като от огън камъни.

Могат да се намерят различни обяснения за следите от огън в края на светлите площи в Пампа де Наска: може би създателите на рисунките са палели големи огньове, на които са се топлели през нощта, когато горещата, трептяща в мираж пустиня изстивала, или пък са палели огньове в чест на своите богове. . . Де Бакей имал друго обяснение: именно в тези ями местните индианци са заздравявали с дим своите иначе доста качествени гъсти памучни тъкани. Така уплътнените с дим индиански тъкани сигурно биха осигурили още по-добра обвивка за балона!

Сътрудниците на Международното научноизследователско дружество се опитвали да повторят този процес на място. Преди всичко обаче те търсели наскански гробове, които уакеросите все още не били ограбвали. Те искали да намерят тук по възможност добре запазени наскански тъкани. Снабдени със снимка от балона на Гусмао, с няколко наскански съда, върху които им се е струвало, че също е изобразен полет и накрая с шест мостри от наскански тъкани (четири произхождали от отделни гробове от Кауачи — „столицата" на насканите, останалите две били от тукашните индианци, от които те шиели официалните си дрехи), Удмън и останалите главни участници в проекта „Наска" отлетели — засега с нормален самолет — в града, където се намира най-голямото предприятие в света за летящи с горещ въздух балони, в Сиукс Фолз в щат Южна Дакота.

Резултатите от изследванията относно насканските тъкани, направени в лабораториите на тамошната фирма Равен, се оказали изненадващо благоприятни: докато този най-модерен завод в света произвежда своите балони от платове, при които на квадратен сантиметър се падат 65×35 влакна, памучните тъкани на насканите, донесени от участниците в проекта „Наска", са били много по-плътни. При тях на квадратен сантиметър са се падали 75×40 влакна, а при една от официалните дрехи е била констатирана плътност на тъканта дори от 80×45 влакна!

Значи индианците преди 1500 години са умеели да изработват със собствените си ръце значително по-плътни платове, отколкото най-модерните машини днес. И останалите лабораторни изследвания дали многообещаващи резултати: древните перуански тъкани съвсем не били тежки. Изследвана е била, разбира се, и пропускливостта на въздуха при индианските тъкани. Съответният измерителен уред — тестерът Фразиер 513 — показал още един невероятен резултат: пропускливостта на древните перуански тъкани била още по-малка, отколкото при тъканите, от които се изработват използуваните днес парашути!

Общо взето, лабораторните измервания дали доказателство, че от такива платове, както са ги изработвали древните наскани, е било възможно да се построи годен за летене балон. С тази констатация в същност завършвал първият етап на проекта „Наска", където ставало дума да се намери подходящо въздухоплавателно средство, което древните индианци били в състояние да построят от познатите им материали и което биха могли да задвижват, без да е необходимо за целта да се използуват някакви машини.

Удмън и неговите сътрудници не успели да докажат окончателно в проекта „Наска“, че перуанските индианци са строили балони, пълнени с горещ въздух, но те все пак имали възможност да ги строят. Такава възможност, която не изключва положителния резултат от първия етап на проекта „Наска“, която им отваряла по тяхно убеждение врата към втората част на проекта. Оттук нататък това вече не било проект, а опит. Експеримент, крайната цел на който би могла да бъде наречена кратко и ясно само с една дума: „полет“.

ПОГРЕБЕНИЕ В БАЛОН

За да докажат, че представите им са били реални и обосновани, изследователите от Международното научноизследователско дружество начело с Джим Удмън решили да построят такъв балон и с него да се издигнат във въздуха над картинната галерия на Наска. С построяването на балона била натоварена фирмата „Равен“, която вече подробно била проучила всичките събрани от учените материали от областта Наска.

Балонът получил името „Кондор I“ в чест на така обожавания в цяло Перу крал на облаците. По форма „Кондор“ приличал на „дирижабъла“ на Бартоломео Лоуренсо де Гусмао — т. е. на обърната пирамида.

Гондолата, кошът под същинското тяло на балона, била изплетена от „тотора“ — тръстика, която расте около разположеното високо в Андите езеро Титикака, на границата между днешно Перу и република Боливия. Тази гондола за новото издание на уж най-старото летателно превозно средство в света била изплетена от индианците аймара, заселени днес край бреговете на Титикака.

Когато „Кондор I“ бил завършен, той приличал на огромен, стоящ на глава триъгълник от памучен плат с височина 25 м и ширина също 25 м. Балонът имал обем от кръгло 2250 $м^3$. Под самия „Кондор“ се намирала изплетената от тотора гондола с размери 2,2 м дължина и 1,5 м височина за двучленния екипаж на въздухоплавателното средство. За този кош строителите на балона не само че употребили, както вече бе казано, традиционния материал, но и традиционната форма на индианските лодки, както те се използуват по перуанските планински езера (същите индианци, мимоходом казано, построили и лодката „Ра II“ на известния норвежки експериментатор-мореплавател Тур Хейердал). Чрез посредничеството на представителя на Международното научноизследователско дружество в тази страна — Дарио Морган, при аймарийските кошничари в село Уатахата била поръчана индианската лодка-гондола, която трябвало да лети във въздуха.

Индианците от Уатахата изплели коша много грижливо и, искрено казано, никак не скъпо. Цялата гондола за „Кондор I“ струвала на организаторите на иначе така скъпия проект „Наска“ цели 43 американски долара. Нито един цент повече!

От Уатахата индианската лодка-гондола била изпратена най-напред в столицата на Боливия Ла Пас. Оттам тя се издигнала за пръв път във въздуха, и то засега само като пратка в друго, модерно въздушно превозно средство, в Боинг 727, който пренесъл гондолата за „Кондор I“ за няколко десетки минути най-напред в Лима. Друг самолет пренесъл тръстиковата гондола на строящия се балон за изпитания във Флорида и оттам по-късно „Кондор“ най-сетне заедно с индианската гондола стигнал на местоназначението си — обратно в Перу, в Пампа де Наска.

Тъй като индианската лодка, в която изпълнителите на проекта „Наска“ трябвало да летят над рисунките на тукашната пустиня, била пригодена за двама души, авторът на проекта „Наска“ и пилот на образеца на древноперуанския балон трябвало да си потърси подходящ втори пилот. Удмън дълго избирал. Накрая се спрял върху най-добрия за момента — тогавашния световен шампион по летене с балони, пълнени с горещ въздух — англичанина Жулиън Нот, който не много преди опита в пустинята Наска се бил изкачвал в друга част на света, в индийския град Бхопал с такъв балон до зашеметяващата височина от 13 980 м.

Тези двама пилоти на „Кондор I“ — Жулиън Нот и Джим Удмън, след това се отправили, придружени от цял щаб многобройни сътрудници, пак на онова място, което някога в същност е дало първия подтик за оригиналния им проект. Именно тук — в южноперуанската Пампа де Наска — те искали да осъществят пробния си полет.

Като стартова площадка за пробния полет със странния балон било избрано място, намиращо се в близост до Кауачи, някогашната столица на индианците наска. На това място изследователите от Международното научноизследователско дружество изкопали най-напред яма за огъня и след това един вид тунел за дима.

След редица приготовления и пробни полети с по-малки балони, както ги строят хората в много области на днешна Латинска Америка като играчка от хартия за своите деца, накрая дошъл дългоочакваният ден. Помощниците запалили огън и „Кондор“ започнал бавно да се пълни с горещ въздух. Сега Удмън и Нот вече могли да излетят. Те достигнали със своеобразния си „индиански балон“ височина от около 130 м. И оттам видели насканските рисунки така, както по убеждение на Удмън самите наскани, създателите на тези рисунки, проектанти и инженери на тази огромна кратинна галерия, трябва да са ги видели.

Триъгълникът „Гусмаобалон“ действително се бил издигнал над пустинята Наска с товар от 180 кг, и то не с какъв и да е товар — той бил в състояние да издигне спокойно, и преди всичко сигурно, двама възрастни мъже на значителна височина.

Макар че Нот и Удмън за всеки случай били снабдени с парашути, „Кондор“ ги върнал също така сигурно обратно на земята. Тъкмо двамата въздухоплаватели изскочили от гондолата, балонът изведнъж, освободен от товара на двете човешки тела, се изправил като неспокоен кон, издигнал се високо и полетял на височина от няколкостотин метра над насканските рисунки.

При този неуправляван полет „Кондор“, който сега носел само незначителен товар, се движел с особени, почти приличащи на танц движения напред. Едва след няколко километра той се спуснал отново и паднал в по-отдалечена част на пампата.

Първата, която приветствувала Удмън, Нот и останалите присъствуващи членове на Международното научноизследователско дружество за успешното осъществяване на проекта „Наска“, била самата некоронована кралица на пустинята Наска — Мария Райхе.

Получил награда и необичайният им балон, който бил украсен с рисунка, наподобяваща едната от картините на птици от тукашната пампа. Той бил изложен завинаги в Музея по летателно дело в Лима — столицата на Перу.

Би трябвало да се предположи, че проектът, сега вече „експеримент Наска“, ще се счита за успешно завършен, като се има пред вид щастливият полет на управлявания и неуправляван „Кондор“, летял със и без товара на две човешки тела над пустинята. Но все пак това още не бил краят. Инженерите от дружество „Равен“, които конструирали „Кондор“ за колектива на Удмън, обърнали внимание на изследователите върху особеното свойство на тези балони, пълнени с горещ въздух, свойство, което би могло да бъде наречено „слънчев ефект“. Когато един такъв балон лети в географска ширина, в която лежи пустинята Наска, и достига определена височина (приблизително 1500 м), където слънчевите лъчи са така горещи, че температурата им изравнява охлаждането на въздуха в балона, той се издига — докато слънцето грее — все по-високо и по-далеко към хоризонта, докато настъпи охлаждащата нощ.

В случая балонът би трябвало да е оцветен в тъмно, най-добре наситено черно, за да могат слънчевите лъчи да действуват колкото може по-силно. От тази идея Удмън вече не е могъл да се освободи: следователно, ако тук, в пустинята Наска, би се издигнал такъв черен балон, той би летял — погледнато с очите на древните перуанци — към слънцето, чак дотам, докъдето най-красивото за тях небесно светило завършва дневния си път —

на запад, над Тихия океан. Тук Удмън се досетил за преданията на най-старите обитатели на Перу: преданията за великите вождове на древноперуанските империи — за инките. Всеки инка според тези предания в същност бил син на слънцето и според други легенди инката или някои инки след смъртта си се връщали отново към слънцето.

Авторът на проекта „Наска“ тук не е имал пред вид, че инките не са били наскани, а освен това ние не знаем съвсем точно легендите на тези древни перуанци. Ние дори не знаем, кой е бил в същност най-висшият владетел — „кралят“ на индианците в прединкската страна на насканите. Ето защо той разсъждавал логично — щом като жителите на Наска вече умеели да строят балони, защо пък инките, които са живели по-късно в Перу, да не са могли да ги строят. Въз основа на тези размисли, както и, разбира се, въз основа на не напълно известните ни древноперуански представи, че инката след смъртта си „се връща към божествения си отец — слънцето“, той изрекъл твърде изненадващата мисъл, също така изненадваща, както и вярата му в съществуването на въздухоплаване в древно Перу, а именно, че някои инки са били погребвани в балон!

Тялото на владетеля-инка — така мисли Удмън — след смъртта му било полагано в гондолата на такъв напълнен с горещ въздух черен балон, който го отнасял обратно към слънцето. След като слънцето „потънело“ на запад във вълните на Тихия океан, може да се приема, че и балонът с покойния инка падал в морето.

Начините на погребване в отделните страни при отделните култури наистина са различни. Починалите се погребват в земята, костите на мъртвите се поставят в големи урни, или пък телата на покойниците се запалват на клади. Но погребване в балон — не, това археолозите никога и никъде не са срещали при изследване на древните култури!

С оглед на тази небивала представа за „погребване в балон“ в древно Перу стана необходимо проектът „Наска“ на Удмън да бъде отбелязан — смелият проект, опитът, който трябваше да докаже, че насканските индианци, както и онези, които са обитавали тези земи след тях, са владеели голямата тайна на въздухоплаването, че те не са гледали само към небесните тела, но са умеели да се издигат и сами от земята към слънцето и към звездите.

ЧЕТИВО В КАМЕННИ БИБЛИОТЕКИ

Експериментът „Наска“ на Удмън въпреки своята оригиналност не можа да убеди специалистите по история на древноперуанските култури, че тези индианци са знаели наистина да летят. Нещо друго обаче проектът „Наска“ успя да направи: отново да обърне вниманието и на широката неспециализирана общественост към Наска. Още в първото изречение от книгата на Удмън, разкриваща обобщаващата справка за проекта „Наска“, се казва: „Наска е най-сложната археологична загадка в Южна Америка и едновременно с това едно от най-красивите произведения на изкуството в целия свят.“ И този възглед на Удмън в същност може да се приеме.

Загадките на Наска привличат. Ето защо нищо чудно, че освен проекта „Наска“ на Удмън и други хора са предлагали и предлагат още по-учудващи „наскански открития“ и „проекти“, произнасят се още по-смели мисли, приписват се на насканите всевъзможни открития, често на древните обитатели на тези земи и на културата им просто се присъжда библейска възраст.

Тази книга е посветена на прединкските култури в Перу и историята на проучването им, а не на фантасти или дори на фалшификатори на тези култури. В стремежа си да отговорим на всеки въпрос, да опишем всяко откритие, отнасящо се до областите, където тези индиански култури някога са съществували, волею-неволею се налага да отбележим и такива „находки“, в които авторът на книгата сам не вярва. Между многобройните открития, свързани с насканите, едно особено привлича върху себе си вниманието буквално на цял свят. Ето защо то трябва да се отбележи и в тази книга, защото много хора свързват поради незнание името Наска и културата на древните ѝ жители именно с това откритие.

Авторът на тази книга не иска да премълчи, че той най-малко вярва в това откритие въпреки голямата популярност, на която то се радва. (В ЧССР първата статия за това „насканско откритие“

бе отпечатана през 1975 г. в списание „Записник“.) Но за какво става дума?

Това откритие е свързано с една от насканските долини — долината Ика. Затова понякога се нарича и само „Ика“. В многобройните публикации, посветени на откритието, най-често то се нарича „Каменната библиотека от Ика“.

Долината Ика наистина е изиграла в историята на южноперуанските индианци съществена роля. Долината Ика — освен същинската насканска долина — е втората по важност област, където са живели наскански индианци. От долината Ика произхождат също многобройни находки от културата на тези южноперуански ловци на черепи. Това са безспорни факти. Но след като хората от цял свят започнаха да се интересуват от насканите, интересът им се насочи не само към едноименната долина Наска, но и към всички останали долини — долините Акари, Каниете и Ика. Тези смели изследователи на древноперуанското минало най-напред обърнаха погледите си към долината Ика, когато започнаха да се замислят върху значението на втората по големина картина върху повърхността на земята, запазена в тази част на Перу. Тази втора земна рисунка — или както специалистите я наричат „геоглиф“ — наистина съществува. Този път обаче не в насканската пустиня, а непосредствено на крайбрежието, по каменистия скат, който в района на залива Писко се спуска към Тихия океан.

Този геоглиф от Писко, както картините в Пампа де Наска, в същност не е „нарисуван“ върху земята, а е съставен от тъмни камъни, които ясно се открояват върху по-светлата повърхност. Геоглифът е бил забелязан естествено и от първите европейски посетители на Южно Перу. Той много добре се вижда откъм морето, и то от голямо разстояние. Това не е за учудване, тъй като той е по-голям от двеста метра. Трудността се състои само в това, че дори съвременните изследователи на индианските култури в Южно Перу не са единни в отговора си, какво в същност представлява тази картина. Ако бихме искали да направим някакво сравнение, бихме могли да кажем, че по-скоро прилича на тризъбеца на гръцкия бог Посейдон. Тъй като представата за Посейдон или Нептун, както е бил наречен при римляните, е създадена от съвсем друга велика култура, и този техен бог е властвувал над съвсем друго море, а не над Тихия океан, то античният бог на морето напълно се изключва от разсъждението, кого или какво представлява геоглифът на Писко.

Някои хора виждат в трите рамене на „тризъбеца от Писко“ трите клончета на южноамерикански кактус, изображението на който е поставено там, както изображенията на някои животни в Пампа де Наска. Други пък не виждат в него кактус, а легендарното „дърво на живота“. Трети намират в трите зъба символа на някаква местна, древноамериканска „Света Троица“.

Тъй като индианците са поставили огромната загадъчна картина от Писко там, където се срещат земята и морето, нищо чудно, че от самото начало тя била смятана за някакъв своеобразен древноперуански фар. Такъв отговор на въпроса — кого или какво представлява тризъбецът, от само себе си предизвиква друг въпрос, а именно: кому тризъбният перуански фар е трябвало да показва посоката? На древноперуанските лодки, или на . . . ? И тъй като в Наска всичко е свързано като че ли с небето, с въздухоплаването, може да се питаме при подобно тълкуване на картината в залива от Писко и по друг начин: „Не е ли показвал този огромен геоглиф по крайбрежието пътя на онези, които са летели във въздуха?“ Онези, които са поставили така въпроса и са отговорили положително, са имали пред вид още един въпрос — „Накъде, в каква посока е показвал този огромен крайпътен камък?“ Едните мислят, че е показвал посоката към онези мними „летища на космонавтите“ в насканската пустиня, други пък твърдят, че остриетата на тризъбеца не показвали към същинската насканска долина, а към другата от насканските долини — долината Ика. Към тези, които застъпват това мнение, принадлежи и някакъв перуански лекар (същевременно любител археолог и предисторик) на име д-р Жавиер Кабрера Даркеа, професор в университета в град Ика, днес административен център на цялата насканска област.

Този хирург от Ика, впрочем праправнук на испанския основоположник на града, Дон Херонимо Луис Кабрера, представил на света своите така наречени находки, които — ако би могло да се намери доказателство за тяхната достоверност — биха признали град Ика и едноименната долина като археологическа столица на Америка, а създателите им биха били считани може би за най-старите обитатели на света.

Находките на Кабрера имат своята тежест, те са, както това е обичайно за древно Перу, от камък. Професорът от Ика уж намерил — оттук нататък вече постоянно ще трябва да пишем „уж“ — хиляди и хиляди отделни томове от някаква предисторическа каменна библиотека. Книги от камък, върху които уж била написана почти цялата история на човечеството. В тези черни каменни „книги“ са с фина, дълбока рисунка издълбани на пръв поглед типично древноперуански човешки фигури, срещани обаче често в неотговарящо за тях общество и при невероятни действия. Така нареченият откривател на „книгите“ — д-р Кабрера, ги събирал в собствен малък музей в Ика, наречен „Музей на каменните рисунки“. Тези „гравюри“, тези „грабадос“, както ги наричат на испански, които д-р Кабрера показва в музея си в Ика, са в същност два вида и представляват като че ли две исторически епохи на човечеството. Върху едните камъни са изобразени хора, които уж са живеели в тази насканска долина преди десет или повече хиляди години. Но каменните рисунки от Ика показват тези уж най-стари поклонници на звездите как наблюдават небесните тела през действителен далекоглед. Освен това гравираните в камък хора отпреди десет хиляди години са използували още и лупата. Преди всичко десетки от камъните носят изображения на хирургически намеси, които уж тези хора са извършвали. И то какви хирургически операции — цезарово сечение и дори операции на бъбреците и на мозъка!

Някои от „хирургическите" рисунки върху каменните книги в Ика привличат вниманието именно заради методите, които Кабреровите древни перуански лекари уж са използували. Така те показват преливане на кръв от бременна жена на болен мъж. Подобно преливане уж наистина много би увеличавало съпротивителните сили на организма на пациента. Това обаче се знае в медицината едва от четиридесетте години на нашия век.

Върху каменните книги от Ика подробно са показани и трансплантации на сърце, които влязоха в центъра на вниманието на световната общественост едва от момента, когато с тях започна да експериментира южноафриканският лекар д-р Кристиан Барнард.

Точно това предпочитание, което въпросните създатели на каменната библиотека от Ика отдават на хирургията и въобще на медицината, бие твърде на очи. Кой пръв е публикувал тези камъни, кой ги е изложил в музея си в Ика и кой същевременно е най-възторженият защитник на автентичността им? Мъж, който сам по професия е лекар, хирург.

Върху първата група от „каменните книги" на Кабрера са изобразени хора, които са живели в насканската долина Ика може би преди десетки хиляди или повече години. На друга група пък виждаме човешки фигури, придружени от животни, които са живели на земята преди милиони години. Камъните от Ика показват с особено предпочитание динозаври, бронтозаври, ихтиозаври, стегозаври и още какви ли не от тези допотопни страшилища. Но тези изкопани отпреди сто милиона години животни върху иканските камъни биват нападани от хора, въоръжени със секири, копия или ножове.

Други, особено тежки измежду каменните книги от Ика, представляват един вид географски атлас: те показват картата на света, както той е изглеждал преди милиони години. Там виждаме Африка, Европа, но и Австралия и Лемурия. От другата „страна" на атласа, т. е. върху друг камък, са изобразени освен двете Америки още и Платоновата Атлантида, та дори и още по-легендарната страна Му!

На тези „грабадос" — тези каменни гравюри от Ика, се приписва, че са били създадени от прастара перуанска култура, която уж преди въпросните 10 000 години е оставила в тази голяма каменна библиотека един вид история на Земята, един вид енциклопедично изображение за равнището на собствената си представа за света, преди сама да бъде унищожена от голяма природна катастрофа (очевидно нещо като потоп), идването на която уж се предвиждало.

Така пояснява смисъла на тази своеобразна каменна библиотека друга книга, носеща особеното име „Тайната на Андите". Край люлката на тази книга са стояли трима мъже, имената на които, за разлика от името на почти неизвестния перуански лекар, са известни на много хора — и то не само в родината им. Интересът на тези трима мъже бе насочен към каменните книги от Ика, интерес, от който накрая се породи другата, „истинската", но затова пък не по-малко изключителна книга, която по-късно обърна вниманието на световната общественост върху каменните гравюри на Кабрера.

По повод на намерената уж в една от насканските долини каменна библиотека се повтори историята на действително съществуващата картинна галерия в другата насканска долина. И рисунките в Пампа де Наска в същност бяха два пъти откривани. Най-напред от Паул Косок, само че това „първо" откриване отначало привлече вниманието само на Мария Райхе и на някои други смели учени. Втори път картинната галерия в насканската пустиня беше открита като „летище за космонавти" от автора на световно известна и най-търсена за онези години книга. Книгата на Ерих фон Деникен „Спомени за бъдещето" действително и окончателно направи известни насканските рисунки в цял свят. Така стана и с онази загадъчна каменна библиотека от Ика. Пръв уж ги „откри" д-р Кабрера, без да събуди някакъв интерес с откритието си. За втори път ги откриха — този път и за широката световна общественост — трима мъже пак чрез успешна книга. Едва след като книгата бе излязла от печат, почти цял свят започна да говори за „грабадос" от Ика. Тримата мъже, които откриха „повторно" каменната библиотека от Ика, са французи. Първият от тях, Робер Лафон, е собственик и директор на едно от най-големите европейски издателства, вторият е Франсис Мазиер, който по-специално се занимава с древните култури на Океания, станал известен между другото чрез книгата си за културата на полинезийския Великденски остров. Третият е Робер Шару, писател, който вече дълги години се занимава с такива „особени тайнствени загадки", свързани с древните епохи на човешката история. Той е издал цяла редица подобни книги, посветени именно на такива странни загадки.

Робер Лафон, Франсис Мазиер и Робер Шару през годините 1973 и 1974 заминаха за Перу, значи в Ика, където лично — на самото място — а не посредством фотоснимки, се запознали с каменните книги на д-р Кабрера. С онези книги, за които по-късно свидетелствува тяхната книга. Това е труд, който би могъл да носи друго име, освен както в действителност се казва: „Тайната на Андите".

КАМЕННОТО ЧЕТИВО ОТ „МЪРТВИЯ БИК“

„Тайната на Андите“ — притежание на Кабрера — е наистина повече от мистериозен факт. Самият собственик, директор и единствен колекционер на този „Музей на каменни гравюри“* действително никога с никого не е споделял за каменните си книги. Но от книгата „Тайната на Андите“ знаем, че колекцията на този перуански лекар наброява общо около единадесет хиляди гравирани камъни, което трябва да е обаче само малка част от голямата каменна библиотека, която — и то отново уж — се намира някъде си в долината Ика.

Кабрера също никому не е издал точното място, откъдето произхождат „неговите“ камъни. Защо? „Поради страх от авантюристи и романтици“, както той казва, „които скоро биха разрушили тази предисторическа библиотека, както сега разрушават рисунките в Пампа де Наска. Говори се, че професорът от Ика не бил единственият в Перу, който притежава такива камъни. Всичките „грабадос“ на Кабрера, както и находките на другите колекционери били намерени уж в широката околност на Окукахе, отдалечено на около тридесет километра от град Ика, в долината на едноименната южноперуанска река. (Впрочем там, в Окукахе, са били открити на времето — и то от сериозни учени — и единствените следи на паракаската култура извън територията на самия „Полуостров на мумиите“.)

Всички „каменни книги“ са от андезит**. Повърхността им, както и тази на рисунките, е покрита, поне на фотографиите, с патината на древността.

Първите „надписани“ камъни уж били намерени в средата на петдесетте години от братята Карлос и Пабло Солди от Окука хе. Първите колекционери на „грабадос“ после уж били комендантът на Перуанската флотска академия — полковник Елиас, и архитект Сантяго Агурто Салво, ректор на Перуанското висше техническо училище. Колекциите им в същност са неизвестни. А напротив, голямата колекция на д-р Кабрера след посещението на тримата известни французи Лафон, Мазиер и Шару стана твърде популярна в цял свят.

---

* Музей на каменни гравюри — „Museo de Gliptolitos“. Бел. пр.
** От името Анди — вулкански, магмени скали. Бел. пр.

Между познавачите на древноперуанските култури Джон Хоуленд Роув — сам откривател на много „наскански градове“ и един от най-известните живи перуанисти — пръв разгледа през 1968 г. каменните книги от Ика. Преценката му била недвусмислена: „фалшификат“.

И авторът на тази книга, както вече бе казано, не вярва в истинността на камъните на Кабрера. Но той си поставя друг въпрос: не е ли искал случайно перуанският лекар с тази странна библиотека да издигне паметник на родния си град, на родната си долина, като постави Ика на най-почетно място в очите на света. Европа на осемнадесети и деветнадесети век познава достатъчно примери на литературни фалшификации, излезли от „работилниците“ на запалени родолюбци. В родината на автора на тази книга например такъв поет през миналото столетие от литературна гледна точка написа отлични фалшификати на стихове, които уж били стари почти хиляда години.

Трябва ли следователно да се смята, че и каменната библиотека от Ика е подобна фалшификация от родолюбие? Във връзка с това се налага друг въпрос: ако фалшифицираната каменна библиотека в музея на Кабрера наистина се състои от толкова много „томове“, кой тогава е дълбал всички тези така грижливо изработени сложни рисунки? Все пак тук се касае уж за 11 000 камъка. Това представлява труд за десетки и десетки сръчни каменоделци. Или пък в Окукахе или на някое друго място в долината Ика съществува единствена по рода си в света работилница за фалшифициране на каменни книги, където по образци, които някой доставя, се издълбават върху камък изображения на стотици допотопни гущери и на най-сложни хирургични намеси?

Тези „фалшификатори на каменни книги“ наистина би трябвало да имат някой, който да изготвя образците на тези „грабадос“. Едва ли е възможно полуграмотните жители на забравеното южноперуанско селце да знаят по какво се различава стегозáвърът от брахиозавъра, едва ли биха знаели всички подробности на сложните хирургични операции и положително едва ли биха имали представа за картата на света отпреди сто или двеста милиона години.

Обаче именно този, който е изложил пръв част от каменната библиотека и с името на когото тези „грабадос“ биват най-често свързвани — д-р Жавиер Кабрера Даркеа — е всестранно просветен мъж. Ето защо съвсем не е без основание съмнението, че той е човекът, който доставя на производителите на „иканските книги“ образците за рисунките, които тези хора после издълбават върху камък.

Може би това е наистина така. Иначе каменната библиотека от една от насканските долини би обърнала с главата надолу всичките ни разбирания за миналото на света и би отнела съня на онези, които размишляват по това минало. Робер Шару завършва увода към публикацията си за посещението в каменната библиотека в Ика с думите: „Три нощи не съм могъл да мигна.“

Други изследователи на миналото на света обаче не се лишават от сън заради сбирката от каменни книги на Кабрера. Те виждат в тях — като познавача на древните наскани професор Роу — просто фалшификация. Трудоемка фалшификация, може би произлязла от родолюбиви чувства, породена от любов към долината Ика, от любов към Наска или към самото Перу. Въпреки всичко остава фалшификация. Обаче това все още не означава, че древните перуански индианци действително не са дълбали картини върху камъни, които, ако някой може да ги разчете, представляват ценни исторически източници за живота, разбиранията и представите на тези хора и културите им.

Тук, в Южно Перу, изследователят и някогашен директор на Етнографския музей в Берлин, доктор Ханс-Дитрих Диселхоф веднъж откри такава забележителна каменна галерия на индианците. На това откритие било дадено съвсем неархеологически звучащото име „Торо муерто“ — „Мъртвия бик“, по испанското наименование на мястото в долината на реката Махес, където се намират отделните камъни от галерията. За първите от тях не е било необходимо д-р Диселхоф да дойде чак дотук. Камъните от „Мъртвия бик“ са били отнесени до самия университетски град Арекипа, където по това време берлинският професор работел. Точно там перуанският асистент на Диселхоф, Елой Линарес Малага, видял как от камион се разтоварват големи бели блокове вулкански камък, предназначен за някаква постройка в този град (целият град е изграден именно от такъв светъл материал). Тези строителни камъни обаче от горе до долу били надраскани с тъмни линии, изобразяващи човешки фигури, различни животни и геометрични фигури.

Попитан откъде са тези надраскани камъни, шофьорът на камиона отговорил, че са от хасиендата „Мъртвия бик“, разположена на високото плато над долината Махес. На терена на тази хасиенда д-р Диселхоф открил наистина още много такива изписани камъни. Някои, очевидно най-старите, доказвали присъствието на носители на чавинска култура дори там, в това отдалечено от Чавин място в перуанския юг. Един от каменните блокове например показвал типичен чавински ягуаров човек с разтворен гръден кош. Други изобразявали просто отделни ягуари. Следващите блокове били украсени с цяла малка перуанска зоология —

рисунки на елени, лисици и змии. А върху друг камък била изваяна със съвършенство голяма маска на някакъв бог, от очите на който, изглежда, изскачат светкавици.

Така че и южноперуанската галерия в Пампата на „Мъртвия бик“ може да се счита като един вид каменна библиотека.

Откривателят на „Мъртвия бик“ — Ханс-Дитрих Диселхоф, подчертава по отношение на каменното четиво от това място, както и относно други древноперуански каменни рисунки: „Що се отнася до древните перуанци, то те не са познавали приготовлението на хартия като маите и мексиканците. До най-новото време от своята древна история те са надписвали камъните и скалите.“

Откритието на Линарес и Диселхоф от хасиендата „Мъртвия бик“ следователно представлява такава индианска библиотека от камък, която наистина е съществувала, докато за достоверността на „каменната библиотека“ от Ика на Кабрера има основание да се съмняваме. Но камъкът действително е замествал хартията — книгата на предколумбовите индианци в Перу. Сега зависи само от нас и от съвременните учени дали ще съумеем правилно и цялостно да разчетем посланието на древноперуанските индиански култури от такива „каменни библиотеки“, както тази от „Мъртвия бик“.

КРАЯТ НА ПРОМЕЖДУТЪКА

Върху най-северната култура по перуанското крайбрежие след Чавин и преди мохиканите и до днес се стеле плътна мъгла. Също така са потънали в мрака на миналото и на забвението и много други „местни“ култури, които някога са цъфтели в тези северноперуански долини.

Но на някои места археолозите-перуанисти вече работят за постепенното повдигане на това плътно було. В една от долините в Северно Перу—в долината Виру́—благодарение на обширното и съсредоточено научно изследване вече са успели да хвърлят доста обилна светлина върху културата, която може да се постави между Чавин и преди мохиканите. Познаването на тази идваща след Чавин „виру́-култура“ дължим преди всичко на изследователски проект, какъвто дотогава, а и след завършването му не е имало, а може би вече няма и да има при изследването на предколумбово Перу. Касае се за проект, проведен от американския Институт за изследване на Андите, който от 1941 г. е изпращал последователно няколко археологически експедиции в отделни области на Перу.

Всички предишни археологически мероприятия на Института за изследване на Андите са били надминати от изследователската експедиция под ръководството на професор Гордън Уили, работила през 1946 г. в северноперуанската долина Виру́. Тази експедиция не се е занимавала само с проучване на керамиката, със златните предмети и с другите произведения на индианското металообработване. Тя се е стремяла да проучи изобщо целия начин на живот на жителите само на една от перуанските долини — долината Виру́ — тогавашните природни условия, броят на жителите и прираста им, характера и развитието на селищата в тази долина, развитието на селскостопанското производство, както и развитието на напоителните системи, играли в перуанската крайбрежна област изключително съществена роля.

„Проектът Виру́-долина“ е целел, ако може така да се каже, „да установи съвсем всичко“, което би могло да се установи за живота на предколумбовите жители от долината Виру́ през всички периоди на заселването ѝ. При осъществяването на проекта постепенно са се включвали все повече университети и музеи от Аржентина до Япония. Резултатите от този „Проект Виру́-долина“ по-късно са били публикувани в редица статии и в три книги, от които най-значителната е от перото на самия директор на този изследователски проект — Гордън Уили.

Изводите от тукашните проучвания на Уили, както и на Еванс и Стронг, показват, че в долината Виру́ през първите пет столетия от н. е. е съществувала сравнително развита следчавинска култура, икономическата база на която е било интензивното земеделие. Това земеделие, разбира се, е било свързано с напояването, с напоителните системи, които принадлежат към най-забележителните мероприятия на индианските жители от долината Виру́. Първите канали са строили индианците от горната част на долината. Оттам тези напоителни системи постепенно са били прокарвани все по-надолу, докато са обхванали цялата област на долината Виру́. И тази вода е имала едно единствено предназначение: живот! В истинския смисъл на думата. Изследванията, направени от участниците в проекта Виру́ и от други изследователи на северноперуанските долини, са показали, че в продължение на някакви си четиристотин години, след като мрежата от канали била завършена, броят на населението на тази долина е нараснал двадесет и пет пъти!

Размерът и ефикасността на напоителните системи на прединкските индианци в долините на северноперуанските крайбрежни области е учудващ, дори фантастичен. Тези хора са строили своите канали и водни резервоари направо с фанатична издръжливост и последователност. И когато накрая — като тук в долината Виру́ — са покривали този свой микрокосмос с мрежа от вадички и канали, те започнали да разширяват границите му — но не за да завладяват, а да мерят силите си с жителите от други долини, други по-малки „империи“ — в още по-големи, един вид „надрегионални“, „наднационални“ напоителни проекти.

Откривателят на картинната галерия по южното крайбрежие на Перу, Паул Косок, е намерил по северното крайбрежие останките на цяла система канали, свързвали и напоявали по-късно не една, а пет различни долини — Ламбайеке, Зана, Лече, Мотупе и Хекетепеке.

Размерът на индианските напоителни системи от долината Виру́ и на живеещите в съседните долини индианци се схваща най-добре от следното: по онова време, преди 2000 години, общата напоявана площ по северната крайбрежна област на Перу е била значително по-голяма, отколкото днес, в края на XX век!

За да повишат плодородието на своите полета, индианците от долината Виру̀ са използували и друго, типично перуанско средство — естествения тор, онези ценни екскременти — гуано от морски птици, особено от кормораните, морските лястовици, пеликаните и други. Те всички идват по бреговете на Перу заради рибите и другите морски обитатели, които Хумболтовото течение, миещо цялото крайбрежие, носи със себе си. Прилежните морски птици отлагат на перуанския бряг от милиони години изпражненията си. На някои места за това време се е образувал повече от петдесет метра висок слой от този най-добър естествен тор в света — гуаното̀ (гуаното е, както се твърди, благодарение на своя състав тридесет пъти по-ефикасно от оборския тор).

С гуано (използуваното днес име произлиза от езика кечуа, където думата „гуанай“ означава корморан) жителите на долината Виру̀ и дошлите след тях мохикани са наторявали и останалите си земи, които е трябвало вследствие на пренаселването да усвоят върху тераси, върху необработвани по-рано скатове на хълмовете.

На базата на вода и птичи тор се е развивало високопродуктивно земеделско стопанство. Сякаш благодатните поля в долината Виру̀ са били виновни за голямата раждаемост на населението. Между напоителните системи, ефективното земеделие и този популационен взрив съществува ясна зависимост. И действително за по-малко от петстотин години през първата половина на първото хилядолетие броят на жителите на една от северноперуанските долини е нараснал двадесет и пет пъти!

Резкият прираст на населението довел до това, че индианците от долината Виру̀ вече не населявали само своите, често разпръснати села. Характерът на населените места тук скоро се променил: Най-напред северноперуанските индианци започнали да изграждат постепенно нещо като „замъци“ по височините около долината. Те били обитавани не само от воини, които пазят долината си от неприятелски нашественици, но и от местни селяни. Перуанците понякога наричат тези крепости „укрепени върхове“. По-късно били създадени по-големи укрепени места и в самата долина. Стените, които обкръжавали плътно тези селища, не могли обаче да задържат растежа им. „Селищата“ прераснали постепенно в малки градчета, в центъра на които винаги се издигали първите местни, често пъти високи пирамиди, изградени от „адоби“ — изсушени на слънцето тухли. Пирамидите от долината Виру̀ са свързани, както пирамидите навсякъде в древна Америка, преди всичко с верския култ. Не е изключено обаче в тази долина властта и религията да са били свързани и тези светилища от адоби (както например това в Томавал, в долината Виру̀), които във вътрешността си са имали и помещения за живеене, да са били „седалище“ на местната управа или нещо подобно на „канцелария“ на местния началник, ръководещ по поръчение на владетеля на цялата долина съдбините на това градче и на околните села и селища.

Подобно на пирамидите от същите сушени на слънце кирпичи с различна форма са били изградени и жилищните сгради на индианците от долината Виру̀. Размерите на тези жилища отначало са били много малки — около 2 на 2 метра.

Броят на тези „къщи“ в отделните градчета постоянно нараствал, докато — с рязкото нарастване на населението — в долината Виру̀ се появили първите истински градове, от които единият, днес наречен Гайинацо, разположен в северната част на долното течение на реката, очевидно е бил столица на долината. На площ от пет квадратни километра — по преценка на археолога Уендъл Бенет, който провеждал в Гайинацо обширни разкопки — тук е имало около 30 000 по-малки и по-големи помещения. Бенет също така е изчислил, че в самия център от Гайинацо са живели 5000, а в целия град — приблизително 10 000 души.

Гайинацо, столицата на долината Виру̀, наброяваща 10 000 души, вече не е имала само обикновени сгради. Някои от сградите са били украсени с фризове, върху които е изобразявано между другото типично прединкско влечуго — змия с петоъгълна глава.

Гайинацо — процъфтяващата столица на процъфтяващата долина, очевидно е било седалище на най-висшия владетел на Виру̀. Ние не знаем кой е бил той, не знаем и как се е казвал, но знаем, че властта му е била все още ограничена върху тази една единствена долина. Изглежда обаче, че там вече е съществувало едно от „ранните“ царства, както изследователите на древно Перу понякога ги наричат. Значи държава, състояла се от столица с многобройно население за онова време. Обаче и онези „жилищни замъци“, онези малки и големи крепости, които са бдели за сигурността и границите на тази държава, също са принадлежали към нея, както и по-малките градове, където е било седалището на предполагаемите областни управители. Градовете били центрове на религиозния култ не само за тяхното население, но и за околните села. Една част от земеделското население на тази мнима минидържава е продължавало да живее още в онези често пъти разпилени селца и дори в колиби.

Тази индианска минидържава в една от северноперуанските долини през онези пет века от н. е. се развивала твърде бързо в културно и особено в икономическо отношение. Броят на населението ѝ е нараствал с извънредна бързина. А източникът на целия напредък в тази държава е бил — както и не може да се очаква другояче — водата от фантастичните напоителни системи.

Но после идва времето, когато — както при онова голямо мелиорационно мероприятие водите от много долини се обединявали в един поток — и малките кралства, княжества, възраждащите се минидържави, съществували през първата половина на първото хилядолетие от н. е. в отделните северноперуански долини, се слели в една империя, свързана с единна култура.

С това времето на промеждутъка свършва. Това е времето между първата общоперуанска култура от Чавин и мощната държава на мохиканите в Севера на Перу. Свършват и онези тематични интродукции, онези мисловни отклонения, при които сме се спирали и върху въпроси, поставени на предколумбово Перу от смели хора, от фантасти, та дори и от фалшификатори. Въпроси, които не могат да бъдат оставени без отговор, защото те се повтарят от хиляди любознателни читатели. И какво следва? Идва времето на мохиканите.

МНОГОКРАТНО ОТКРИТИТЕ МОХИКА*

На историческата сцена на Северно Перу следователно сега се появяват мохика. И повече от хиляда и петстотин години след това в крайбрежните долини на перуанския Север идват археолозите-перуанисти, за да открият отново изчезналото им царство, забравената им култура. Да открият? Кога — и преди всичко колко пъти в същност са били откривани мохика?

В действителност мохиканите не е трябвало да бъдат някак „откривани". Те, по-точно, потомците им, са били заселени в същата тази област още от времето, когато испанците са дошли в Перу. Тези хора говорели на език, наричан „мочика". Това име историографите на индианска Америка са пренесли върху народа и културата му, цъфтяла в тази област още през първата половина на първото хилядолетие от н. е. Точно как е звучал езикът на мохика преди две хиляди години, когато започнали да се формират културата и държавата им, трудно може да се каже. Ако бихме могли да сравним онази първоначална форма на езика мохика с древногръцкия, то по-новата му форма, наречена „кингнам", би отговаряла приблизително на новогръцкия език. Така както се говори днес и се е говорел преди осемнадесет столетия гръцки, така се е използувал и древномохиканският в империята на мохиканите и новомохиканският език в населената от чиму̀ държава. Империята на чиму̀ след кратко прекъсване поради влиянието на чужда сила станала наследник на мохиканската култура, на мохиканските традиции.

Говорещите на езика мохика индианци — които испанците често наричали юнга — населявали крайбрежните долини в Северно Перу още при завземането на страната от европейците. Така че този народ наистина не е трябвало да бъде откриван. Напротив: благодарение именно на интереса към езика мохика, говорен от индианци, които църквата е искала да покръсти, са останали запазени писмени данни за тези хора от времето непосредствено след Колумб. Изобщо за пръв път в Перу се натъкваме на хроники, на литературни паметници, писани след конкистата*, които ни позволяват поне частично да хвърлим поглед върху културата на тези предколумбови северноперуанци.

---

* Испанско произношение „мочика". Бел. пр.

Първото „откриване" на мохика следователно е дело на няколко образовани свещеници, преди всичко на йезуита Мигуел Кабейо де Балбоа. Той съобщава в литературното си произведение със странното заглавие „Мисселанеа Антарктика" много интересни неща за историята и културата на предколумбовите жители в тази част на страната, и то въз основа на личното си пребиваване в Ламбайеке — една от северноперуанските крайбрежни долини.

Друг подобен труд произлиза не от перото на йезуит, а от член на ордена на августинците**, по-късно игумен на августинския манастир, изграден наскоро след завземането на Перу в сърцето на някогашната страна на мохика и чиму̀, в Трухийо. Трудът на този Антонио де ла Каланча носи сложното и дълго заглавие „Кроника морализада дел орден де Сан Агустин ен ел Перу кон сусесос ехенпларес ен еста монаркиа" (Нравствена хроника на ордена Сан Агустин в Перу с примерни събития в тази монархия) и има още по-сложно съдържание. Информациите относно миналото на древно Перу са вложени в истински хаос от сравнения и намеци от античния свят или дори от културите на древния Изток. Така че е извънредно трудно да се намери истината в тази „Кроника морализада".

Освен йезуитската „Мисселанеа Антарктика" и августинската „Кроника морализада" съществува и книга на трети духовник — свещеника Фернандо де ла Карера, живял и работил дълго време в населената с мохикани община на име Реке. Той съставил граматика на техния език, излязла от печат през 1633 г. в Лима, столицата на тогавашното вицекралство Перу, носеща името „Арте де ла ленгуа юнга" (Изкуството на езика на юнга).

Трудът на Карера бил грижливо проучен от големия познавач на перуанските индиански езици, професор Е. В. Миндендорф. Анализът на Миндендорф относно езика мохика по принцип представлява повторно, несравнимо по-модерно откриване на тази култура. Този учен се е занимавал с мохиканите и техния език през миналото столетие.

Но нека се върнем още веднъж към самия език мохика. В променена форма този език бил говорен и от онези, които след мохиканите — след кратко прекъсване поради чужда власт —

---

* Завоюването на Южна и Средна Америка от испанците. Бел. пр.

** Католически монашески орден, създаден през XIII в. в Италия. Бел. пр са властвували в същата област. Това били чимуйците — името им произлиза от владетелите на тяхната държава — Чиму.

Езикът и културата на жителите на чимуйската държава твърде наподобявали езика и по-специално културата на мохиканите. Народът на чиму́ в същност е пряк приемник на „народа на мохика“. Ето защо не е чудно, че ученият, на когото дължим научното откриване на мохика, вижда в тях, както той казва, „проточиму́“ (някои от учениците му виждат в мохика „ранни чиму́“), а в същинските чиму́ — „късни чиму́“.

Кой е мъжът, който откри мохика за перуанистиката? Разбира се, отново „бащата“ на тази научна област — Макс Уле. Този учен откри културата на мохика въз основа на проучването на творенията, които те са ни оставили. Една част от наследството на мохика надминава с широтата и изразността си всичко досегашно. Най-фантастичната съставка от наследството на мохика е естествено керамиката на тези индианци, за която един от познавачите ѝ някога бе казал, че именно тя е истинският език на мохика. Пръв разбра това археологът-перуанист Макс Уле, който преди всичко чрез разкопките си в долината Моче през 1899 г. за пръв път действително дефинира културата на мохика.

Макс Уле счита културата на мохика за най-старата перуанска култура изобщо, защото тогава, преди сто години, не се е знаело нищо за Чавин и още по-малко за Котош.

Данните за характера на тази своеобразна, според него найстара древноперуанска култура ученият разчел преди всичко от керамиката ѝ. Керамичните изделия, произхождащи от северноперуанските долини, скоро ще разглеждаме и ние. Преди обаче да се занимаем подробно с това, нека бъде изяснено не са ли изследвани още по-рано други свидетелства за културата на мохика (и на чиму́). Не е ли била открита още по-рано материалната култура на тези древни индианци?

Д-р Хаген, посветил на индианците от предколумбова Америка няколко научнопопулярни книги, припомня друго такова откритие и посочва дори точната дата уж на първото откриване на мохика. Това уж първо откриване на мохиканската култура трябва да е станало точно на 17 юни 1771 г. Откривателят и едновременно първият притежател на музей, който някога е събирал предмети от материалната култура на жителите от индианската държава по северното крайбрежие на Перу в музейни сбирки, е бил високопоставен мъж — самият крал Карлос III, владетел на Испания.

Тази книга се занимава, разбира се, с други владетели и други държави, а не с кралство Испания и владетелите му. И ние нямаме намерение да оценяваме политическата и държавническата дейност на Карлос III. Не може да отминем обаче факта, че този владетел, който имал естествено съвсем друга „професия“, а не историята или археологията на Новия свят, е положил първите основни камъни за бъдещите изследвания по американистика — той, наследникът на владетели, изпратили в Новия свят Писаро и Кортес, невероятно жестоки завоеватели. Карлос III, империята на когото била изградена върху кръвта, потта и мъченията на индианците, разбрал, един от първите, че тези жители на Америка още преди идването на европейците са създали империи и култури, които си струва да бъдат проучени и запазени, преди да изпаднат в забвение. Още повече той е имал намерение — в същност отново пръв — да издаде голяма енциклопедия за тази индианска Америка и нейните империи, която трябвало да има заглавието „История на предисторическото време на Новия свят".

И не останал само с намеренията си. Карлос III — отново пръв между владетелите — действително изпратил в Америка изследователи, които трябвало да потърсят изчезнали градове и други материални останки от всичко, което било създадено от индианските империи в Америка. Така например той изпратил архитекта Бернаскони в страната на маите, за да проучва развалините на Паленке — току-що открития прекрасен град на тези индианци. По нареждане и с парите на Карлос III освен това били търсени и намерени развалините от средището на културата на тотонаките — украсения с прекрасна пирамида град Тахин. По времето на този испански крал бил открит вероятно най-известният паметник на индианска Америка, така нареченият календарен камък в град Мексико. Също по нареждане на Карлос III били събирани и изпращани в неговия частен музей в Испания първите предмети от страната на мохика и чиму́. Един от чиновниците на вицекралство Перу — управителят от град Трухийо, Фейхо и Соса, изпратил предметите в няколко сандъка, съдържащи между другото: ветрило от скъпоценни птичи пера, златни накити, богато украсен с резба жезъл и преди всичко тленните останки на мъж, който също както Карлос III би бил достоен да бъде включен в Готайския алманах на благородниците — в списъка на знатните хора от този свят.

Въпреки че от смъртта на този древноперуански монарх били изминали столетия, той все още не бил на прах. Скелетът бил запазен, отчасти дори покрит с кожа. Дори зъбите, ноктите и косите на мохиканския благородник били издържали на времето. В пратката на Фейхо се намирала и керамика от гроба на този благороден перуанец — глинени съдове, изобразяващи високопоставени мохика, сякаш мъртвият крал би искал да даде на живия крал представа за външността си. И всичко това — от косата на краля до глинените фигури, пристига в Двора на Карлос III на 17 юни лято господне 1771. Така че този ден мохиканите са били открити, и то според д-р Хаген уж за пръв път.

Испанският крал наредил костите, косата и ноктите на индианския му колега да бъдат поставени в музей, който сам основал, за който сам събирал вещи и сам ръководил. Това бил удивителният „Кабинет за старинни предмети“. Причината за основаването на този кабинет било друго археологическо мероприятие на Карлос III, когато той бил неаполитански крал. Именно там, в италианска Кампаня, пред вратите на Неапол, този владетел дал нареждане да се извършат изследвания — да бъде отстранен 15-метровият дебел слой от вулканична пепел, под който предполагал, че са погребани развалините на римския град Помпей.

Испанските инженери и работници наистина разкрили останките на засипания след изригването на Везувий през 79 г. от н. е. град — римските му вили, улици, пазарища и храмове, дори и фреските, както и задушени от лавата мъртви. Разбира се, разкриването на Помпей било великолепно начинание. И всичко, което работниците на краля извадили от римския град, Карлос III поставил в своя музей за старинни предмети. А на 17 юни 1771 г. той придал към помпейските си сбирки и мохиканските открития. В това се изразявал неговият замах. Той поставял на едно и също стъпало древния Рим и мохиканите, макар че сам той още не знаел тяхното име (за разлика от античния Рим), а в същност и светът също нищо не е знаел за тях. Но кралят направил още повече. Той натоварил довереника си, секретаря на Съвета на вицекралство Перу, двадесет и пет годишния епископ от град Трухийо, доктора по каноническо право Балтазар Джейм Мартинес де Компаньон, да събира в своята епархия всичко от някогашната страна на мохика, което още било останало от произведенията на предците на индианските му „овчици“.

Епископът Мартинес се постарал и събрал повече от петстотин броя прекрасна мохиканска и чимуйска керамика. Той — духовникът — не трепвал дори тогава, когато се налагало да отваря последните убежища на древните индиански мъртвеци, гробовете на мохика и чиму́, след което разпоредил всичко, което било намерено там за пръв път в Перу, да бъде нарисувано от неговите художници-графици. Мартинес изготвил също първия „градски план“ на Чан-Чан, столицата на „късното чиму́“. Когато колекцията на краля станала достатъчно богата, епископът отправил пратката с всичките съдове и 1400 (!) цветни рисунки в Мадрид.

Рисунките на мохиканите и чимуйците и плановете на Мартинес сигурно ще да са допринесли много за кралската „История на предисторията на Новия свят“. Това свое намерение Карлос III — в ущърб на науката — нямал възможност вече да осъществи. Наследникът му — Карлос IV испански, изпратил за още по-обширна изследователска дейност в Америка човек, който е считан за „втори откривател на Америка“. Този учен — Александър фон Хумболт, при своите пътешествия действувал в северната част на тази южноамериканска страна.Огромното му дело. което почти надминава физическите възможности на един човек и което, както това вероятно никога не ще бъде надминато от никого, засяга само окрайнините на Северно Перу. Той се занимавал предимно с инките и с всичко, което те са оставили.

Няколко десетки години след Хумболт в Перу идва друг, също така деен учен, един от мнозината откриватели на мохика. След испанските духовници, след немския „втори откривател“ на Америка новият откривател на мохика и чиму е американец, мъж с неспокоен житейски път, но със свръхчовешката си издръжливост твърде много наподобяващ Александър фон Хумболт. Казвал се Ефрайм Скуиер. И както много други американци, като Джон Лойд Стивънс и И. Ерик Томсън, дали такъв голям принос за опознаване на индианското минало на днешната латиноамериканска част на континента, Скуиер също бил дипломат.

Но преди да стане дипломат, Скуиер трябвало да работи всичко, защото произхождал от много бедно семейство, което живеело на север в щата Ню Йорк. Той най-напред бил куриер, после обикновен общ работник, след това земемер и накрая журналист. На двадесет и пет годишна възраст станал главен редактор на вестник, който излизал в американския щат Охайо. В същия този щат, където са били запазени многобройни „маундс“ — загадъчните земни гробни могили на древните северноамерикански индианци.

За да разкрие тайната на тези могили, тяхната роля в живота на северноамериканските индианци, Скуиер заедно с приятеля си Дейвис започнал да се занимава по-подробно с тях. Разбира се, той не е бил в състояние да разкрие загадката (така както и днешната наука все още не е намерила съвсем окончателно обяснение на въпроса за функцията на тези северноамерикански могили). Скуиер, който винаги е правил всичко с огромна задълбоченост, е намерил в тази отначало само любителска дейност — археологическото проучване на надгробните могили от Охайо — професията си, която го завладяла повече от всичко вършено досега. Заедно с Едуин Дейвис по-късно той публикувал материалите от изследванията си.И то не в какво да е издателство. Трудът му излязъл като том първи на археологическата, етнографската и антропологичната поредица, която е започнала да издава най-известната американска институция, занимаваща се с тези области на науката, днес световно известното издателство „Смитсъниен институшън“ във Вашингтон.

Книгите на Скуиер и Дейвис за индианските могили привлекли вниманието на човека, който знаел за древна Америка повече от своите съвременници — полуслепия историк Уилиъм Хиклинг Прескот, автор на монументалните трудове „История на завладяването на Мексико“ и „История на завладяването на Перу“. Скуиер се сприятелил с този известен мъж, който препоръчал на американското правителство някогашния куриер и любителизследовател на предколумбовите индианци. По препоръка на Прескот Скуиер бил изпратен като посланик в Средна Америка, в страната, където в изобилие имало такива предколумбови паметници и от които досега почти никой не се интересувал. В същата Средна Америка, където е и тясната ивица земя, интересуваща редица мъже от американското правителство. Интересувала ги, защото Съединените щати искали да прекарат канал през този средноамерикански провлак. За тази цел им бил необходим мъж, който да съумее да увери средноамериканските правителства в полезността на подобно мероприятие и който да е по-симпатичен на тези правителства, отколкото американските генерали или безскрупулните капиталистически предприемачи. Такъв мъж бил Ефрайм Скуиер, симпатичен, работлив, обичащ индианците (които дотогава били многобройни в Средна Америка). И така през 1849 г. този двадесет и осем годишен младеж заминава с важна дипломатическа мисия в областта, където по-късно трябвало да се построи Панамският канал. Но строежът на този свързващ два океана канал не бил осъществен в тези страни по време на престоя на Скуиер. В замяна на това обаче младият посланик успял да изготви освен обемисти дипломатически доклади също и такъв обемист труд за предколумбовите култури от тази част на Америка: Заради заслугите му археологът в дипломатически фрак Скуиер получил след свършване на мисията си в Средна Америка още по-привлекателна служба — американското министерство на външните работи го изпратило посланик в република Перу.

В същност Скуиер не можел и да мечтае за по-добро дипломатическо назначение. След като завършила и тази негова мисия като посланик в Лима, той не се завърнал в Съединените щати, а организирал със собствени средства първото „модерно" изследване на страната на мохика. Цели осемнадесет месеца той работил тук, преди всичко в северноперуанската долина на реката Моче (откъдето произлиза името мочика — мохика), както и в съседната долина Чикама. Съобразно с една от неговите многобройни професии — земемер — той навсякъде заснемал плановете на древноперуанските строежи и на цели северноперуански древни градове. Изобщо Скуиер пръв използува фотографията, за да съхрани външния облик на мохиканските и чимуйските строежи, както и на други техни паметници на културата. Такива дагеротипи* по подбор на Скуиер изготвил неговият фотограф Харви (например снимката на мочика-пирамида в град Панямарка), които след това били гравирани върху печатни плочи. С такива гравюри бил оформен великолепният труд на Скуиер за откритията му в долините на мочика, който носел скромното и обикновено заглавие „Случки от пътувания в Перу". Книгата не съдържала само първите фотографии на паметниците на древноперуанските култури. Скуиер направил и преглед върху тогавашната форма на мохиканския език, както той бил говорен по онова време — през втората половина на деветнадесети век, от индианците на селището Етен по северноперуанското крайбрежие. Между другото в Етен езикът мочика се запазил дори до средата на двадесети век.

---

* Най-стар метод за направа на фотографии, открит през 1837 г. от Дагер. Бел. пр.

Великолепно замисленото археологическо изследване на северноперуанското крайбрежие напълно изчерпало средствата на Скуиер, а физическите и духовните му сили били изчерпвани от непрекъснатите семейни разпри. Изтощен до смърт, този класик в изследването на Перу завършил своя земен път в родината си — в Съединените щати, в заведение за душевно болни. Знанията от най-съкровеното мероприятие на Скуиер — експедицията в областта на мохика и книгата му „Случки от пътувания в Перу“, трябвало да бъдат подготвени за печат от брата на автора. Но ехото, което се получило след издаването на тази книга, Скуиер вече не можал да чуе зад болничните стени. Оказва се, че именно този труд допринесъл за действителното опознаване на северноперуанските култури много повече, отколкото всички предишни и следващи откривания на мохика. В него намираме изречението, което е най-точният ключ за разгадаване културата на мохика: „Керамиката на мохика — това е езикът им.“

ПОРТРЕТ НА АВТОПОРТРЕТ

Керамиката на мохиканите, това е езикът им, така каза Ефрайм Скуиер. Нека тогава се вслушаме в тази реч, в този присъщ на мохиканите глинен език, за да разберем известието, което ни носи той за древните предци, за тези майстори-художници на древноперуанското грънчарство. Последното, окончателното научно откриване на мохиканите стана възможно именно чрез изследване на мохиканската керамика, която Макс Уле, този най-значителен между откривателите на тази култура, извади от гробовете в долината Моче.

В друга северноперуанска долина — в долината Чикама, която може да се гордее с обширни гробищни ареали на мохиканите, членовете на семейството Ларко, на което днес, в двадесети век, принадлежат големи части от тази долина, населена някога от мохикани, са притежатели на изобщо най-голямата и най-разкошната сбирка от керамични изделия на този народ.

Тази монументална колекция започнал да събира през 1926 г. дон Рафаел Ларко Ерера, собственикът на чикамската хасиенда Чиклин. След смъртта на бащата новият собственик на голямото имение, Рафаел Ларко Оил, продължил да събира, но вече с нови, научно обосновани методи. В продължение на шест десетилетия семейната сбирка на Ларко нарасна на шестдесет хиляди грънчарски изделия от тази култура! Във и върху тези съдове както бащата, така и синът Рафаел Ларко след това отново открили мохиканите. И всеки, който иска основно да се запознае с тези древноперуански индианци, трябва да прочете това обемисто „четиво", образуващо днес златния фонд на „Музей Рафаел Ларко Ерера", пренесен преди няколко години от Чиклин в Лима.

Върху съдовете от сбирката на Ларко, както и върху такива в редица други музеи по света намираме красноречиви свидетелства за живота на мохиканите, като например при индианците така необичайната дълга брада.

Да се разгледат лицата на мъжете върху съдовете изобщо е интересно. Те като че ли свидетелствуват за голямо расово различие на хората в мохиканската държава. Макар че по-голямата част от нарисуваните имат „индиански“ черти, други напомнят китайци, някои дори имат негърски черти.

Богатата галерия от портрети на мохиканите ни показва — за пръв и последен път в цялата предколумбова Америка — твърде вярно и близко до живота автентичния лик на най-стария обитател на Новия свят. И то така, както действително е изглеждал, без разкрасяване или осмиване, а също така и без героизиране, макар че мъжете, в чиито лица се вглеждаме в тази глинена галерия, сигурно са принадлежали към най-изтъкнатите представители на империята на мохика.

Пластични портретни съдове на знатни мохикани са поставяни в гроба на мъртвия. Интересното тук е, че археолозите често са намирали една и съща глава в различните заселени от мохика долини. Това свидетелствува, че изобразените върху такъв съд мъже са властвували очевидно над няколко различни долини, или дори са били самите владетели на мохиканската империя.

Защо ли в гроба на мъртвите поданици са били поставяни глинените образи на живите им владетели? Явно, за да могат тези възвишени сановници да придадат на своите поданици и в царството на мъртвите свръхестествените си сили, с които са били надарени. Също така и магията, с която да защищават своите поданици и след смъртта, тогава, когато вече са напуснали земния свят.

В сравнение с глинените портретни пластики на древноперуанските мохика рисунките, украсяващи другите им грънчарски изделия, имат много по-ниска художествена стойност. Толкова по-голяма обаче е тяхната документална стойност. Върху тези паници и кани виждаме всичко, наистина всичко, което някога е запълвало живота на индианеца мохика. Ако бихме се опитали да разкажем това, което ни разкрива тази керамика, то нашето описание, нашият портрет на глинения автопортрет на мохиканската култура, би продължило много дълго. Обемът би надминал рамките на тази глава, та дори и на книгата. Ето защо ние може да направим от този автопортрет на мохика, от тази тяхна глинена автобиография само най-съществените изводи — фактите, които получаваме за този народ на грънчари чрез керамиката им. Написаните върху съдовете вести ще бъдат допълнени от данните и сведенията на археолозите. Да започнем — както във всички останали случаи — с двата най-важни въпроса, с въпросите „къде“ и „кога“.

Къде! Глинените съдове на мохика срещаме в редица северноперуански долини, от Хекетепеке на север до речния оазис Непеня на юг. Главното средище на живот на тази култура са били — както показват керамичните находки — долината Чикама (принадлежаща днес до голяма степен на семейство Ларко — едри

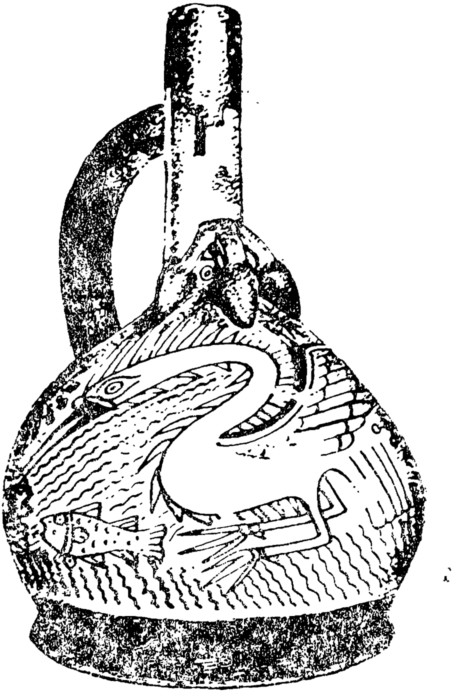

Грънчарско изделие на мохика

Първото изображение показва съда като цяло, а второто — дава детайл от рисунката

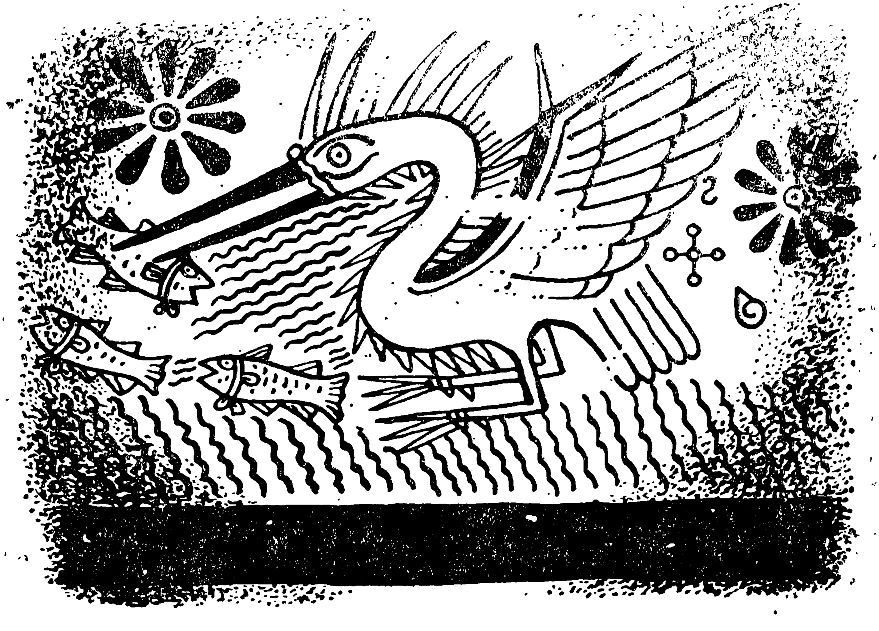

земевладелци и колекционери) и преди всичко долината на река-та Моче. Понякога културата на мохика се означава изобщо по името на тази долина като Моче-култура. Тези две речни долини през времето на мохиканите са били най-гъсто заселени и са имали и най-голям брой светилища. Трябва обаче да се приеме, че гъстотата на населението в долините на северноперуанската крайбрежна област тогава (което важи и днес) е била значително по-голяма, отколкото населеността в южноперуанските долини (Ика, Наска и др.).

Керамиката на мохика ни описва доста точно характера на северноперуанската крайбрежна област. Особено често грънчарите показват хълмистите равнини на северноперуанските пустини, обрасли само с кактуси и други пустинни растения от рода на тиландсиа*, през които дебнещо се промъква перуанската лисица, за да търси храната си. На друго място индианският художник е предал очертанията на морския бряг, рибарско село или самото море, което мие тази страна на мохика.

Хиляди украсени с рисунки съдове са били създадени от първи век приблизително до осми век от н. е. в северноперуанските долини. Мохиканската държава следователно е съществувала цели шестстотин или седемстотин години в крайбрежната област на Северно Перу. Икономическият живот на мохиканската държава е бил твърде подобен на този в долината Виру́, историята (както и предмохиканската) на която участниците на „Проекта Виру́-долина“ са проучили така основно.

Интензивното земеделие на мохика е използувало водата на реките, полята са били наторявани пак допълнително с гуано. И отново твърде значителни прояви на културата им са — както в долината Виру — напоителните системи. Един от тези канали на мохика, отвеждащ водата към полята в горното течение на река Чикама, има дължина 113 км. Друг канал пък с ширина три метра и дълбочина два метра е достигал дължина от 145 км! В същата долина Чикама мохика са построили великолепен надземен акведукт с височина 15 м, за строежа на който са им били необходими 2 400 000 т земна маса!

В своите полета мохика са отглеждали почти всички културни растения, които са били изобщо известни в предколумбово Перу. Преди всичко царевицата, от която мохика са събирали по две и три реколти годишно и която без съмнение е представлявала основна съставка на храната им. Но те са познавали и картофите, и сладките картофи батати, също юка**, дини и тикви-кра-

---

* От рода на ананасовите растения в американските тропици; непретенциозни, много разклонени, безкоренни, свободно лежащи върху пясъка растения, които поемат вода и минерални соли чрез смукателни люспи на листата; по името на шведския ботаник Елиас Тиландс. Бел. пр.

** От рода на маниоката, тропически храст от сем. Млечкови, в тропическа туни (аннона муриката), чилийски пипер, канела, ананас и особено лима-боб (испански пайарес), който на друго място ще се появи като твърде чудна, и то не само природонаучна загадка. Също така те са отглеждали и растението кока, листата на което обичали да дъвчат. Всички тези растения и плодове от мохиканското земеделие, а също и други, които те познавали (на северната част от територията им например какаови зърна, понякога и фъстъци, местният вид краставици „пепино" и др.), се виждат и върху керамиката им. От рисунките върху съдовете научаваме също, че мохиканските селяни са използували и земеделски сечива от мед. В домовете си те отглеждали пуйки, патици и други животни за мохиканската кухня, особено морски свинчета. Използували са също месото от лама, което са сушели на слънце като пастърма.

Не само грижливо напояваните и наторяваните с гуано земи са давали прехраната на мохика. Богатото и щедро море също е допринасяло за това. Рибарите на мохика са използували плетени от тръстика едноместни лодки, наричани „тръстиково конче". Керамиката ни описва много точно риболова. Тя показва също така много от морските обитатели, които представлявали интерес за мохика — различни риби, раци, както и морски лъвове.

За разлика от риболова ловът — както показват рисунките върху съдовете — очевидно е бил предимство на господарите. Керамиката показва твърде често такъв лов с хайки на перуански елени, които днес вече не живеят в крайбрежните области на Северно Перу. Рисунките показват знатни ловци с „аристократични" тюрбани. Ловните картини показват ловни кучета, гоначи, някакви господарски ловци на мохика, а също така мрежите, с които понякога са били хващани елените. Върху един от мохиканските съдове се вижда лов на пума, която знатният ловец убива с духало. Иначе мохиканските ловци са използували предимно копия, по-рядко ласо. Силните морски лъвове тези индианци убивали с боздуган чрез удар в носа. Ловели са и птици — и то пак с цев.

Онези мохика, които не са обработвали земята, нито са ловели от щедрите води на морето или не са помагали на господарите при лова им на елени, морски лъвове и птици, умножавали богатството на империята със занаятчийските си произведения, и то преди всичко с тъкачество и грънчарство. Върху един от съдовете е изобразено подробно как функционира такава древноперуанска тъкачна работилница. Тук на редица тъкачни станове работят изключително жени по модели и мостри, които висят върху стената на работилницата. В работилницата явно е задушно, затова тъкачките се освежават с глътка от голяма кана. Работата на тъкачките се надзирава може би от майсторка. На

Америка едно от най-старите културни растения; отглежда се заради скорбялата в едрите му коренови грудки. Бел. пр.

картината се вижда и мъж — един-единствен — може би главният „шеф“ или дори нещо като собственик на предприятието.

В количествено отношение мохикански тъкани са запазени сравнително по-малко, отколкото такива от Паракас или Наска. Но рисунките върху керамиката показват доста точно използваните за мохиканските платове мостри. Освен тъкани платове (предимно от памук) мохиканските занаятчии са изработвали и тъкани от птичи пера, използувани за дрехи, но най-често за шапки.

На високо равнище в мохиканската империя също така е била обработката на метали — злато, сребро, мед и техните сплави. Изглежда, че мохика са били най-добрите металурзи от цялото прединкско Перу. Златарите им са владеели най-различни техники — коване, цизелиране, леене, запойване, и особено са били сръчни в направата на интарзии със скъпоценни и полускъпоценни камъни, предимно тюркоази.

Картини от живота на занаятчиите, от живота на селяните или рибарите, просто на всички онези, които с труда на ръцете си са умножавали богатството и мощта на мохиканската империя, всичко това виждаме изобразено върху керамиката им. Но много по-често виждаме върху тези съдове сцени от живота на „господарите“, които при мохика вероятно са били наречени „сие“. (Това име в същност напомня за мохиканската дума, използувана в тази част на Перу за най-уважаваното небесно тяло — Луната.)

Най-впечатляващата украса на знатен мохика е била наситената с багри шапка, напомняща тюрбан. Начинът, по който този тюрбан е бил връзван, очевидно изразявал поста и положението на този мохика. Някои знатни индианци украсявали допълнително „шапката“ си с кожи от животни, чийто култ навярно са тачели. Понякога те поставяли и малки сребърни полумесеци, вероятно символи на така уважаваната при мохика и чиму́ Луна. С подобни метални украшения, понякога във форма на нашата буква „Т“, били украсявани и шлемовете на мохиканските воини.

Ако може да се съди по керамиката, мохиканските мъже били с по-нисък, набит ръст. Очевидно те имали значително по-дълги глави. Мохика са носели обикновено типичното перуанско пончо от памучни платове. Освен това знатните мъже са оцветявали краката си до коленете с черна боя, така че изглеждало сякаш някакви три четвърти чорапи покриват краката им. Ходилата им някога били обути в сандали, чиито подметки били изработвани от кожата на морски лъв. На главата знатният мъж носел винаги споменатия тюрбан.

Върху мохиканската керамика по-рядко и по-повърхностно се виждат жени. Напълно очебиещо е, че в живота на мохиканската държава те са играли второстепенна роля. Скелетните находки показват, че жените са били сравнително малки. Техните състоящи се от две части дрехи обикновено са по-малко разкош-

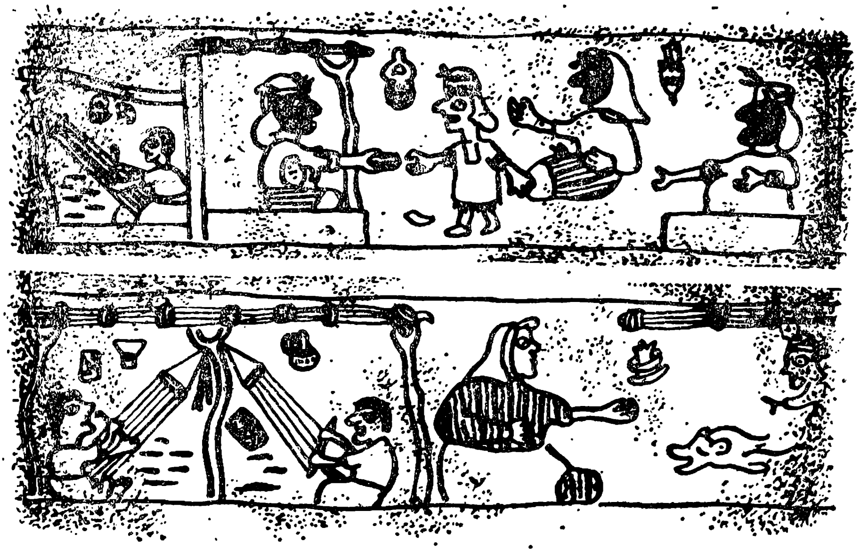

Текстилна работилница на мохика. В центъра на горната рисунка виждаме нещо подобно на майстор, а може би и собственик на работилница при посрещане на клиент

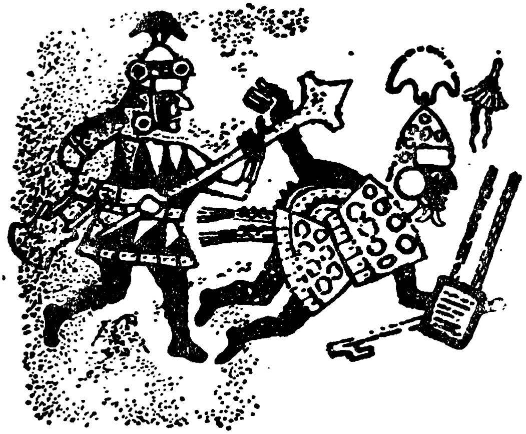

Мохикански воини, изобразени върху съдове

ни. Обикновените жени са носели само поли, гърдите са оставали непокрити. Също така те винаги са ходели боси. Не им е било разрешено да си продупчват ушите, за да ги украсяват както мъжете. И носенето на шапки също им е било запретено.

Единственото, което било разрешено на мохиканските жени, както на всички жени по света, това била козметиката. В ковчезите им са били намерени хубави огледала от обсидиан или тюркоаз, както и щипци, с които жените вероятно са отстранявали нежелани косми (със сребърни щипци — мимоходом казано — и мъжете са си скубели редките бради). В гробовете са били намерени дори сребърни лъжички, с които мохиканските жени са си чистели ушите от ушна кал.

Освен мъже и жени мохиканската керамика показва и деца. Тя показва и хора, които са били постигнати от някакво нещастие — еднокраки мъже, гърбави. Керамиката изобразява жители на мохиканската империя, страдащи от различни недъзи, дори мъж със заешка устна, виждаме и сиамски близнаци (веднъж те са свързани чрез челото, друг път — чрез гърба). Научаваме за най-различни болести, от които тези хора са страдали. Между другото кожни заболявания, сифилис, също и очни болести, като например катаракт. Показани са и лекари, които помагат на болни, както и резултатите от хирургическите им намеси (например ампутация на носа, на крайници, та дори на мъжкия полов орган). Керамиката показва и дейността на „лекари-акушери".

Керамиката на мохика ни дава представа за околния свят и за външния вид на тези древни перуанци, за техните радости и страдания. Тя е успяла също да запечата отражението на душата от радостта до мъката, от дълбокото замисляне до усмивката на човека, който споделя своето щастие чрез приятелството. Запазен е дори майсторски изработен съд, едната половина на който изобразява смеещо се лице, а другата половина — измъчен от болка лик. Точно тези глинени изображения за вътрешния мир на човека, за вълненията на душата му са коронни свидетели за огромните изразни способности на тази керамика, на този „истински език на мохика".

Обхватът на темите, предадени върху мохиканските съдове, засяга всички етапи на човешкия живот, от раждането до смъртта, и дори времето преди и след това — от акта на зачеването до картини на мъртви хора, скелети, изобразени например при весел танц. Целият живот на мъжете, жените и децата на народа на мохика е запазен завинаги върху този глинен автопортрет на тяхната култура. Това е живот на тъкачи, ловци, рибари, селяни и обикновени войници. Но тъй като империята на мохика е била държава, в която е съществувало вече строго социално деление на знатни и обикновени членове на обществото, този глинен автопортрет на мохика обръща главното си внимание именно върху онези, които в тази страна и по онова време, в предколумбово Перу, са държали цялата власт в ръцете си.

Върху съдовете виждаме членовете на мохиканския елит при забави и танци, виждаме техните музиканти, виждаме как знатните, носени от четири роби в носилки, пътуват през страната си, наблюдаваме ги при лова, при пиршество или тържествен прием на чужд посланик. Много често те също са изобразени със символите на бойци с оръжия, боздугани, копия и прашки. Без съмнение тези оръжия са били основата на мощта им. Онези индианци, които в началото на първото хилядолетие са взели в долините на Северно Перу властта в ръцете си, без съмнение са били бойци, съумели са да изградят обширна бюрокрация, същевременно обаче те са успели да създадат и професионална армия, с помощта на която да завоюват все повече долини с водоизточници и поля. Войска, която е могла да държи в послушност както народа, така и робите на собствените родни долини(произходът на тази нова мощ са били очевидно долините Моче и Чикама). С помощта на тази войска широките маси от населението в държавата на мохика са били принуждавани да вземат участие в „обществените" работи, в строежа на напоителни системи и на монументални храмове. Тези мохика са изградили в родната си долина — долината Моче, най-голямата пирамида в древно Перу. Скоро ще я посетим. Според съобщението на духовника Каланча тук, на този строеж, са работили едновременно 200 000 индианци!

Вниманието, което властниците отдавали на издигането на култовите постройки, допуска предположението, че мохиканските „рицари" — както това е било и по южното крайбрежие на Перу при насканите — са били едновременно и духовните водачи на своята индианска държава. Една истинска държава. Защото това социално така строго разпределено общество явно е изграждало и собствена „общонационална" държава, начело на която е стоял могъщ самодържец — вероятно и върховен главнокомандуващ на мохиканската войска. Ето защо държавният глава на мохиканската държава често пъти се вижда изобразен с оръжие в ръка и с военно облекло. Някои изследователи са на мнение, че титлата на този мохикански владетел е бил „Сие кич".

На владетеля на мохика е бил присъждан от неговите поданици божествен произход. За този божествен произход свидетелствуват мощните зъби на ягуара, с които „Сие кич" е изобразяван върху някои съдове.

Най-висшият сановник на мохика по всяка вероятност бил и първожрец. Отделните части на страната, отделните северноперуански долини обаче били управлявани по поръчение на Сие кич от областни управители, които може би както при чиму са били наречени „алаек". Точно тези видни представители на военната и духовната аристокрация виждаме върху най-красивите изделия на мохиканската керамика. Онези от тях, които са намирани във всички долини, очевидно представляват самите владетели на държавата, а тези, които са намирани в гробовете само на една единствена речна долина, сигурно са изображенията на областните управители.

Портретните съдове показват някои вождове на мохика многократно, в различни пози, през различен период от живота им. Върху някои съдове са изобразени — винаги пребогато украсени — и тукашните инфанти,* наречени на мохикански „Сие кич аен" — децата, младежите, които вероятно по правото на първородството след смъртта на бащата са предопределени да наследяват престола на мохиканската държава.

---

* От испански, звание на престолонаследник. Бел. пр.

Рисунките върху керамиката подчертават изключителното положение, достойнството на мохиканските владетели. Поданиците е трябвало да се явяват пред своя владетел (и пред неговия заместник) само с дълбоко наведена глава. При такава среща със знатен мохика ръцете е трябвало да бъдат покорно сключени като при молитва в храма. При угощение или при прием, даден от владетеля на поданиците, мохиканският сановник седи върху висок престол под някакъв балдахин, предпазващ главата на високопоставения от палещите слънчеви лъчи. Разбира се, жените не са били допускани при подобни угощения и приеми.

Владетелят и неговите наместници са живели в разкошни палати, които се виждат изобразени също върху керамиката им. Понякога обаче владетелите са напускали своите „замъци“ и са предприемали, съпроводени от многобройна свита, носени в удобни носилки, инспекционни пътувания из своята империя. При тези пътувания владетелите и техните „алаек“ са изпълнявали още задължението да упражняват изключителното си право да съдят престъпници, нарушители на неписаните закони на държавата. Наказанията, които са налагали тези самовластни съдии, са били наистина жестоки. В зависимост от степента на престъплението на осъдените са били отсичани различни части на тялото. Най-малкото наказание е било отсичането на носа, за малко по-тежко провинение на бедняка са били отрязвани горната или още по-страшно долната устна. Но мохиканското правораздаване е знаело и отсичане на единия или двата крака, избождане на очите или отсичане на мъжкия полов орган.

Керамиката показва и най-голямото наказание — убиване с камъни. Преди обаче престъпниците да са били подлагани на това наказание, дословно им е била одирана кожата от тялото.

Всички наказания в мохиканската империя са били провеждани при възможно най-голяма публичност, за да се сплашват и останалите жители на държавата. Ето защо нарушителите на закона веднага след изпълнение на присъдата са били показвани по улиците и площадите на мохиканските селища. И убиването с камъни се извършвало — така поне показва съдът, върху който това е изобразено — в присъствието на множество зрители. Често пъти и в присъствието на този, който може би е имал правото да налага такова наказание — най-висшия съдия, най-висшия жрец, най-висшия пълководец на държавата. Пресъздадените в глинена форма черти на тези мохикански велможи излъчват мощ и сила, те изискват уважение, чрез тях говорят законът и вярата, но от тях говорят и достойнството, и изключителната аристократичност. Погледът в лицата им е наистина вълнуващ, сякаш цялото величие на тази своеобразна култура в древно Перу е записано върху тях.

За да бъде по-изразен, по-пълноценен образът на който и да е от мохиканските владетели, на управителите или наместниците в отделните долини, нека хвърлим поглед и върху истинското лице на един от тях. Едно неотдавна направено случайно откритие дава възможност за това.

БОГЪТ В КОВЧЕГА

Досега си изградихме представа за мохика и тяхната култура посредством намерените в гробовете им украсени с рисунки глинени изделия и портретни съдове. В гробовете на тези северноперуански индианци, разбира се, понякога са били намирани и доста добре запазени тленни останки на знатни мохикански мъже. Мощите на такъв древноперуански княз получи като дар и испанският крал Карлос III, който той включи към сбирката си в „Музея за старинни предмети". Най-знаменитото откритие от този род обаче направиха не много отдавна двама американски археолози,няколко пъти споменаваните вече Уилиам Дънкън Стронг и Клифърд Евънс, които намериха в долината Виру́, в землището на така наречената Уака де ла Крус гроб от времето на мохика, който все още не бил ограбен от известните с жалката си слава перуански иманяри, опустошителите на гробове „уакероси".

В гроба на Уака де ла Крус, по-точно казано, в неголям плетен от тръстика мохикански ковчег бил намерен онзи ценен и вече не само керамичен портрет на велик мохикански бог. Заедно с бога в тръстиковия ковчег били положени и тленните останки на мъж, починал очевидно в твърде напреднала възраст, тъй като челюстите му били напълно беззъби. Знатният мъртвец бил придружаван в последния си път, както обикновено, от многобройни керамични предмети, платове и тъкани от пера. В гроба били поставени и труповете на други хора, очевидно ритуално умъртвени след смъртта на високопоставения старец.

До стареца лежало пожертвувано момче на около десет години. Може би то приживе е било нещо като придружител на този военен или жрец. Също така старецът е трябвало да бъде придружаван в страната на мъртвите от негов роб, вероятно телохранител с извънредно стройно телосложение. В чест на покойния също така били умъртвени две жени, облечени само в обикновени дрехи, макар че положително те са били измежду любимите жени на погребания. В замяна на това този алаек бил облечен твърде разкошно. Медна маска покривала лицето му. Скъпоценният му колан, принадлежащ към неговото облекло, завършвал със „светите“ змийски глави. Косата му била покрита естествено с тюрбан, украсен с глава на лисица — свещен символ на мохика. През трупа на знатния старец, както и през скелета на мъртвото момче до него, били положени прекрасни инкрустирани с цветен седеф дървени скиптри, които днес принадлежат към найценните предмети на Перуанския народен музей в Лима.

Върху един от скиптрите на тръстиковия ковчег е изобразен възрастен мъж, от устата на който излизат страшни зъби, вероятно пак ягуарови зъби. И този възрастен мъж с ягуарови зъби е може би главният бог или едно от главните божества на мохика. Рафаел Ларко Оил иска да види в него дори зараждащата се вече представа за един-единствен най-висш бог — Иехова на мохика. Въз основа на по-късни и не напълно изяснени чимуйски съобщения той го нарича Айапаек — дословно „онзи, който създава“, сиреч „сътворителят“.

Рафаел Ларко Оил намерил върху редица съдове този Айапаек в няколко стадии на развитие. Върху най-старите той е изобразен още като човек с глава на коткообразен хищник, нещо подобно на първоначалния чавински ягуар. По-късно от ягуара остава само характерният му белег, застрашителните зъби. Символът на Айапаек е винаги онзи колан, украсен с лика на двуглава змия.

Айапаекът — „този, който създава“ — е вече човекоподобен бог. И то добър бог. Той лекува болести, закриля рибарите по морето, той е и патрон на селяните, той умее да върши неща, които хората не могат да правят. Върху крилете на вярна нему птица успява да се издигне в небесата, придружен от предания му придворен гущер, който е може би нещо като негов „личен лекар“. Изобщо дворът на Айапаек, най-главният между боговете на мохиканските владетели, е същевременно най-богатият. На него принадлежи и сокол, носещ символите, „гербовете“ на този вожд на боговете, а също така морски орел, личен вестител на Айапаек; верен придружител му е и неговото куче, а други птици — кормор ани и колибри — са негови помощници. Някои рисунки показват най-различните образи, които може да приема Айапаек. Понякога това са най-любимите растения на мохика — царевицата, краставицата или други полски плодове. Други рисунки го показват в люта борба със зли демони, имащи образа на краб*, друг път на риба или един вид перуански вампир. Случват се също такива рожби на фантазията, че и при най-добра воля те не могат да бъдат наименувани.

---

* Вид рак. — Бел. пр.

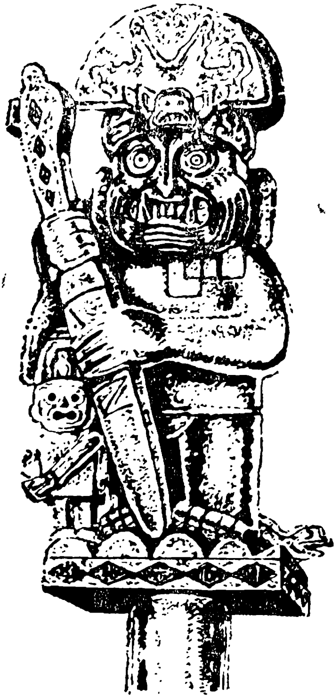

„Богът от ковчега" — изобразен върху повърхността на един дървен жезъл, намерен в Уанака де ла Крус в долината Виру

Естествено е, че от свръхестествените боеве славният победител е винаги „Създателят", въоръжен с „туми" — подобно на полумесец оръжие на мохика — полунож, полубрадва. Ето защо верните му мохика са го възхвалявали и възвеличавали. В представите на мохика винаги доброто побеждава над злото. И това олицетворяване на доброто се покрива във вярванията на индианците очевидно с този бог в човешки образ и с ягуарови зъби, който Рафаел Ларко Оил нарича просто „Създател" — Айапаек. Този бог е имал и друга, буквално много тежка задача. Като античния Атлас той е трябвало да носи върху високо повдигнатите си рамене цялото небе (което мохика са си представяли като огромна двуглава змия).

Вярното изображение на този носител на небесата, на този победител над всички демони Стронг и Евънс намериха — и то за пръв път не нарисувано, а в триразмерна изработка от дърво и седеф — в онзи човешки и божи ковчег от тръстика в Уака де ла Крус.

Богът от ковчега и неговото изображение от извънредно значение за историята на развитието на религиозните представи у древноперуанските индианци. Герд Кучер, известен немски перуанист, написал за културата на мохика и чиму цяла книга, установил при тези индианци редица божества и демони, изобразени върху рисуваните им съдове. По-голямата част от тях имат външния вид на антропоморфни, очовечени животни, имащи например главата, крилете, пипалата или опашката на съответния вид животно, обаче по своя изглед много приличат на човек. Тези фантастични кръстоски от човек и животно, при това върху мохиканска керамика, са предадени с такъв типичен „мохикански реализъм", сякаш наистина са съществували.

Между мохиканските животински демони с човешки лик найчесто са показани морски животни — риби и раци, но покрай тях се срещат и различни птичи демони. За свръхестествената им мощ свидетелствуват различните символи, изобразени върху съдове, преди всичко змийски глави, големи зъби на свръхестествени същества, предназначени за свещени ритуали, а също ножове-брадви с полукръгло острие, които в прединкско Перу са били наричани „туми". Понякога за тази мощ говори и наличието на ягуаровите зъби, които още от времето на Чавин са подчертани символи на най-свещеното, най-висшето. Именно с такива ягуарови зъби е бил украсен богът върху дървения скиптър, който Стронг и Евънс са намерили в гроба в Уака де ла Крус.

Богът от ковчега е обаче нещо съвсем друго от птичи, рибни или рачи демони. Той вече не е полуподобие на човек или животно, във всичко той е човек. Той е бог, създаден от човека по свое подобие. И от цялото това предшествуващо развитие, развитие от животинското до човешкото подобие на бога, на бога в тръстиковия ковчег са останали само ягуарови зъби. От множеството богове и демони на тези древноперуански индианци се е откроявал очевидно един, това е бил Зевсът на този древноиндиански Олимп и — както вярва Рафаел Ларко Оил — останал накрая единствен бог на мохика. Именно това е известният ни, изобразен върху толкова съдове и намерен за пръв път в тръстиковия ковчег бог с името Айапаек — „Създателят". И на този според Рафаел Ларко Оил единствен бог на възраждащото се мохиканско еднобожие може би е посветена и най-голямата пирамида в цялата мохиканска империя, в същност най-големият религиозен строеж по цялото крайбрежие на Перу — прочутата Пирамида на Слънцето в долината Моче.

ПИРАМИДАТА НА СЛЪНЦЕТО И ПИРАМИДАТА НА ЛУНАТА

Пирамидата на Слънцето и Пирамидата на Луната заедно с околните прилежащи строежи, както и гробищата, са образували религиозно средище на мохика. Истински главен религиозен център, тъй като мохика за разлика например от техните предшественици, които са обитавали долината Виру̂, а също и по-късните наследници на тяхната култура — създателите на империята чиму́, никога не са изграждали действително главен град. В замяна на това те са създали този култов център, тази свещена област. Разположен е в долината на реката Моче, отдалечен на около пет километра от днешния град Трухийо, в област, наречена от местните жители Пампа де лос Мочика. Неговия център образуват две големи пирамиди, които днешните перуанци наричат Уака дел сол („Светиня на Слънцето") и Уака де ла луна („Светиня на Луната"). Първата, така наречената „Пирамида на Слънцето", е била без съмнение главното средище на религиозния култ на мохика, нещо като римската Катедрала на св. Петър на мохика. В комплекса на „Пирамидата на Луната" е възможно да е било седалището на владетеля и на останалите най-висши сановници на тази империя на воини и жреци.

Стъпаловидната „Пирамида на Слънцето" е най-големият строеж, изграден изобщо някога през индианско време по крайбрежието на Перу. Предполага се,че за неговото издигане са били необходими най-малко 50 милиона (!) адоби, сушени на слънцето тухли. Първоначално строежът покривал площ с размери от 228 на 136 м и достигал височина 48 м. Вторият голям строеж — „Пирамидата на Луната", издигаща се на фона на хълма Керо Бланко, достига височина 21м, а основата ѝ има размер 80×60 м.

Върху ограниченото от тези две пирамиди пространство „бащата на перуанската археология" Макс Уле открил известните мохикански гробища, разкрили пред него образа на културата, която по негово време била изобщо най-старата култура на Перу.

Върху терасите на „Пирамидата на Луната“ немският археолог намерил и останки от многобройни музикални инструменти на мохика, на които местните жреци са свирели и които след свършване на обреда очевидно са били ритуално пожертвувани, с други думи — счупвани. Стените на залите на „Пирамидата на Луната“ са били украсени с многобройни фрески, от които най-красивата представлява въстание, истинска война на предметите, значи на вещите срещу хората, които ги ползуват.

Освен в долината на Моче останки от пирамиди на мохика и други строежи са запазени и в долината Непеня, в местност, наречена Панямарка. Тамошният обширен комплекс е увенчан отново от мохиканска шестстепенна, двадесет и осем метра висока пирамида, твърде напомняща шумерските зикурати, особено този, издигащ се в шумерския град Ур. Но гордостта на Панямарка са иначе така редките мохикански фрески, грижливо изследвани и много от тях почистени от професор Ричърд Шедел. Фреските ясно изразяват изпъкващото социално разслоение на мохиканското общество. Те показват военачалник на мохика и съблечени, вероятно обвързани със змии военнопленници, обречени на пожертвуване. Изглежда, че при мохика подобно на древно Мексико често са извършвали жертвоприношения на хора, при което жертвите винаги са били военнопленници. Твърде вероятно е дори, че мохика са предприемали много военни походи само за да си доставят необходимите за ритуални жертвоприношения пленници. Ритуалното умъртвяване е ставало вероятно така, че тези хора са били обезглавявани и кръвта им е била поднасяна на някое божество на мохика, може би на Луната, когато е имало пълнолуние.

Многобройни мохикански рисунки не само върху онази фреска от пирамидата в Панямарка, но и върху много мохикански съдове дават пълно основание да се приеме, че мохика наистина са извършвали жертвоприношения на хора, и то именно в близост до тези пирамиди или непосредствено в самите светилища.

Кървавите жертвоприношения на хора при мохика твърде напомнят ритуалните умъртвявания, които са били обичай при ацтеките и при други народи в древно Мексико. Тук, както и в Мексико, човешката кръв се смятала за най-любимо питие на боговете. Самите мохикански богове повелително са изисквали тези човешки жертви, тази кръв на пленниците и като че ли самите те са водели ръката на жреците, когато с обредния нож-брадва „туми“ са прерязвали гърлото на нещастниците. Кръвта на жертвите е трябвало да осигури богата реколта в полята и добър улов на риба. Кръвта на жертвите вероятно е била поднасяна на морските орли, които в представите на мохика са били вестителите на боговете. Берлинският професор Герд Кучер, който изследвал тъй подробно рисунките върху съдовете на мохика, открил редица изображения на птици, пиещи тази свята течност от жертвено блюдо.

Освен жертвоприношенията на хора в близост до мохиканските пирамиди били провеждани и други обреди, винаги свързани с култа — някакви спортни състезания, по-точно казано, надбягвания, които също са изобразени върху редица съдове. Крайната цел при тези свещени надбягвания е била винаги пирамидата.

Участниците в тези надбягвания на мохика са се обличали с най-красивите си дрехи, а на главите си носели винаги несменяемия „благороднически" тюрбан. Може би и тези мохикански надбягвания до пирамидите са целели осигуряване на реколтата.

В пирамидите са били извършвани и „нормални" богослужения. Върху съдовете виждаме жреците, вдигнали покорно ръце към небето. Дъвченето на листа от растението кока очевидно е било съставна част на тези церемонии.

Такива светилища на мохика не са се намирали само в долината на Моче, където се е извисявала мощната „Пирамида на Слънцето" и „Пирамидата на Луната", или пирамидата на Панямарка в долината Непеня, но и в други долини на земята на мохика. Така например далече на север в мохиканския край — в северната област на долината Йекетепеке, в обширен култов център на мохика, а после и на чиму́, наречен Пакатнаму — от немския изследовател Хайнрих Убелоде-Дьоринг са били изброени през три от неговите изследователски пребивавания останки от общо петдесет и седем такива пирамиди. По стъпалата на някои от тях, изглежда, са били принасяни в жертва и лами, които са били довеждани тук от богомолците, идвали тук от по-високо разположените места.

Най-голямата пирамида от Пакатнаму има квадратна основа с дължина на страните 60×60 м. В съседство с нея Убелоде-Дьоринг намерил мохикански гробове. Погребаните там мъртви подобно на онзи знатен старец лежат само в тръстикови ковчези. В Пакатнаму погребаните мохика са — както и пирамидите им — обърнати винаги на юг. Може би, както някои изследователи предполагат, за да се подчертае в коя посока се е намирала прародината на мохика. И още други пирамиди на мохика са били открити в местности, наречени днес Уака Кортада, Уака Картавио и Уака Бланка.

ПО СЛЕДИТЕ НА ЗЛАТОТО НА МОХИКА

За всички мохикански пирамиди колониалистите испанци, както и днешните перуанци, имат обща дума „уака“, която идва от езика кечуа, държавния език на инките, и означава „свещено“, „свещено място“.

„Уака“ е могло да бъде за предколумбовия индианец езеро, връх, камък или дърво. Всяко създадено от човека или от природата „уака“ било надарено според индианските представи със свръхестествена сила. Ето защо такова „уака“, макар това да е било само някакъв камък, е могло да отговаря според предколумбовия индианец на всеки въпрос. За перуанците след Колумб, за дошлите от Европа испанци и за днешните бели и метиси в тази южноамериканска република уака представляват само явно видимите светини на древните индианци, техните пирамиди. Поради това не трябва да ни учудва, че именно в тях първите завоеватели са търсили това, което най-много ги интересувало — наследството от предколумбовите култури на Перу: златото.

Първите уака в Перу, чиито богатства завоевателите са искали да заграбят, са били мохиканските и по-късно чимуйските светини в долината Моче, а измежду тях преди всичко най-големият строеж по перуанското крайбрежие, прочутата Уака дел сол.

Начинът, по който тези „цивилизовани“ обирачи на индиански пирамиди навлизали в „Светинята на Слънцето“, е бил оригинален, но въпреки това твърде варварски. Главният организатор на плячкосването, испанецът Монталва, изменил посоката на течението на реката Моче и насочил водите ѝ направо срещу светинята. И силата на водата наистина извършила онова, което разбойниците очаквали от нея. Напорът на водните маси съборил една от стените на Пирамидата на Слънцето и така открил на Монталва достъпа във вътрешността на древната светиня.

Плячката наистина си е струвала. Монталва и неговите съучастници намерили в пирамидата предмети на стойност от 800 000 дуката. Духовникът Каланча, описал това опустошаване на „Светинята на Слънцето", отбелязва, че между златните и сребърните предмети главно внимание привличала човешка фигура от най-чисто злато, която уж представлявала индиански първожрец. По такъв начин била ограбена първата уака на мохика. От названието на тези свети места на предколумбовите индианци по-късно произлязла употребяваната за техните грабители дума — „уакерос".

Уакеросите отначало били знатни испанци от времето на колониализма, които ограбвали по подобен начин и други мохикански и по-специално чимуйски светини. За да осъществят най-голямата си плячка, като по ирония на съдбата ги подпомогнал един от местните покръстени индианци, главатарят на общината Мансиче, на име Антонио Чайке. Той се надявал, че испанците ще му дадат по-висок пост, а може би и благородническа титла, като им покаже къде са скрити индианските богатства на неговите предци. И така той им издал, че най-голямо количество злато ще могат да намерят в уака, наречена Льомайоуан. Испанците отворили древната светиня и наистина плячката надминала очакванията. На главатаря Чайке било присъдено правото на част от плячката. Тридесетте „сребърника" на този индиански Юда не били никак малка сума, но работата се състои в това, че сумата си останала само голо обещание.

През 1563 г. някой си Гарсия Гутиерес де Толедо намерил в Льомайоуан още значителни богатства. Придобивките на Гарсия този път обаче били точно изчислени от чиновниците на колониалната управа, за да не може кралят да загуби петата си част при делбата (според официалните оценки тя била 61 622 песос). Точно тази уака, изглежда, е била препълнена със злато и скъпоценни камъни като добре приготвен козунак със стафиди. Златните стафиди във вид на блюда, гривни и колани европейските жители на град Трухийо намирали още дълго време след смъртта на Гарсия. Най-ценното откритие тук била голяма риба от чисто злато, може би изобразяваща един от многобройните риби-демони на мохика. Местните индианци подсказали на испанците, че някъде около тази уака уж била скрита още една пластика на подобна грамадна златна риба. И тази „рибка" търсели и търсят да хващат — както в известната приказка — стотици жадни за богатства авантюристи в долината Моче. За щастие до ден днешен старанието им е напразно.

Наистина за щастие. Тъй като всички тези съдове, бижута и изображения на богове, всички тези предмети с неимоверни културни и художествени стойности опустошителите на индианските пирамиди претопявали в монети, златни кюлчета и златни „тухли".

Днес подобна опасност вече не заплашва находките на златарските произведения на мохика и на другите древноперуански индианци. Дори полуграмотните уакерос днес знаят, че за художествен предмет на древните индиански култури ще получат значително повече пари, отколкото за къс злато. И така се случва, че все пак от време на време в музейните сбирки на древноперуанското изкуство постъпва действително забележителен предмет. Така например неотдавна от частния музей на перуанеца Мигуел М. Гайо била закупена прекрасната пластика на пума от златна ламарина с фигурална куха глава. Всяка страна на кожата на пумата е кована по различен начин. Освен това тялото на хищника показва обичайната при мохика украса на две двуглави змии. Върху езика на пумата се вижда човешка маска. По същия начин през последно време са се появили и скиптри, златни гривни, обици, сандали и прекрасни портретни съдове от най-чисто злато.

Златото на мохика и чиму́ понякога има особен „сребрист" отблясък. Може би затова, за да напомни тук, на крайбрежието, за така уважаваната Луна. За обожаваната Луна напомнят и безбройните диадеми, златните чимуйски и мохикански фигури във форма на луна. Златните предмети мохиканските бижутери инкрустирали със смарагди, тюркоази или седеф. Тук в същност започва „златният век на перуанското злато". И предхождащите култури (Чавин, на юг Наска) са умеели да обработват злато. Народът на мохика обаче дава на индианската металургия нов възход, нови рабо́тни методи (например много използувания способ на „скрития восък").

Някои от златните съкровища на мохика не са изчезнали в топилните на ненаситните грабители. Те са преживели стотици години вълнения. Запазените до днес малки чудеса на перуанските майстори ни разказват също както и величествените пирамиди — „Пирамидата на Слънцето" и „Пирамидата на Луната" — а славата и великолепието на древноперуанската култура.

РЕКВИЕМ ЗА УБИТИ ПЕПЕРУДИ

С ограбването на „Пирамидата на Слънцето“, на уака Льомайоуан и останалите уаки в долината на река Моче — тази родна долина на мохика, станала по-късно и една от главните области на живот на преките им наследници — чиму́ — търсенето на златото на прединкските индианци в Перу естествено не е приключено. Различни авантюристи, заедно с тях и такива, считани за прилични хора, между които и хора с доста високо обществено положение, на пръв поглед образовани жители на следколумбово Перу, търсели златните съкровища на предколумбово Перу често все още по същия варварски начин през XVII, XVIII, та дори и през просветения XIX век. И техните приемственици го правят за съжаление по същия начин до днес — и то често с успех.

Може би най-жалкият случай от този род е убийството на златните пеперуди, намерени преди не повече от сто години (заедно с много други златни предмети) от един тогавашен висш военен служител на Република Перу, полковник Ла Роса. Този офицер имал щастието да открие фантастично древноперуанско съкровище. Между другото към съкровището принадлежали: малка златна фигурка на момче, почиващо в пак златна плетена люлка, златни статуетки на индиански дървари, сечащи златни рожкови дървета, както и споменатите златни пеперуди. И то не една, две или три. Не, те били повече от пет хиляди! И всяка изглеждала различна от другата. Освен това, въпреки че били направени от метал, тези пеперуди — прекрасни нежни индиански играчки — могли да летят във въздуха. Понеже били толкова тънки, едната тежала много по-малко от един грам, те могли да се застояват във въздуха. Достатъчно било човек само леко да духне, и тези прелестни пеперуди, този рояк от пет хиляди златни филигранни пеперуди да полети. Господин полковникът до последната ги унищожил. Сякаш за да покаже военната си решимост, при тази грозна „сеч“ той не пощадил нито една от прекрасните пеперуди. Макар че при наличието на такава богата плячка единият грам злато на поне една запазена пеперуда не би играл никаква роля и не би ощетил полковника. По този начин човечеството е било лишено от това древноперуанско художествено чудо. То е безвъзвратно загубено и на нас не остава друго, освен да изпеем тъжен реквием над тези убити пеперуди, както и над много други изделия на древноперуанските индиански култури.

През нашето столетие подобна жалка история се повторила на север в някогашната страна на мохика и чиму́, на територията на реката Лече, в района на селището Батан Гранде. Както в долината Моче, и там се издигат също прединкски пирамиди. Пет от тези обширни уаки са разположени в имението на местен земевладелец. Поради това тези древноперуански светини били частна собственост на земевладелеца.

През първите десетилетия на нашия век тези пет индиански пирамиди били собственост на иначе немного богат жител на Батан Гранде. Освен петте уаки този селянин имал и шестима синове. Докато първоначалният собственик бил жив, той не позволявал никому, дори на децата си, да се доберат до индианските пирамиди, стоящи в неговия имот, всред полята с царевица. Но скоро след като бащата починал, синовете забравили царевицата и се нахвърлили — поради успехите на други грабители на индиански светини — върху най-обикнове́ната част от бащиното наследство, върху петте сега вече техни пирамиди. И явно с успех. По онова време по странни пътища от Батан Гранде в частни сбирки стигнали различни прекрасни прединкски златни предмети. За съжаление много от тях отново били претопени, за да не привличат вниманието в Батан Гранде на тези, които биха отнесли индианското злато в музеите.

Зад бандата на шестимата братя, които — необичаен за криминалистиката случай — ограбвали собственото си имане, стоял човек с твърде тъмно минало и съмнителен характер. Представял се за лекар и обслужвал селяните в Батан Гранде. За фелдшерските си услуги той вземал от хората злато, което те намирали в различните уаки. Обаче в селото той имал конкурент — истински лекар — по произход китаец. За да не му избягат пациентите и главно да не губи златото, което те биха му носили, той, който трябвало да запазва човешкия живот, убил китайския си колега.

Поради престъпното си дело този мъж, през чиито ръце в двадесети век без съмнение е минало повече прединкско злато от ръцете на който и да е друг, станал известен в историята на перуанската археология под името „Ел Матачино“ — китаеубиецът.

Убийството постигнало целта, към която престъпникът се стремял: Ел Матачино получил наистина лекарския монопол в Батан Гранде. Най-любимите пациенти на лекаря-убиец, разбира се, били шестимата братя, наследниците на пирамидите. Ел Матачино им измислял най-различни болести, лекувал ги и за своите „медицински“ услуги той вземал златото от онези пет частни уаки, което после било продавано по съмнителни пътища в чужбина.

Тази нечиста игра с индианските съкровища от Батан Гранде „функционирала“ наистина доста дълго време гладко, докато веднъж — както и в много други подобни криминални случаи — един от престъпниците направил грешка. По случай празника на католическия патрон на селото един от доставчиците на Матачино се напил до безразсъдност. Когато вече започнал да губи контрол върху себе си, той решил да представи на съселяните си най-фантастичната си, засега още непродадена на фалшивия местен лекар находка от пирамидите: дреха, в същност нещо като индианска туника, съставена от множество златни пластинки. А на врата на този опиянен щастлив откривател се люлеела най-красивата част от това невероятно облекло: голямо златно слънце.

Видът на пияния в златна дреха на мохикански или чимуйски вожд за посетителите на кръчмата в това село, които от дълго време се препитавали чрез ограбване на древни индиански гробове, бил нещо невероятно. Вестта за златната дреха на уакероса от Батан Гранде за няколко минути се разнесла из цялото село.

В този миг в играта се включил като Деус екс махина* (неочакван помощник) местният пазител на закона, капитанът от полицията, макар че и той дълго време — и то положително не без съучастие в печалбата — укривал „златните търговии“ на Матачино. Този капитан задържал човека в златната дреха и след това — понеже въпросът за тамошните индиански съкровища бил вече обществена тайна — затворил шестимата притежатели на златните пирамиди. И докато други полицаи разпитвали братята, капитанът заедно с Матачино ограбвали техните имения. Дословно на бърза ръка този офицер, чието задължение била борбата срещу злодеянията, успял да ограби злодеите.

Капитанът от Батан Гранде и убиецът на китаеца намерили в дома на грабителите на собствените си пирамиди огромно богатство. За съжаление само малка част от това, което подкупният пазител на реда и фалшивият лекар откраднали от уакеросите, стигнало до музеите. Въпреки това тази истинска мина на прединкско злато не била напълно изчерпана. За съкровищата в Батан Гранде се научил и друг човек — вездесъщият неуморим Хулио Цезар Тейо. Според принципа му: „Никога не губи време!“, той се отправил и този път без отлагане в тази северноперуанска долина, снабден с широки пълномощия от перуанското правителство. Със себе си той довел и нов капитан на полицията, който да заеме мястото на своя безсрамен предшественик.

---

* Deus ex machina — Бог от машината — лат. — Бел. пр.

Дейността на Тейо в Батан, както и всички предшествуващи изследвания на този най-деен човек между перуанските археолози, се увенчала с успех: той намерил редица невероятно красиви златни предмети. Преди всичко малки фигурки на различни животни — златни лисичи глави (лисицата при мохика е била символ на мъдростта), златни змии, златни бухали, но и златни статуетки на жреци и дори наметалото на индиански първожрец, изработено от 1600 златни брънки; също така и ножове за жертвоприношение от златна и сребърна ламарина, златни фигурки на богове, златни посмъртни индиански маски и дори дълги златни ръкавици, които били нахлузвани на ръцете на знатни индиански покойници. И накрая Тейо намерил и гроба на местния индиански княз (може би управителят на тази долина). Погребаният сановник за учудване този път не бил покрит със злато, а почивал обвит в медно плетиво.

Но Батан Гранде, изглежда, е просто неизчерпаем извор на прединкски съкровища. Изследователите, дошли по тези места след извънредно успешното посещение на Тейо, все още намирали чудни творения от благородни метали. Именно тук, в Батан Гранде, немският археолог Брюнинг направил изобщо най-голямото откритие на златни предмети, излезли от работилниците на прединкските индианци в Перу. Просто самото изброяване на тези скъпоценности би изисквало няколко десетки редове.

Към съкровището на Брюнинг принадлежат между другото златни дискове, украсени с животински същества с човешки глави, златни чаши, прекрасен златен паяк, който снася изработени от перли яйца, типични колани на мохика, завършващи във вид на ягуарови глави. Най-скъпият предмет в богатото находище на Брюнинг обаче е дългият петдесет сантиметра ритуален нож (такъв, с какъвто може би мохиканските жреци са прерязвали гърлата на своите човешки жертви), украсен с тюркоазени инкрустации. Върху ножа е изобразен човек-птица, или пък бог с птичи крила, заобиколен от колибри.

Батан Гранде и съседните местности Ийимо и Запане дали на Брюнинг действително златна жътва. Находките били предадени за пръв път като цялостна колекция там, където е изобщо мястото на подобни индиански съкровища — в музея, а не в топилните на разни авнатюристи, които превръщали тези приказно красиви плодове на мохиканското и чимуйското бижутерно изкуство в „обикновено“ злато.

Брюнинг направил фантастичната си находка в Батан Гранде през 1937 г. Предмети от пирамидите в Батан Гранде пристигат и днес в музеите на Перу, особено в прочутия „Музей на златото“ в Лима. Интересно е, че изследователи като археолога Пио Португал неотдавна намерили още златни предмети, и то там, където в същност някога е започвало търсенето на златните съкровища в перуанските пирамиди — в „Пирамидата на Луната“, в родната долина на мохика — долината Моче. Пио Португал отново намерил тук златни лисичи маски, животно така почитано заради хитростта му от мохика, златни диадеми, златни колиета и още много други красиви предмети от редки метали.

Новите находки в „Пирамидата на Луната“, както и други златни открития потвърдили мнението, че именно мохика са издигнали обработката на метали в древно Перу до най-високо съвършенство. Мохика работели със злато, със сребро, а като първи в това отношение и с мед. Мохика и чиму̂ търсели злато в няколко мини, например в местност, наречена Патас. Но и в крайния Север на страната. При това на редица места в Перу се намира злато и в напълно чисто състояние, без да е необходимо да се пречиства от нежелани примеси.

Освен златото, добивано в мините, се срещат късове самородно злато и златен пясък в почти всички реки, идващи в Перу от Андите. И днес стотици търсачи на щастие все още претърсват реките, особено реката Мадре де Диос, за да намерят онзи очарователен жълт метал. През предколумбово време промиването на речното злато е било дейност, с която са били заети стотици и хиляди тогавашни перуанци. Днес едва ли можем да си представим целия обхват на добиване на жълтия метал в индианско Перу. Във всеки случай без съмнение той е бил огромен. Когато ще става дума — в друга книга — за инките, ще можем да вникнем по-дълбоко в историята на златото в тази империя. Но засега нека тук бъдат отбелязани съобщенията на първите испански хронисти, където се казва, че само до столицата на предколумбово Перу — Куско, индианците са откарвали годишно по онова време до 200 000 килограма злато. Немски специалист преценил, че при днешната цена от 6000 западногермански марки за килограм злато тези ежегодни доставки до Куско са стигнали размер от 1200 милиона марки!

Тъй като в древно Перу е имало злато в такива огромни количества, възможна е била изработката не само на онези леки като паяжи́на пеперуди, но и на извънредно тежки предмети. Такива стотици килограми тежки вещи по-късно испанците плячкосвали в огромни количества. Така например в ръцете на завоевателите попаднало в Храма на Слънцето в Куско десет метра високо изображение на богинята на Луната, тежащо деветстотин и двадесет килограма! И още един пример — когато на предпоследния предколониален инка Уайна Капак се родил син, щастливият баща отбелязал това събитие по типично пераунски начин. Той наредил златарите му да изработят златна верига, която трябвало да огражда четирите страни на площада в столичния му град Куско. При това всяка страна на този площад била дълга точно сто метра.

Златарите приели поръчката на владетеля си. След няколко седмици бил изработен четиристотин метра дългият и много тонове тежащ блестящ „кръщелен дар“. Няколко години след това в Перу дошли първите бели. И тъй като владетелят тачел твърде много спомените за раждането на първородния си син, той наредил многотонната верига от скъпоценния метал да бъде потопена във водите на езерото, намиращо се близо до общината Уркос.

Езерото на Уркос, образувало се в кратера на изгаснал вулкан, е много дълбоко, а освен това дъното му е покрито с няколко метра дебел слой тиня. И някъде в тази тъмна тиха тиня на езерото почива четиристотинметровата верига от чисто злато. Почива и очаква своите — сега вече научни — откриватели (които възнамеряват да стигнат дъното на езерото посредством прокопаване на дълъг тунел, през който да изпуснат водите и след това — така поне се надяват — ще могат да извадят тежащата много тонове кръщелна верига).

Може би наистина някой ден това мероприятие ще има успех. Остава да се надяваме, че тогава тежащата тонове верига от Уркоското езеро не ще има същата съдба, както тежащите милиграми златни пеперуди, убити от онзи полковник, или както откраднатите от онзи капитан и Матачино от Батан Гранде златни бижута. А може би в Перу ще бъдат открити и други златни съкровища на инките.

И вероятно в пирамидите на тези мохикани ще бъдат намерени още много други съкровища. Съкровища на онези, които са придали на потока от перуанско злато още нещо: високо развития си художествен усет, майсторството си в бижутерното изкуство, ненадминато от никого и никога в предколумбово Перу — дори и през времето на инките.

„ПОРНОГРАФИЯ“ ВЪРХУ ГЛИНА

Златото на мохиканите и днес твърде рядко достига до сбирките на световните музеи. Затова пък масовото керамично производство е причина днес почти всеки археологически и етнографски музей, и то далеч зад границите на Перу, да се гордеят поне с едно произведение на мохиканските грънчари. Гордее ли се наистина? Не с всички. Защото някои директори на музеи със строги нрави се опитват срамежливо да скриват от очите на обществото определен вид мохикански грънчарски изделия. И това не трябва да учудва. Сам авторът на тази книга е бил свидетел, когато в един музей по-възрастна дама (щом видя пазените иначе на скрито място мохикански керамики) се възмути и с отвращение извика: „Но това е порнография!“ Тази глинена индианска „порнография“, както я беше нарекла посетителката на музея, е еротичната керамика на мохиканите.

Авторът би могъл да възрази на онази дама, както и на всички други критици на откровеността, с която мохика говорят за взаимоотношенията между половете, защото и творците на много други култури са ни оставяли подобни откровени свидетелства. Нека да припомним само прочутите индийски храмове в Каюраха или Конарака. Или да си спомним за Карлос III, испанския крал, по времето на когото казват, че са били открити мохиканите, и който пръв е направил разкопките на Помпей. И там, в римския Помпей, срещаме фрески, дори пластики, говорещи съвсем явно за половия живот на създателите им.

Мохиканите разказват и предават напълно откровено върху глинените си изделия какво са разбирали под думата „чекан“ — на езика им значи „любов“. Тази своеобразна керамика на мохиканите безспорно представлява върха на еротичното изкуство в древна Америка. Никаква друга перуанска култура, никаква друга древноамериканска култура никога не е показвала нещо подобно. Също така и носителите на културите, дошли след мохиканите, са значително по-въздържани в разкритията на своя сексуален живот. Мохиканите обаче показват просто поразителна откровеност. Те не познават предразсъдъци в тези неща, не изпитват свян. Ето защо техните творби днес стават причина да се възмутят някои срамежливи хора. Макар че зад паравана на прекалено предвзетото благонравие или може би именно заради това нерядко се крие толкова по-съмнителна, прикрита циничност. Причина достатъчна авторът да помоли по-младите от осемнадесет години читатели да прескочат тази глава. Ще става дума за еротиката, за еротичната керамика на мохиканите.

Археолозите са намерили еротичната мохиканска керамика пак в гробовете на древноперуанските индианци. Тази „порнография върху глина" е трябвало да съпровожда покойниците в последния им път. Защо, това в същност не знаем. Дали тези керамични изображения на любовта е трябвало да припомнят на покойния за прекараните на този свят приятни часове, или пък е трябвало да го утешават и да му предвещават, че и там, на онзи свят, той ще продължава във всяко отношение да живее, както на Земята, и да се наслаждава на любовта. Или тези изображения на любовта върху глинените съдове в същност не са били нищо друго освен възхвала на плодородието, това плодородие, от което се ражда всеки живот на земята. Въпроси, които оставят само предположения.

Интересно е, че мохиканите не са давали такава еротична керамика изключително на починали възрастни, но и на деца. Така например в гроба на мохиканско момче е бил намерен съд с еротична сцена.

Грънчарските изделия на мохиканите били поставяни преди 1500 и повече години в индианските гробове по северноперуанското крайбрежие. Обаче дълго след това, дори по времето, когато испанците дошли в Перу, при жителите на северноперуанските крайбрежни долини — при онези юнга, както белите са ги нарекли — продължавали да съществуват някои форми на сексуални взаимоотношения, считани в Европа за необичайни или дори нетърпими, които от мохиканите пък били явно предпочитани. Испанските хронисти са ни оставяли някои писмени записки, в които са упоменати тези сексуални навици. Отделни книги и известия изброяват дори цяла редица различни грехове, които тези северноперуански индианци извършвали. Така пише един безименен информатор до председателя на „Съвета на двете Индии" Хуан Сармиенто: „. . . те (тези индианци) се отдават на плътската наслада повече, отколкото всички останали. Бащите не щадят своите дъщери, братята не щадят своите сестри (при задоволяване на своите страсти). От тази гледна точка те нямат повече свян от животните."

Анонимният информатор на Сармиенто осъжда, значи, кръвосмешението, на което уж робували тукашните индианци. Един от най-значителните хронисти на Перу изобщо, Киеза де Леон, от своя страна отбелязва мъжката хомосексуалност при юнга: „Във всеки храм има по един, двама или повече мъже, които се обличат като жени, говорят с детски глас и в своето държане наподобяват жени.“ Тази храмова проституция и религиозна, ритуална хомосексуалност е съществувала обаче и при други култури. Киеза де Леон се възмущава още за други грехове на тези индианци — содомията — аналното съвокупление между мъж и жена, което тук, по брега на Перу, било уж най-приетата форма на полово сношение.

От содомията на крайбрежните индианци са се възмущавали още инките, когато те след превземането на империята на чиму присъединили тази част на Перу към своята империя. Инките, заинтересовани от възможно по-голям брой работници за империята, от възможно повече войници, виждали в содомичната любов, от която не можели да се раждат деца, „излишно разхищение на семето“. Испанското духовенство от своя страна било възмутено до дън душа от содомията. Толкова е било ужасено, че този интелигентен мъж, Киеза де Леон, един от най-известните хронисти на Перу изобщо, отредил цяла глава от своя труд на тази любовна форма, и то под заглавието „За незначителната стойност, която тези индианци отдават на девствеността на своите жени, и как те служат на отвратителния порок на содомията“.

Приятелят на Киеза, изготвил изобщо първия учебник на държавния език в империята на инките — кечуа, братът Доминго де Сан Томас, информирал Киеза за още много неща относно съществуващия разврат при юнга. И Киеза де Леон има възможност да осъжда още един грях, който приписва на тези перуански индианци — зоофилията, сношението с животни.

Наскоро след идването на испанците възниква разбирането, понякога и днес още поддържано, че сифилисът и разпространението му е в същност последица на древноперуанската индианска зоофилия. От тази болест и от причинителя ѝ — спирохета палида — уж боледували първоначално само ламите, най-важните животни на индианските пастири. Тези пастири прекарвали месеци наред с животните на паша високо горе в планините. През това време те живеели без жени. Така ламите ставали жени на пастирите (както се казва в една южноамериканска поговорка). И от тези женски лами перуанските индиански пастири уж се заразявали със сифилис, който от своя страна предавали на истинските си жени, а те заразявали първите дошли в Перу бели.

Дали по такъв начин сифилисът действително се е разширявал, дали наистина е бил предаван на хората чрез ненормалните отношения на индианските пастири към своите лами, това трудно може да се потвърди, да се докаже. Още повече, че мохиканските съдове, които нищо не скриват, нищо не премълчават, не упоменават за това.

Въпреки че от пръв поглед върху еротичните изображения на мохиканските съдове бихме могли да получим впечатлението, че у тези индианци е съществувал напълно неограничен по форма сексуален живот, в действителност не е било така. Мохиканите са имали свои морални и нравствени норми, свои норми и за половия живот. А пък онзи, който прекрачвал границите на това, което обществото одобрявало, което считало за нормално, той трябвало да изтърпява строго и понякога и твърде жестоко наказание. За особено тежко накърняване на нормите на любовните отношения виновният е трябвало да очаква смърт чрез убиване с камъни. За други провинения сексуалният престъпник бил жигосван със стъпаловиден знак върху лицето. На много съдове може да се види и изобразен мохикански позорен стълб, към който били приковавани предимно жени с лоши нрави. Върху един съд например е показана девойка, очевидно прегрешила с мъжа на друга жена. Връзката не останала без последици. Ето защо грешницата сега била привързана на позорния стълб. Мъките и срамът ускорявали процеса на раждането и така грешницата ражда плода от нечистата си любов пред очите на всички. Други твърде многобройни изображения върху съдове също морализират. Те изказват фигурално едно сериозно предупреждение. Обикновено те показват отслабнал до кости мъж, явно на края на физическите си сили, и до него свежи, цъфтящи жени. С това тези съдове сякаш искат да кажат: „Любиш ли, човече, повече, отколкото е позволено, ще умреш, ще се унищожиш.“

Следователно мохиканите не са били „анархисти в любовта“. Те са имали — както всяко цивилизовано общество — своите норми. Те са различавали в зависимост от схващанията им и в любовния живот доброто от лошото, позволеното от достойното за презрение. И това, което според представите им за любовния живот било отрицателно, него чисто и просто не позволявали, забранявали го. Който въпреки това нарушавал нормите, той бил жестоко наказван. Следователно всичко, което е показано върху еротичната керамика на мохиканите, отговаряло на нравите им.

Грънчарските изделия недвусмислено свидетелствуват за това, че в любовната игра, както изобщо в целия живот на мохиканите, на мъжа се пада решаващата роля. Затова поведението на жената и при самото съвокупление е в същност от второстепенно значение. Жената изпълнява само желанията на мъжа, в същност изпълнява заповедите му. Това не е любовна игра, която трябва да изпълва с удовлетворение двамата партньори, това е отношение между господар и слугиня.

Любовният живот, на който мохиканите са се отдавали с такова удоволствие, така често и в толкова различни положения, не е останал обаче и без последици. И така грънчарските им произведения — тази вярна хроника на всичко, което е радвало и възмущавало тези индианци, ни показват и прояви на венерически заболявания.

Например виждаме мъж, заболял от орхитис, възпаление на тестикулите, показват ни сифилитични язви на крайниците при мъже и жени; мохиканските грънчари подчертават това най-лошо между венерическите заболявания с изобразяване на грамаден нос на портретираните. Те показват също как са лекували тази болест в Перу през древните времена. Върху керамиката се виждат болни, седящи върху столче, и до тях в съдове явно има извлеци от лековити билки.

Северноперуанските индианци, изглежда, не са смятали венерическите болести като „наказание за прекомерно полово общуване". Върху съдовете обаче пак и пак се повтаря какво ще стане от мъж (съдбата на жената в това общество не е от интерес), който би любил прекомерно често, прекомерно пламенно и твърде голям брой жени. Наказанието на съдбата за такива развратници се изобразява винаги по същия начин — с облика на измършавял до кости мъж, понякога и направо приличащ на скелет. За контраст винаги са показвани до него пращящи от здраве, цъфтящи жени. Изразеното чрез рисунките предупреждение иска да каже „всичко си има своите граници" или, както латинската поговорка казва, „има и граници, които не трябва да се прекрачват". Това отново ни доказва, че мохиканите не са били еротомани без задръжки, напротив, те са знаели и спазвали в любовните си отношения известни морални и правни норми и тези, които са ги накърнявали, са били наказвани, както тези изнурени скелети показват, било на онзи свят от провидението, или още на този свят от ръката на справедливостта — наказание на позорния стълб, осакатяване и жигосване на сексуалните престъпници или най-страшното наказание — убиване с камъни.

Това, което ни дава керамиката за сексуалния живот на мохиканите, е също тъй открито, тъй искрено, тъй непосредствено, както всички останали сведения, които ни предава този глинен автопортрет на древните перуански индиански култури. Следователно еротичната керамика на мохиканите в никакъв случай не е — както твърдеше в музея онази строга дама по отношение на нравите — индианска порнография върху глина. Макар че някои съдове — което авторът не може да отмине, — по-специално онези, върху които грънчарят си прави груби шеги с любовните неща, могат да шокират и специалиста, защото този вид хумор действува на човека от XX век просто отблъскващо. Само че мохиканите не са творили своята керамика за хората от XX век, нито за бъдещи учени и още по-малко за посетители на музеи. Те са изработвали тези съдове за своите нужди. Върху тях те са се радвали на собствените си удоволствия и страсти.

Днес всеки от тези „неприлични" съдове е най-малко на 1500 години. Мохиканите, създателите на тази глинена любовна хроника, отдавна вече са станали пръст. Любовта обаче остава и ще живее, докато свят светува. Нека да не мислим, че предколумбовите перуански индианци не са били способни на чувства или че те са били само хора, обзети от секс. Освен глинените предания за любовния им живот за щастие са запазени песни и стихове на перуанските индианци, датиращи още от предколумбово и непосредствено следколумбово време. От тези поетични творения не говори сексът, а недвусмислено ни лъха чувството, човешкото сърце, биещо в индианеца също така, както във всеки друг човек на тази планета.

ВАЙНЬЮ

Като любещи всякога заедно живяхме,
как съумя да напуснеш
мъжа, когото обичаше ти?

Нима за това, гълъбице моя,
искрена любов ти дадох,
та ти, без да знаех защо,
пре́дания оставяше?

Еднажди само в колибата
при мен да се върнеш ти,
побързал бих да кажа:
без вече да се разделяме,
живота с теб споделям.

Не бе ли ни щастлив животът
тук горе, на баира?
Сама̀ сега ти бродиш,
замина безцелно. Къде,
къде ли се загуби?

Веднъж само още изслушай
да питам със сълзи в очите,
защото ти ме остави —
нивга не вярвай, че страдаш,
защото аз ти желаех това.

Аз те обичах, красиво цвете,
от слънцето сгряно, топло,
тъй дружно си живяхме —
как изведнъж нехаеш,
че аз съм сам!
Кажи как стана тъй?

Ще трябва да приема аз съдбата,
но нивга никой да ми каже,
че ти блуждаеш търсещо
от ствол на ствол
в мъка и самота.

Вие, хора, които обичате,
с широко сърце в гърди!
О, чуйте що ще ви кажа:
за нищо на света да не попадне
тя жертва на хищна птица!

— Гл. XI—

ЗАГАДКАТА НА НАДПИСИТЕ ВЪРХУ БОБ

Керамиката следователно е била езикът на мохиканите.

Освен „глинения“ език мохиканите са имали, разбира се, и свой същински език. Това е речта на мохика, с името на който назоваваме тези индианци. Езикът, който за разлика от матерния език на чавинците, насканите, жителите на Котош или Паракас познаваме в по-новото му подобие. Тъй като езикът на мохика преживял заедно със северноперуанските крайбрежни индианци поробването от чужда сила, дошла от планините, той по-късно — през времето на държавата чиму́ — отново разцъфтял. Този език преживял и завладяването на Перу, и цялата колониална епоха, като е останал жив дори до двадесети век в последната си крепост, северноперуанското селище Етен. Не е изключено този език да се говори там от някои стари хора и до ден днешен. Този първи известен на науката език в прединкско Перу бил записан от духовника Фернандо де ла Карера през седемнадесети век, когато на езика на мохика са говорели повече от 40 000 индианци. Двеста години по-късно той отново бил проучен от немския учен Мидендорф. Словесното богатство на този език отбелязал обаче и онзи, който сам твърдял, че същинският език на мохика била керамиката им — археологът в дипломатически фрак — Ефрайм Скуиер.

Езикът мохика е — а сега ще трябва да кажем вече „е бил“, тъй като поради въздействието на „цивилизацията“ не измират само отделни видове животни, но и отделни групи хора, цели народи, а заедно с тях и техният език — за хора от неиндиански произход извънредно труден. Преди всичко и поради това, че той използува и звукове, необичайни за европейските езици. Между гласните са преобладавали А и Е, от съгласните Т, З, С, Х и Ч. Езикът мохика не е имал нито граматически родове, нито членове. При склоняване се използували два именителни, три родителни, един дателен и един звателен падеж.

Езикът мохика е запазил и следи от сложните роднински връзки на тези индианци. Така например по-далечните роднини езикът мохика е означавал с напълно друга дума в зависимост от това, дали се касае за роднина на мъжа или на жената.

Освен класическата форма на езика на мохика запазено било — дори и в колониално време — едно от наречията му, използувано главно от живеещите в рибарските крайбрежни селища. Ето защо испанците го нарекли „пескадора“ (езикът на рибарите). Ако същинският език мохика причинявал съществени трудности за завоевателите, това „рибарско наречие“ предизвиквало истинско отвращение у първите испанци. Духовникът Каланча, на когото дължим толкова ценни информации за индианските хора от северноперуанското крайбрежие, казва за наречието на крайбрежните рибари, че това бил „език, по-скоро годен за стомаха, отколкото за споразумяване“.

Езикът на мохиканските рибари, пригоден „по-скоро за храносмилателните органи“, отдавна е изчезнал. Езикът на мохиканските господари обаче изчезнал някъде през първата половина на нашия век. Така че мохика все още говорят с нас само чрез своята керамика. Само чрез керамиката си ли? След това изречение, след това твърдение наистина трябва да стои питанка. Човекът, видял повече глинени изделия от който и да било друг на света, който буквално е израснал само между мохикански съдове, събирани от баща му в неговата хасиенда, и който сам по-късно увеличил тази семейна сбирка от индианска керамика, като е създал най-богатия посветен на тези индианци музей, този най-известен познавач и ценител на същинския език на мохика, именно той — Рафаел Ларко Оил, твърди: „Не, не е вярно, че писмеността на мохика се е състояла изключително от рисунки. Тези индианци са имали и друга писменост. Те са използували собствена, крайно оригинална система на писане, неприличаща на никоя друга, известна сега на науката.“ Доказателство за това Рафаел Ларко Оил смята, че е намерил при проучване на рисунките върху съдове. Същите рисунки в представите на други учени, занимавали се с мохика, са замествали онова, което липсва в много южноперуански култури — писмеността.

Перуанският колекционер казва в своята най-значителна книга, когато говори за мохика: „Не е възможно такъв напреднал народ да не е имал писменост.“ И понеже е бил убеден, че тези древноперуански индианци са познавали и използували някаква собствена система на писане, някакъв начин за записване на съобщения и информации, той започнал да търси. Като собственик на най-обширната частна колекция на тези автопортрети на мохиканската култура — керамиката ѝ, той, разбира се, започнал да търси всички възможни следи от такава писменост. Той вярвал в нейното съществуване върху рисуваните съдове, които той сам и преди него баща му е събрал. Това, разбира се, е бил

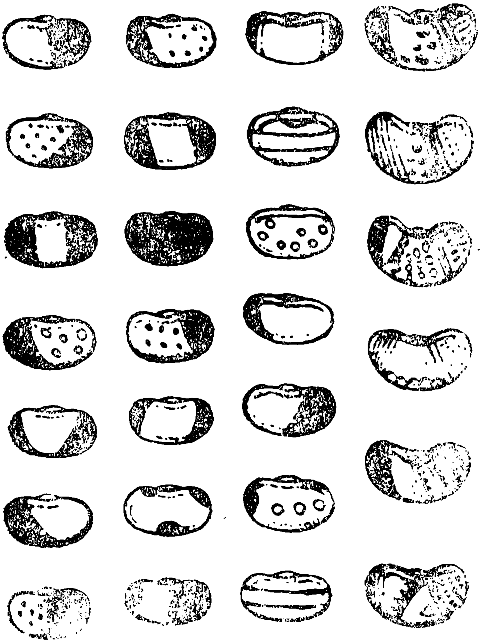

Различни белязани със знаци бобени зърна от мохика

Мохикански бегачи с типичните торбички в ръка, които са съдържали може би от белязаните бобени зърна

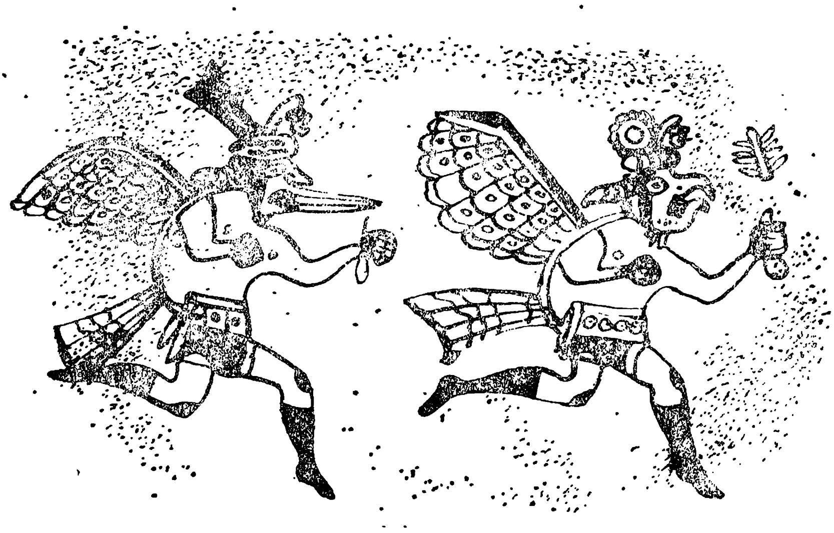

египетски труд. Рафаел Ларко Оил проучвал стотици и хиляди рисунки на мохика, дешифрирал сложните им символи, прибавял познание към познание като камъчета при древна мозайка, докато накрая в тази своеобразна мозайка намерил — по негово убеждение — истински доказателства за съществуване на писменост при тези северноперуански индианци. След това той пояснил как по негово мнение уж изглеждала тази необичайна най-стара писменост на перуанците.

Авторът на тази книга не може да отрече, че теорията на Ларко е съумяла да го убеди напълно. На създателя на тази теория обаче на драго сърце се признава редкият дар на оригинално мислене и съответната доза фантазия, която е винаги твърде необходима при решаване на подобна загадка от миналото. Ето защо авторът би искал да проследи този най-голям колекционер на мохиканска керамика в отделните етапи при търсене писмеността на тази култура. Най-напред на Рафаел Ларко Оил е правело впечатление, че върху редица съдове е изобразен боб — по-точно казано, по ботаническа номенклатура, фасоелус лунатус. Този боб — наречен от днешните перуанци „паярес“, върху мохиканските рисунки обаче е украсен, надписан, и то с различни чертички и точки. И точките, и чертичките се открояват ясно от „естествените“ петънца на боба.

Подобни „надписани паярес“ действително се повтарят върху грънчарските изделия на мохика в най-различни видове. Върху своите съдове този търсач на най-старата перуанска писменост намерил изображенията на един вид мохикански учен-писар, който с острието на особен инструмент, подобен на щихел, а може би и някаква особена форма на свещения нож „туми“, изрязва упоменатите знаци върху боба. От друга страна, Рафаел Ларко Оил идентифицирал върху голям брой съдове жреци, облечени пак в традиционните си „лисичи“ дрехи (лисицата, както се знае, не е била за мохика само символ за свети неща, но и изображение на мъдростта и хитростта), които по стълбищата на пирамидите си „четат“ десетки такива снабдени със знаци бобови зърна. Върху тези рисунки жреците-мъдреци нареждали паяреса в редици, сякаш с правилното им подреждане ще могат да разчетат целия смисъл, цялото съдържание на посланието върху боба.

Така Рафаел Ларко Оил намерил — по негово мнение — върху керамиката тези, които са записвали съобщенията върху паярес, и тези, които са ги дешифрирали — чели. И трети — онези, които са пренасяли тази „бобова поща“. Върху стотици и стотици съдове той открил изображенията на бегачи, държащи в ръка винаги малка кожена торбичка. Тези торбички от мека кожа на лама уж съдържали такива надписани бобови зърна (върху блюдо от сбирката на Ларковия музей действително са изобразени тези пратеници, предаващи на жреците торбички от кожа на лама). Такива изработени от кожа на лама торбички са били намерени между другото и в гробовете на мохика.

Ако е съществувала действително подобна писменост върху боб, близките на покойника очевидно са давали на починалия роднина писмени сведения за последния му път.

Кожената торбичка с надписаните паярес е трябвало да пътува в ръцете на бегачите-вестители, които по мнението на Рафаел Ларко Оил са били най-важните брънки на тази „пощенска система“ в обширната страна на мохика. Мохикански бегачи се виждат наистина върху множество съдове.

Последната и най-висша от предколумбовите култури на Перу — империята на инките — си е служела с доста съвършен, надежден и извънредно бърз начин за пренасяне на съобщения с помощта на вестоносци, наречени часки, настанявани на различни разстояния по пътищата на страната. Важни информации, включени в прочутите въженца с възли, наречени „кипу“, преминавали по този начин с невероятна скорост древно Перу. Съобщения от Кито до Куско например — разстоянието между двата града е 2000 км — са били пренасяни за около пет дена. При днешните възможности за пренасяне на съобщения, при наличността на самолети, пренасянето на някое писмо при същите разстояния трае, между нас казано, често пъти по-дълго.

Духовникът Морус, един от първите испански хронисти, направили съобщения за инките в Перу, отбелязва, че пощенската служба при тях с помощта на щафетни бегачи „часки“ е била създадена от инката Тупак Юпанки. Същият Тупак Юпанки, който е първият инка, завладял северноперуанската крайбрежна област, т. е. някогашната област на мохика.

От това обстоятелство Рафаел Ларко Оил заключава, че часки и цялата тази професионална система от държавни вестоносци е била измислена и въведена в действие от държавата на мохика, където подобни вестоносци са пренасяли нанесените върху боба съобщения по изправни пътища, построени от тази държава в крайбрежните области на Северно Перу.

Вестоносците на мохика трябвало да бягат ден и нощ. И те трябва да са били твърде бързи. Ето защо много изображения на такива бегачи са свързани със символи или изображения на животни, които мохика са обожавали поради подвижността им. Така например бегачите, които извършвали службата си през деня, са изобразени с глава на елен, а онези, които бягали през нощта, имат глави на бухали. Дееспособността на вестоносците върху други съдове е изобразена пък с това, че бегачът има тяло на стоножка, с което иска да се подчертае, че той няма само два, а сто крака. На други места мохиканският грънчар изразява бързината на бегача, като го украсява с криле на птица.

Така Рафаел Ларко Оил намерил доказателства за своята теория за наличието на единствената в цял свят съществуваща писменост върху боб, която са използували мохика. Той намерил многобройни изображения на такива паярес. Прекопирал десетки видове чертички, точки и комбинациите им, които трябвало да бъдат знаците на тази писменост върху боб. Намерил и рисунки на писари, нанасящи с остри щихели или ножове тези знаци върху боба. Също така той открил върху съдове изображения на жреци, тези, които в техните пирамиди поставят на редове извадените от торбичките бобови зърна, за да разчетат смисъла на съобщението. И накрая той се натъкнал и на десетки и стотици портрети на тези вестоносци с торбички в ръце. Той дори успял да различи кои от тях са вършили работата си през деня и кои са имали нощна служба. В гробовете на мохика той намерил и самите пощенски торбички. Освен това той успял да намери — в сбирката на собственика на хасиендата Санта Клара, К. А. Рой, и в сбирката на инженер Сержия Гайардос, събрани от хасиендата Тамбо Реал — керамични изображения на самите тези бобови зърна, украсени наистина и в тази глинена версия с някакви знаци.

Рафаел Ларко Оил останал с убеждението, че е успял да докаже съществуването на тази оригинална писменост при мохика. Когато в началото на това разискване относно решението на загадката за писмеността върху боб трябваше да се постави въпросителна след думата писменост, последната мисъл на Ларко слага въпросителна след цялото това изречение. А по-точно след думата „при мохика“. Като изследовател той е на мнение, че такава система на записване на съобщения в древна Америка не е съществувала само при мохика, но е била използувана и от интелектуално най-напредналите култури в цялата предколумбова Америка — от маите.

Понятието „писменост“ се означава в езика мая с думата „тзиб“ (или „дзиб“) и този израз е съставен без съмнение от две майски думи — от „тз“, което на езика на мая означава „дълбая“, и „иб“, названието за „бял боб“. Че маите са изразявали понятието „писане“ в същност с думите „дълбаене върху боб“, е безспорно интересно. Изследователят намерил според неговите представи още няколко други сходства между маите и мохика. Той събрал между другото десетки изображения на жреци, показани във вид на лисици, които, изглежда, четат от този боб. Натъкнал се и на рисунка на мая, показваща лисица, над главата на която има йероглифни знаци. В ръкопис на мая той намерил изображението на човек-птица, който като че ли драска знаци върху бобени зърна. Подобно изображение Ларко намерил и върху мохиканските съдове в своята богата сбирка от керамични изделия.

Успоредици, направени между мохика и мая, това може да бъдат наистина само случайни съвпадения, които науката познава от най-различен род, съвпадения, които тъй често повеждат изследователя по фалшива диря. Тайнствените йероглифни надписи на мая и текстовете на книгите на мая, техните кодекси без съмнение ще бъдат разгадавани по друг начин, а не само с бобени зърна. Но що се отнася до древноперуанските мохика, безбройните изображения върху боб, наистина украсени като че ли с гравирани знаци, изображенията на дневните и нощните вестоносци, изображенията на драскащите върху бобени зърна писари и рисунките на жреци-лисици, четящи от боба, то те са действително в такъв голям брой върху мохиканските съдове, че просто предизвикват много повече специалисти да се замислят върху странната теория на Ларко за една още по-странна писменост.

Рафаел Ларко Оил подхвърлил на изследователите на предколумбово Перу особено привлекателна ръкавица. И то такава, която си струва да бъде вдигната. Защото загадката с бобените зърна върху мохиканските рисунки може да бъде изяснена и по съвсем друг начин. Така например честите изображения на тези паярес върху местните съдове представляват само нещо като популярна хазартна игра на мохика. Не е изключено с боб да гадаят облечените в лисичи кожи жреци по стъпалата на своите пирамиди бъдещето и тези многобройни бегачи с торбички в ръцете да са също само участници в онези свещени часови надбягвания към мохиканските пирамиди. И дори ако някой ден се докаже наистина съществуването на такъв начин на писане, то Рафаел Ларко Оил и неговите последователи ще трябва да отговорят на още един по-важен въпрос. А именно, защо древните мохикани, щом като вече са имали такава писменост, не са предали тайната на тази гениална придобивка на своите приемственици, на онези индианци в предколумбово Перу, дошли след тях.

ТОЛКОВА БЛИЗО ДО ЗВЕЗДИТЕ, ТАКА ДАЛЕЧЕ ОТ ХОРАТА

Тези, които са дошли след предполагаемите „писари върху боб“ — мохиканите, и които за кратък срок са завладели почти цялата сцена на прединкско Перу, са били хората от Тиауанако. Поне така ги наричат много историци, тъй като тяхното истинско име не е известно. В същност така е останало неизвестно и истинското име на тяхната фантастична каменна столица. Името Тиауанако са дали на града онези индианци, които в индианско Перу изобщо за последен път са носили короната на властта — инките, и то по време, когато бойците на първожреците отдавна вече са я били напуснали. Горди, виждайки цялата тази южноамериканска земя само със собствените си очи, „със собствена оптика“, от една единствена — своя собствена, инкска гледна точка.

Един от инките (Майта Капак — по други предания инка Синчи), който си почивал в развалините на изоставения град, бил настигнат от много бърз бегач. Облян в пот и уморен до смърт, той предал на владетеля много важно съобщение от Куско, столицата на империята. Постижението на бегача, неговата скорост учудило господаря. Той сравнявал вестоносеца с гуанако — подобно на лама животно, живеещо заедно с истинските диви лами и с викунята* по високите планински плата на Перу. И наградата му била необичайна — той предложил на бегача, обикновен поданик на неговата империя, да седне, като му казал на езика кечуа: „Тиа уанако!“ (Седни, бегачо, бърз като гуанако!) Това кечуа-име е останало на града (също и на културата) дори в учебниците по история за предколумбово Перу.

Градът с името „Седни, гуанако“ в действителност положително е имал друго наименование. Мнозина изследователи са на мнение, че първоначално се е наричал Инти Уауан Аке, което означава приблизително нещо като „Обител на Синовете на Слънцето“. Други смятат, че първоначалното име на Тиауанако е било „Вечният град“. А трети искат да видят в името му отзвук на фалоскулта, почитането на мъжкия полов орган като символ на плодородието и запазването на света. Учените, занимаващи се с историята на Перу, със страните в Андите, е трябвало да се споразумеят за едно от тези така различаващи се значения на името. И наистина те решили — и то за неистинското име. На конференция, състояла се през 1957 г. в боливийския град Ла Пас, те решили на каменната столица на древната индианска култура, а може би и на древната перуанска империя да остане името, което по преданието ѝ е дал онзи, който съвсем вероятно не я е построил — инкският владетел. Под същото наименование Тиауанако (или съгласно по-новата транскрипция Тиванаку) в историята на древна Америка е влязла и културата, излъчвана от този град по всички посоки на Перу.

---

* Vicuna — чифтокопитно животно в Андите, родствено на ламата, с червеникавожълта фина вълна, използувана за тъкани. —Бел. пр.

Градът с името „Седни, гуанако“ лежи обаче в съвсем друго място в сравнение с по-голямата част от древноперуанските градове, с които досега се запознахме. Строго и точно взето, той дори не лежи в пределите на днешно Перу. Обаче той се намира недалече от държавната му граница — в Република Боливия, в тази част на областта на Андите, наречена през колониално време Алто-Перу — „Високо Перу“. И наистина Тиауанако е разположено в планините, в онази, другата — планинската област на Южна Америка, в Сиера, в така нареченото Алтиплано, онова студено високо плато, оградено от двете страни с покритите със сняг великани на Кордилерите, недалече от бреговете на най-високо разположеното плавателно езеро на света, езерото Титикака. Точно тази свойствена тъжна чаровност на високопланинските плата, където е така близко до звездите и така далече от хората, подчертава почти мистичното впечатление, което Тиауанако събужда у всеки посетител, откъдето и да идва той. И авторът на тази книга попадна при първото си посещение в Тиауанако под негово влияние. Когато след неудобно пътуване от боливийската столица Ла Пас накрая късно следобед пристигна в Тиауанако, той се озова тук сам-самичък. Последните лъчи на залязващото слънце загасваха по далечните вечно бели полета на Кордилерите, близо до града се шириха от край до край на хоризонта водите на „Слънчевото езеро“ — Титикака. Това беше край без дървета и почти без живот — само тишина и мир. Само вятърът духаше непрестанно. Неговият звук в същност беше единственият, който се чуваше наоколо. Тук витаеше неестествена, скръбна тишина, понеже градът, през който авторът на книгата се разхождаше, беше мъртъв град. Вътрешният, скритият език, езикът на тежките над сто тона каменни блокове, езикът на високите седем метра монолитни статуи, езикът на прочутата „Слънчева врата“, на всички тези тайни гласове на древното Тиауанако — ето това новодошлият трябваше най-напред да се научи да разбира. А после се показа сърпът на луната и звездите трептяха в редкия въздух на Алтиплано, както никъде другаде по света.

Да, ние сме в планината, за пръв път в продължение на дългия ни път по стъпките на изчезналите индиански империи на Перу високо в планината. Тук вече не се чувствува дъхът на океана, на пясъка на крайбрежните пустини. Нито пък атмосферата на речните долини, които в своите оазиси са създали всички тези култури, с които досега сме се запознали — наска и паракас, виру́ и напоследък мохика. Този град е бил създаден от култура — макар и да не знаем прародината ѝ, — която по всяка вероятност се е зародила тук — в планините, по високите плата на перуанския Юг. Култура, която през време на най-голямата си слава́, на най-мощното си разгръщане е успяла да стигне дори до перуанското крайбрежие, като е успяла да разпростре своето влияние в просторите на древно Перу. Със своето изкуство, своите верски представи тя е успяла да се наложи дори в най-отдалечените области в тази част на Южна Америка. Тиауанако е — както казват специалистите — втората „всеперуанска“ или „всеандска“ култура. Първата е била — столетия преди това — Чавин В същност Тиауанако, както и Чавин, дълго време е бил единственото, а по-късно най-важното, поне тъй е известно на науката, огнище на забележителна култура. И така подобно на Чавин Тиауанако в голяма степен е предизвиквал най-фантастични въпроси и отговори, което положително ще продължи и в бъдеще. Дори съвсем „нормални“ и основни въпроси, които се поставят най-напред при откриването на такъв древен индиански град, са намирали фантастични отговори. Въпросите „кога“ и „кой“. Кога е бил основан Тиауанако и от кого? Този град, който е толкова близко до звездите и тъй далече от хората.

ПРАОТЕЦЪТ АДАМ ОСНОВАВА ГРАД

Кой е основал Тиауанако? И кога е бил основан Тиауанако? Тези въпроси са си поставяли още първите европейци, стъпили в древния град. Те са дошли в Тиауанако сравнително рано, в същност по-рано, отколкото в който и да било друг прединкски град в Перу. И особеният чар на индианската столица, разположена на широкото боливийско високо плато, върху фона на белеещите се планински великани и синкавозеленото езеро, ги е пленявал. А може би именно на тази необичайна каменна чаровност дължим обстоятелството, че за мъртвия вече Тиауанако испанските хронисти са ни оставили повече известия, отколкото за който и да е друг град от времето преди Колумб в тази страна. Действително никоя друга перуанска индианска столица — може би като изключение само столицата на инките, златният град Куско — не е предизвиквал у първите европейски посетители такова вълнение, такава тревога, а същевременно и такива странни въпроси и отговори за произхода му като Тиауанако.

Дори самите индианци, живели тук по време на пристигането на испанците, са вярвали, че такъв голям град не би могъл да бъде изграден от хора, а това е станало от особена, изчезнала раса от великани, които уж са живели в прадавни времена в днешна Боливия. Нито първите, нито по-късните европейски посетители на Тиауанако са вярвали в съществуването на великани, но продължили (а мнозина го правят и днес) да му приписват голяма старост. Между тях е и боливийският инженер от австрийски произход и с полско име — Артур Познански, човек, който има големи заслуги за изследването на Тиауанако и който в развалините на този град е прекарал половината от живота си. Той вярвал, че Тиауанако е бил основан преди 12 000 до 17 000 години. Това би било достатъчно да бъде считан за най-стария град не само в Америка, но и на цялата планета.

Други автори пък не са били така „съпернически“ настроени като инженер Познански. Д-р Х. С. Белами например е „определил“ времето, откакто съществува Тиауанако, на 250 000 години. Постепенно се развило истинско съревнование около това, кой ще докаже най-дългото съществуване на тази боливийска археологическа загадка. Безспорен победител в това хипотетично надпреварване из глъбините на историята е бил боливийски изследовател — езиковедът Еметерио Вийамил де Рада, който (и заедно с него още по-смелите му патриотични привърженици) в своя труд „Езикът на Адам“ се опитва да докаже, че праотецът Адам е говорил езика аймара и че този говорещ езика на боливийските индианци библейски праотец на човечеството бил основоположник и на този най-стар град в света. Според Вийамил по времето на Адам този град носел името Армар-Апу.

Авторът на тази книга — след прочитането на библията — е на мнение, че праотецът Адам е живял в рая, а не в Тиауанако. По-подробно той не се е занимавал с въпроса за възможното селище на Адам. Както и никога не му е идвало наум да си постави въпроса за матерния език на праотеца Адам. Едва когато е започнал да подготвя посещението си в Тиауанако и във връзка с това е проучвал различни литературни източници, отнасящи се до този прастар боливийски град, се е натъкнал напълно неочаквано и на въпроса за матерния език на праотеца Адам.

Праотецът Адам според библията е живял в рая. Говорил ли е тогава „райски“? Да — има райски ябълки, райски газ и райски блаженства. Но да съществува и райски език! И този райски език да е бил матерният език на индианските обитатели на боливийските планини, чийто живот е бил всичко друго само не райски? Не, на автора на тази книга това наистина не му е идвало наум. Измежду първите европейски посетители на Тиауанако е имало вече хора, склонни да видят нещата така, както няколкостотин години след това ги е изложил боливийският учен. Хронистът Балтазар де Салас, един от испанските духовници, който прекарал дълго време в областта на Тиауанако и който по-късно (през 1625 г.) в Мадрид публикувал труда „Аймару-Аймару“, както и други писмени доказателства, дошъл до разбирането, че не само един от обитателите на рая — праотецът Адам, е живял в Перу, но че изобщо „раят не е бил там, където се търси“, и той на свой ред чисто и просто го е преместил в боливийското Алтиплано. Тази „райска теория“ продължил да развива четвърт столетие по-късно друг испанец, Антонио де Леон Пинела, който в своя труд „Раят в Новия свят“ преместил в Южна Америка дори някои известни в библията реки. Така от Ефрат той направил Ориноко, а от Тигър — Амазонка. И за да не става дума само за праотеца Адам, но и малко за прамайката Ева, той отъждествил Евината ябълка на изкушението с перуанския плод гранадия.

Да се проучи град, който бил основан още от праотеца Адам, е наистина трудна задача. Първият посетител е дошъл в „града на Адам“ едва в началото на втората четвъртина на XIX век. Той дошъл от Франция и се казвал Алсидес д'Орбини. И този френски учен за пръв път стигнал в прочутата си книга „Л'ом Америкен“ (Американският човек) до разбирането, че Тиауанако би могъл да е дело на творци от мощна прединкска империя, които имали възможност да изградят на това място толкова много постройки и да решат въпроса с преноса на такова огромно количество тежки строителни материали. Това, разбира се, е вече съвсем друг поглед върху миналото на Перу. От времето на испанското завладяване европейците регистрирали в историята на Перу предимно инките, тяхната империя и тяхната култура. Те били далече от мисълта за съществуването на прединкски времена, на прединкски култури. През 1892 г. излязла студията „Развалините от Тиауанако на високото плато в древно Перу“*, която поставила началото на действителното научно изследване на „Града на Адам“. Нейният автор е, както знаем, Макс Уле, но при сътрудничеството на сънародника му А. Щюбел. Едва с този труд започва новото разчистване на познанията за Тиауанако. Този път обаче не е очистване от наноси на глина и прах, а от наноса от фантазии и легенди, от които най-смелата е била онази, твърдяща, че Тиауанако бил основан от самия праотец Адам и че изобщо тук, в тази индианска земя около Тиауанако, а не при Ефрат и Тигър се е намирал онзи библийски земен рай.

Така както учените трябвало да се противопоставят на фалшификаторите на древната история на Тиауанако, така те трябвало също да се противопоставят и на обезобразителите, унищожителите на лика на този град. Защото този път тези хора вече били доста модернизирани, понякога дори служебно задължени. Тиауанако бил напускан още през предколумбово време, но през колониално време местните индианци се завърнали в града. За да населят отново града? Не, а само да ускорят делото на разрушението, не напълно завършено от пословичния зъб на времето. В продължение на четиристотин години Тиауанако бил най-голямата каменна кариера в Боливия. Отвсякъде тук са идвали хора, за да вземат хиляди тонове добре обработен висококачествен камък. Блокове, чиято форма не им подхождала, включително и онези прочути монолитни статуи от Тиауанако, били разчупвани с чукове, а в по-ново време били разбивани и с динамит. Достатъчно е човек да се поразходи из разположените наоколо села, за да види в стените на къщурките на местните индианци колко ясно се разпознават многобройните блокове, обработени преди стотици години от ръцете на техните предци.

До последния блок било разграбено така нареченото Цветно стълбище от Тиауанако. Същите тежки поражения били нанесени върху съседната „Палата на саркофазите“ от самозваните каменоделци. И дори уникалният главен водопровод, по-скоро клоака, минаваща през един от обектите на Тиауанако, през това столетие бил практически напълно разграбен. Съвсем наскоро била дословно раздробена на четвъртинки монолитната статуя, посветена по всяка вероятност на култа на бурите. На други намерени в Тиауанако статуи били отчупени главите. Изброяването на тези поражения би могло да продължи още дълго. Това действително би бил печален списък на унищожени каменни паметници в този неповторим град. Най-големите разрушения в Тиауанако обаче били направени от строителите на железницата, носеща гордото име „Железница на напредъка“ (Ферокарил де Гуаки) по името на последната ѝ спирка. За построяването на тази „Железница на напредъка“ естествено били необходими големи количества камъни — за изграждане на мостове, за чакъл за баластровото легло и за какво ли още не. И така строителите на железницата дошли в Тиауанако — и то дори с благословията на правителството — да рушат стените и статуите му с динамит. Когато един от боливийските археолози се опитал да протестира против тези варварски начинания, ръководещият строежа инженер му отговарял: „Това прави само чест на тези камъни. Някога ще се казва, че те са служили на две култури — на тяхната и на нашата!“

---

* „Die Ruinenstätte von Tiahuanaco im Hochland des alten Peru“.

Варварското унищожение на Тиауанако започнало, разбира се, още през колониално време. Така първият испански собственик на Тиауанако, Хуан де Варгас, безуспешно търсил в постройките на града златни индиански предмети. А пък през XVIII в. друг предприемчив човек — баскийският собственик на мини Ойалдебере, наредил да се прекопае цяла Акапана — една от централните части на Тиауанако — като мислел, че златото и среброто, което не е успял да извлече от перуанската земя, би могло да се намери тук, в предполагаемата столица на древните индиански владетели.

За разлика от ацтекския град Теночтитлан, който при завоюването на Мексико от испанците за кратко време бил изравнен със земята, Тиауанако бил разграбван цели 450 години, година след година, от все нови и нови „трудолюбиви“ човешки мравки. На това ужасно, безсмислено опустошение дълго време са противопоставяли само отделни хора. Най-изтъкнатият от тези съвременни защитници на индианския град безсъмнено бил онзи, някогашният австрийски морски инженер Артур Познански, който в края на краищата предпочел да пренесе редица от паметниците на Тиауанако направо в столицата на Боливия, Ла Пас, където в градския район „Мирафлорес“ направил така наречения площад „Тиауанако“ — днес един от най-посещаваните туристически обекти в страната.

Много от съвременните учени съвсем не били съгласни с

„пренасянето на Тиауанако от Тиауанако". Но по този начин за бъдещите поколения сигурно ще бъде запазено поне нещо от онова, което така или иначе грабели прилежните разрушители от Тиауанако.

Едва след Втората световна война в разбиранията на Боливия настъпила промяна към най-ценния, най-забележителния индиански град, запазен върху територията на тази южноамериканска република. Сега боливийската общественост напълно разбира какви редки богатства са й оставили безименните творци на този град. Днес Тиауанако — също както и Чавин — постепенно се реконструира. През 1957 г. беше основан боливийският държавен „Център за археологическо проучване на Тиауанако", ръководен отначало от изтъкнатия археолог Карлос Понке Сангинес.

В продължение на двадесет години Сангинес и неговите сътрудници извършиха огромен труд за възстановяване на истинското лице на Тиауанако. Археолозите, разбира се, не са могли да върнат на града пренесеното стълбище, разграбената палата и разбитите с динамит статуи. Това, което е останало обаче, се почиства, поставят се отново камък до камък, връщат, където това е възможно, на пирамидите и храмовете на Тиауанако предишния им облик. Освен това те са направили нови разкрития. Сам Понке Сангинес намерил например още една голяма монолитна статуя и разкрил цял по-рано неизвестен подземен храм.

Нека сега най-напред да видим всичко онова, което Понке Сангинес и неговите сътрудници вече са очистили в Тиауанако, което са върнали на първоначалното му място. Нека да се разходим през този град, защото в неговите храмове, в лицата на неговите статуи ни очакват още много други въпроси.

РАЗХОДКА ПРЕЗ ТИАУАНАКО

Още при първата си разходка през Тиауанако обикновеният посетител ще бъде особено развълнуван. И то с пълно право. Огромните каменни блокове — най-големият тежи 131 000 кг, — прочутите грамадни древни статуи, в които едни виждат владетели, а други богове на този град, също така прочутата монолитна „Слънчева врата“ и по-малко популярните ѝ братя и сестри — например „Лунната врата“, земните пирамиди, полусъборените палати . . . , и то всичко тук, на тъжното безлесно боливийско Алтиплано, за което един от най-добрите познавачи на перуанското минало, професор Джон Алдън Масън, е казал, че това е последното място на земното кълбо, където би могъл да очаква, че ще намери такова изненадващо богато археологическо находище. Друг автор — боливийският професор Мариано Баптиста — отбелязва твърде уместно, че това, с което се различава Тиауанако от другите сравними градове, чиито поклонници са археолозите и историците — като например египетския Абу Симбел, ливанския Баалбек, или за да останем в близост до този индиански град — перуанския Саксауаман — това именно е средата, в която Тиауанако е разположен. Тази своеобразна меланхолична атмосфера на боливийското Алтиплано, с право наричано Тибет на Новия свят.

Тиауанако, по-точно казано това, което се е запазило от него до наши дни, се състои от няколко главни обекта. Най-добре реконструираната част на града образува така наречената Каласасая — площад, може би някога палата с приблизително квадратна основна проекция (с размерите 126,20×177,50 м). Обиколен е от редица неправилни монолитни стълбове, които са били така тежки, че крадците на камъни не са могли да ги изнесат оттук. И вътрешният двор на Каласасая, заемащ около една трета от площта на целия този обект, е бил почти напълно обновен.

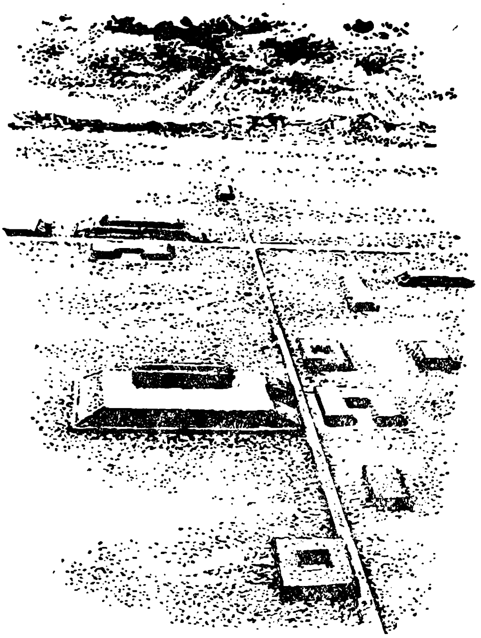

Приблизително така е изглеждало Тиауанако, изглед от изток

Касае се за така наречен снижéн двор, т. е. дворът е разположен по-ниско от околната площ. Минавайки през монументално стълбище с шест стъпала и голяма каменна порта, се стига до вътрешната част на Каласасая. Този обект от Тиауанако, наричан понякога — кой знае защо—„съдебна палата“, е описан вече от един от първите перуански хронисти, испанеца Киеза де Леон. Той говори за „патио“, значи вътрешен двор на Каласасая, и за граничеща със стряха покрита зала, която е имала „големи портали и прозорци“. Тази зала Киеза де Леон е сравнявал дори с много по-младия прочут златен „Храм на Слънцето“ в Куско. Но и каменната Каласасая от Тиауанако е била украсена със скъпоценен метал. В стените на Каласасая били забити златни пирони, с които някога са били придържани медните и бронзовите плоскости, покривали каменните стени на сградата.

Във вътрешната част на Каласасая не твърде отдавна е била намерена една от прочутите статуи от Тиауанако. Днес тя е наречена на откривателя си Монолито Понке. Високият три метра Монолито Понке е останал и днес още там, където е стоял някога — във вътрешната част на Каласасая. Друга каменна находка, свързана с Каласасая — и то твърде невероятна, — е открил друг боливиец, Едгар Ибара Грасо, занимаващ се с Тиауанако. Той намерил в друг тамошен обект палатата Кантайила. Според разбирането на Ибара един от обработените каменни блокове на палатата представлява точно копие, истински макет на Каласасая.

Това би означавало, че проектантите на Каласасая не са изразявали представите си за предстоящия строеж във вид на планове и чертежи, а са изработвали многократно умален точен макет от същия материал, който са употребявали — твърдия камък.

В близост с Каласасая откривателят на споменатия монолит, Карлос Понке Сангинес, намерил забележителна, до средата на XX в. напълно неизвестна светиня на Тиауанако — така наречения „полуподземен или полупотопен храм". Следователно и тази светиня — както показва името, което са ѝ дали археолозите днес — сочи, че е била изградена под равнището на околния терен. То е било изградено на 170 см в земята. Целият „полуподземен храм" на Тиауанако заема площ от 742,5 м^2. На мястото, където по-късно Сангинес разкрил тази светиня, от друг изследовател на Тиауанако — археолога Уендъл Бенет, била намерена през 1932 г. огромна статуя от розов камък, която днес носи името на своя откривател. Двуметровият фундамент на монументалната фигура първоначално очевидно е бил вграден в основата на храма.

Целият Монолито Бенет е висок повече от 7,25 м. Главата на статуята е покрита с нещо като тюрбан или лента за челото. Очите гледат право напред, изглежда като че ли от тях непрекъснато текат сълзи. Ръцете са сложени на гърдите. В едната ръка държи типичния за Тиауанако съд „керо", а в другата държи явно индиански обреден тромпет от мида („пututу", както се нарича днес в Боливия). Широк колан е опасал тялото.

В близост до огромния Монолито Бенет е намерена друга, по-малка мъжка статуя, брадата на която е украсена с косми, нещо иначе така необичайно за индианците. А именно тази и редица други каменни брадати фигури от Тиауанако започнали скоро да причиняват главоболие на изследователите. В югозападния ъгъл на Каласасая стои още една от прочутите статуи на Тиауанако, наречена от днешните боливийци „Ел Фрай" — монахът.

В съседство с Каласасая са запазени жалките останки от друга сграда, тежко повредената от каменотрошачките „Палата на саркофазите". Изглежда, че тя се е състояла от редица жилищни помещения и зали, изградени около вътрешен двор. Друга постройка на Тиауанако е вече упоменатата палата Кантайтла.

Южно от централно разположената Каласасая се издига прочутата пирамида Акапана. Тъй като археологическото изследване на Тиауанако до започване дейността на Понке е било недостатъчно, важната за археологията Акапана също така не е била изследвана, както би трябвало. Ето защо учените и до ден днешен не са напълно единни за какво в същност е служила тази сграда и как е била създадена. Едните предполагат, че тази земна пирамида е била изкуствено изградена, други, повечето, са на мнение, че се касае за изграден от човешка ръка хълм, на чийто връх може би някога е стоял индиански храм, или според трети е място

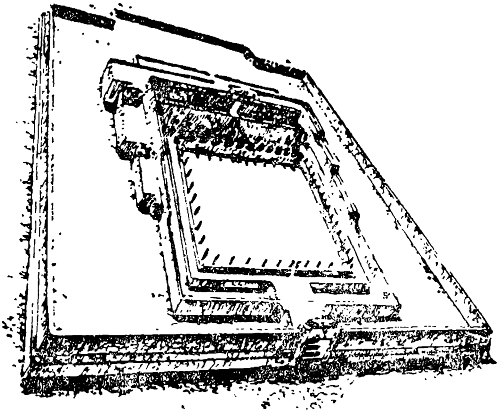

Така е изглеждала може би Каласасая погледнато от Тиауанако

за жертвоприношения. Някои пък мислят, че на върха на Акапана първоначално е стояло военно съоръжение, главната крепост на Тиауанако. На върха на пирамидата е запазен малък воден резервоар, явно изкуствено изградено езерце, насочено точно на изток. И това точно ориентиране говори за изкуствения произход на езерцето на Акапана.

От върха на пирамидата се разкрива изглед към разположените обекти извън същинския център на загадъчния град. Най-важният от тях лежи от другата страна на получилата такава жалка известност „Железница на напредъка“, минаваща варварски през древния индиански град. Касае се пак за терасовидно изграден строеж, наречен Пума Пунку, дословно „пума-врата“. В същност не става дума за никаква врата, макар че около Пума Пунку са били също запазени три големи каменни врати. Понеже Пума Пунку и по-специално неговите основи са били изградени от огромни, често повече от сто тона тежки блокове от андезит и сив трахит, тези каменни гиганти са останали запазени до наши дни.

Отделните каменни блокове на Пума Пунку първоначално са били свързани помежду си с някакви бронзови „скоби“. Блоковете на Пума Пунку са направо майсторски изработени и говорят за съвършеното умение на строителите на Тиауанако. На върха на Пума Пунку, изглежда, някога също е била изградена светиня или място за жертвоприношения. Целият обект е бил ограден от двойна стена. Десет врати и странни огромни каменни седалки допълват комплекса на Пума Пунку.

Относно стените, ограждащи Пума Пунку, някои изследователи са намерили изненадващо обяснение: през немного далечно геологично време, когато славата на Тиауанако е блестяла наймного, нивото на водите на Титикака, „Слънчевото езеро“, уж е било с 34 м по-високо, отколкото днес. Следователно езерото тогава е било много по-голямо и е стигало до самия Тиауанако и

По мнение на някои археолози така е изглеждала пирамидата Акапана от Тиауанако

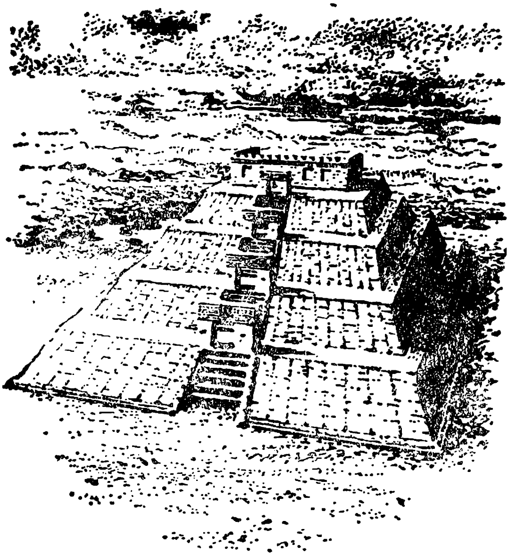

градът е бил разположен на брега на това вътрешно море на Андите. А не е изключено, че именно тази оградена от стени част на града през онова време е била пристанище на Тиауанако. И именно оттам са тръгвали мисионерите на тиауанакската религия, търговците, а положително и бойците към далечните си пътувания. Пак тук са хвърляли котва лодките на вярващите, които в тази „Мека на Андите“ били привличани от култа към главното божество на Тиауанако.

Култът към главното божество? Покланяли ли са се изобщо строителите на този индиански град на такъв един-единствен най-висш бог? Това, разбира се, е твърде съществен въпрос. Независимо от това, дали отговорът ще бъде положителен или отрицателен, най-напред би трябвало да се опитаме да намерим в Тиауанако следите на такъв култ, да намерим възможното подобие на този предполагаем най-висш бог на древните планински индианци. Тиауанако наистина ни е запазил — както изглежда — неговия образ. Именно портрета на това главно божество украсява по всяка вероятност най-известния от каменните паметници на Тиауанако—прочутата в цял свят „Слънчева врата“ (Инти Пунку).

Така често упоменаваната Слънчева врата се намира в северозападната част на Каласасая. Издялана е от един-единствен, сто тона тежък андезитен блок, широк около 3,75 м и висок 3 м. Горната част на източната страна на „Слънчевата врата“ е украсена с богат релеф. В централната част на този релеф се намира не твърде голяма човешка фигура с несъразмерно голяма глава, над която излиза нещо като ореол. Този ореол се състои от двадесет и четири лъча, някои от които завършват с глава на ягуар

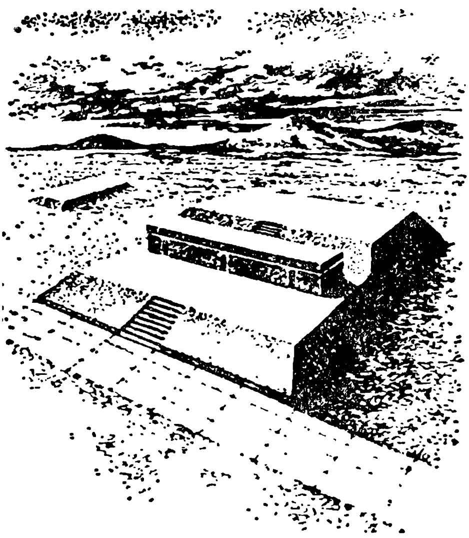

Реконструкция на терасовидния строеж Пуна Пунку в Тиауанако

(ягуарът тук символизира, изглежда, божеството на Луната), други лъчи пък завършват с глава на пума. От двете очи на фигурата се рони сякаш нестихващ поток сълзи. С това, изглежда, е трябвало да се изразява, че този могъщ бог е давал на земята дъжд, влага, обезпечавал е урожая на индианските ниви. В двете си ръце този странен светец държи големи скиптри, завършващи този път с глави на кондори. Върху дрехата на това централно божество от фриза на „Слънчевата врата" се виждат 48 по-малки фигури — крилати сфинксове, получовеци, полуптици. Всички тези „придружители" на централното божество държат в ръце пак същите скиптри. Над същинския отвор на „Слънчевата врата" се намира още един подобен на меандър орнамент, в който са вградени човешки лица. Този от художествена гледна точка доста сполучливо решен меандър е далече не толкова важен, както онзи централен релеф и преди всичко централната му фигура.

Кой е в същност този човек-бог от „Слънчевата врата"? Първото обяснение, което е най-понятно за тази страна от индианските империи, където небесните тела и особено най-важното от тях — златното слънце, дарител на живота — е било обожавано, е: да, това е изображението на бога на Слънцето. А онези по-малки фигури на хора-птици, обкръжаващи централната фигура на фриза, трябва да са символизирали — според това тълкуване — другите звезди, обръщащи взор към своя небесен владетел. Други изследователи са искали да виждат в този релеф стар календар на Тиауанако, слънчев или лунен календар. Централната фигура от Слънчевата врата също така е била свързвана с предпо-

Най-известният паметник на Тиауанико — световно известната, изработена от един-единствен андезитен блок Слънчева врата. Общ изглед

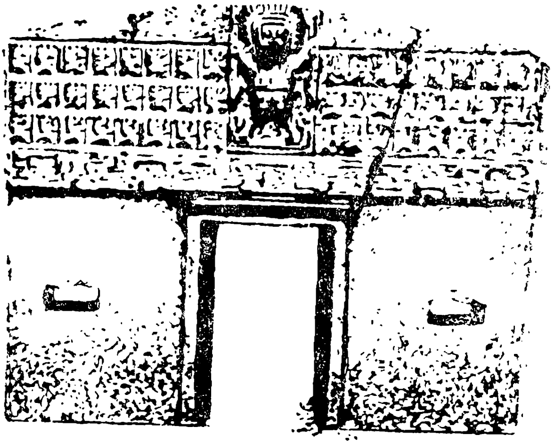

лагаем, обаче недоказан Тиауанако-култ към друго небесно тяло, към планетата Венера.

Днес по-голямата част от учените, занимаващи се с Тиауанако, са единни поне в това, че на този релеф се вижда наистина главният бог на хората от Тиауанако и че тези индианци очевидно са познавали само един-единствен главен бог, поставен над всички останали богове, почитан в този град както от жителите, така и от владетелите. Жителите и владетелите на Тиауанако досега за нас са били безименни. Бил ли е тогава и богът, когото виждаме върху „Слънчевата врата“, без име? По никакъв начин. Някои познавачи на перуанската история са на мнение, че истинското му име е било Виракоча, или както се нарича с цялото име Кон Тики Виракоча.

С култа на Виракоча — сътворителя на света, първите испанци са се срещнали още при инките, които са оставили дори стихотворения в негова чест, написани в древно Перу.

Следващата ода към Виракоча е пример за това, с каква преданост е бил обожаван този бог-сътворител в древно Перу (Кечуа-лирика — страница 12 . . .).

О, Виракоча. Ти, който нямаш равен
на никого и никъде в границите на този свят.
Ти сътвори човека, дари го с битие и мисъл.
Ти каза: да бъде мъжът!
Ти каза: да бъде жената!
Сам Ти ги направи,
Ти им даде живота.
О, пази ги, Ти, който си ги сътворил.
Нека живеят незастрашени и без мъки
и също в мир!
Къде си, Виракоча?
Високо ли си в небето или дълбоко долу?
В буреносните ли облаци се криеш
или в тътена на гърма?

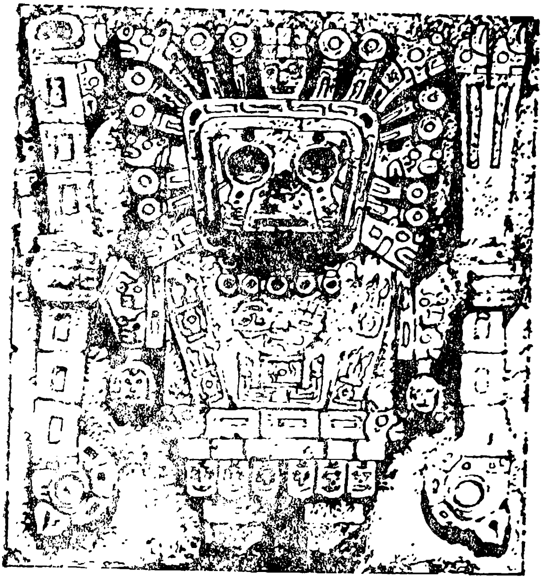

Централната фигура от Слънчевата врата в Тиауанако

Изслушай ме! Отговори ми!
Чуй моите молби, о, Виракоча!
Дари ни с дълъг живот!
Закриляй ни с ръката си!
Приеми нашите дарове и пожертвувания
Където и да бъдеш,
о, Виракоча!

Първите испански хронисти в Перу не са записвали само стихотворения и молитви за великия Виракоча. Те са записвали тук за него повече митове, отколкото в който и да е друг прединкски град. В тях те разказват за този най-голям бог, за прекрасния му град Тиауанако (който, разбира се, още далеч преди идването на испанците е бил вече мъртъв град) и за Титикака, „Слънчевото езеро“, което в тези предания играе също голяма роля.

Отделните версии на древноперуанските митове за Виракоча и Тиауанако в много неща се различават. В едно обаче те са единни, че в началото на света, през времето на вечния мрак, богът Кон Тики Виракоча е излязъл от водите на езерото Титикака, основал е Тиауанако и след това се заселил там. В стените на град Тиауанако Кон Тики Виракоча е създал Слънцето и му е наредил да изминава всеки ден този път по небето, който минава и до днес. В Тиауанако след това Кон Тики Виракоча е създал Луната и всички останали небесни тела. Накрая великият бог е създал в Тиауанако — разбира се от камък — някакви модели на хора — мъже и жени. Тези бъдещи хора божественият съзидател разпращал — винаги по двама, мъж и жена — във всички краища на

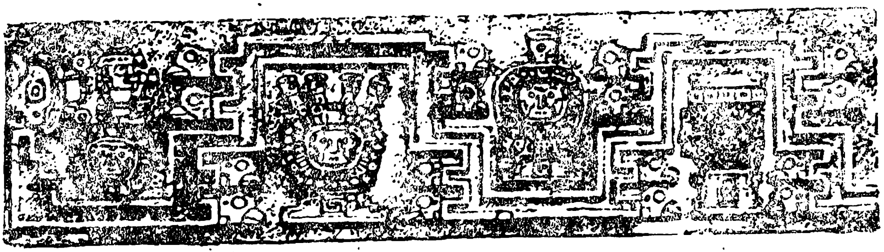

Подобен на меандър фриз от Слънчевата врата в Тиауанако

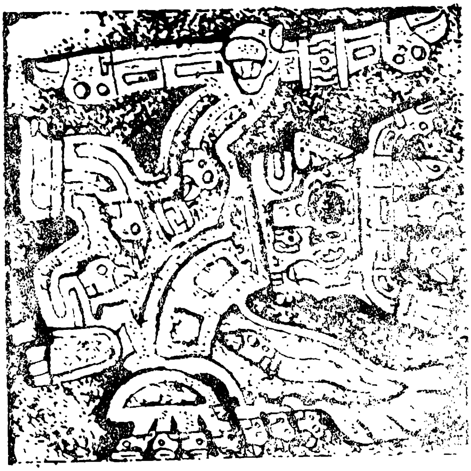

Един от четиридесет и осемте придружители на главната фигура от релефа върху Слънчевата врата

Перу и им наредил къде, в коя пещера или при кой извор, край коя перуанска река или от коя перуанска скала да излязат на бял свят. Така сътворените в Тиауанако каменни предци на хората, произлезли от ръцете на великия Кон Тики Виракоча, индианците нарекли също Виракоча.

Така приблизително в груби черти звучи по-съществената част от преданието за Виракоча, за светия град Тиауанако и за сътворението на човечеството, което „трябва да е станало“ в този град. Митичните предания, разказващи за Виракоча и Тиауанако, както вече бе казано, се различават в подробностите съществено помежду си. Много от тях са били записани — още от онзи споменат на друго място Киеза де Леон — кратко време след заробването от испанците, но все пак доста по-късно от онова време, когато Тиауанако бил вече напуснат от първоначалните си жители. След като навсякъде около неговите развалини били заселени предците на днешните аймара и след като най-голямата от индианските империи в Перу — империята на инките, подчинила и народа на аймара под своята власт.

ЗАВЕТЪТ НА БЕЛИЯ БОГ?

Кон Тики Виракоча, богът от Тиауанако, не оставя да спят спокойно и съвременните изследователи. Неговото име отново припомни на цял свят смелият норвежки мореплавател Тур Хейердал със своята експедиция Кон Тики, на която даде името на Виракоча и чийто лик беше поставен върху платното на неговия сал. Който е посетил едноименния „Музей Кон-Тики" в норвежкия град Осло, той знае, че платното от балсовия сал на Хейердал, което се пази тук, е украсено с лика на бог от Тиауанако, копиран от норвежкия мореплавател от една от монолитните статуи в този индиански град.

За Хейердал градът на Виракоча, Тиауанако, е най-забележителната археологическа местност в Южна Америка. Особено монументалните статуи в този древен загадъчен град са очаровали учения. Тъй като по време на първото си пътуване до Океания Хейердал забелязал, че и на някои полинезийски острови, по-специално на Великденския остров, са запазени такива огромни статуи, наречени „моаи", той започнал да търси — а по негово мнение е намерил — още многобройни сходства между Тиауанако и изобщо древно Перу и културата на жителите в Полинезия. Така постепенно Хейердал идва до твърдото убеждение, че Тиауанако е делото, заветът на белите брадати хора. Тук той се позовава на ненапълно ясни сведения на някои инки, предадени от първите испански хронисти на Перу: „Инките разказвали на испанците, че огромните паметници, стоящи така самотни в този край, били направени от раса на бели богове, които живели тук, преди още самите инки да завземат властта. Тези изчезнали строители били представяни като мъдри и миролюбиви учители, които някога са дошли от север и са научили първобитните предци на инките на строително изкуство и обработване на земята, а също на някои нрави и обичаи. Те не приличали на останалите индианци, защото имали бяла кожа и дълги бради, а освен това били по-високи от инките. Накрая те напуснали Перу така ненадейно, както дошли. Инките сами поели властта в страната, а белите учители изчезнали завинаги от южноамериканското крайбрежие по посока на запад, пряко през Тихия океан."

Хейердал е следял дирите на тези мними бели изселници от Тиауанако в същност още преди да е започнал да ги търси. Първата му тогава все още природонаучна експедиция довела норвежкия учен (още преди Втората световна война) на изолираните Маркизки острови, по-специално на прекрасния остров Фату Хива. Тук младият Хейердал се сприятелил между другото и със стар островитянин на име Теи Тетуа, последния потомък на вече изчезналата група най-стари обитатели от източното крайбрежие на Фату Хива. Теи Тетуа разказал на Хейердал, че предците му били доплували на Маркизките острови от изток. И тези най-стари предци на Теи Тетуа били доведени на остров Фату Хива от главатар и бог на име Тики. За да търси следите на този Тики, Тур Хейердал се отправил — през следвоенните години — в Тиауанако, където наистина някога са се покланяли на бог с подобно име. И след като този обзет от изследователска страст норвежец (който оставил природните науки и посветил целия си живот на археологията, на древното мореплаване и на въпросите за посоката на пътя на изчезналите култури и цивилизации) намерил в Тиауанако наистина бог с подобно име, който уж обожавали предците на Теи Тетуа на Маркизките острови, той започнал да търси в древните хроники и участта му. Също така той се замислил върху причините, които са могли да принудят Кон Тики Виракоча да напусне прекрасния си каменен град в Андите.

Но да дадем думата отново на самия Хейердал и на неговото тълкуване на древните източници: „Първоначалното име на бога на слънцето Виракоча, очевидно по-често използувано през древните времена в Перу, е било Кон-Тики или Ийа-Тики. Тики означава слънце или жар. В легендите на инките Кон-Тики е бил върховният жрец и владетел на легендарните мъже, оставили след себе си огромните развалини на брега на езерото Титикака. Легендата по-нататък разказва, че Кон-Тики бил нападнат от главатар на име Кари, дошъл от долината Кокимбо. В битка на остров в езерото Титикака тайнствените бели и брадати мъже били разбити, само Кон-Тики и най-близките му другари могли да се избавят и стигнали по-късно на крайбрежието, откъдето накрая изчезнали на запад през морето."

За да провери дали Кон Тики Виракоча, обожаваният по-късно вожд на Тиауанако, е могъл да извърши такова далечно морско плаване от Америка до Океания, от Андите до полинезийските острови, Тур Хейердал построил от лекото, но устойчиво южноамериканско балсово дърво сал, подобен на онези, които са били използувани от предколумбовите жители на Перу.

Той го нарекъл на името на обожавания в Тиауанако бог и извършил смелото начинание да преплува Тихия океан, за да докаже, че хората на Виракоча са могли да посетят и да заселят островите в Тихия океан, като пренесат и тук своята удивителна култура.

След стодневно пътуване от брега на Перу салът с името на бога от Тиауанако наистина доплувал до една от островните групи на Полинезия — Туамото. При друга негова експедиция — до Великденския остров, на полинезийски Рапа Нуи, смелият норвежец отново се е занимал с проблематиката за връзките между Тиауанако и Рапа Нуи, връзките между древно Перу и Полинезия. Съображенията на Хейердал, та и дори смелото му преплуване на Тихи океан върху балсовия сал не можаха да убедят учените в това, че жителите и културите на Полинезия са дошли от древно Перу и по-точно от Тиауанако.

И авторът на тази книга е на мнение, че са прави по-скоро онези, които търсят произхода на полинезийските култури и на полинезийците в Азия, в Индонезия, а не от другата страна на Тихи океан.

Бил ли е действително някъде обожаван Виракоча? Това е било само тук, в Тиауанако, в Перу. Всичко останало — едната съставна част от името му, Тики, известна и в Полинезия, големите каменни статуи, подобни на монолитите от Тиауанако, особено онези прочути „моаи“ на Великденския остров — това всичко вероятно са само случайни измамни съвпадения, каквито така често се срещат в историята на човешките култури.

Във връзка с достойното за възхищение пътуване на Хейердал със сал през Тихи океан, с неговата експедиция, чиито корени водят пряко в този град на боливийското Алтиплано, някои хора отново обърнали вниманието си върху друга част от сведенията за древното Тиауанако, записани през XVI в. от прилежния Киеза де Леон по времето на тогавашните индианци в боливийското плато. Испанският хронист съобщава, че тамошните жители му разказвали за хора с бяла кожа и големи бради. Тези легенди накарали самия Киеза де Леон да се замисли в своята „Кроника дел Перу“ за това, дали наистина тук на високото плато край езерото Титикака не са идвали такива брадати бели хора от неизвестен произход, които „поради това, че са били много малко, докато местното население било многобройно, не са били избити във война“.

Разсъждения за светлокожи брадати обитатели, може би владетели или дори основоположници на Тиауанако, не са престанали да съществуват и след смъртта на онзи забележителен испански хронист на Перу. Напротив. Дори някои наши съвременници придават на тези предания сериозно значение и ги сравняват с подобни митове, произхождащи от други краища, където са цъфтели древноамерикански цивилизации — с мексиканските легенди за бял, дошъл уж от другия бряг на морето Кецалкоатъл, с легендите на чибча, на муиска — онези носители на високо развита индианска култура в древна Колумбия — за един бог с бяла кожа на име Бочика, който уж донесъл на своите индианци всички придобивки на знанието. Затова не трябва да ни учудва, че са били търсени сходства в представите за Кецалкоатъл, Бочика и древноперуанския Виракоча. А мнозина направо се запитвали: „Бил ли е Кон Тики Виракоча от Тиауанако също някакъв „бял бог“? „Или може би той е бил водач на група цивилизовани бели хора, донесли цивилизацията, светлината на знанието в Алтиплано, в Андите? Бил ли е това човек с бяла кожа, който по-късно бил обожаван и признаван за главен бог в Тиауанако през времето на разцвета не само на града, но и на цяло Перу? Тези, които си задават именно така въпроса, и онези, които и до днес вярват в белия дарител на цивилизация, трябва естествено да се запитат още откъде са дошли тези брадати хора със светла кожа и — според някои — дори с руси или рижи коси. Може би оттам, където живеят хора с бяла кожа и руси коси — следователно от европейския Север?

Въпросите, зададени чрез живата легенда за белите жители на града на Андите, няколко „брадати“ статуи в Тиауанако и в същност не твърде точните легенди на местните индианци за бели брадати хора, все още не стихват. Дори днес, четиристотин години след като Киеза де Леон написа в своята книга всичко, което тогавашните обитатели на Алтиплано са му разказвали.

Учените, разбира се, отдавна са доказали, че и Тиауанако, както и останалите индиански градове в Перу, се е развивало постепенно — от местен произход и от собствено индианско хрумване. Но понеже до днес те все още не са в състояние да посочат името на най-старите създатели на града, теорията за белите основоположници на града продължава упорито да съществува. В отделните версии обикновено първото място на най-високопоставения между тези бели хора с дълги бради се присъжда на легендарния Кон Тики Виракоча. Мнозина от учените, застъпващи подобни теории за древно Тиауанако, сочат преди всичко норманите, често конкретно викингите за загадъчните бели създатели на древноперуанския град, за руситe носители на цивилизацията в Андите. На създателите на великолепния град Тиауанако накрая се отрежда място и в „труд“, който на пръв поглед има твърде малко общо с древно Перу — а именно нацисткия наръчник „Светоглед на член на СА“!*

Древната, преди всичко най-старата история на прекрасния боливийски град следователно е събуждала и продължава да събужда най-различни представи. Според едни този град е бил основан от бели пришълци от Европа, според други хората са напуснали Тиауанако, за да разнесат семето на тяхната култура, за да заселят Рапа Нуи и други отдалечени острови на Полинезия. Онези острови, където и до днес към небето се извисяват подобни статуи като в Тиауанако. Според обратна, доста чудата версия всичко е било другояче. Тиауанако някога лежал там, на Тихи океан, и при страшен катаклизъм — огромна природна катастрофа, бил изхвърлен със страшна сила от океана, както камъкът от прашката на Давид. След това уж целият този къс Полинезия с всичко, с хората и статуите, прелетял във въздуха и паднал там, високо горе в Андите, отново на земята!

---

* Die Weltanschauung des SA-Mannes“.

Култът към мнимия бял бог — към Виракоча от Тиауанако — е събудил вниманието и на онези, вярващи в други, въздушни пътешествия вместо това фантастично преместване от Океания до Америка. Така писателите Пауелс и Бергие в книгата си „Връщането на чародейците“ обръщат внимание също върху Тиауанако, а заедно с него и върху Великденския остров, и разискват дали този град не е дело или завет от посещението или влиянието на носители на извънземни цивилизации. Не е за учудване, че тук, в Тиауанако, в боливийското високо плато, този Тибет на Америка, където наистина е така близко до звездите и така далече от хората, много автори в нашия век на космически възможности смятат за възможно приземяването на извънземни космонавти в този град или в тази област. Най-известният между тези автори, швейцарският писател Ерих фон Деникен, се пита относно загадката около Тиауанако: „Каква тайна крият пред нас развалините на този град? Какво послание от други светове чака във високото боливийско плато своето разгадаване? Няма задоволително обяснение нито за началото, нито за края на тази култура. . .“ И така, Тиауанако и неговите създатели играят немалка роля и в най-смелите хипотези от наши дни, в разискванията за възможни контакти на земните жители с жители от други светове. Тиауанако, този град, създателите на който — в това няма съмнение,— както носителите на почти всички останали култури в древно Перу са обръщали тъй често взор към звездите, и то не само за да ги наблюдават, да проучват законите на тяхното движение, законите на времето, но и преди всичко, за да ги обожават. Съдбините на Тиауанако са били свързани повече със съдбините на космоса, с небесните тела, отколкото с който и да е друг археологически център в Америка. През първата четвърт на нашия век заслуга за това има друг фантаст — австриецът Ханс Хьорбигер. Неговите схващания, образуващи цял комплекс от така наречената „Глациална космогония“*, по онова време са се радвали на доста широка популярност.

Ханс Хьорбигер е разработил своеобразна теория за съдбата на нашата планета, а също така на нейните луни. На нейните луни?! В края на краищата не е ли светела на небето винаги само една луна? Според него не е било така. В продължение на времето Земята постепенно е имала редица луни. Това уж са били малки планети, които първоначално са се движили по траектории между Марс и нашата Земя. Вследствие на земното притегляне те са били привлечени и са получили кръгова траектория около нашата планета, към която са се приближавали все повече, докато накрая са падали върху повърхността на Земята. Всяка от тези идващи от космоса катастрофи е унищожавала и съществуващата тогава на земята култура.

---

* Hanns Hörbiger, „Welteislehre“ — Glazialkosmogonie.

В учението за „Глациална космогония" на Хьорбигер Тиауанако играе важна роля. Според онзи споменат вече Х. С. Белами, верен последовател на Хьорбигер, и нашата светеща на нощното небе Луна преди няколко десетки хиляди години е имала друга траектория около Земята. Тя е обикаляла за 48 часа три пъти. Следователно тя трябва да е била много по-близо до повърхността на нашата планета, отколкото днес, и трябва да е станала причина водите на океана да са се натрупали в областта на екватора и да са наводнили разположената около екватора част на континентите.

Тиауанако, вероятно най-високо разположеният град в древна Америка, не е бил заливан от покачващите се води на океана. Градът и по-далечната му околност — остатък от континента — станали нещо като жизнено необходим остров, на който хората, обитавали Америка преди този „потоп", намерили убежище като средище, където „допотопната" култура е продължавала да цъфти. По-късно — уж преди 13 500 години — Луната се върнала на мястото си, равнището на водата спаднало. Само Тиауанако останал на първоначалното си място — високо в планините. И то не вече като „Ноев ковчег" за заплашените перуанци, а като най-високо разположено и най-важно културно средище на тяхната страна.

През следвоенните години голямата популярност на теорията на Хьорбигер постепенно намаля и отпадна, също така, както някога водите на този потоп, който уж заливал Америка. Само древният град Тиауанако, градът на високото плато в Андите, където — да го кажем още веднъж — е така близо до звездите и тъй далече от хората, ще предизвиква положително и в бъдеще подобни „звездни" въпроси. Това той е правел и в миналото.

КОЛКО Е СТАР „ВЕЧНИЯТ ГРАД“?

Едно от първоначалните собствени имена на Тиауанако, а може би по-скоро само допълнение към името — уж е било Вечният град. Но съществувал ли е Вечният град наистина открай време? Съществувал ли е действително още от сътворението на света? Наистина ли е бил създаден от Адамово семе като дело и по волята на библейския праотец на човечеството?

Съвременните учени отричат, разбира се, подобно нещо. Те вярват и твърдят, че градът, който уж се е наричал „Вечният“, е имал свое време, свой час на рождение, свое време на съществуване и свой час на смъртта. По този въпрос учените са вече единни. Много по-малко съгласие обаче има в отговорите кога в същност е бил създаден „Вечният град“, колко дълго е съществувал. И наистина въпросът за определяне времето на основаването, на разцвета и накрая на залеза на Тиауанако, културата на Тиауанако и може би и на империята Тиауанако занимава изследователите на древно Перу много повече, отколкото много други въпроси, поставяни пред тях от научния клон, който представляват. И да останем при истината — археолозите дълго време не са могли да дадат на този въпрос задоволителен, изчерпателен отговор, макар, и то най-вече през наши дни, че са го търсили с твърде модерни — понякога и твърде необичайни — технически средства. Така например в Тиауанако са започнали да се издирват скритите под повърхността на земята произведения на създателите на този мним Вечен град в Перу с помощта на цезиев магнитомер. Това е уред, с който може да се измерват колебанията в интензивността на магнитното поле над отделните точки на терена. С помощта на цезиевия магнитомер става възможно да се откриват скрити дълбоко в земята статуи, стели, основи на постройки и т. н.

Следите на миналото в Тиауанако днес учените не търсят вече само в областта на самия град, но и в по-далечната околност, понеже никак не е изключено първоначално Тиауанако да се е простирал на много по-широка площ от тази, върху която днес намираме развалините на града (така например на около 1000 м от Пума Пунку е била намерена още една Тиауанако-пирамида — Уила Пукара). Намерени са били и още по-отдалечени други, неотдавна открити развалини на постройки, които по всяка вероятност са принадлежали също към град Тиауанако.

Положително най-необикновеният начин, преди всичко обаче най-необикновеното средство при търсене миналото на Тиауанако е избрал известният френски океанограф Жак-Ив Кусто. Той започнал там горе, високо в планините, да използува подводници! Още по-рано под повърхността на езерото Титикака е работил аржентинският водолаз (и същевременно дипломат) Рамон Авейанеда. Там той намерил — а също и заснел — останките от няколко уж предколумбови индиански сгради. Жак-Ив Кусто се е изкушавал да види тези свързани с тиауанако-културата потопени останки на Авейанеда, както и да разгледа по-подробно евентуално още други забележителности на езерото Титикака. Ето защо той хвърлил в перуанското пристанище Матарани котвата на популярния си експедиционен кораб „Калипсо" и след това заедно със седемнадесет мъже и две малки подводници се отправил нагоре в планините на Перу.

Изследването на Кусто в езерото Титикака е трябвало същевременно да отговори на въпроса, дали има основание легендата, предавана вече стотици години между тамошните индианци, че двата прочути и свещени за индианците острова на езерото— „Слънчевият остров" и „Лунният остров" — са свързани под водата с тежка златна верига.

Екипажите на миниподводниците на Кусто, разбира се, не са могли да зърнат никаква свързваща „светите острови" златна верига. И останките от каменните сгради под повърхността на езерото не са могли да бъдат определени въз основа на постиженията на това „подводно изследване" като дело на тиауанако-културата или дори като развалини от много отдалечени „сателитни градове" на Тиауанако. И златните предмети, които според някои легенди уж са били хвърлени от предколумбовите индианци в езерото Титикака, са скрити може би още по-дълбоко — в недостъпните слоеве на езерната тиня. Хората на Кусто са извадили от езерото Титикака всичко на всичко само няколко съдове от Тиауанако. Така че изследването на най-високо разположеното езеро в Америка, на „светото езеро" на перуанските индианци с помощта на подводници обогатило участниците само с още едно приключение под водата, този път на височина 3800 м над морското равнище. Спускането не е допринесло с никакви нови познания, които да се използуват за изясняване действителната възраст и времето на основаването на Вечния град в Перу.

И в този случай най-положителното, най-ефикасното помощно средство на археолозите остава модерният метод за определяне възрастта на органични останки с радиоактивен въглерод (C_{14}) — от 63 данни, получени досега от Боливия, повече от половината — точно 33 — са именно оттам, от Тиауанако. Показанията от измерванията с този радиоактивен въглерод (C_{14}) са позволили на колумбийския учен Понке Сангинес и на неговите сътрудници да определят като време на основополагане на града (първоначално само малко селище) третия век пр. н. е. (най-старата дата показва годината 237 пр. н. е.). Тези изследвания и измервания са дали възможност в развитието на Тиауанако да се определят пет последователни епохи, както и да се посочи в края на краищата времето, през което градът е бил напуснат — втората половина на XI в.

Следователно цели 1300 години Тиауанако е бил жив град. Времето на най-високия му разцвет е било в така наречената IV епоха (Тиауанако IV), започнала през VII в. от н. е. Тогава влиянието на Тиауанако вече се е разпростирало върху изобразителното изкуство и особено върху религиозните представи, в центъра на които явно се е намирало обожаването на онзи тайнствен бог от „Слънчевата врата“, и то върху твърде обширна област на Перу.

Професор Карлос Понке Сангинес въз основа на стотици и стотици археологически открития, получени от днешна Боливия, Перу и Чили, съставил цялостна карта на онази част на Андите, в която се срещаме с доказуеми следи от културата Тиауанако. Тази област на влияние на Тиауанако е стигнала през времето на най-големия му разцвет от 14 до 23° южна географска ширина и от 64 до 71° западна дължина. Тази територия е обхващала, изчислена с точност до километър, област от 275 236 км^2. От картата се вижда, че центърът на влияние на тиауанако-територията явно се е намирал първоначално при езерото Титикака, очевидно именно там, където е бил разположен градът на Виракоча.

Понке Сангинес също така успял да докаже в този на пръв поглед замайващ каменен лабиринт от развалини на загиналото Тиауанако отделни епохи на строително развитие — от създаването на малко селище до център на голяма империя, както някои учени мислят. След думата „империя“ засега трябва да поставим въпрос. Положително е обаче, че около първата половина на първото хилядолетие в Тиауанако се е образувала интелигентна и мощна влиятелна група, която е била в състояние да организира строителството на града и да довежда тук — на 4000 м надморско равнище — хиляди и хиляди работници, създавали дела, с които и древният Египет би се гордял.

Между Египет и Тиауанако има обаче известна разлика. Тези работници, създали с огромни усилия строежите в разположения високо в Андите град, положително не са били — сравнени със страната на Нил — роби на своите господари. Изглежда, че Тиауанако е бил построен от селяните на Алтиплано, които — поради тамошните климатични условия — са могли да обработват полетата си само четири месеца в годината, а през останалите осем месеца са изграждали с обединени усилия този свещен град. Този свръхчовешки тежък труд те вероятно не са считали за „принудителен“, а по-скоро като предана, разбираща се от само себе си служба в чест на боговете, може би именно на Виракоча, в чест на който може би е построен градът.

Това действително трябва да е било неимоверно тежък труд. Най-трудна без съмнение е била доставката на онези огромни, тежки над сто и повече тона блокове от каменоломните, отдалечени на шест, а понякога и на повече километри от мястото на строежа. За придвижване на онзи най-голям известен блок (това само като пример) са били необходими 3000 души! Какви ли въжета са били употребявани за това! И как те са съумели да поставят тези извънредно тежки и за днешните условия на работа (с машини) каменни блокове точно на мястото, което ръководството на строежа е определило? Как изобщо са ръководели тези строители и проектанти на Тиауанако работата на своите хиляди и хиляди работници? Подобно начинание е изисквало в истинския смисъл на думата държавна организация. И кой е изхранвал тези строителни работници, каменоделци и безброй „влекачи“ на камъни през време на престоя им в Тиауанако? Тези хора е трябвало редовно и добре да се хранят. Държавата на Тиауанако е трябвало вече заради тях да е имала изградена в града система на снабдяване с хранителни стоки, както и организация за тяхното складиране и за разпределянето им между работниците.

Източникът на това изхранване е бил вече установен. Учените са изчислили, че през времето на най-големия разцвет на този свещен град (през времето на така нареченото Тиауанако IV и V) земеделското производство на това на пръв поглед така негостоприемно боливийско Алтиплано е било достатъчно да изхранва не само самите производители, но че производството на всяко тамошно семейство е могло да изхранва още две други семейства, членовете на които сами не са обработвали нивите.

Принадената стойност, свръхпродукта от земеделското производство на Алтиплано са си присвоявали преди всичко властвуващите групи на Тиауанако, предимно обаче жреците. От това са живели и занаятчиите, и войската, и търговците на Тиауанако (находките в града свидетелстват за това, че градът е поддържал оживена търговия с околния свят. Внасяни са били например руди, които са били обработвани в града, както и обсидиан и подобни материали). Обстоятелството, че нивите на тамошните селяни са давали повече, отколкото производителите сами са могли да използуват, е позволило от продуктите, които селяните определено са давали като данък на владетелите на свещения град, да се изхранват и онези многобройни групи от работници, строителите на Тиауанако.

Ако жителите например на градове-държави на маите в древна Америка са се изхранвали предимно от царевицата, която селяните на тези държави са отглеждали, то Тиауанако е израснал буквално от картофи. Цяла редица видове картофи и подобни на картофите полски плодове, като например ока, родината на които са Андите и които тук виреят много добре — това в същност е била същинската основа на изхранването на Тиауанако. И действително от икономическа гледна точка културата Тиауанако може да бъде определена в истинския смисъл на думата като „картофена култура“. Освен това жителите на Тиауанако и околностите му са знаели още преди 2000 години да консервират картофите. Тези сушени, обезводнени картофи, тези своеобразни тиауанако-консерви — в Андите те днес се наричат „чуньо“ — са имали също голяма трайност.

В самия Тиауанако цъфтели и занаятите. Обитателите на града особено добре умеели да обработват метали. Така те са обработвали медта, която обаче се топи при значително висока температура. Местните индианци е трябвало следователно да изграждат най-напред пещи, в които е било възможно да се достигне такава температура. Жителите на Тиауанако са стигнали дори до откриването на бронза, сплав от мед и калай. В града също е било обработвано злато, а отчасти и сребро.

Качествено — което принадлежи вече към добрия тон на древноперуанските култури — е било текстилното производство на Тиауанако. Тъкачите са произвеждали един вид гоблени, по-късно особени панча*, украсени винаги с ред тъмни черти, които, както някои учени смятат, са били нещо като униформа на държавните служители. Хубава е и многоцветната керамика на Тиауанако, украсена със стилизирани изображения на животни и геометрични фигури, най-често триъгълници. Изглежда, че именно грънчарите от Тиауанако са създали онзи използуван по-късно в цяло Перу тип чаша, така нареченото „керо“ — съд с разширяващи се стени, с червен основен цвят, украсен с други цветове (например жълт или черен).

Находките на керамика от типа на тиауанако-керамика, както и текстилните изделия свидетелствуват най-добре за непрекъснатото разширяване влиянието на тази култура върху все по-голяма област от Перу. Но не всички тъкани или съдове са изработвани в Тиауанако. През последната четвърт от първото хилядолетие под влияние или по образец на Тиауанако в Андите са били създадени и други центрове на тази култура, между които големият перуански град Уари, както изглежда, е бил най-значителен.

---

* Вид наметало, квадратен плат с отвор за надяване през главата, носено в южноамериканските страни предимно от индианците. Бел. пр.

Влиянието на Тиауанако, неговото изкуство и преди всичко религиозните му разбирания са се чувствували върху все по-голяма област на Перу. И археолозите още от времето на Макс Уле намират все нови следи от влиянието на този град из цялата територия на Перу. Влиянието на този град? Това в същност не е съвсем правилно. Вавилон не би бил нищо без вавилонците. И Рим, „Вечният град“ в Европа, не би бил нищо без римляните. Също така и загадъчният „Вечен град“ на Америка — Тиауанако, не би бил нищо без тиауанако-индианците.

Строителите на европейския Вечен град — Рим, познаваме. Познаваме ли обаче и строителите на Вечния град на Америка — създателите, основоположниците на Тиауанако?

Но това е вече въпрос, който ще ни съпровожда в по-нататъшния ни път по следите на изчезналите индиански империи на Перу.

ХОРА
С ЧЕРНА КРЪВ

Търсенето на създателите, на основателите на Вечния град на Перу е, изглежда — но така е само на пръв поглед — не много трудна задача. За разлика от някои други области на Америка знаем доста точно кои народи са обитавали Алтиплано — областта на Средните Анди, по време на идването на белите (а далеч и преди това).

Всички хронисти единодушно говорят — нещо доста рядко в историята на предколумбова Америка — за „три основни народа на Андите", за „три основни езика на планинско Перу". Първо място заемат кечуа, строителите на империята на инките — най-голямата индианска държава в историята на древна Америка. И езикът им — кечуа — е бил „най-големият". По времето, когато първите европейци са дошли в Перу, а дори и днес, езикът кечуа е бил и е най-разширен местен език в цяла Америка. Следващият, на второ място, език между „основните езици на планинско Перу" — аймара — запазва и в наши дни второто място между индианските езици в целия американски континент.

Докато аймара и кечуа се говорят и днес още от милиони индианци в Андите, езикът пукина — третият от онези „основни езици на планинско Перу" — е почти напълно изчезнал. Означава ли това, че и онези, които са говорили пукина или езиците пукина — ако е имало повече, — са също тъй безследно изчезнали? Изглежда, че не е така. Предполага се, че към пукина са се числели може би най-интересните индианци на Андите — уру. Това е малка група хора, на път да изчезнат, които — и това е най-интересното — решително отказват да бъдат считани за хора.

Авторът на тази книга е посещавал тези странни „нечовешки" индианци на езерото Титикака, и то в перуанската му част. На езерото? Да, направо по водната шир на езерото. Защото тези индианци, които не искат да споделят като останалите жители на Перу общото име „хора“, отказват също да живеят заедно с останалите жители на Андите. И така уру живеят противно на всички други открай време, докъдето стига паметта на перуанците, върху водната шир на свещеното езеро в Андите. И тъй като тези индианци — не както някога Христос — не са били в състояние да ходят по водното огледало, те са били принудени найнапред да изнамерят начин, как да превърнат неприветливата повърхност на водата в своя родина. Затова те са си изработили — пак от незапомнени времена — някакви плаващи острови, изплетени между другото от езерната тръстика тотора. Върху тези острови те строят — пак от тотора — своите ниски хижи, и от тотора правят прочутите си тесни, стройни лодки. На тези изкуствени острови уру се раждат, прекарват живота си и тук, в езерото Титикака, умират. Цялата храна им дава езерото — риба и водни птици. С живеещите по крайбрежието на езерото селяните разменят срещу риба земеделски произведения. Размяната става по пазарищата, които се посещават изключително от уружени. Мъжете не стъпват, или поне доскоро не са стъпвали на брега на езерото, за да се срещнат с останалите индианци.

Жителите на плаващите острови, които сами отричат да са хора, не живеят само на езерото Титикака — в областта на перуанския град Пуно, където авторът на тази книга се срещна с тях, но и по други места в боливийската и перуанската част на езерото. Те са се заселили и върху друго езеро на Андите, езерото Поопо.

Днешните уру са доказателствени остатъци от онази многобройна група прастари обитатели на областта на Андите, които явно някога са заселвали несравнимо по-голяма област. Доказано е, че техни родствени групи са живели в онези прастари времена дори по крайбрежието на Тихи океан. За някогашното им съществуване припомнят в Перу, Боливия, Чили и в Северозападна Аржентина редица географски наименования. Може би някога уру (по разбиране на някои учени) са властвували над цялата средна област на Андите. Но след това пристигнали нови вълни от пришълци, които подчинили тези най-стари жители на Перу и постепенно ги изтласквали от всички места на сушата, така че на уру останало само единственото място за спасение, единствената родина — водната повърхност на езерото.

Всичко това се е случило много отдавна. И при самите уру в преданията им са се запазили само неточни спомени за онова преселване до езерото Титикака. Странното обаче е, че в тези спомени за миналото, в тези легенди на уру — обитателите на водната повърхност — твърде важна роля играе каменният град, очевидно Тиауанако.

Така че истинската история на уру ще остане завинаги скрита за нас. Испанските хронисти са обърнали внимание само на последните от онези „основни народи на Перу“ — на инките, на кечуа. Мисионерите са се интересували и за многобройните аймара. В предколумбово време и още по-късно — през колониалния период, та дори още до средата на XX в. уру са се намирали съвсем на края на хоризонта, всички са ги презирали, никой не е искал да ги посещава, никой не им обръщал внимание. Дори използуваното днес име уру, което другите перуански индианци са им дали, е обидна дума. Уру (които през XX в. все повече изоставят матерния си език и навсякъде приемат езика аймара) сами се наричат кот-сун, дословно „езерни жители“.

И кот-сун са направили, както се казва в пословицата, от „неволята необходимост“. Те са били изключени от обществото на останалите обитатели на Алтиплано. Изгонени били в блатата и езерата и после в студените води на езерото. В легендите си те го предават като свое собствено решение. Прокудата от света на хората те приемат като небесен дар. Като доказателство за изключителното им място спрямо останалите създания, наречени хора; в действителност обаче въпреки външната прилика те са съвсем други творения в сравнение с уру.

Френският етнолог Жан Вейар, живял по-продължително време между уру от който и да е друг учен в наше време, отбелязва как тези индианци сами характеризират себе си: „Ние сме други, ние сме обитатели на езерото — кот-сун, ние не сме хора. Ние сме били тук по-рано от инките, още преди небесният отец Татиу́ да е сътворил хората — аймара, кечуа, белите. Ние сме били тук дори преди това, преди Слънцето да е започнало да озарява Земята. . . Още тогава, когато Земята е била в полумрак, когато са ѝ светели само Луната и звездите. . . Тогава още, когато езерото Титикака е било много по-голямо от днес. . . Още тогава са живели тук наши деди. Не, ние не сме хора. . . нашата кръв е черна, затова не чувствуваме студовете на езерните нощи... Ние не говорим човешки език и хората не разбират какво говорим ние. Нашата глава е различна от главата на останалите индианци. Ние сме много древни, ние сме най-древните. . . Ние сме езерните обитатели, кот-сун. Ние не сме хора!“

Тези хора с черна кръв, отдаващи такова значение на това, че в действителност изобщо не са хора, тези кот-сун, на които не им пречи нито мразът на андските нощи, нито бурите над водите на езерото, различават две епохи в историята си. Първата, когато на Земята не е имало още хора (към тези хора кот-сун считат следователно аймара, кечуа и белите) и когато на небето още не е светело Слънцето. Именно по онова време, преди слънчевият диск да е греел от небето, по Алтиплано уж са били изградени древните градове, особено най-прекрасният, разположен така близо до бреговете на езерото, градът, който днес е единствената родина на уру — славният Тиауанако.

През втората епоха на историята, когато Земята била обитавана не само от кот-сун, но и от истински хора, и когато вече е светел слънчевият диск на небето, тогава уру уж са изпаднали в немилост пред съдбата. А също така в каменния град на Андите бил угаснал всякакъв живот.

Интересно е, както твърдят уру, че по-рано те са изглеждали по-другояче, отколкото днес. Изглеждали уж така, както грънчарите и каменоделците на Тиауанако изобразявали тогавашните обитатели на Алтиплано — с дълги ръце и крака. И дългите глави на кот-сун някога приличали на главите на кондори, пуми и риби, както те са изобразени на каменните блокове в Тиауанако. Постепенно се били променили и главите на уру, докато достигнали днешния си облик. На пръв поглед те приличали на останалите хора. Вътрешно, да, вътрешно уру и сега са според собствените си представи съвсем други. Само те имат черна кръв, само те умеят да превъзмогнат студа. Упоменатият вече отличен познавач на уру, Жан Вейар, казва за тези боливийски и перуански индианци, че те са „живи вкаменелости“. Нас обаче тук не ни интересуват живите вкаменелости, а мъртвият каменен град, който уру така често споменават в своите легенди.

Били ли са строителите на Тиауанако именно хората с черна кръв, които според техните представи би трябвало да наричаме „хора с черна кръв, които не са хора“? Те ли са редели камък до камък? Имали ли са някога власт и дори собствена държава, която е могла да осъществи подобно дело? И загубили ли са всичко това пак постепенно? Тръгнали ли са уру в културното си развитие по обратен път в своята история? Стигнали ли са накрая дотам, че за 2500 години от построяването на каменното Тиауанако да почнат да строят . . . тръстикови колиби?

ЦАРСТВОТО НА ПОГРЕБАЛНИТЕ КУЛИ

На въпроса, дали трите основни народа на Перу, именно говорещите на езика пукина — уру (или евентуално някоя друга, на нас още неизвестна, но на уру сродна група планински индианци, говореща езика пукина) е създала Тиауанако, не може да се даде и днес отговор. Нито положителен, нито отрицателен. Но ако изключим народа уру от трите претендента за почетното звание „строители на Тиауанако“, респективно някоя друга близка на тях група, говореща пукина, то от тази перуанска индианска тройка остават само още кечуа и аймара.

Кечуа със сигурност са стигнали до височините на властта и мощта по-късно. Дело на кечуа по-късно е империята на инките и прекрасните им градове от Куско до Мачу Пикчу.

Следователно от трите народа остава само аймара — според онзи боливийски фантаст това е народът на Адам. Библейския рай обаче аймара положително не са обитавали. Но в този край на Алтиплано, именно в непосредствено съседство с развалините на Тиауанако, аймара са живели без съмнение още през време на завоевателите. Така както и до ден днешен там вероятно са живели още в началото на нашето хилядолетие, по времето, когато Тиауанако е преживял последното действие от своята повече от хилядогодишна славна история.

Само че аймара — поне по редица сведения — сами не са се признавали за строители на Тиауанако. Според някои от тези записки — например на изследователя Харолд Осбърн — те са вярвали, че „Вечният град“ на Перу е бил изграден преди период „Чамак Пача“, дълго преди изобщо хората или техният род, обитаващи сега тези земи, към които, разбира се, се считат и аймара (които в същност сами се наричат просто „хора“ — „аке“) да са били оформени като народ. Също така огромните статуи на Тиауанако аймара считат — според тези сведения, както това е станало с жената на Лот — за вкаменени потомци на първоначалната „тиауанако-раса“ — допотопно племе на великани, превърнати по волята на бога, на сътворителя на истинските хора в камък.

Дотук за аймара. Някои учени още отначало отказват да приемат, че членовете на този обикновен селски народ са били в състояние да изградят такъв град и преди всичко да създадат такава сложна държавна система, организирала и осъществила издигането на обширния, прекрасния Тиауанако.

Само че не можем да изключим аймара от тази игра около миналото на високото плато край Тиауанако въпреки скептичните възгледи на някои специалисти, тъй като през последните хиляда години именно те са обитавали тази област. И напълно доказуемо е становището, че след изчезването на Тиауанако без съмнение аймара са поели в ръцете си кормилото на властта в планинските части на някогашните земи на Тиауанако. Те са създали след това собствена държава койа (което в същност е предколумбовото им име и означава нещо като „обитатели на планините“). Столицата на тези „планински жители“ не е била вече Тиауанако, а Атун-Койа, разположена близо до сегашното перуанско пристанище на езерото Титикака — град Пуна.

Държавата, в която те са били обединени, и то под властта на всенароден вожд койа — името на който е било Запана — е била доста обширна. Тя обединявала всички племена на Андите, говорещи аймара. И заемала голяма част от перуанския юг и Боливия — от днешния перуански град Арекипа до боливийския Кочабамба. Към държавата на аймара тогава принадлежала и северната част на днешно Чили.

Династията Запана са владели цели 250 години в своята държава — от края на XII век до 1438 г., когато инките в рамките на голямата им експанзия на юг са подчинили и тази област на Андите, която сами са нарекли „Койасуйу“ — страната на койа.

Четвърт хилядолетното съществуване на империята на аймара свършило. Наследството на самите койа, държавата на аймара, на пръв поглед не е така блестящо, така представително, както наследството на основателите на Тиауанако. Много нещо от наследството на класическото Тиауанако (например предполагаемите астрономически познания) очевидно се е загубило в държавата на аймара. И по времето на койа не е бил изграден такъв внушителен град, какъвто е бил Тиауанако. Но дело на тогавашните аймара са очевидно многобройните намерени по цялата тяхна територия предколумбови сгради — така наречените „чуйпа“. Става дума за един вид кули, изградени от грижливо обработени трахитни или базалтови блокове или пък от изсушени на слънце кирпичи адобе. В тези чуйпа аймара погребвали своите мъртви. Някои от тези погребални кули съществено се различават по начина на тяхното изграждане. Някои от тях са доста големи. Така например намиращата се при аймарското село Сора-

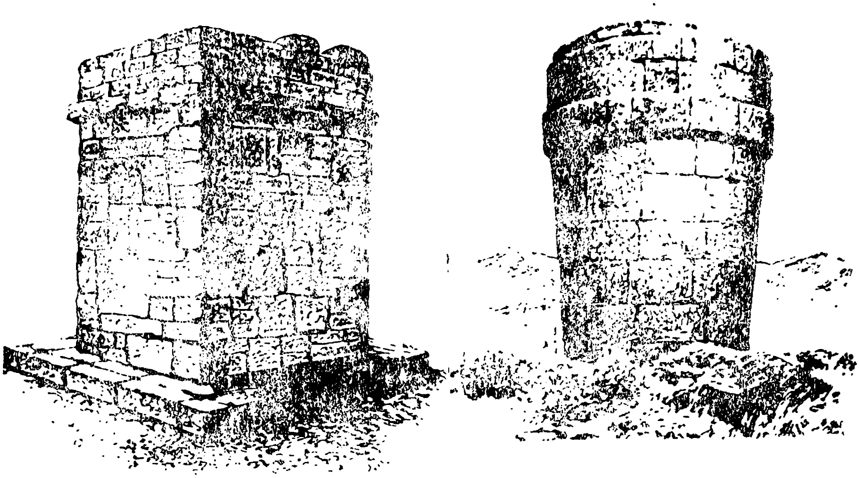

Два вида погребални кули (чуйпа) от времето на разцвета на държавата Койа

Сора гробница, която е шест метра широка, пет метра дълга и три и половина метра висока. Още други, особено онези чуйпа, запазени в околността на някогашната столица на империята на аймара Атун-Койа, имат кръгообразна основна проекция и така наречен фалшив свод. Общо взето, чуйпа забележимо напомнят някои строежи на маите. Въпреки това външно сходство с паметниците от древните индианци от Средна Америка погребалните кули на Алтиплано в тази част на Андите са без съмнение дело на предколумбовите индианци. И то така типични, така характерни паметници, че един от най-добрите познавачи на перуанската история — археологът Уендъл Бенет — е означил времето, през което е съществувала държавата на аймара, просто като „период на чуйпа".

Върху територията на някогашната държава на аймара, върху по-широката околност край езерото Титикака, са запазени и доста голям брой такива чуйпа. От чисто статистическо гледище би трябвало да се каже, че погребалните кули на койа са изобщо най-многобройните строителни паметници на прединкско Перу.

Особено много, буквално стотици чуйпа се издигат по северния бряг на езерото Титикака, в областта Кейената. Може би най-интересни са онези чуйпа, издигащи се покрай друго, по-малко езеро, езерото Умайо, недалеч от Атун-Койа, някогашната столица на изчезналата държава на аймара. Там погребалните кули се извисяват върху единствения едноименен остров на езерото и преди всичко на полуостров Сийустани, върху красиво издигнато място, откъдето има прекрасен изглед към цялото езеро Умайо и към по-далечната му околност. Най-голямата, а положително и най-святата от погребалните кули на Сийустани е онази, наречена от днешните жители на Андите на испански „Ла гран чуйпа дел Лагарто" — „Голямата кула на гущерите". Никакъв гущер не ще да е бил погребан тук, а най-вероятно тук са се намирали тленните останки на някои от най-знатните в царството на аймара.

Вече така често споменаваният перуански хронист Киеза де Леон изглежда е имал пред вид именно погребалната кула на полуостров Сийустани, когато е писал в своята хроника: „В страната на койа заслужават по мое мнение най-голямо внимание онези строежи, онези места, където **те (аймара)** са погребвали своите мъртви." Киеза де Леон отбелязва също, че тези чуйпа — едните големи, другите малки — „стоят навсякъде в близост до селата" (на койа).

Хронистът също е записал как се е извършвало погребението в тези големи чуйпи, предвидени очевидно само за най-знатните жители на империята на койа: „Когато покойникът е бил знатен човек, по-голяма част от местните жители са го съпровождали. След това са били изгаряни десет или двадесет лами, в зависимост от общественото положение на мъртвия. Също така са били убивани и жените, децата и слугите, които са му били давани за задгробния живот, за да му служат там. Някои хора са били зазиждани в стените на чуйпа." Киеза де Леон много правилно е разбрал, че тези погребални кули са играли в живота, или по-добре казано след смъртта на жителите на държавата на аймара, изключителна роля. По-специално „Кулата на гущерите" в Сийустани като че ли сама е искала да потвърди достоверността на твърденията на древния хронист. Тя е поднесла на съвременните изследователи твърде неочаквано откритие: В непосредствена близост с тази гробница през 1971 г. е било намерено богато съкровище, състоящо се от над 500 прекрасно изработени предмети. И всички тези ковани нагръдници във вид на човешки лица, звънчета, жертвени чаши и огърлици са били от чисто злато.

Най-интересното в цялата тази история при откритието на Сийустани е фактът, че тук, при „чуйпа на гущерите", хората са идвали още по времето на завоевателите. Привлечени от свойствения чар на този красив кът на Андите, през последните години тук се появиха дори някои туристи. И те всички — тези чужденци в страната на аймара — буквално са стъпвали върху златното съкровище на Сийустани. То е лежало само на няколко сантиметра — по-малко от метър — под повърхността на земята. И като че ли времето, което едно руши, а друго запазва, е било особено разположено към това прекрасно местенце земя на брега на езерото Умайо и ни е запазило до днес на полуострова Сийустани не само индианското съкровище, двадесет метра високата погребална кула и останалите тамошни чуйпи, но и още един паметник, който — как би могло да бъде другояче в тази страна на поклонниците на звездите — отново е посветен на култа на небесните тела. Археолозите го наричат просто „слънчев кръг".

Слънчевият кръг на Сийустани е разположен на тераса, ве

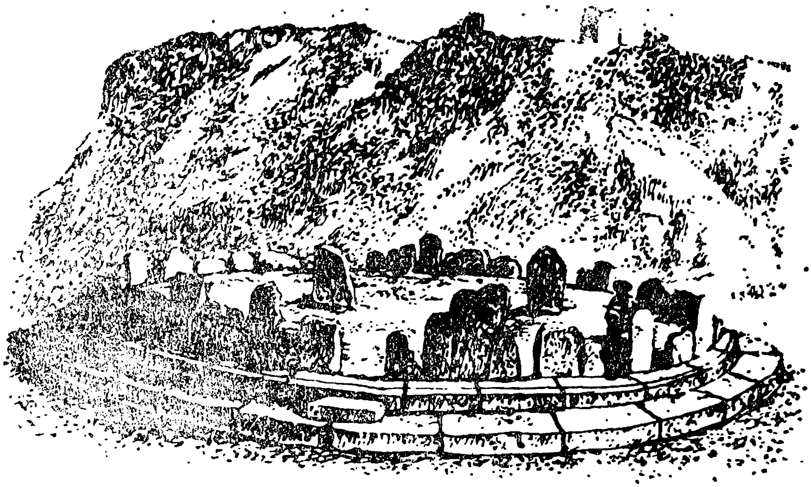

Слънчевият кръг в Сийустани

роятно изкуствено издигната, възвисяваща се по североизточната страна на полуострова. На терасата са разположени в кръг големи обработени каменни блокове с неравномерна височина. От източната страна на този каменен кръг има вход, през който чрез три стъпала се е стигало до вътрешността на това своеобразно светилище.

Учените са на мнение, че слънчевият кръг от Сийустани действително е посветен на това небесно тяло. Някои други пък свързват намиращия се на този полуостров сред погребални кули слънчев кръг с култа на мъртвите. В средата на кръга са запазени два високи каменни стълба, към които по всяка вероятност са били привързвани ламите, тържествено пожертвувани по време на погребалния обред. Тези, които вярват, че тукашният слънчев кръг е служел и като жертвено място, са забелязали и улей — във вътрешната част на кръга, — където очевидно е била отвеждана кръвта на убитите животни, за да утоли жаждата на починалите, понеже по древноперуанските представи „починалите пият кръв“.

Кръвта на жертвите — ако наистина някога е текла през улея в светилището от Сийустани — отдавна е пресъхнала. Мъртви са и тукашните кули на мъртвите. Само Слънцето, по-късно най-голямото божество на предколумбовите перуанци, изгрява и днес още в древната империя на койа над каменния кръг, изграден някога на това прелестно място преди всичко в негова чест.

И днес Слънцето дава на хиляди индианци аймара светлина, топлина и живот. На тези, които живеят там — и в по-далечната околност — и смятат тази земя за своя родина, в тази част на Алтиплано, в тази страна на каменни чуйпа и на каменното Тиауанако, в този край на Земята, където някога, много отдавна, техните предци са създали своята държава койа, и които са ѝ останали верни през всички времена.

МЮНХАУЗЕН В АНДИТЕ

Като строители на по-голямата част от чуйпа по Алтиплано можем да считаме безсъмнено прединкските аймара. Изграждането на великолепния град Тиауанако, най-голямата археологическа загадка, не може обаче да им бъде присъдено със същата положителност. Ние не може да наречем безпогрешно „хората с черна кръв“ — уру, създатели на този град и още по-малко да припишем това строителство на кечуа. Но понеже освен тези три „основни народа“ на Високо Перу засега не сме намерили в достоверните източници никакви други кандитати за почетното звание на основатели, създатели на Тиауанако (като изключим библейския Адам, брадатите викинги и космонавтите, дошли от други планети), то не ни остава нищо друго освен да се обърнем към други сведения за древните перуански индианци, макар те да събуждат по една или друга причина недоверие у нас. Запазено е в същност само едно единствено съобщение от този род за древно Перу, което би могло да се отнася също така до Тиауанако, до империята Тиауанако, и което изказва неща, предава „информации“, които не може да се намерят в никаква друга хроника. Това съобщение е записано от човек — не много дълго след завоеванието, — който с фантастичните си приказки за прединкско Перу е заслужил не особено ласкателния прякор „перуански Мюнхаузен“. И това наистина не трябва да ни учудва! Тъй като това, което Фернандо Монтесинос съобщава, се различава доста от всички останали хроники на колониалното време, то е дори повече от подозрително. При все това Фернандо Монтесинос е живял без съмнение твърде дълго в Перу. Той дошъл тук през 1628 г. като един от придружителите на вицекраля Чинчон. Монтесинос — йезуит и едновременно доктор по църковно право — прекарал повече от петнадесет години в Перу, пропътувал страната надлъж и шир и се занимавал — без оглед на това, че е бил духовно лице — с най-различни неща, дори с добиване на руди. Накрая се върнал в Испания, където написал книгата си „Спомени за древната история на Перу“.*

Разказът на този „перуански Мюнхаузен“ няколко века останал в ръкопис. Едва през 1882 г. испанският историк Маркос Хименес де ла Еспада за пръв път отпечатал „Спомените“. През 1920 г., по онова време изобщо най-изтъкнатият познавач на древно Перу — Филип Айнсуърт Минс, ги превел на английски език.

Минс също бил първият човек, който се замислил по-дълбоко върху хрониката на Монтесинос. И той започнал — пак изобщо за пръв път — да отделя в разказа на „перуанския Мюнхаузен“ житото,— от което може би все пак е имало нещо — от плявата. И тези зърна се оказали поне интересни. Минс също проучил накъде водят следите, от кой извор е черпил Монтесинос. Много от това, което този обхванат от желанието да пише йезуит съобщавал в своите спомени, той взел от друг член на йезуитското братство — автор, на когото вече може да се вярва много повече — на роден в Перу индиански метис на име Блас Валера. Бащата на Валера бил войник и другар на Писаро, завоевателя на Перу, майка му — една от придворните жени на инка. Интелигентният младеж, произхождащ от такава изтъкната съпружеска връзка, скоро бил приет в ордена на йезуитите. След това той действувал като разпространител на новата вяра както в някогашната столица на инките — Куско, така и в обитаваната от аймара област на езерото Титикака.

През дългогодишната си мисионерска дейност Валера записвал с голямо усърдие всичко, което индианците му разказвали. Той записал своите сведения в три обширни труда. Един от трудовете — „Исторически справочник на Перу“ — попаднал в ръцете на онзи „перуански Мюнхаузен“, който се заинтересувал от него — и то с право. Защото Блас Валера, сам син на индианка, живяла в двора на инка, предал за пръв път между хронистите в Перу сведения за онези, които са властвували преди инките в неговата родина — сведения за широко разклонената династия на „амаута“ (тази дума по-късно в Перу означава нещо като „учен“).

Монтесинос чисто и просто преписал важните сведения на Валера за прединкските вождове, допълнил списъка на Владетелите и го свързал със собствените си представи, според които перуанските индианци били потомци на рода на библейския праотец Ной. Съгласно с „перуанския Мюнхаузен“ Офир, внукът на Ной, уж открил и колонизирал Перу, и по точно 340 години след като потопът спаднал (според Монтесинос следователно през 2200 г. пр. н. е и 1800 г. след сътворението на света). След това

---

* „Memorias Antiguas Historiales del Perú“.

Монтесинос изброява въз основа на своеволно оправения текст на Валера — имената на сто и два вожда, които властвували в Перу. Някои от владетелите от „справочника“ на Валера „перуанският Мюнхаузен“ записал два пъти в своя списък. Други пък по собствено хрумване той прибавил. Имената на тези владетели — в превод — имат винаги доста ласкателен смисъл. И постоянно се повтарят.

Първият от мнимите прединкски вождове в Перу бил Пируа Пакари Манко, по чието име възникнала неговата династия. По същото име това обвито с толкова тайнственост древно индианско царство било наричано и като „империя на Пируа“.

Филип Айнсуърт Минс се е занимавал основно със списъка на Монтесинос за вождовете Пируа, извадил всички „амаута“, за които „Мюнхаузен“ и Валера не са могли да дадат по-точни сведения, и оставил само онези, които считал за действително исторически личности. Като пръв „исторически“ владетел Минс смята вожда Айар Тако Капак, който около 275 г. от н. е. трябва да се е възкачил на престола на Пируа. Последният вожд уж е бил Титу (Титу Юпанки Пачакути), през чието царуване в страната били навлезли чужденци, които в решаваща битка (сражението трябва да се е състояло при важния, също така вече разкрит прединкски град Пукара, разположен северно от брега на езерото Титикака) победили войската на империята на Пируа и последният от „амаута“ бил убит. Хората от рода на Титу, които останали живи, след това избягали в Тампутоко, в долината на река Апуримак, където се заселили и основавали нова малка държава, като за владетел тогава избрали още твърде млад мъж. Гибелта на хипотетичната империя на Пируа трябва да е станала — по изчисление на Минс — към 1200 г.

Окончателното унищожение на иначе с нищо недоказаната прединкска държава от нашественици било предшествувано преди това от други големи нападения на пришълци, които веднъж дошли откъм север по море — на балсови салове, — а друг път вероятно от югоизток (от областта на аржентинския Тукуман).

На драматичната съдба на държавата на амаута уж отговаряла тази на Тиауанако, който през това време вече бивал един или дори няколко пъти изоставян. И наистина някои сгради в Тиауанако правят впечатление, сякаш работниците и каменоделците внезапно са изоставили недовършената си работа и никога не са се върнали вече към нея. Като че ли в Тиауанако изведнъж е била обявена стачка, която не дочакала своя край.

Съобщението на Валера за амаута, за вождовете от династията на Пируа Пекари Манко, което „перуанският Мюнхаузен“ Фернандо Монтесинос преписал, или по-точно казано, пресъчинил и което през XX в. било „пречистено“ и прегледано от проф. Минс, събуждало дълго време само недоверие. Днес обаче, когато знаем, че преди инките в Перу са живели и много други неинкски владетели, днес, когато знаем, че преди империята на инките в тази страна са съществували много други империи, трябва при търсенето на създателите на Тиауанако и предполагаемата империя Тиауанако да вземем пред вид и съобщенията на „перуанския Мюнхаузен“. Някой ден може би ще е необходимо тази книга да се допълни с нова глава, която ще има название„Реабилитацията на Мюнхаузен“.

УАРИ И ПАЧАКАМАК

Фернандо Монтесинос — онзи „перуански Мюнхаузен“ — и неговият много по-достоверен „източник“ на сведения, индианският метис Блас Валера, са ни водили, тъй да се каже, по следите на управляваната от амаута, от рода на Пируа Пакари Манко Тиауанако-империя. По-новите археологически находки ни водят обаче по следите на още една империя, този път безспорно съществувала, за която предшествуващата генерация изследователи също е имала твърде малко сведения. Империя, която без съмнение е възникнала от семето на Тиауанако.

Вярата и художественият стил на Тиауанако постепенно се разпространявали от светия град на езерото Титикака по всички посоки на Перу. Положително на Алтиплано са съществували още през ранния период на Тиауанако и други културни центрове или по-малки градове. Някои от тях познаваме — например града Пукара, разположен в днешния южноперуански департамент Пуно, северно от езерото Титикака.

Работите на пукарските каменоделци и делата на архитектите показват, че и тук влиянието на Тиауанако било много голямо. В този град например са били разкрити останките на полускрита в земята четириъгълна палата или храм, строеж, също така типичен за самото Тиауанако. И каменните статуи в Пукара напомнят за монолитите в Тиауанако, макар че фигурите в Пукара не са така строго стилизирани. Въпреки това и тук срещаме много от това, което ни е известно вече от статуите в Тиауанако — например характерните „поточета сълзи“ върху лицата на фигурите.

Култовият център в Пукара, макар и да не знаем съвсем точно кога е бил основан, кога приблизително е достигнал своя разцвет, очевидно също е принадлежал към империята Тиауанако и безспорно е бил здраво свързан с нея. Някога — може би приблизително в началото на VII в. от н. е. — повлияни от Тиауанако възникнали нови средища, най-напред Чакипампа, а после градът Уари (разположен недалеч от днешния перуански град Айакучо). През VIII или IX в., след като Чикапампа бил изоставен, този град Уари се развил от важно огнище на тиауанаканската религия (на тамошната керамика например е изобразен навсякъде онзи главен бог от „Слънчевата врата“ в Тиауанако и неговите многобройни придружители) в модерна, мощна „Уари-империя“ и едновременно с това в голям, целесъобразно изграден град с планомерно разположени улици, площади, обществени сгради, големи занаятчийски работилници, по-късно и с обширни водни резервоари и канали, значителни складове за хранителни стоки, подземни галерии — може би гробници — изградени от двуметрови каменни плочи, и т. н.

Постройките на Уари са наистина обширни. Стените на някои особено големи сгради и строителни комплекси имат дължина дори от няколкостотин метра и са до дванадесет метра високи Други постройки — например онези, които разкрил през 1942 г. Хулио Цезар Тейо — са били дори на три етажа. Уари бил украсен и с пазарен площад. Жителите на града очевидно са се занимавали също с търговия. В Уари и в други градове на държавата били намерени например малки фигури от тюркоаз и други „внесени от чужбина“ редки материали. За развитието на търговията е трябвало да спомагат пътищата, които владетелите на Уари са изградили на територията на своята държава. Изобщо по-новите изследвания са показали, че много от съобщителните връзки на древно Перу, изграждането на които до неотдавна е било просто приписвано на инките, в същност са дело на културата уари.

Градът Уари, където са се кръстосвали най-старите индиански пътища в Перу, столицата на тази империя, се е развивала много бързо. На границата между първото и второто хилядолетие там са живеели повече от 50 000 жители. Уари — някога само един от дъщерните градове на Тиауанако — следователно се разраснал по свое време безспорно като най-голям град в Перу, в цяла Южна Америка. Бил е същевременно и най-голямата крепост в Перу, защото Уари била империя на воини. В името, под знака на правата вяра, може би под знака на обожаването на онзи изобразен върху „Слънчевата врата“ в Тиауанако бог в държавата уари са властвували деспотични войнствени владетели, по-скоро пълководци, отколкото мъдри ръководители на своята държава. Тези уари-вождове водили своите войски в редица завоевателни войни. Най-забележителна била третата от тези експанзионистични вълни на империята уари. Тогава войсковите части на уари стигнали до перуанския Север. Властта на тази империя по онова време стигнала до долината Ламбайеке.

Нападенията на войските на уари в северната крайбрежна област на Перу унищожили и последните останки от тукашната

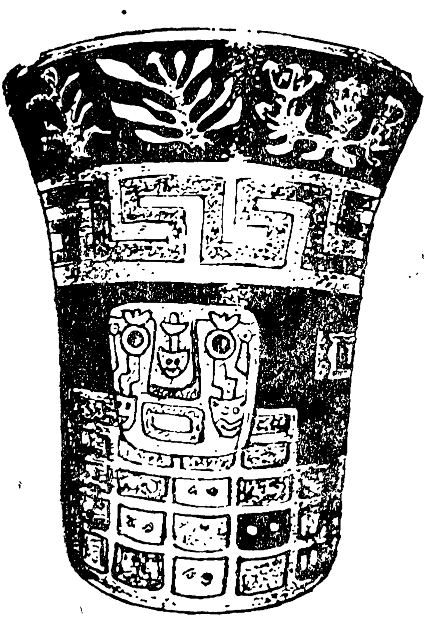

Съд от културата на уари

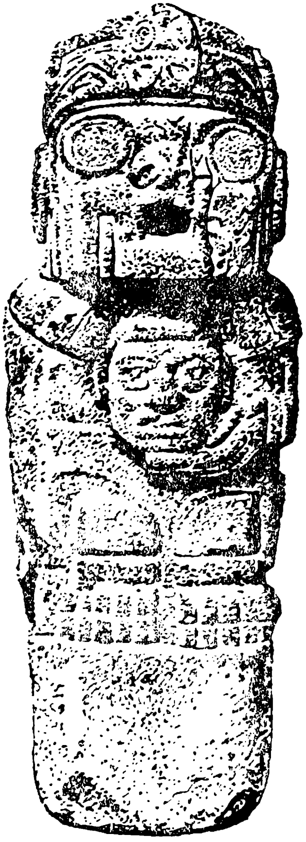

Каменна фигура от Пукари, държаща в ръка главата на човешка жертва

култура на мохика. Пирамидите на мохика станали места за погребване на войниците на уари. Успехът на бойните полета на империята се дължал може би на някаква техническа революция в древноперуанската оръжейна техника — уари (както някои автори предполагат) вече използували стрели и лъкове.

Владетелите на империята уари се готвели не само за нападение, но и за отбрана от възможен неприятел. Ето защо те обграждали столицата си с мощни стени, докато например майката на уари — Тиауанако — бил отворен като гостоприемен дом за всеки идващ тук.

Такива отбранителни строежи били изградени след това по образец на столицата и в други градове. Изобщо най-значителният, най-характерният белег на културата на уари е именно това основаване и планомерно изграждане на градовете. Следователно индианците уари са били не само добри войници, но също така и добри — дори по-добри — градостроители. Те наистина са основали цяла редица градове в планините — в близост до Куско, по-късната столица на инките — например обширния град Пукилакта, където дори отделните градски райони са оградени със стени.

По крайбрежието значителен уари-град е бил Кахамаркия, както изглежда, и с богата история, а през по-късен период столица на по-малкото царство Куисманку. Никой друг град в империята на уари обаче не е имал такова привилегировано, такова особено положение, както разположеният също така по крайбрежието на Тихи океан, в долината на река Лурин, град Пачакамак. И понеже Пачакамак е само на двадесет километра от Лима, днешната столица на Перу, за автора на тази книга той беше изобщо първият посетен от него индиански град на територията на тази южноамериканска държава.

С какво в същност се отличава град Пачакамак от останалите градове в империята уари или от другите индиански градове, които историята на предколумбово Перу познава? С това, че той някога е бил единственото всенародно оракулно място в Перу — древноамериканското Делфи. Предсказанията, волята на бога жреците са произнасяли в храм, посветен на бог, който е носел същото име като този град — Пачакамак. Богът Пачакамак е бил може би само „крайбрежно издание" на Виракоча от Тиауанако. И значението на това име Пачакамак сочи за това обстоятелство. В превод думата означава „господар на света", сиреч този, който определя реда и хода на нещата, законите на света и Вселената.

Както в града на Виракоча — Тиауанако — и в града на Пачакамак са идвали хиляди поклонници от най-отдалечените краища на Перу. В оракулското място на Пачакамак те са молели за пророчество. И са донасяли на това древноамериканско Делфи многобройни дарове — злато и сребро.

Приливът на поклонниците и славата на светостта в течение на времето направили от Пачакамак един от най-големите градове в Перу, който по своите размери могъл да съперничи със самия град Уари и дори го надминавал. Испански хронист, посетил Южна Америка наскоро след завземането на Перу, отбелязва в своя труд „Правдиво съобщение за завоеванието на Перу"*, че „този град е по-голям от самия Рим".

Центърът на Пачакамак образувал светия район с големия храм, онова оракулно място, където уж била поместена голяма — вероятно дървена — статуя на този надарен с дарбата да пророкува бог, както и идоли на риби, кучета и лисици.

Оракулското място на древна Америка — Делфи на Перу — е имало, както изглежда, в империята уари привилегировано положение. Територията на града образувала един вид неутрален или по-скоро международен район, където са могли да идват безпрепятствено и поклонници от онези краища на Перу, които не са били под властта на уари. Дори след като Уари бил завладян и изоставен от жителите си, Пачакамак е продължавал да живее (както очевидно е живял дълго преди да е съществувал Уари). Дори и самите инки — владетелите на онази безкрайно голяма и безкрайно мощна империя — са уважавали устава му. Само че те също изградили в това Делфи на Америка свой Храм на Слънцето. Но привилегированото положение се отнасяло през тези времена за храма на бога Пачакамак, който инките били включили дори в пантеона си.

---

* „Verdadera Relación de la conquista del Perú".

И тъй богът с името „Господар на света“ пророкувал след разпадането на империята на уари на инките. Но — право казано — предсказанията му не били верни. Когато испанците навлезли в Перу и последният инка — Атауалпа — попаднал в техен плен, той си спомнил за пророчеството на всезнаещия бог и наредил да повикат жреците от храма в Пачакамак. И за пръв път — сега, когато било вече късно — той се подиграл с безпогрешната дарба на бога да предсказва. Владетелят им казал: „Вашият бог, служители на Пачакамак, не е истински бог, той е лъжец. Когато се борих с брат си за властта, брат ми попита вашия господар кой ще победи. Богът каза, той, моят брат ще победи. Но победата беше моя. И след като от далечната страна при нас дойде Писаро, тогава аз сам питах кой ще победи. Предсказанието гласеше — аз ще победя! Вместо това засега победиха те . . .“ Испанците продължавали да побеждават индианците и по-късно. Последиците от тази жестока победа скоро трябвало да почувствува и оракулното място на древно Перу, богатият град Пачакамак. Наскоро след като Писаро се освободил и от последния инка, той веднага дошъл тук, в Пачакамак, понеже правилно предполагал, че ако все още някъде се намира злато, сребро и скъпоценни камъни освен в столицата на империята — Куско, това без съмнение ще е тук, в това оракулно място, където стотици години наред поклонниците са донасяли срещу пророкуването най-ценни дарове. Градът Пачакамак имал дори „събирателни места“ в редица селища на Перу, където били предавани тези дарове. Събиран бил и един вид свят данък, „петакът“. Този данък светият град събирал от вярващите още по времето на инките. Сам Ернандо Писаро отбелязва в един от своите доклади за Испания, че крайбрежните области на страната не са платили данъците си дори през онова време, когато са били подвластни на инките, на столицата на империята — Куско, а са плащали на светилището в Пачакамак. И дори след завладяването на Перу много отдалечени общини (границата означавала отдалеченост, която е могла да бъде преодоляна от пешеходец за триста часа) са плащали на Пачакамак постоянен данък във вид на хранителни продукти и скъпоценни метали.

Писаро не се излъгал в своите предположения за натрупаните в Пачакамак богатства. За щастие жреците на оракулното място разбрали за похода на испанците срещу светия град, така че своевременно успели да закопаят основната част от храмовото богатство в пясъците на крайбрежната пустиня. Но и малката част, останала в оракулното място в Пачакамак, била достатъчна за грабителите на Писаро. Те оплячкосали в храма повече от 650 кг златни предмети с невиждана красота и 16 000 унции сребърни предмети.

Онази главна част от съкровището на Пачакамак, която жреците на оракулното място успели навреме да скрият под пясъците на пустинята, съдържала други 2500 кг различни предмети и скъпи метали. И тези тежки два и половина тона златни и сребърни чудеса от Пачакамак преживели нападенията на завоевателите на древноперуанското Делфи. В този случай те наистина не са просто измислица на романтични търсачи на съкровища, а тези древноперуански художествени изделия чакат все още своя откривател някъде в околността на града. Те са преживели нападението на испанските завоеватели. Градът обаче не е преживял удара. За него той бил смъртоносен. Триста години след като Уари бил изоставен, след като и цялата империя на уари се разпаднала, вероятно вследствие на нападение от друг индиански войнствен народ, била унищожена и империята, към която през време на разцвета ѝ е принадлежал Пачакамак, оракулното място на древно Перу — през последните столетия най-свещено място, а може би и последният крайбрежен култов остров, цъфтял някога високо в планините, в прочутото и загадъчно Тиауанако.

ИМПЕРИЯ ЧИМЎ — РЕНЕСАНС ПО КРАЙБРЕЖИЕТО

Пътят, който ни доведе до Пачакамак, до оракулното място на древна Америка, ни върна и обратно от перуанските планини със святото езеро Титикака до бреговете на океана. Пачакамак, този голям, разположен в средната крайбрежна област на Перу град, преживял залеза на империята на уари, падането на неговите войнствени владетели. Тук на Коста, също както и в планините на Перу, на мястото на унищожения Уари отново дошли други империи. В Сиера наскоро след това започнала да се образува Тауантинсуйу — свръхмощната, огромната държава на инките.

За разлика от планинските области на Перу живеещите във всички тези устремени към морето долини на Коста не са успели да се обединят в подобна единна империя. След разпадането на държавата уари около Пачакамак — тази международна Женева на древна Америка — се образувало малкото царство Куисманку. Средище на неговия живот, за което обаче знаем твърде малко, става долината на реката Римак, т. е. онази част на Перу, където по-късно ще се разположи столицата на следколумбово Перу.

От „следуарийската“ държава Куисманку е запазено само името ѝ и — освен Пачакамак — огромните развалини на следващата ѝ столица — Кахамаркия. Дворците и пирамидите, зданията и светилищата са били свързани помежду си вероятно дори чрез подземни галерии. Обстоятелството, че строителите на този прединкски град (истински град, където преди хиляди години са живели положително 10—12 000 души) са оставили на следколумбовите си потомци такъв същински голям лабиринт, станал причина на Кахамаркия по-късно да бъде отредена доста необикновена съдба: обширното поле на прединкските развалини, разположено така близо до Лима, през републиканско време стана предпочитано и най-често използувано скривалище за разбойници и бандити, които именно оттук предприемаха своите нападения. Към древните керамични съкровища те прибавяли и собствената си плячка, която в този тайнствен лабиринт криели от очите на своите преследвачи така сигурно, както английските пирати укривали съкровищата си на усамотените Антилски острови. Ето защо не трябва да ни учудва, че рядко някой археолог е успявал да проникне в това гнездо на оси, обитавано от разбойници. Първият, който се е опитал и който е успял да скицира същевременно и първия план на столицата на държавата Куисманку, е бил в същност пак онзи северноамерикански учен в дипломатически фрак — Ефрайм Скуиер, който обаче след влизането в Кахамаркия не бил посрещнат по съвсем дипломатически начин. Той попаднал в ръцете на тогавашния владетел на мъртвия град — по онова време изобщо най-опасния перуански бандит, кръвожадния Арси Роси, срещу когото цялата мощ на перуанската полиция била безсилна. Археологът Скуиер, използувайки дипломатическите си качества, успял да увери новия господар на Кахамаркия, че няма намерение да му отнема нито бандитските съкровища, нито свободата. Тези двама така противоположни мъже — американският посланик и перуанският бандит — накрая дори се сприятелили. И резултат на това странно приятелство било съгласието на Арси Скуиер да извършва археологически изследвания в прединкския град.

Известно време след това новоизлюпеният владетел на Кахамаркия, Арси Роси, нападнал правителствен конвой, съпровождащ държавната хазна на Перу. Той убил много войници, но и сам паднал в боя с превъзхождащата го войска. Неговото надупчено от изстрели тяло било изложено на главния площад в Лима, съвсем близо до резиденцията на „лудия дипломат“ Скуиер, който единствен успял да проникне в бандитското гнездо още докато този опасен свръхбандит бил жив, и то дори без оръжие.

Кахамаркия и, разбира се, Пачакамак, разположен върху територията на Куисманку, отсега нататък останали притежание не само на жителите на това царство, но и на всички перуанци. А в пределите на тази малка прединкска държава съществували и други градове. Например този, който днес — понеже не знаем истинското му куисманско име — наричаме Алегре, а също и Анкон, който обаче е повече от мъртъв град, той е град на мъртвите.

Огромният анконски комплекс от куисмански гробища, разположен северно от Лима, столетия наред вече снабдява опустошителите на гробове с отбрана керамика, с останки от прединкски текстилни материали и дори — който се интересува от това — с останки от скелетите на жителите на държавата Куисманку. Като ирония на съдбата звучи, че именно тази разположена край морето част на анконските гробища беше превърната през последните десетилетия в един от най-елегантните плажове и морски летовища на Перу. И така се получава, че над гниещите тела на древните куисмански мъртви днес стройни креолки излагат на слънцето телата си.

Южно от държавата Куисманку, в крайбрежните долини Чилка, Мала и Каниете, се образувала друга малка държава, начело на която през XV в. стоял вождът Чукиманку. Тази държава очевидно носела същото име. По южната граница на Чукиманку — там, където е цъфтяла някога паракаската и насканската култура — сега била образувана конфедерация от държавиците Чинча. Всяка от тамошните долини — Чинча, Писко, Ика и Наска — била управлявана от чинча-княз. Отделните долини на чинча били относително самостоятелни. Навън обаче, спрямо околния свят, чинча се явявали задружно, колективно.

След Уари по южното крайбрежие дошли чинча, чукиманку и куисманку. Така било на Коста. А как е изглеждало положението в Сиера? И там освен възраждащата се империя на инките се образували също няколко по-малки държави. Така например на територията на днешна Боливия възникнала държавата Чукуито със сравнително голямо население, състоящо се от селяни и пастири, но без онази знатна аристокрация и големи вождове както при чиму́ или инките. От другата страна на реката Апуримак, в перуанската Сиера, създали своя държава, своя конфедерация войнствените чанка. Същите чанка, които твърдят за себе си, че са произлезли от едно от перуанските езера, езерото Чоклокочо. Тези индианци били единствените, които се осмелили да обърнат играта, разигравала се сега в перуанските планини: докато империята на инките непрекъснато се разширявала по всички посоки на света, чанка — наистина единствени от всички перуанци — нападнали сами територията на инките! Още повече — те се опитали да завоюват дори „пъпа на света“, центъра на тази империя — град Куско.

Индианците чанка, водени от двамата си „консули“ — главатарите на двете части на народа (единият се казвал Асту Уарака, а другият Томай Уарака), съпровождани от мумията на своя обожаван мъртъв владетел Усколка (дословно „Свята пума“), преминали граничната река Апуримак и наближили самия град Куско. Положението на нападнатата империя било толкова критично, че изплашеният Инка Уркон заедно с придворните си позорно избягал. Но съдбата на града и държавата била спасена от няколко смели военачалници (Викакира, Апо Майта и др.), начело на които застанал братът на Инка — Юпанки. Тези бойци останали в Куско, укрепили отбраната на града и спасили чрез мъжествена съпротива града и държавата, като изгонили чанка обратно през граничната река Апуримак и в края на краищата завладели и тяхната собствена държава.

Инките страшно отмъстили на чанка за извършеното нападение. На пленените знатни представители и бойци на чанкската държава победителите буквално смъквали кожите от тялото Напълвали ги с пепел и слама, за да възхвалят собствената си мощ, а за да послужи това като предупреждение на всички онези,, които биха искали да се опълчат срещу инките в Перу, изложили „консервираните“ чанки в град Куско. Сто години след тази забележителна битка, състояла се през първата половина на XV в., първите испанци видели там „препарираните“ кожи на тези знатни хора на чанкската държава.

Северно от конфедерацията на чанка съществувала още една малка държава — царството Кахамарка. За да избегне съдбата на тези, които били вече покорени от силата на инките, то се опитало да осигури своята независимост чрез съюзнически договор, сключен с последната най-мощна неинкска държава в тогавашно Перу — империята на чиму́, която постепенно завладяла цялата северна и значителна част от средната крайбрежна област.

Нека тогава се върнем на северния бряг. В онзи свят, който ни е вече познат. В пясъците на крайбрежните пустини, в дребните оазиси на перуанските реки, в света, където някога е цъфтяла културата на мохика. Както изглежда, религията на Тиауанако и военната мощ на империята на уари погребали културата на мохика дълбоко и за вечни времена под този крайбрежен пясък.

Но след залеза на държавата на уари като че ли кълновете от онова наследство на мохика, които били само привидно задушени, отново започнали да никнат. Когато влиянието на Тиауанако и Уари по северното крайбрежие затихнало, много неща от културата на мохика и вероятно от собствения им ред доживели като по чудо своето възраждане в историята на Перу. Може би тук — на северноперуанското крайбрежие — ще може да се говори дори за „ренесанс“ на мохика. Възраждане, което сега носи името Чиму́.

ВОЖДЪТ НАЙМЛАП ОТ БАЛСОВИЯ САЛ

Основоположникът, или по-точно казано непосредственият предшественик на основоположниците на империята, която се разгърнала по-късно като най-голямата от крайбрежните държави и която същевременно била и последната от прединкските империи на Перу, дошъл от север. Той дошъл през морето с балсов сал. Легендата, която разказва за него и която е записал пак онзи йезуит Мигуел Кабайа де Балбоа в своята хроника „Мисцеланеа Антрактика" не сочи откъде е бил дошъл той, каква му е била „народността". Но в легендите е запазено името на този вожд — Наймлап, — както и имената на всичките му приемници. За разлика от събуждащия съмнения списък на владетелите в Сиера от рода на Пирус Пакари Манко, за които съобщава „перуанският Мюнхаузен" — хронистът Монтесинос — разказите за Наймлап, вождът от балсовия сал и неговите приемници съдържат очевидно историческа ядка. Изглежда, че самият „праотец" Наймлап е изобразен върху някои златни предмети, намерени от археолозите през последните години.

Писаното за Наймлап в същност е „най-точната" от всички легенди в прединкско Перу. Само поради това, разбира се, заслужава да бъде разказана.

Следователно вождът Наймлап трябва да е дошъл от неизвестна страна по северните брегове на Перу с балсов сал начело на флотилия от балсови салове. Той бил — както пише хронистът — твърде храбър и твърде смел мъж. Този могъщ Наймлап дошъл с голяма група съпровождащи го в бъдещата държава Чиму. От свитата му бил вестителят Пита Зофи, който оповестявал идването на владетеля чрез тръбене с голям морски охлюв. Церемониалмайстор бил Фонга Сигде. Нинакола от своя страна имал грижата за трона и носилката, в която вождът от балсовия сал бил носен на сушата. Грижите за трапезата му били поверени на главния готвач Окчокало. Други членове на знатната прислуга се грижели за външния вид на вожда — важният придворен Йпачийуйи изработвал за Наймлап най-фините ризи и наметала от птичи пера, а Хам Мучек пък бил козметикът на Наймлап. Той приготвял багрила и кремове, с които разкрасявал лицето на владетеля.

Великият Наймлап бил придружаван на балсовите салове естествено и от значителен брой жени. Освен законната съпруга на име Кетерни той водел със себе си и голям харем. Също така през морето го придружавали знаменосци и носители на останалите символи на неговата власт. Цялото това „възвишено" и също така пъстро общество завършило своето пътуване при устието на перуанската река Факисянга. Тук Наймлап изоставил своята балсова флотилия и не твърде далеч от устието на реката Факисянга той основал град, на който дал името Чот.

Очевидно вече се е удало на археолозите да открият легендарния град Чот. Най-вероятно той се намирал по крайбрежието, на мястото, наричано от днешните перуанци Уака Чотуна — светилище Чотуна. В Чот вождът изградил многобройни палати и преди всичко център на религиозния култ — храм, където била поставена свещена каменна стела, обагрена със зелен цвят. Този идол носел името Йампайек, което означава нещо като „образът на Наймлап". От това произлиза, че Наймлап не е бил само владетел, но — както египетските фараони — и бог на своя народ.

В новата родина по северния бряг на Перу, в града Чот, новодошлите се чувствували добре. И броят на населението непрекъснато се увеличавал. Но все пак дошъл денят, когато Неймлап почувствувал, че дните му се свършват. За да не изгуби дори в часа на своята смърт божественото си място, той наредил на най-близките си да бъде погребан в същата палата, в която живял в града. Така и станало. Смъртта на владетеля била премълчавана пред народа и новият вожд — първородният син на Наймлап — Киум — разгласил в цялата страна, че баща му благодарение на свръхестествената си божествена сила пожелал да му израснат крила и с тях отлетял в небесата. (Първата част от името на вожда „найм" означава може би наистина „птица" или „полет", а името на главната му жена — очевидно „звезда".)

Поданиците на Наймлап повярвали в историята за отлитането на Наймлап. Мнозина от тях дори тръгнали да търсят отлетелия владетел надлъж и шир по крайбрежието на Перу — в останалите речни долини, където по-късно се заселили, и така допринесли за разширяване мощта на основаната от Наймлап държава.

След смъртта на вожда, или по-точно казано, след „отлитането на вожда към звездите", нов владетел на Чот станал най-старият син на Наймлап, Киум. Жена му, Золздони, му родила два-

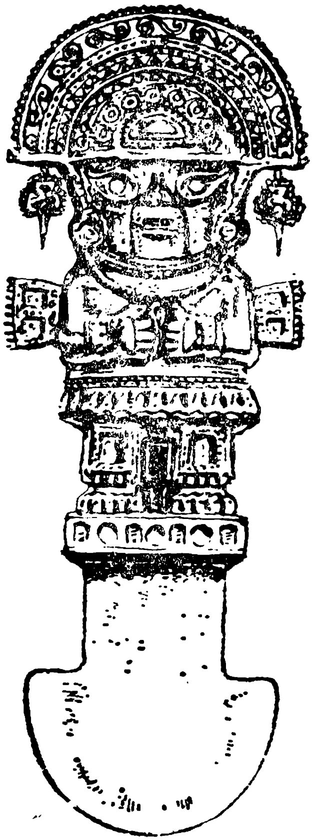
Върху този, намерен в Июми разкошен ритуален нож, изработен от чисто злато, е изобразен най-вероятно вождът Наймлап

надесет сина, които, след като пораснали, от своя страна се отправили за отделните долини по северното крайбрежие. Така един от синовете на Киум, наричан Нор, се установил с народа си в долината Кинто. Друг, на име Кала — в Тукуме, а трети — в Койике. А онзи сръчен производител на дрехи от птичи пера за Наймлап след смъртта на владетеля се изселил заедно с много други жители в долината Хайнака, и т. н.

И Киум — любимият син на Наймлап, положително за народа си не само вожд, но и бог, също така потайно напуснал този свят, както баща си. Когато почувствувал, че последният му час наближава, той се оттеглил в подземна гробница, която наредил да му изградят още приживе, и там тихо и без свидетели умрял.

След вожда, който „отлетял към звездите“, и сина му, който изчезнал в дълбините на земята, на престола в Чот последователно се възкачвали Ескуняин, Маскуй, Кунтипайек, Аяскунти, Нофан Неч, Мулумуслан, Ямекой, Ланипаткум и Акунта. С дванадесетия вожд — Фемпейек — завършило родословното дърво на предшествуващите владетели на империята Чиму́. Този Фемпейек не властвувал като мъдър вожд, а още по-малко като свят мъж. Той извършил редица злодеяния. Накрая пожелал да отстрани от храма в Чот и да премести на друго място светия символ за единството на народа му — зелената каменна статуя Ямпаейек.

Но съдбата на Фемпейек не била решена с това престъпно намерение, а с друг грях. „Дяволът", който видял, че този вожд е готов на всякакъв порок, приел образа на красиво морално паднало момиче. И тъй като Фемпейек наистина не могъл да се откаже от никакво изкушение, жената-дявол скоро и лесно успяла да го съблазни.

За няколко мига греховна любов страната на Фемпейек трябвало тежко да заплаща. Върху този иначе така засушлив край по северното крайбрежие на Перу се излял истински потоп. Тридесет дни валял дъжд, както никога преди това и никога след това не се бил изсипвал на земята. И след като водата отстъпила, полята престанали да раждат и хората започнали да умират от глад. Нито жреците от главния храм в Чот, нито пък знатните хора от държавата се съмнявали, че за потопа, за лошата реколта и за последвалия глад е виновен техният вожд поради безбройните си грехове и любовното си приключение с дявола. Без оглед на това, че той в същност бил техен бог, те се опълчили против своя владетел, нападнали го, вързали го и го хвърлили в морето. Така завършило в долината Ламбайеке господството на онзи род, който вождът Наймлап от балсовия сал довел тук, на брега на Перу, преди няколкостотин години.

Страната на Наймлап не само от долината Ламбайеке, но и в другите северноперуански долини след това попаднала под властта на нова династия, чиму́, седалище и първоначална родина на която била друга долина — прочутата долина Моче, някога матерна долина на мохика. И имената на по-късните владетели на империята Чим ни са известни. Изобщо името Чиму́, подобно на името Инка, очевидно не е било само името на народ или страна, а преди всичко собственото име на владетели на тези станали по-късно мощни империи.

И същинските чиму́ са дошли в земята на бъдещата им държава по същия начин, както някога Наймлап, т. е. от север, по море с балсови салове. Може би не чак от толкова далече, както онзи вожд от Ламбайеке. Основоположникът на династията, довел своите хора по море в долината Моче, се казвал Такайнамо. Той слязъл на брега на Моче и основал там голямо светилище, в което били провеждани своеобразни религиозни обреди. Както Наймлап, така и Такайнамо бил способен и умен мъж, поради което местните жители го приели за свой нов вожд. След смъртта на този първи чиму́ на престола се възкачил синът на Такайнамо Гуакри-Каур, а след него третият чиму́ — Нянкен-Пинко. И едва този Нянкен-Пинко разширил държавата чрез завладяване на редица перуански долини от Пакасмайо на север до областта на реката Санта на юг.

Експанзията на чиму достигнала своята върхна точка при Минчанкаман, който изпратил войската на своята империя до най-северните точки на древно Перу — до областите на днешното пристанище Тумбес, а на юг до долината на Карабайо. Водени от чимуйския военачалник Керутуми, отрядите на империята стигнали дори до земите, където лежи днешната столица на Перу — Лима. Тук те побеждавали на три пъти, но при четвъртата битка претърпели поражение. И на този чимуйски пълководец, претърпял само едно поражение, не оставало нищо друго — както при самураите — освен самоубийството. Въпреки тази изгубена от Керутуми битка чиму владели през време на най-големия разцвет на държавата при вожда Минчанкаман непрекъсната ивица земя с дължина от 1000 км. Такава мощна и голяма, централно ръководена държава, дотогава не е имало по перуанското крайбрежие. Отделните перуански долини сега били ръководени вероятно от напълно подчинени князе, намиращи се към владетеля на империята в подвластно положение. Обаче в някои долини държавната власт упражнявали изобщо само обикновени наместници, изпратени там от столицата. Така например известната долина на Наймлап — Ламбайеке — била управлявана след безславната кончина на развратника Фемпейек най-напред от миролюбивия Понгмаса, след това от сина му Пайесмаса, по-късно от княз Окса. По времето на Окса тази перуанска крайбрежна област влязла за пръв път в допир — и то по-късно съдбоносен — със също така разширяващата се империя на инките. В долината Ламбайеке съдбините на тази долина били ръководени последователно от князете Йемписан, внука на Окса — Чуйумписан, след това от по-младия му брат Кипромарка, а след неговата смърт — от друг брат на име Файенписан.

Но нека оставим вече долината на Наймлап, вожда от балсовия сал, и нека видим къде най-силно кипи животът на мощната империя на чиму, а именно в централната ѝ част в долината Моче, там, където чиму изграждат изобщо най-големия град в Перу — прекрасния и огромен град Чан-Чан..

ОТ ЧАН-ЧАН ДО ГОЛЯМАТА КИТАЙСКА СТЕНА

Никакво друго дело на чиму, дори прочутите им златни съкровища, не са по-достоверен израз за мощта и силата на тази империя и на владетелите й, както столицата на крайбрежната държава — Чан-Чан. Действително голям древноперуански град!

Чан-Чан бил изграден от чиму — наследниците на мохика — в една от онези основни долини на древноперуанските крайбрежни индианци — долината Моче, която била родина на същинските чиму, най-старата им родина на Коста, откъдето те после потеглили на север и на юг, за да прибавят към първоначалните си земи все нови и нови долини, все нови и нови области.

Чиму основали града Чан-Чан недалече от мястото, където някога мохика издигнали най-големите си пирамиди в Южна Америка — „Пирамидата на Слънцето“ и „Пирамидата на Луната“. Потомците на мохика — чиму, издигнали своя град отдалечен само на няколко километра от Пампа де лос Мочика, както днешните перуанци наричат тази американска Гиза. Чан-Чан на чиму не е израснал толкова на височина — както пирамидите на техните предшественици, — а се е разраснал на ширина и дължина— до 18 км^2, древен град върху огромна площ! Както градовете на уари, така и Чан-Чан не е построен случайно, а по предварително добре обмислен генерален план. Цялата тази огромна застроена площ е била обградена с две здрави отбранителни стени. Своята столица чимуйските градостроители разделили и на десет части — десет градски района.

Всяка от тези градски части имала площ приблизително 450×300 м. В чест на лицата, които са работили особено много за изследване миналото на перуанското крайбрежие, някои от частите на някогашната чимуйска столица днес носят техните имена. И така първата градска част се казва Мартинес Компаньон втората Веларде, третата Банделиер, четвъртата Тейо, петата

Риверо, шестата Скуиер, седмата Чуди, осмата — твърде уместно — „Лабиринт“, деветата Чаиунак и накрая десетата — Голям Чиму.

Всяка от тези градски части на Чан-Чан била оградена отново със стена, на места висока до 12 м. Оградните стени били допълнително укрепявани с дънери от твърдото дърво на рожкова (алгоробо), вкопани на еднакви разстояния в земята. Всяка градска част на Чан-Чан имала жилищни сгради, собствено светилище, обществени сгради, планомерно разположени улици, площадки и централен площад, както и палата, за която ще стане дума по-нататък.

Голям град като този, който освен това бил застрашен от юг и от север от напора на пясъците на крайбрежната пустиня, естествено не е могъл да живее без вода. Водата, водоснабдяването, това бил основният закон за съществуването на Чан-Чан. Тук чиму са използували и разширявали напоителните системи на мохика. Водата от реката Моче не са докарвали само за своите ниви, но преди всичко и за своята мощна столица, където през време на най-големия ѝ разцвет са живели повече от 100 000 жители!

В развалините на Чан-Чан се срещат многобройни акведукти и водни резервоари. Изобщо Чан-Чан въздействувал на посетителя от онова време, който идвал тук отдалече през безмилостната суха и мъртва крайбрежна пустиня, като мираж, като зелено чудо. Във всяка градска част на Чан-Чан били създадени също и обществени градини. Тези „градски градини“ често се намирали значително под равнището на околната площ. Изглежда, че чимуйските градинари са работили и в Чан-Чан по традиционния древноперуански метод: да се отстранява пясъкът дотогава, докато се натъкнат на влага, на по-влажни пластове. Следователно растенията са се хранели от подпочвена вода, а не от вода, докарвана с канали.

Чан-Чан е бил и най-голямото прединкско пристанище на Перу. Вътрешната част на пристанището имала възможност да се затваря с помощта на особен вид „шлюзове“. Главният пристан, разбира се, бил обърнат към океана. В огромното поле от развалини на някогашната чимуйска столица обаче днес главното внимание на учените не привличат нито пристанището, нито останките от, както изглежда, прелестните обществени паркове, а развалините на две големи сгради, така наречените „палати“. И понеже са запазени само две, археолозите са ги означили просто като „първата“ и „втората“ палата. „Първата“ има основна проекция 500×400 м, „втората“ е малко по-малка.

Интересът на учените към двете палати на Чан-Чан привличало обстоятелството на особено добре изградените комплекси с малки стаички, напомнящи твърде много затворнически килии (в „първата“ палата има например четиридесет и пет такива „килийки“). Ето защо тези части на чанчанските палати в специализираната литература на археолозите се наричат просто „затворите“. Преди няколко десетки години обаче на един от познавачите на древно Перу — Херман Лайхт, хрумнала интересна идея: дали пък тези малки стаички изобщо са определени не за чимуйски затворници, а за свещени змии. Той обърнал внимание на това, че в някои мексикански индиански езици думата „чан“ означава змия. Също така напомнил, че там, в Мексико, змията е играла изключително важна роля в религиозните представи на предколумбовите индианци. На-чан в тази страна означавало „дом на змиите“. И тъй като в матерния език на чиму дом се казва „ан“, Лайхт обмислил дали пък името на столицата на чиму няма същото значение, дали Чан-Чан не означава просто „Дом на змиите“.

Но нека се върнем от предположенията за свещените змии в индианския град. Днес той е мъртъв град. И от година на година все повече запада. Звучи като подигравка на съдбата, че Чан-Чан, който се нуждаел най-вече от вода, за да живее, най-много е пострадал от водата, а и в наши дни понася най-големите щети от водата, когато — за щастие тъй рядко в Коста — силни дъждове плискат върху стените. Трябва да се има пред вид, че целият град бил построен от адоби — сушените на слънце тухли, или от тапиа — размесена с миди глина.

За глинените постройки на Чан-Чан тези проливни дъждове всеки път са били просто катастрофа. Щастие е, че над някогашната столица на Чиму небето не е отваряло „шлюзовете“ си така щедро повече от петдесет години — за последен път през 1925 г. Много от това, което наводнението през същата 1925 г. разрушило, археолозите успели да запазят с фотоапарати или с четка и молив. Стените на чимуйските сгради били украсени с богати, вероятно изработени с форми в глинената мазилка орнаменти. Тези релефни украшения върху стените в Чан-Чан са най-разнообразни. Твърде често те представляват силно стилизирани птици, риби и лисици. Срещат се и стъпаловидни меандри,мрежовидни шарки и редове с особени кръстове, които приличат твърде много на тези от ордена на „Малтийските рицари“. Някои от тези красиви релефи — в предколумбово време покрити може би с бял цвят — днес археолозите отново са покрили, и то с пясък, за да ги предпазят от неблагоприятните влияния на дъжда.

Чан-Чан, тази зелена и бяла столица на голямата империя, не е бил обаче единственият град на чиму. Развалините на други градове са се запазили в така наречената местност Пургаторио, недалече от Тукуме. Друг почти така голям като Чан-Чан чимуйски град бил Апурлек, значително по-малки били Фадо, Койеке и Чакма. Чиму освен това разширили и Пакатнаму, първоначално мохикански град, където археологът Хайнрих Убелоде-Дьоринг открил останките на повече от петдесет различни пирамиди.

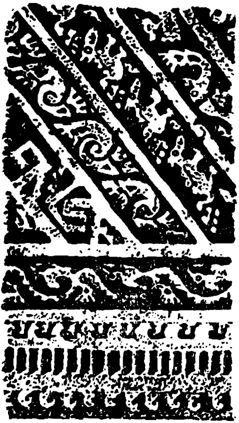

Стените на сградите на чиму са украсени с богати орнаменти, пресовани в мазилката

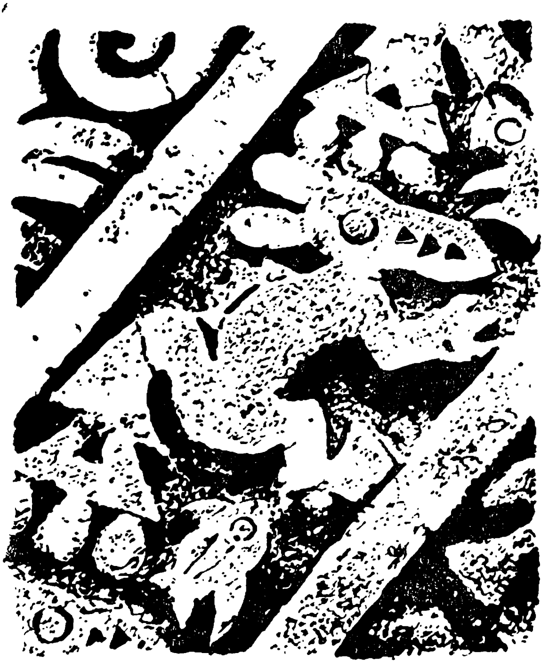

Детайл на подобен релеф в мазилка от Чан-Чан. Ясно се виждат фигурите на лисици птици, риби и гущери

Чиму не са строели само палати за своята аристокрация, жилищни домове за народа, но и крепости за своите войници. Отбранителните строежи принадлежат изобщо към най-характерните архитектурни прояви на чиму. Най-добре запазената чимуйска крепост е Парамонга, която е трябвало да пази най-южната граница на империята. Тя се извисява на доста висок връх — в същност най-западните разклонения на Кордилерите — недалече от днешното перуанско пристанище Супе, между реките Патавилка и Форталеза.

По-добър, по-подходящ край за южна граница с такъв изглед около Парамонга чиму не са могли да намерят. Река Патавилка тече тук, близо до морето, през петдесет метра дълбока долина със стръмни брегове. Нейните води, а и на другата, по-малката река Форталеза, са много буйни.

Оттатък граничните реки и крепости на Парамонга нападателя, неприятеля, който би дръзнал да проникне откъм юг в територията на чиму, би го очаквала още по-негостоприемната част на пустинята, така наречената Пампа де Мата, образувана от безброй пясъчни дюни. И в такъв край, на такъв връх, откъдето може да се види почти цялата тази обширна област, чиму са издигнали своята ключова крепост, за която дори опитният войник, смелият завоевател на Перу Ернандо Писаро казал: „Наистина достойно за удивление дело!“

Парамонга никак не отстъпвала на средновековните европейски замъци. Да се превземе било почти невъзможно. Тази крепост която охранявала широката околност и близкия бряг на океана, била оградена преди всичко от мощен вал, който, разбира се, днес до голяма степен е вече разрушен. В този защитен вал имало една единствена порта, която била така разположена, че могло много бързо да се издигне барикада. Оттам водел друг добре укрепен път през втора порта на следващото, по-високо стъпало на построения във вид на пирамида чимуйски замък. Достъпът към тази втора тераса е бил възможен само през една порта. Същинското ядро на крепостта било още по-високо — на третата тераса, оградена от вал и достъпна пак само през една порта.

Именно на тази най-висока, трета тераса на Парамонга чиму изградили същинското ядро на крепостта. Но дори онзи, който би съумял да влезе тук, все още не бил победител. В постройката има цяла редица слепи ходове, коридори, които не водят за никъде.

В сърцето на Парамонга има две особено добре изградени помещения — така наречената „зала на княза“ и „зала на главнокомандуващия“. Очевидно оттук чимуйските „генерали“ са ръководили отбраната на тази част от империята в случай на нападения от юг или югоизток. Забележително е, че дори в това орлово гнездо чиму са успели да вкарат водопровод!

Авторът на тази книга видя Парамонга от самолета, който го носеше към Лима. Именно от птичи поглед този най-добре запазен чимуйски замък действува особено внушително. Но когато вече говорим за летене, нека припомним, че именно по този начин — отгоре, от самолета — е било направено най-забележителното откритие на тези военни отбранителни съоръжения на чиму. За да можем да разкажем историята на това фантастично откритие, трябва да се върнем половин век назад — в годината 1931, — когато онези споменати вече в тази книга, тогава никому неизвестни младежи от Ню Джърси, начело с Робърт Шипи, дошли до идеята да проучват паметниците на предколумбово Перу от самолет. Тази дотогава нечувана идея освен това била предложена от млади мъже, които никога не са се занимавали с археология. Отначало тя събудила само недоверие и безброй подигравки. Но Шипи и неговите „момчета“ продължавали да осъществяват плановете си въпреки всеобщото съмнение, с което начинанията им били посрещнати. И те ги осъществили наистина основно. Цели осем месеца те кръстосвали със своя малък самолет над планинските и крайбрежните области, извършвали измервания, скицирали, снимали с апарата на фотографа Джордж Джонсън вече известни строителни обекти на древните перуанци и намирали все повече и повече неизвестни дотогава древноиндиански паметници.

Никое друго откритие на „твърдоглавите любители археолози“ не събудило такова внимание и такава изненада, както откриването на „Китайската стена на Перу“. Роберт Шипи и неговите приятели в рамките на експедицията за известно време се установили и в перуанския крайбрежен град Трухийо, който се намира само на няколко километра от развалините на Чан-Чан. След като проучили строителните обекти на други древноперуански култури и след като ги документирали със снимки, те пожелали да обърнат нужното внимание и на паметниците на чиму. И направили стотици снимки от този прединкски голям град. Те снимали от самолет Пакатнаму и крепостта Парамонга. Но един ден те излетели от Трухийо в източна посока — във вътрешността на страната, до реката Мараньон и около белия, най-висок връх на страната — Уаскаран, след което се върнали през долината на реката Санта обратно. И тогава се случило нещо невероятно: фотографът на експедицията — Джордж Джонсън — зърнал от прозорчето на самолета огромна стена, мощен вал, който се простирал много километри от планината до брега. Стена, за която никой от археолозите, съветващи момчетата от Ню Джърси преди предприемането на самолетната им експедиция, не е имал ни най-малка представа. За тази стена в долината на реката Санта не се пишело и в никаква книга. Съществуването на това безкрайно укрепление не било отбелязано нито от завоевателите, нито от първите хронисти, нито от испанците, които управлявали триста години Перу. За него не са знаели дори перуанските войници и то не е било отбелязано в нито една карта. То просто не съществувало за света.

Най-напред Шипи, Джонсън и перуанският им придружител, капитан Кабейос, смятали виденото за проста измама на очите. Но когато фотографията, която не търпи сетивна измама, потвърдила, че през долината на реката Санта от разклоненията на Кордилерите до океана действително се виела като безкрайна змия тази официално несъществуваща стена, те осъзнали, че са направили небивало откритие. Те намерили нещо, което учените наричат „археологическа мечка“. И, разбира се, решили да не пускат вече уловената мечка от ръцете си. Ето защо те напуснали Трухийо и пренесли главната квартира на експедицията в пристанището Чимботе, там, където реката Санта се влива в морето. И оттук започнали отново — не само със самолет, но и пеша — да проучват подробно този невероятен строеж. Постепенно те установили, че стената е най-малко осемдесет километра дълга! Проучванията показвали, че в основата си стената първоначално била 5 м широка и най-малко толкова висока и че била изградена от камъни, свързани с подобен на адобите хоросан. Освен това Шипи и Джонсън фотографирали и открили при по-нататъшните си проучвателни полети и при пешите си експедиции останките на няколко (точно казано 14) изградени от камък по-малки крепости, които като че ли все още охранявали стената. Най-голямата от тези намиращи се край стената твърдини имала размери 90×60 м и височина 4,5 м.

Дългата 80 м стена в долината на река Санта на пръв поглед напомня прочутата Голяма китайска стена, която била предназначена да предпазва Китайската империя от околния свят. Не трябва тогава да ни учудва, че вестниците, а също и специализираният печат започнали веднага да наричат вала в долината на река Санта „Голямата китайска стена на Перу“. В действителност трябвало да се нарича не „Голямата китайска“, а „Голямата чимуйска стена“. Но това в същност неправилно означение навлязло така бързо в употреба, че накрая станало всеобщо употребявано название на този невероятен строеж. Не само външният вид, но и предназначението на Голямата чимуйска стена в Перу положително било същото, както на Голямата стена на китайския Север. Тя е трябвало да предпазва от юг империята на чиму срещу неприятелски нападения и нахлувания.

Натрапва се въпросът, защо чиму са изградили този свой „лимес“, тази своя гранична стена там, в долината на реката Санта, а не на 80 км по̀ на юг, в областта на Парамонга и по границата на чимуйската империя през времето на най-големия ѝ разцвет? Вероятно затова, че чиму са изграждали или започнали да изграждат Голямата стена по време, когато държавата им не е стигнала още така далече и когато следователно южната граница на страната е била река Санта, а не река Патавилка. Или пък Голямата „китайска“ стена на Перу да е била вътрешна, последна преграда — „линия Мажино“ — на империята, която е трябвало да спира нападателите. Да не могат те да завземат Парамонга, да превъзмогнат буйната река Патавилка и следващата мъртва пустиня.

Каквато и да е цялата истина около Голямата „китайска“ стена на Перу, за всеки случай тя остава най-големият, най-обширният строеж на предколумбовата перуанска архитектура изобщо. Строеж, при това открит от млади хора, чиято експедиция до Перу в най-добрия случай е била считана за приятен излет.

Шипи и неговите приятели в същност са били също така силно изненадани от направеното от самите тях археологическо откритие. Те са били достатъчно почтени, за да не скриват изненадата си. Когато — веднага след тяхното завръщане, видното „Списание на географското дружество“ предложило на ръководителя на първата археологическа самолетна експедиция в Южна Америка — Робърт Шипи, да информира членовете на дружеството върху страниците на списанието за резултатите от експедицията, младият американец писал: „Ние все още не можем да повярваме, че сме направили откритие с такова извънредно значение, и то в област, където развалините вече в продължение на 75 години са предмет на грижливо проучване от именити археолози.“

Но невероятното било истина. Шипи и неговите „излетници“, отлетели през 1931 г. от Америка с налудничавата идея да търсят в Перу паметници на културата не от земята, а от въздуха, се завърнали след осем месеца в родината си като народни герои. Дори сериозният вестник „Ню Йорк Таймс“ в деня на тяхното пристигане публикувал уводна статия, в която не се занимава с тогавашната тежка стопанска криза в Америка, нито пък с неблагоприятното международно положение, а с техния налудничав излет на юг в континента!

Историкът, който се е занимавал с експедицията на младите „летящи археолози от Ню Джърси“ сравнява приема, който им устроила родината, с въодушевлението, отредено на друг летец — Линдберг, прелетял пръв Атлантика. Шипи и Джонсън не прелетели океана, но те извършили нещо подобно — в този случай те открили нов, неизползуван досега път за опознаване миналото на човечеството.

ПОБЕДАТА НА СЛЪНЦЕТО НАД ЛУНАТА

Ако държавните знаци на Чиму биха били поставени над вероятно най-големия прединкски и изобщо най-големия строеж в цяла Южна Америка от предколумбово време — над „Великата китайска стена на Перу“, над Парамонга и останалите крепости и твърдини, то навсякъде — като над сградите на исляма — би блестяла Луната. Макар че по традиция наричаме древно Перу „Империя на Слънцето“ — Чиму, тази най-голяма от последните прединкски империи на Перу в същност е била „Империя на Луната“.

Месецът, Луната — а не например Айапаек, всемогъщия „Сътворител“ на чимуйските предци, на мохика, дори не Виракоча или Пачакамак — е била най-уважаваното божество на чиму. Докато там горе, в планинските области инките са се кланяли вече на златното слънце, над живота на чиму все още неограничено е властвувала сребърната луна. Тук — в древно Перу, където винаги е било оказвано такова уважение към двете небесни тела, които се наблюдават от земята най-добре на небосвода, чиму е трябвало да решат кое от двете е по-мощно. И те не се усъмнили: по-мощна, по-силна е Луната. За своето убеждение в превъзходството на Луната над Слънцето те са привеждали цяла редица доказателства. Например Луната може да се види на небосклона не само през нощта, но и през деня. Също така те са видели, че при затъмнение Луната често закрива Слънцето. Но те никога не са наблюдавали обратното — Слънцето да закрива Луната. Слънчевите затъмнения са бивали отпразнувани при чиму твърде тържествено като победа на Луната над Слънцето. Обратно, когато сянката на Земята закривала Луната, в империята на чиму се обявявал нещо като държавен траур. В цялата страна танцували скръбни обредни танци.

За живееш по крайбрежието народ като чиму от решаващо значение било и обстоятелството, че Луната „властвува над морето“. Тя влияе върху прилива и отлива. За този народ, чиято крайбрежна ивица земя е само суха, мъртва пустиня, Слънцето— това така неумолимо палещо небесно тяло, не е било „дарител на живота“, а, напротив, жесток неприятел. Поради тези и много други причини чиму са дали предимство на Луната. Затова те са избрали като свое най-висше божество не както инките златното слънце, а сребърната луна. Ето защо в нейна чест в своята империя те са издигали храмове. Забележително е, че те са ги наричали „Си-ан“. „Си“ означава в езика на мохика луна и „ан“ — дом, сиреч дословно „лунни домове“.

В столицата на империята „Домът на Луната“ — народното светилище на чиму — очевидно е бил онзи храм, който днешните перуанци наричат „Уака дел Драгон“ — светилище на дракона. В чест на Луната в империята на чиму — в тази Уака дел Драгон, някога са пеели песни и са танцували обредни танци. Но тук са извършвали и жертвоприношения, и то най-трагичните — принасяли са в жертва деца. За божеството Луна са били жертвувани петгодишни момичета и момчета. Това ритуално умъртвяване на невинни деца не се е извършвало — като в Мексико — на обредни камъни, а на обредни покривки от цветен памук. На тържествата в чест на Луната заедно с жертвоприношения на хора на божеството са били поднасяни и питието чича и редки плодове.

Перуанските индианци са стояли изобщо през цялото време на предколумбовата си история в плен на най-различни небесни тела. Затова и чиму не са се кланяли само на Луната, а са обръщали внимание и на редица други звезди и съзвездия. Те са се кланяли например на Венера. И то в двете ѝ „появи“ — веднъж като зорница и друг път като вечерница. Името ѝ „Ни“ звучи в същност на матерния език на чиму — мохика, така, както наименованието за море. Важна роля в живота на тази древноперуанска държава е играло съзвездието на плеядите, наречено от чиму „Фур“. При всяка нова поява на плеядите върху нощното небе в империята започвала нова година.

Астрономическите познания и календарната система на чиму за пръв път по-подробно е започнал да проучва откривателят на прочутите рисунки в Пампа де Наска професор Косок, който, както предполагал, намерил и следите на тринадесетмесечната лунна година. Но изследването на този лунен календар по крайбрежието е все още в наченките си.

Докато лунният култ на чиму се различавал от вярата на техните предци, при мохика останалите елементи на народната култура не са претърпели съществено изменение. През времето на чиму действително настъпило известно възраждане на мохиканския начин на живот. В някои случаи това възраждане на мохиканската култура не се връща вече по крайбрежието с онази съща творческа сила, с онзи устрем, които били така характерни за истинските мохика. Като пример може да се посочи липсата на онова богатство на декора при чимуйската керамика. Чимуйският грънчар по-скоро наблягал върху целесъобразността на своето изделие, а не на красотата, на украсата.

Керамичното производство в империята на чиму в същност станало серийно, държавно организирано, почти индустриален процес. Сега се произвежда в голямо количество практична, но до голяма степен еднообразна керамика. В останалите области на художествената дейност чиму започнали да развиват произведенията от птичи пера. Тези крайбрежни индианци работели дори с пера от птици, които обитават девствените гори на река Амазонка. Такива предимно жълти, зелени и сини пера империята им трябва да е внасяла в големи количества.

Произведенията на чимуйските майстори не отстъпват по изработката си на по-известните занаятчии, на ацтеките. Най-характерните чимуйски произведения от пера са плащениците и наметалата. Върху памучна основа тези майстори са прикрепяли жълти, предимно папагалови пера. Така получената жълта плащеница или наметало били украсявани още и с апликации от сини птичи пера. Освен папагалски пера чимуйските художници са имали особено предпочитание към перата на нежните колибри. Не е само красотата, която така ни впечатлява при тези наметала, но и практическата им страна е интересна, защо в същност те са били непромокаеми.

Да носят такива жълти, зелени или сини „дъждобрани“ при чиму са имали изключителното право владетелите на империята и най-висшите сановници. На върха на тази социална пирамида следователно е стоял Чиму — прекият потомък на Такайнамо, основоположникът на династията, който сам считал за свой родоначалник първия дошъл на балсов сал преселник — онзи легендарен вожд Наймлап. Към властвуващия елит на империята били причислявани и „Сие“ — дословно „господарите“, членовете на чимуйската аристокрация, по-специално алаек, владетелите на отделните долини. Сега те представлявали нещо като управители или заместници на традиционните местни вождове — васали на владетеля на Чан-Чан. В речниците от колониално време са останали запазени още няколко означения, свързани с положението на отделната личност в чимуйското общество. Всички те свидетелствуват, така да се каже, за ярко изразено класово социално разслоение. Така например мохиканският израз „фикся“ означава „знатен мъж“. Думата „йана“ означава само „слуга“. Означението „йана“ за полусвободен крепостник са заимствували от чиму дори господарите от планините — инките. В империята на чиму нещата отивали толкова далеч, че според преобладаващите представи хората били сътворени по различен начин. Обикновените хора идвали на този свят от две небесни тела. Благородниците и, разбира се, самите чиму произхождали от две съвсем други звезди.

В империята на чиму почти всичко принадлежало на тези, които били дошли именно от онези две определени за „избраниците“ небесни тела — на знатните. Тази „грижа към знатните“ най-ясно се изразявала в чимуйската правна система, особено в наказателното право, останки от което били запазени от хронистите. Според чимуйското правораздаване собствеността била изключително право на членовете на елита. Ето защо най-голям неприятел в чимуйското общество бил човекът, който посягал върху правото на господарите — т. е. крадецът. В чимуйската империя крадците очевидно са били доста улеснени, защото по всяка вероятност къщите изобщо не били затваряни. Ако се извършела кражба, в съответната част на Чан-Чан или в друг чимуйски град или село била давана нещо като тревога. По пътя или по улицата, минаваща през района, в който е станало това така престъпно в очите на чиму дело, веднага бивал изправян стълб, към който прикрепяли царевични кочани. Този известен на всички жители знак предупреждавал: „Внимание, тук се краде“!

Ако крадецът се откриел и престъпното му дело се докажело, очаквало го единственото наказание, с което в империята на чиму наказвали нарушенията на имуществените права — смъртното наказание. Смъртно наказание обаче не изпълнявала държавата, а потерпевшият. Но не само престъпникът се осъждал на смърт, а и всичките му братя, включително и баща му, който е създал такъв непрокопсан син. Както се вижда, някои от постановките на чимуйското наказателно право са били изградени върху първобитното правило: „око за око, зъб за зъб“. Понякога дори — както в случая на кражбата — „много очи за едно око“. Също така мъж, който можел да си позволи да прелъсти чужда жена или пък я изнасилвал, бивал наказван със смърт. В такъв случай той бил хвърлян от висока скала. В империята на чиму мъжете и жените в същност ходели по отделни пътища. И този, който използувал предвидения за другия пол път, също бивал наказван като сводник или извършител на насилие със смърт. На смърт били осъждани и онези, които не се подчинявали на разпоредбите на владетеля или сановника на империята, които отказвали да работят на обществените постройки и, разбира се, онези, които осквернявали чимуйския Храм на Луната. В тези случаи наказанието било особено тежко. Провинилият се бивал погребван жив заедно с костите на „нечисти“ животни. На смърт чрез убиване с камъни се осъждали и чимуйски лекари, ако те вследствие на нехайство причинели смърт на свой пациент. В подобен случай тялото на покойника бивало погребано в земята и към него бивал завързван с въже намереният за виновен лекар. След като убивали провинения, тялото му не е бивало полагано в земята, а било оставяно така открито, все още вързано за тялото на погребания, като храна на птиците лешояди.

Строгото наказание, което постигало лошите лекари (те използували предимно билки), подсказва, че тези лечители в същност били „държавни служители“. Лекарите получавали от държавата постоянна твърда заплата. В замяна на това естествено държавата изисквала и добро медицинско обслужване. И този, който не бил годен, който нямал достатъчно познания за това и отнемал живота на някой гражданин на империята, трябвало да заплати своята немарливост или измама със собствения си живот.

Условията в крайбрежната империя на чиму не са се различавали твърде много от онези, които през петнадесети век съществували в планинската ѝ съседка — в империята на инките. Тези две най-могъщи държави в предколумбово Перу — планинската, живееща под символа на Слънцето, и крайбрежната, обожаваща сребърната Луна — неминуемо е трябвало рано или късно да се сблъскат. Съдбоносната битка на Слънцето с Луната — на инките с чиму — станала през шестдесетте години на XV в. — в същност по-рано, отколкото владетелите на двете империи предполагали. В страната на чиму тогава управлявал могъщият Минчанкаман, а в Тауантисуйу — инката Пачакути. Този Пачакути през 1461 г. изпратил доведения си брат, военачалника Капак Юпанки, да извърши военна проучвателна експедиция в централните области на Сиера. „Експедиционният корпус“ на Капак Юпанки се състоял в значителна степен от части на чанка — индианците, които само преди четвърт век били едни от най-отявлените врагове на инките.

Разбира се, чанка не хранели особена симпатия към новите си господари от планините (които погълнали и собствената им държава). Когато войската на Капак Юпанки трябвало да премине непозната на главатаря област, през нощта те избягали тайно от войските на инката. Точно по това време Капак Юпанки получил нареждане да се върне обратно в Куско. Но как би могъл този военачалник да се яви пред лицето на своя господар и да му признае, че без бой е загубил половината от своята войска, че войниците са избягали в планините. За да заличи срама си с някаква победа, той решил без знанието и съгласието на своя вожд да нападне все още независимата планинска държава Кахамарка, свързана чрез договор с империята на чиму, на чиято граница се намирал.

Владетелят на Кахамарка, вождът Кусманко, разбира се, помолил съюзната държава на чиму за помощ. Тя се притекла на помощ на Кахамарка, но превземането на едноименната столица от войската на Капак Юпанки не могло вече да бъде предотвратено. Във всеки случай там — при Кахамарка — чиму и инките за първи път кръстосали оръжията си. И за тази война, за този сблъсък без съмнение бил виновен Капак Юпанки. Но сам той бил уверен, че със завземането на Кахамарка, с богата плячка и пленяването на вожда Кусманко е реабилитиран заради бягството на голяма част от поверената му войска и сега ще може с чиста съвест да се върне в Куско. В Кахамарка той оставил многобройна войска, която трябвало да поддържа реда в града и защото най-близкият гарнизон на инките лежал 500 км по̀ на юг.

На Капак Юпанки — военачалник и доведен брат на владетеля, „незаплануваният“ военен успех не помогнал. По поръчение на владетеля той бил убит още преди да стигне до Куско и да докладва за завземането на Кахамарка. С превземането на столицата на тази планинска държава Капак Юпанки сложил начало на цяла поредица от действия, в края на които дошла победата на Слънцето над Луната — залезът на империята на чиму и победата на империята на инките. За да не пожертвува всичките си хора, които Юпанки своеволно оставил в завзетия град Кахамарка, Пачакути бил принуден да изпрати нова войска, нова военна експедиция, за да подчини цялата област под своя власт. Поради това този път той изпратил Тупак Капак с голяма армия в северната част на Сиера. Военният поход на Тупак Капак изпълнил поръченията на Инка: той разширил властта на империята над всички северни области, а също и в по-широка ивица от района на завзетия вече през миналата година град Кахамарка. Така и последната независима от Куско планинска държава Кахамарка била включена в империята на инките. Докато обаче съществувал най-важният естествен конкурент на Тауантинсуйу — империята на чиму, — господството над Кахамарка и владичеството на инките върху цяло Перу не било напълно сигурно. И така Тупак Капак трябвало да продължи победния си поход, да хвърли цялата си войска от 30 000 души срещу империята на чиму. Заедно с войската на инките се движели и войсковите части на новите васални държави — на южните крайбрежни царства Чукисманку и Куисманку, сега съюзени с Тауантинсуйу.

Най-напред Тупак Капак насочил войската си в южна посока, към Уамачуко, и след това ударил право в сърцето на крайбрежната държава — в долината Моче. Чиму действително се съпротивлявали ожесточено срещу нападателите. На предложението да се предаде владетелят на империята — както съобщава хронистът Гарсиласо де ла Вега — отговорил смело на парламентьорите на Инка: „Готов съм да умра с оръжие в ръка в защита на своята страна, за нейните закони и обичаи. Отказвам да приема нови богове!“

Накрая Слънцето победило Луната. Страната на чиму била подчинена на мощта на инките. Тупак Капак навлязъл и в другите области на победената държава Чиму. Той стигнал до Пакасмайо, оттам се върнал отново в Кахамарка, след това нападнал областта на днешен Еквадор, завладял сегашната му столица Кито и по обратния път отново минал през страната на чиму. Идвайки от север, инките преминали границата на нещастната крайбрежна държава близко до град Тумбес. Този път победителят прекосил подчинената държава от север на юг. Навсякъде той грабел чимуйските златни съкровища. Опустошил палатите и Храма на Луната и накрая пленил и последния владетел, смелия Минчанкаман.

Според обичайната в индианския свят практика последният вожд на Чиму не бил убит, а бил отведен като знатен заложник в Куско, като нямал право обаче да напуска града. Освен това Минчанкаман бил принудително оженен за една от инкските принцеси.

След смъртта на Минчанкаман по поръчение на инките владетел на несъществуващата вече империя станал любимият му син Чумун-Куар, а когато и той умрял, на престола на бившата империя се възкачил първородният му син Уаман-Чиму, който също живял в Куско. След това начело на васалната държава застанал неговият син Анко-Куйуч. Всички тези имена — тези марионетни владетели и знатните им звания, са само сенки. Сенки от страната на мъртвите и сенки на мъртва държава. Безславни наследници на славни империи, на великолепни култури, съществували и цъфтели в прекрасното Перу преди инките, още по-преди над сребърната Луна на чиму — както и преди това над всички останали култури — да е тържествувало златното слънце на инките.

ПОСЛЕСЛОВИЕ ЗА КОСМОСА И ЗЛАТНАТА ГРАДИНА

От златото на чиму, плячкосано от Тупак Капак през време на историческия му поход по крайбрежието на Перу, бил създаден огромен златен лик на бога на Слънцето. От това злато инките излели и фигурата на легендарната родоначалничка на тяхната династия Мама Осьо, както и внушителната статуя на обожавания вече в Тиауанако владетел Кон Тики Виракоча. От претопеното злато на чиму била изкована и голямата златна верига, намирала се в националната светиня на инките — Храма на Слънцето.

Инките обаче не донесли в столицата си само златото и пленения владетел на империята на чиму, но, което изглежда странно, доведени били и някои от неговите поданици, преди всичко златари, бижутери, ковачи на метали. Точно това изкуство достигнало най-високо съвършенство в страната на чиму. Инките принудили тези прекрасни майстори на своето изкуство да се заселят в Куско и със своето умение да допринесат за усъвършенствуване красотата в столицата на империята на Слънцето. Може да се предположи, че и най-голямото и най-великолепното от всички чудеса в столицата на инките било дело на златарите-чимуйци, т. е. „златната градина“ от Куско, за която ни разказват хронистите Гарсиласо де ла Вега и Киеза де Леон.

И златната градина била част от националната светиня на инките, така наречената Кориканча, посветена, разбира се, на бога на Слънцето. Главният храм, украсен със златни статуи и мумии на починали владетели на инките, чиито консервирани тела почивали върху златни столчета, граничел откъм южната си страна с градина, заемаща площ 200×100 м. Нейните тераси водели до реката Уатанай. В тази градина не липсвало нищо, което би могло да предложи перуанска градина изобщо. Всичко, заслужаващо да се види, било от чисто злато. Перуанските художници поставили в тази приказна градина златни растения и цветя, цели малки ниви с царевица от чисто злато се люлеели там под полъха на вятъра, златни билки и буйни златни храсти трептели на слънцето. Не липсвали и животни — златни бръмбари и златни гущери. В умалени размери там били поставени самите жители на Перу — златни фигури на пастири и излети от злато лами, старци и деца. С една дума — тук, в тази градина перуанските индианци създали златен автопортрет на своето ежедневие. И това чудо на чудесата, творение, което вероятно не е имало подобно на света, изглежда, е било дело на онези принудително заселени в Куско златари-чимуйци.

Веднага след завладяването на града испанците разрушили това великолепие от фино изработени цветя и класове, тази Златна градина от Куско, за да задоволят жаждата си към жълтия метал също така, както шестдесет години преди това инките плячкосали златните съкровища на Чан-Чан. Благодарение на записките от времето на завоевателите бе запазен за бъдещите поколения споменът за това златно великолепие. В тези предания перуанската Златна градина естествено се смята за дело на онези, чиято столица е разкрасявала. До голяма степен тя е била дело на живеещите в Куско чимуйски занаятчии, също както и много от скъпоценностите, плячкосани от испанските завоеватели в двора на ацтекския владетел Монтесума не са били изработени от ръката на ацтеките, а от микстекски майстори.

Фантастичната Златна градина в Куско е подобие на онова, което при инките е било „прединкско“, т. е. каквото е било заимствувано в тяхната култура, в тяхното изкуство и в институциите им от предхождащите ги перуански култури, от предхождащите ги перуански империи. Познавачът на историята на тези земи — американският археолог Джон Хауленд Роув, цитира като пример за такова заимствуване на чимуйското наследство от инките не само златарството, но и държавната организация, начинът на планомерно изграждане на градове. Методът за масово производство на някои стоки и начинът за тъкане на някои платове или направата на облекло от птичи пера. Така винаги става в историята на културите, в историята на държавите: едните, тези, които са днес, възприемат от онези, които са били вчера. Това — разбира се — не е световно откритие. Над историята на Перу, над перуанските култури, е висял тежък саван, който, както някога отбеляза един историк — е придал на цялата перуанска земя такъв инкски отпечатък, който личи и до днес.

В същност Перу не е било винаги само империя на инките, империя на Слънцето. Именно това беше целта на настоящата книга: да се разкаже и да се покаже истината за другата страна на Перу — за времето преди Колумб. Да се хвърли поглед върху онези изчезнали перуански държави, на изпадналите в забвение древни перуански култури, които са предшествували известната на всички култура на поклонниците на Слънцето — на империята на инките.

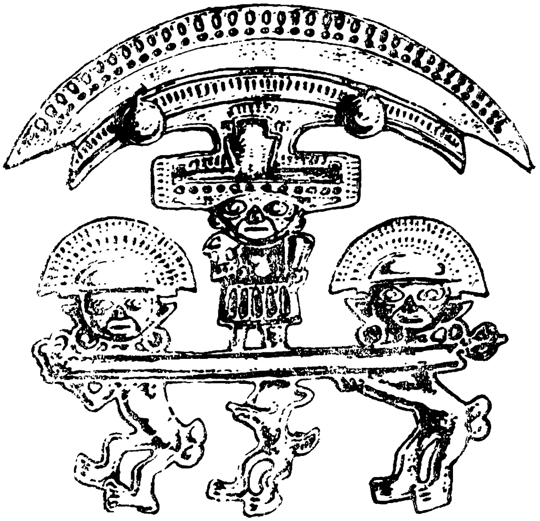

Чиму̀ са били майстори на златарското изкуство, безспорно най-добрите в Перу. Нашата рисунка показва сложно изработена форма на украшения за уши, служещи за разтягане на ухото. Други украшения от подобен род са украсявали тюрбаните на знатни чиму̀

Когато се говори за поклонничеството пред Слънцето, трябва да се отбележи също, че перуанците са се кланяли и на други небесни тела. Както вече знаем, крайбрежните чимуйци са се кланяли на Луната. Други индианци от тези краища в прединкско време са се кланяли очевидно и на Венера, на Плеядите, може би и на други небесни тела, което е още един съществен факт в историята на Перу преди Колумб. Обстоятелството, на което също така бе посветена тази книга, именно на този съсредоточен до болезненост интерес към небесните тела, към небосклона.

Чимуйците са вярвали, че хората идват на Земята от звездите. При това знатните идват от едни звезди, а простолюдието — от други. Дълго време след завземането на Перу от испанците архиепископът в Лима е бил принуден да издаде строга инструкция до църковните служители да се борят в своите енории против схващането, че предците на хората са дошли от звездите, от Вселената.

Да, древноперуанските индианци са се кланяли на звездите, напрегнато са наблюдавали дълбочините на Вселената, раждали са се обаче на тази, на нашата Земя. Техните дела, техните култури, техните храмове и техните дворци, техните златни накити и тяхната Златна градина обаче ще трябва, докато не бъдат намерени достоверни доказателства за извънземния им произход, да бъдат смятани като дела на човека, потомък на тази, на нашата планета, на човека, израснал на Земята и чрез знанията си съумял да се издигне до звездите.

СЪДЪРЖАНИЕ

ЗАЩО? 5
ВЪЗНИКВАНЕТО НА ИНКИТЕ 7
СНЯГ, ВОДА И ПЯСЪК 11
В НАЧАЛОТО БЕ КАМЪКЪТ 15
ОТ ТИКВАТА ДО ПИРАМИДАТА 21
ЯПОНЦИ В ХРАМА НА КРЪСТОСАНИТЕ РЪЦЕ ИЛИ КРАЙ НА НАЧАЛОТО 27
ЧАВИНСКАТА ЕКСПЛОЗИЯ 32
ПРЕДИ ПОТОПА 36
ПО СЛЕДИТЕ НА ЯГУАРА 45
ПОЛУОСТРОВЪТ НА МУМИИТЕ 53
ГРАДЪТ НА МЪРТВИТЕ В ПЕРУАНСКАТА ПУСТИНЯ 58
МОДНО РЕВЮ В ПАРАКАС 61
А СЕГА НАСКА 67
ЛОВЦИ НА ЧЕРЕПИ В ДАЛЕЧНИЯ ЮГ 72
„ДРЕБНИТЕ“ ХОНОРАРИ НА ОЧНИЯ ЛЕКАР Д-Р ОФРОН 78
В НАЙ-ГОЛЯМАТА КАРТИННА ГАЛЕРИЯ НА СВЕТА 82
ПРОФЕСОРКА ПО МАТЕМАТИКА НА ВЪЖЕ 87
КЪДЕ, КОГА, КОЙ, КАКВО, КАК И ЗАЩО, ИЛИ ШЕСТТЕ ВЪПРОСА НА ПУСТИНЯТА НАСКА 91
ПОКЛОННИЦИ НА КАЛЕНДАРА И ЗВЕЗДНИЯ КУЛТ 97
ИНДИАНЦИ ВЪВ ВЪЗДУХА, ИНДИАНЦИ ОТ ВЪЗДУХА 103
ПОГРЕБЕНИЕ В БАЛОН 109
ЧЕТИВО В КАМЕННИ БИБЛИОТЕКИ 113
КАМЕННОТО ЧЕТИВО ОТ „МЪРТВИЯ БИК“ 118
КРАЯТ НА ПРОМЕЖДУТЪКА 122
МНОГОКРАТНО ОТКРИТИТЕ МОХИКА 127
ПОРТРЕТ НА АВТОПОРТРЕТ 135
БОГЪТ В КОВЧЕГА 146
ПИРАМИДАТА НА СЛЪНЦЕТО И ПИРАМИДАТА НА ЛУНАТА 150
ПО СЛЕДИТЕ НА ЗЛАТОТО НА МОХИКА 153

РЕКВИЕМ ЗА УБИТИ ПЕПЕРУДИ 156
„ПОРНОГРАФИЯ“ ВЪРХУ ГЛИНА 162
ЗАГАДКАТА НА НАДПИСИТЕ ВЪРХУ БОБ 168
ТОЛКОВА БЛИЗО ДО ЗВЕЗДИТЕ, ТАКА ДАЛЕЧЕ ОТ ХОРАТА . . . 175
ПРАОТЕЦЪТ АДАМ ОСНОВАВА ГРАД 178
РАЗХОДКА ПРЕЗ ТИАУАНАКО 183
ЗАВЕТЪТ НА БЕЛИЯ БОГ? 192
КОЛКО Е СТАР „ВЕЧНИЯТ ГРАД“ 198
ХОРА С ЧЕРНА КРЪВ 204
ЦАРСТВОТО НА ПОГРЕБАЛНИТЕ КУЛИ 208
МЮНХАУЗЕН В АНДИТЕ 213
УАРИ И ПАЧАКАМАК 217
ИМПЕРИЯ ЧИМЎ — РЕНЕСАНС ПО КРАЙБРЕЖИЕТО 223
ВОЖДЪТ НАиМЛАП ОТ БАЛСОВИЯ САЛ 227
ОТ ЧАН-ЧАН ДО ГОЛЯМАТА КИТАЙСКА СТЕНА 232
ПОБЕДАТА НА СЛЪНЦЕТО НАД ЛУНАТА 240
ПОСЛЕСЛОВИЕ ЗА КОСМОСА И ЗЛАТНАТА ГРАДИНА 247

Сканиране: Еми, 2016
DejaVu: pechkov, 2017

Д-р Милослав Стингъл

ИНКИТЕ

чешка

Преводач Маргарита Рудолф Цанова
Рецензент Георги Янтарски
Редактор Николай Йовчев
Художник Таня Николова
Художествен редактор Лиляна Радева
Технически редактор Емилия Георгиева
Коректор Евгения Веселинова

Дадена за набор на 6.VII.1981 г.
Подписана за печат 26.II.1982 г.
Излязла от печат 5.III.1982 г.
Печатни коли 16,75
Издателски коли 16,75
Условно издателски коли 16,08
Издателски № 24996
Литературна група III-5
Формат 16/60/90
Цена 1,75 лв.
Код 02/9532622411 / 2421—71—82

Издателство „Наука и изкуство" — София
Печатница „Георги Димитров" — Ямбол